

Bitlis Eren Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bitlis Eren University

Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2020

Cilt/Volume: 5

Sayı/Number: 2

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2020 – Cilt/Volume: 5 – Sayı/Number: 2

ISSN: 2547-9725

Yazışma Adresi:

Akademik İzdüşüm Dergisi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 13000,
Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
<http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid>

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Journal of Academic Projection

ISSN	:	2147-9725
Basım Tarihi	:	25 Ekim 2020
Yayın Sezonu	:	Ekim 2020
Cilt	:	5
Sayı	:	2
İlk Yayın Tarihi	:	2016
Yayın Yeri	:	Bitlis
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizcedir
Adres	:	Akademik İzdüşüm Dergisi, BEÜ İİBF Bitlis Eren Üniversitesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
e-posta	:	aid@beu.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid

AİD

Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2

Yayın Kurulu • Editorial Board

Bitlis Eren Üniversitesi Adına Sahibi/Owner	Prof. Dr. Erdal Necip YARDIM Bitlis Eren Üniversitesi
Baş Editör / Editor-in-Chief	Doç. Dr. Üyesi Veysel ERAT Bitlis Eren Üniversitesi
Editörler / Editors	Doç. Dr. Metin IŞIK Bitlis Eren Üniversitesi Doç. Dr. Yusuf ÇINAR Bitlis Eren Üniversitesi Arş. Gör. Dilek ALMA SAVAŞ Bitlis Eren Üniversitesi
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Ağalar ABASALI Bakü Devlet Üniversitesi. (Azerbaycan) Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA HEKİMOĞLU Bitlis Eren Üniversitesi Prof. Dr. Ferit İZCİ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Prof. Dr. İftikhar MALİK Bath Spa University (İngiltere) Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER İstanbul Üniversitesi Prof. Dr. Nagihan ŞERMUHAMEDOVA Taşkent Devlet Üniversitesi (Özbekistan) Doç. Dr. Ali ASKER Karabük Üniversitesi Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA Bitlis Eren Üniversitesi Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK Bitlis Eren Üniversitesi Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT Manisa Celal Bayar Üniversitesi Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ Necmettin Erbakan Üniversitesi Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ Necmettin Erbakan Üniversitesi Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR İnönü Üniversitesi Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ Süleyman Demirel Üniversitesi Doç. Dr. Saypjamal KORGANOVA Muhtar Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi (Kazakistan) Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU Bitlis Eren Üniversitesi Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP Dokuz Eylül Üniversitesi Doç. Dr. Üyesi Vedat YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Doç. Dr. Zeki UÇAR Bitlis Eren Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Gökhan DÖNMEZ Bitlis Eren Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU Bitlis Eren Üniversitesi
Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Officer	Doç. Dr. Veysel ERAT Bitlis Eren Üniversitesi
Dil Editörü/Editorial Officer	Arş. Gör. Yunus SAVAŞ

AİD

Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından "**Uluslararası Hakemli Dergi**" statüsüne uygun yılda iki sayı olmak üzere yayımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayımcıdan ve yazar/yazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir. Bu dergide yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden Fakültemiz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisinin görüşünü yansıtmaz. Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları Akademik İzdüşüm Dergisine aittir. Makalesi dergimizde yayınlanmış olan yazarlar makalenin Özet kısmının veya tamamının PDF olarak dijital ortamda yayınlanmasını kabul etmiş sayılırlar. Dergi yazım kurallarına uymayan makaleler değerlendirmeye alınmaz. Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayımlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından geliştirilen yayın etiği ilkelerini ve tavsiyelerini gözetir. Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir. Olası bilimsel etik dışı davranışlar ve etik yayın ihlali durumunda, COPE Ethics Flowcharts dikkate alınır.

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

- ASOS (Acedemia Social Science Index)
- CiteFactor
- COSMOS (Cosmos Impact Factor)
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Rootindexing (Root Society for Indexing and Impact Factor Service)
- SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
- SIS (Scientific Indexing Service)

AİD

Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Ü.
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN-Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ-Manisa Celal Bayar Ü.
Prof. Dr. Harun ARIKAN - Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Murat OKÇU-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Müslüme NARİN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN- Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN-Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. Hüseyin GÜL-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN-Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ASKER- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA-Bitlis Eren Ü.
Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK-Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL Manisa Celal Bayar Üniv.
Doç. Dr. Erkin EKREM- Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ester RUBEN-Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ethem DUYGULU- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Güray YONTAR- Dokuz Eylül

Doç. Dr. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU- YYÜ
Doç. Dr. Sabahattin NAL-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan KAVİLLİ ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Tümen SOMUCUOĞLU- Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Vecihi S. Fuat HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Ü.
Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Ahmet Arif EREN-Niğde Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Dilek MEMİŞOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Ü.
Dr Öğr. Üyesi Ebru TOLAY- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Gökhan DÖNMEZ-Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Hakan ÖZDEMİR-İnönü Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi İbrahim ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA- Bozok Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi İsmail ŞAHİN- Karabük Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Kurtar TANYILMAZ-Marmara Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Nurcan H. ÇIRAKLAR- Dokuz Eylül Üniv.
Dr Öğr. Üyesi Raşid TACİBAYEV- Hoca Ahmet Yesevi-
Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU-Bitlis Eren Ü.

AİD

Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkı sunan değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Kurulu

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE- Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DAĞ – Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Metin IŞIK- Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA-Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Onur DOĞAN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Vedat YILMAZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf ÇINAR- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Gökhan DÖNMEZ- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇEVİK-Jandarman ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Ümit YAZGAN- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem DEMİR- Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER- Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Habip DEMİRHAN-Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil GÜZEL- Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kasım KARATAŞ- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet E. ERENDOR- Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEHİTOĞLU-Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KEYİFLİ-Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KEYİFLİ-Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim DEMEZ-Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talip ARSU-Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ATMACA- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Yahya DEMİRKANOĞLU- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Yılmaz Ulvi UZUN- Bitlis Eren Üniversitesi
Arş. Gör. Bora Buğra SEZER-Ege Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Esra CANPOLAT GÖKÇE-Malatya İnönü Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Yakup ÖZ- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Yusuf Emre KARAKAŞ

AİD

Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2

Araştırma Makaleleri / Research Articles

-
- Ferit İZCİ, Yıldız ATMACA, Cüneyt TELSAC 70-88
Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Kapsamında Kamu Hizmet Algısının Ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği
Measurement of Public Service Perception Within the Scope of the New Public Administration: Van Education and Research Hospital Example
-
- Berat ÇİÇEK 89-101
Öz Düzenlemenin Nomofobi Üzerindeki Etkisi
The Effect of Self-Regulation on Nomophobia
-
- Cemal ÖZTÜRK 102-113
İç-Dış Kontrol Odaklılığın Liderlik Ve Cinsiyet Bağlamında İncelenmeleri: Bitlis Eren Üniversitesi Öğrencileri Ampirik Uygulaması
Examination of Internal-External Control Orientation in The Context of Leadership and Gender: Empirical Application of Bitlis Eren University Students
-
- Hakan AŞAN, Ejder AYÇİN 114-124
Kurumsal Kaynak Planlama Sistemlerinin Seçimindeki Kriterlerin Best-Worst Metodu ile Değerlendirilmesi
Evaluation of the criteria in Enterprise Resource Planning System Selection with the Best-Worst Method
-
- Muhammed Hanifi VAN, Necmettin KOÇ 125-135
Kamu Yönetiminde Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgisi (Van Milli Eğitim Müdürlüğü Örneği)
Basic Occupational Health and Safety in Public Administration
-
- İnan KAYNAK 136-148
Örgüt Kültürünün Kurumsal İmaja Etkisi
The Effect of Organizational Culture on Institutional Image
-
- Semih Serkant AKTUĞ, Fatih KEKEÇ, Mehmet DAĞ 149-171
Yazılı Basının Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye'ye İlişkin Dönemsel Bir Analiz
Effects of Written Press on Development: A Periodic Analysis on Turkey
-
- Sevda ÇAĞINDA, Selçuk TOPAL 172-182
Proof of Meet Konsensüs Protokolünün Gıda Taşımacılığı Üzerine Bir Uygulaması
An Application of the Proof of Meet Consensus Protocol on Food Transportation
-
- Ali Rıza SAVAŞ, Ahmet İŞLER 183-195
Güvenlik ve Savunma Örgütü Olarak: Bağdat Paketi
As The Security and Defense Organization; Baghdad Pack
-
- Sebahattin KOÇ 196-204
Paranın Dijitalleşmesi ve Merkez Bankası Dijital Para Olasılığı
Digitalization Of Money and Probability Of Central Bank Digital Currency
-

Mahir ÖZHAN, Seda KARATAŞ	205-215
Kırsal Kalkınmada Elazığ Belediyesi'nin Rolü <i>The Role of Elazığ Municipality in Local Development</i>	
<hr/>	
Gökhan KONAT, Oktay KIZILKAYA	216-226
Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSYİH Durağanlık Sınaması: Keskin ve Yumuşak Kırılmalı Panel Durağanlık Testi <i>GDP Stationarity Test in Selected OECD Countries: Sharp and Smooth Breaks Panel Stationarity Test</i>	
<hr/>	
Celal İNCE	227-239
Bitlis'te Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan İdareci ve Öğretmenlerin Eğitim-Öğretim İklimine Yönelik Tespitleri <i>Determinations of Administrators and Teachers Working in Secondary Education in Bitlis Regarding the Education-Teaching Climate</i>	
<hr/>	
Emine Zeynep DABAN	240-249
Tanzanya'nın Bağımsızlık Sürecinde Mwalimu Julius Kambarage Nyerere Faktörü <i>Mwalimu Julius Kambarage Nyerere As An Actor In The Independence Process Of Tanzania</i>	
<hr/>	
Erhan KORKIN	250-265
Merkez-Çevre Ayrımından Beyaz-Zenci Türk Ayrımına Türk Siyasal Hayatında Sosyal Bölünme <i>Social Division In Turkish Political Life From Centre-Periphery Distinction To White-Black Turks Difference</i>	
<hr/>	
Cevdet COŞKUN, Eda YANAR	266-280
Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar <i>National View and Justice and Development Party: Continuities and Rupture of Relations</i>	
<hr/>	
Kamil CAN	281-294
Tirana Direnmek: Salisbury'li John ve Thomas Aquinas Karşılaştırılması <i>Resist Tyrant: A Comparison Between Salisbury John and Thomas Aquinas</i>	

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Kapsamında Kamu Hizmet Algisının Ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği *

Ferit İZCİ **
Yıldız ATMACA ***
Cüneyt TELSAÇ ****

Özet

Klasik yönetimin biçimsel, ekonomik çıkarları için hareket eden insan modelini ön planda tutan, standartlaştırılmış kural ve kaidelerle otorite ilişkileri üzerine temellendirildiği yönetim anlayışı, günümüzün talep ve beklentileriyle uyumluluk göstermemektedir. Klasik yönetimde kamu hizmetlerinin yeterliliği ve vatandaş memnuniyeti hiçbir zaman istenilen seviyede olmamıştır. Söz konusu yönetim anlayışının eksikliklerinin çoğunu yeni kamu yönetimi anlayışı ile tamamlamanın mümkün olduğu söylenebilir. Yeni kamu yönetimi, klasik yönetimin bürokratik paradigmasına karşı çıkma özelliği taşımaktadır. Yönetimde çok aktörlüğü, etkileşimciliği ve katılımcılığı öngören bu yaklaşım, kamu hizmetlerinin sunumunda merkezi idarenin yetkilerinin sınırlandırılmasını, özel sektör yönetim tekniklerinin kamuda uygulanabilirliğini savunmaktadır. Yeni kamu yönetimi ilkelerinin kamu sektörü tarafından nasıl uygulandığının ortaya çıkmasında en önemli aktör, hizmetten yararlanan kişilerdir. Vatandaşların hizmet algısı, uygulamanın boyutlarını ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Bu çalışmada, yeni kamu yönetimi anlayışının değişik boyutlarının en önemli kamu hizmetlerinden biri olan sağlık kurumlarında nasıl uygulandığına yönelik vatandaşların algısını ortaya çıkarmak ve yeni kamu yönetimi anlayışını bu perspektiften değerlendirmektir. Çalışmada Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi örnek alınmış ve bu hastanede yeni kamu yönetimi uygulamalarının ne derece hayata geçirildiğine dair vatandaşların algı düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Rastgele örneklem yöntemiyle seçilen ve 400 kişiye uygulanan anket sonuçları, araştırmaya konu olan kamu hastanesinde yeni kamu yönetimi ilkelerinin büyük ölçüde benimsendiği ve uygulamaya konulduğu şeklindedir.

Anahtar Kelimeler

Yeni Kamu Yönetimi, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Hizmette Yerellik, Esnek Yönetim, Hesap Verebilirlik.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

* Çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 2019-8186 nolu projeden geliştirilerek hazırlanmıştır.

** Ferit İZCİ (Pof. Dr.), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ferit.izci@yyu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6383-1280

*** Yıldız ATMACA (Dr. Öğr. Üyesi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, yildizatmaca@yyu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6345-4745

**** Cüneyt TELSAÇ (Doktorant), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, cuneyttelsac@gmail.com ORCID:0000-0002-4133-4846

Atıf yapmak için / To cite this article: İzci, F., Atmaca, Y. & Telsaç, C. (2020). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Kapsamında Kamu Hizmet Algisının Ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2): 70-88.

Measurement of Public Service Perception Within the Scope of the New Public Administration: Van Education and Research Hospital Example

Abstract

Classical management approach, which prioritizes the human model acting for formal, economic interests is based on authority relations with standardized principles and rules, is not compatible with today's demands and expectations. The adequacy of public services and citizen satisfaction in classical management has never been at the desired level.

It can be said that most of the shortcomings of this management approach are possible with the new public management approach. The new public administration has the feature of opposing the bureaucratic paradigm of classical administration. This approach, which envisages multi-actorism, interactivity and participation in management, advocates limiting the powers of central administration in public service delivery and the public applicability of private sector management techniques. The most important actor in the emergence of how the new public administration principles are applied by the public sector is the people who benefit from the service. Citizens' perception of service helps to uncover the dimensions of the application. In this study, to reveal the perception of citizens about how different dimensions of the new public administration approach is applied in the most important public service health and health institutions and to evaluate the new public administration approach from this perspective. In this regard, health service, which is one of the most important public services, has been taken as a basis and it has been tried to measure the perception of citizens regarding how much of the new public management practices have been implemented in the Van Training and Research Hospital. The results of the survey shows that, selected by random sampling method and applied to 400 people, the research that the new public administration principles have been widely adopted and implemented in public hospital..

Keywords

New Public Management, Van Training and Research Hospital, Service Locality, Contract Management, Accountability

GİRİŞ

1980'li yılların sonlarına doğru, Türk kamu yönetimi, yapısal ve işlevsel yönüyle önemli bir değişim sürecine girmiştir. Yeni sağ ve neo-liberal görüşün etkisinde gerçekleşen bu değişim, geleneksel yönetimin bürokratik ve kırtasiyecilik yapısına muhalif olarak geliştirilmiştir. Geliştirilen bu düşüncenin adı dünya üzerindeki birçok ülkede , “Gelecek Acenteler Formu, Hükümetin Yeniden Keşfi” gibi farklı adlarla kabul edilmiştir. Türkiye’de kabul edilen adı ise “Yeni Kamu Yönetimi” dir.

Yeni kamu yönetimi, aktif katılımlı, sonuç odaklı, performans esaslı, kıt olan kaynak kullanımında disiplinli, özel sektör yönetim tekniklerinin kullanıldığı, optimal büyüklüğün ve kamuda rekabet anlayışının geliştiği bir yönetim modellemesini öngörmektedir. Katılımcılık, hesap verilebilirlik, şeffaflık, etkinlik ve verimlilik yeni yönetim anlayışında temel ilkelerdir. Bu ilkeler çerçevesinde Türkiye’deki kamu yönetimi politikalarında bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiş, yeni idari kurumlar oluşturulmuştur. Temel amaç, kamu politikalarının oluşturulmasında merkezi yönetimin karar alma yetkisinin sınırlandırıldığı, karar alımında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşlerinin dikkate alındığı birlikte bir yönetim yapısını oluşturmaya çalışmak, kamu politikalarında etkinliği sağlamaktır.

Bu çalışmada, yeni kamu yönetimi ilkelerinin hangi ölçüde sahada uygulanıp uygulanmadığına yönelik bir inceleme yapılmıştır. İncelemede Van ilinde bulunan Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi esas alınmıştır. Rastgele örneklem yöntemiyle seçilen 400 vatandaşa anket yapılmış ve sonuçlardan elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

Sağlık alanında sunulan hizmetlerinin gelişimi ve daha sürdürülebilir bir yönetimin uygulanabilmesi bakımından yapılan bilimsel araştırmalar büyük önem taşımaktadır. Sağlık sektörünün yaygınlığı ve hitap ettiği alanın genişliği, yapılan bu tarz araştırmaların önemini de büyük ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple çalışma alana katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

YENİ KAMU YÖNETİMİ (YKY)

YKY, 20. yüzyılın hakim görüşü geleneksel yönetime ve onun bürokratik yönetim anlayışına muhalif olarak oluşturulmuş önemli bir yönetim yaklaşımıdır. Weber'in bürokrasi modeli, dönemin yönetim yapısına büyük ölçülerde katkı sunmuştur. Ancak küreselleşme ile değişen ve gelişen yönetim yapısı karşısında yeterli olmamıştır. Yapılan işin niteliğinden çok nasıl yapıldığına odaklanan aşırı kuralcı yapısıyla, mevcut kıt kaynakları verimli kullanmaktan çok, israfı kolaylaştıran bir yapıya bürünmüştür. Esas amaçları hata yapmamak ve risk almamak olan bürokratlar, muhalif herhangi bir görüşü dikkate almadan var olan yapıyı muhafaza etmeye gayret göstermişlerdir. Bu noktada kendilerinden beklenen ise kürek çekmek değil dümeni tutmak ve protokollerden ziyade sonuç odaklı hizmet vermektir (Eryılmaz, 2016: 53-54, Bilgiç, 2011: 107, Tortop, vd., 2016: 327, Özer & Önen, 2017:148). Geleneksel kamu yönetimi anlayışına göre devlet; kamu mal ve hizmetlerin üretilmesinde ana oyuncuların biriyken, yeni kamu yönetimi anlayışına göre devletin varlık gösterdiği alanların minimum düzeyde tutulması gerektiği vurgulanır. Bu değişimlerin sağlanabilmesi bakımından geleneksel kamu yönetimi kültürünün değişmesi esastır (Eryılmaz, 2016: 54, Tortop, vd., 2016: 326). Yeni kamu yönetimi anlayışına göre; devlet kamusal hizmetleri sunarken rekabetin üstünlüğü esas alınmalıdır (Çevik, 2013: 64, Bilgiç, 2011: 97-98, Üstüner, 2012: 396-397, Hood, 1991: 5).

YKY ilkeleri bakımından Politt' in genel kabul gören tanımları Huges gözünden şu şekilde sıralanmaktadır (Hughes, 2014: 167-168).

- Yönetim açısından odağın girdi ve süreç mantığından üretim ve sonuç odaklı bir değişime evrilmesi,
- Performans ölçme ve yönetme odaklı bir anlayışa doğru yönlendirilmesi,
- Büyük, hantal ve katı hiyerarşik bürokrasiler değil de; zarif, düz ve otonom örgütlenme yapısının sağlanması,
- Sözleşme ve benzeri yapıların; hiyerarşik tabanlı oluşumların yerine tercih edilmesi,
- Kamusal hizmetlerin sunumunda, piyasa mekanizmalarına daha çok yer verilmesi,
- Kamu ve özel sektör arasındaki büyük farklılıklar aşılmalı ve kamu-özel ortaklıklarına gidilmeli,
- Eski değerlerin (evrensellik, eşitlik, güvenlik) terk edilerek, yeni değerlere (bireycilik ve etkinlik) yönelimi söz konusudur.

YKY, merkeziyetçiliğin olabildiğince azaltıldığı, yetki devri yoluyla yapılan projelerin hayata geçirildiği, sözleşmecilik esaslı, kurumsal gelişimin yanında duyarlılık eğitiminin de sunulduğu, sorumluluğun ön plana çıktığı, sonuçlarla yüzleşilen ve özellikle de müşterinin de sisteme katılımının sağlandığı anti-bürokratik kavramlarla vücut bulmaktadır (Frederickson, 2016: 450).YKY, kamusal ürün ve hizmetlerinin tercih edilmesinde, tek başına hareket etmek yerine alınacak kararların ilgili taraflarca beraber mütalaa edilerek karara bağlanması ve bu şekilde toplumu yönetmekten ziyade, toplumu yetkilendirmek yolunu seçmektedir. Bu sayede toplum edilgen değil, bizzat hizmetlerin sahibi haline gelmektedir (Eryılmaz, 2016: 56, Bilgiç, 2011: 108, Hughes, 2014: 170). YKY ve beraberinde gelen temel düzenlemeler şu halde özetlenmektedir (Ateş, 2011: 188):

- Devletin üstlendiği görev alanının, ekonomik faaliyetler başta olmak üzere küçültülmeye gidilmesi,

- Devletin odağını piyasaya vermesi ve bu piyasa mekanizmalarını öncelikli olarak yürütmesi,
- Sunulan kamusal hizmetler açısından; kalitenin artırılması, rekabet edebilir ve etkinliği yüksek ürün ve hizmetlerin sunulması,
- Artık müşteri odaklı bir yapının tercih edilmesi ve tüketiciye özel sektörde olduğu gibi alternatif seçenekler sunulması,
- Daha yumuşak ve esnek bir örgüt yapısına geçilmesi, yetki devrine gidilmesi ve hizmetlerde yerellik ilkesinin uygulanması,
- Mevcut sivil toplum kuruluşları ve özel sektördeki aktörlerle daha fazla işbirliğine gidilmesi, tavsiyeler alınması ve sözleşmecilik uygulamalarının daha ön plana alınması,
- Yapılacak işlemlerin kamu işletmeciliği esasına dayanarak şekil alması,
- Sorumluluk almayı bilen, hesap verebilirliği ilke edinmiş ve yetkilendirilmiş yöneticilerin istihdam edilmesi,
- Kamu kurum ve kuruluşların kendi aralarında dahi rekabet edebilmesi açısından teşviklerde bulunulması, olarak sunulabilir.

Esas olarak yeni kamu yönetimi ile verilmek istenen ana düşünce; bir paradigma değişikliğinin olduğu ve bu değişimin, kamu hizmetlerinin geri dönülemeyecek şekilde bürokrasiden uzaklaştığı şeklindedir (Hughes, 2014: 51-52).

METODOLOJİ

Çalışmanın metodolojisinde araştırmanın amacı, önemi, evreni, örnekleme, sınırlılıkları, veri toplama yöntemi, hipotezleri, önermeleri, veri analizleri ve bulguları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada: Yeni kamu yönetimi anlayışının Van ili özelinde hizmet vermekte olan bir kamu hastanesinin uygulamalarında ne kadar yer bulduğu ve değişkenleri oluşturan etkenler üzerinde nasıl bir etki yarattığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu sayede yeni kamu yönetimi bakış açısıyla söz konusu hastanelerin hastalara sunmuş olduğu hizmet algısı ve hasta memnuniyetleri ölçülecek ve kamu hastanelerinin gelişimine katkıda bulunulması hedeflenecektir.

Araştırmanın Önemi

Değişen kamu yönetimi anlayışı ve YKY'nin uygulanabilirliği bakımından sağlık sektörünün hacmi ve hitap ettiği alanın genişliği yapılan bu araştırmanın önemini de arttırmaktadır. Bizlere sunulan sağlık hizmetlerinin niteliği yaşam standartlarımızı doğrudan etkileme kapasitesine sahip ve beklentilerin devamlı büyüdüğü bir alandır. Sağlık hizmetlerinin gelişmesini ve daha iyi hizmet verebilmesini sağlayabilecek bu tür bilimsel araştırmalar son derece önem arz etmektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de sağlık hizmetlerinden faydalanan tüm hastalar oluşturmaktadır. Fakat ülke nüfusunun tamamına zaman ve maliyet açısından ulaşmak mümkün olmadığından dolayı basit tesadüfî örneklem yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda %95 güven sınırlarında nüfusu 1.000.000'dan fazla olan ana kütleler için gerekli örneklem büyüklüğünün minimum 384 kişi olması gerekmektedir (Çoşkun vd., 2015: 137). Bu amaç doğrultusunda 2019 yılı içerisinde S.B.Ü. Van Eğitim ve Araştırma Hastanesine son bir yıl içerisinde tedavi amaçlı gelen 172 kadın, 228 erkek toplam 400 hastaya ulaşılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada elde edilen veriler; sadece ayakta ya da yatılı tedavi gören hastalardan elde edilmiştir. Hasta yakınları ile yapılmamıştır. Bu araştırma TC. Sağlık Bakanlığının oluşturduğu hastane kategorilerine bakılmaksızın, hastaların Van ili merkezi temel alınarak en sık gittikleri hastanelerden yola çıkılarak yapılmıştır.

Bu araştırma kantitatif bir araştırma olduğundan ölçek kullanılarak yapılmış ve ölçek soruları ile sınırlı kalmıştır. Araştırma sonuçları, katılanların ifadelerine dayanmaktadır ve araştırmacının bu ifadelerin doğruluğunu teyit etmesi mümkün değildir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada tercih ettiğimiz yöntem en sık kullanılan nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket formu şeklindedir. Anket formu iki kısımdan ibarettir. Birinci kısımda; ankete katılanların demografik özelliklerini anlamamızı sağlayacak sorular yer almaktadır. İkinci kısımdaysa; S.B.Ü. Van Eğitim ve Araştırma Hastanesinde YKY ilkelerinin ne kadar uyguladığını ölçmek açısından 5'li Likert şeklinde katılımcılara sorulacak toplam 46 yargıdan oluşan ölçek geliştirilmiştir. Geliştirdiğimiz bu ölçeğe ilk olması bakımından YKY uygulanabilirlik ölçeği adı verilmiştir.

Hastanelerin YKY uygulamalarını ne kadar benimsediklerini anlamak açısından hazırladığımız YKY uygulanabilirlik ölçeği: Hesap Verebilirlik Boyutu, Performansa Dayalı Denetim Boyutu, Hizmette Yerellik Boyutu, Hizmette Kalitenin Sağlanması Boyutu, Müşteri Odaklılık ve Katılım Boyutu, Özel Sektör İlkelerinin Uygulanması Boyutu, Sözleşmecilik Boyutu, Esnek Yönetim Boyutu ve Sonuç Odaklılık boyutu olmak üzere 9 alt boyut oluşturulmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu alan çalışmasında: Yeni kamu yönetimi esaslarından oluşan temel ilkelerin kamu kurumlarında ne kadarının uygulamaya geçirildiğini anlamak ve sektöre öneriler sunabilmek açısından Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde 7 hipotezden oluşan bir araştırma yapılmıştır. Bu saha araştırmasının temelini oluşturan hipotezler şöyledir:

H1: Sağlık kurumlarındaki yeni kamu yönetiminin uygulanma boyutlarının algılanması yararlanıcıların cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.

H2: Hizmetten yararlanan kişilerin yaş seviyesi arttıkça, yeni kamu yönetiminin boyutlarını algılama seviyeleri daha belirginleşmektedir.

H3: Katılımcıların eğitim düzeyi ile yeni kamu yönetimi ilkelerinin boyutlarını algılama arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4: Katılımcıların ikamet ettikleri yer ve şartlar ile hizmeti algılamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H5: Yapılan meslek ile sağlık kurumlarının icra ettikleri hizmet ve yönetim anlayışındaki farklılığı algılama arasında bir ilişki vardır.

H6: Katılımcıların gelir durumu arttıkça, yeni kamu ilkelerinin uygulandığına dair algıları değişmektedir.

H7: Katılımcıların sahip oldukları sağlık güvencesinin, farklılığı algılama üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Çalışmada Esas Alınan Temel Boyutlar

Siyasetten uzak yönetim merkezli bir yaklaşımı ifade eden YKY, rekabeti hareketlendiren, performans verimliliğini birinci öncelik yapan, yönetme özgürlüğüne odaklanan ve çıktıyı hedefleyen bir yönetim anlayışını ileri sürmektedir. Piyasa merkezli yapısı ile bürokratik bir devlet yapısındaki verimliliği sağlamaya ve özel sektör yönetim tekniklerini kamuda uygulamaya çalışmaktadır. Özel finans girişimlerine vurgu yaparak, dış kaynak kullanımını sağlayarak ve birimlerin optimal büyüklüklere bölünerek kamu hizmetlerindeki etkinliğin sağlanacağını savunmaktadır. Bu etkinliği de farklı boyutlar çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada YKY' nin Van Eğitim ve Araştırma Hastanesindeki "Hizmette Yerellik, Hesap Verilebilirlik, Performansa Dayalı Denetim, Hizmette Kalitenin Sağlanması, Müşteri Odaklılık ve Katılım, Özel Sektör İlkelerinin Uygulanması, Sözleşmecilik, Esnek Yönetim ve Sonuç Odaklılık" boyutları ele alınmaktadır (Atmaca & Yılmaz, 2020: 770). Bu boyutları kısaca şöyle açıklamak mümkündür:

- *Hizmette Yerellik*, hizmetlerin yerel halka en yakın kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yerellik, Avrupa Birliği tarafından da yerine getirilmesi gereken bir kaide olarak gösterilmektedir. Hukuki perspektifte, vatandaşa yakın olan her kamusal düzenin öncelikli olması gerektiğini ileri sürmektedir (Olgun, 2007: 114).
- *Hesap Verilebilirlik*, kelime anlamı olarak bir kimsenin yapmış olduğu bir eyleminin sorgulanması ve ilgili eylem üzerine hesaba çağrılması olarak ifade edilmektedir. Kamu yönetiminde ise hesap verilebilirlik, idarenin gerek aldığı kararları gerek yapmış olduğu harcamaları gerekse idari işlemleri yetkili otorite makamlarına karşı gerekçelendirme ve açıklama zorunluluğu olarak tarif edilmektedir (Eryılmaz, 2012: 373).
- *Performansa Dayalı Denetim*, planlanmış amaç ve hedeflerin etkinlik derecesinde gösterilen başarının kontrol edilmesidir. Bu kontrol, çalışan veya idare ayırt etmeksizin planın her aşamasında yapılmaktadır. Kamuda performans denetimi, idarenin eylem ve işlemlerinin planlama, uygulama ve kontrol etme aşamalarındaki verimlilik ve etkinliğini incelemektir.
- *Hizmette Kalitenin Sağlanması*, sürekli yenileyici, sıfır hata ilkesi, aktif katılımlı, sonradan değil önceden önlem alan bir politika çerçevesinde hareket etmek demektir. Vatandaş odaklı düşünmek, doğru olanı doğru zamanda yapabilmektir.
- *Müşteri Odaklılık ve Katılım*, vatandaş merkezli olmak ve yönetimde vatandaşın görüşlerini dikkate almak, katılımlarını sağlamaktır. Bu katılım, ya halkın doğrudan katılımını öngören yarı doğrudan demokrasi ile ya da işlevsel bir bütünlüğü sağlayacak olan sivil toplum kuruluşları ile (Aydoğan, 2006: 5-10).
- *Özel Sektör İlkelerinin Uygulanması*, kamu kaynaklarının etkin kullanılabilmesi amacı ile kamu yönetiminde esnekliği sağlamaya yöneliktir. Özel sektör yönetiminde öncelikli amaç, kar etmektir. Kar etmek amacıyla geliştirdiği üretim tekniklerine, pazarlamaya ve müşteri memnuniyetine yönelik yöntemler, kamu idareleri açısından yol gösterici olmalıdır. Kamu yönetiminin sahip olduğu temel ilkeleri korumak kaydıyla özel sektöre ait bu yöntemler kamuda da rahatlıkla kullanılabilir (Gökçe vd., 2005: 208).
- *Sözleşmecilik*, kamuda gerçekleştirilen hizmetlerin özel sektör kuruluşlarıyla ortak yapılması durumu olarak ifade edilmektedir. Türkiye'de, "Yap-işlet-devret, yap-işlet, yap-kirala-devret ve işletme hakkı devri" olmak üzere farklı kamu özel ortaklığı modelleri mevcuttur.
- *Esnek Yönetim*, Weber'in bürokratik yönetim yapısına muhalif bir yönetim anlayışıdır. Değişen çağ ve dönüşen dünya karşısında yenikliklere açık olmayı, standartlaştırılmış kalıplardan uzaklaşmayı, katı kuralların yeri geldiğinde değişen duruma göre yumuşatılabilmesi ilkesini öngörmektedir.

- *Sonuç Odaklılık*, kamu yönetiminde çok sert bir şekilde uygulanan kural ve kaideler yerine elde edilen sonuca önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sonuçta planlanan amaca ulaşılmış ve verimlilik sağlanmış ise bunun yeterli olduğuna dikkat çekmektedir.

Veri Analizi ve Bulgular

Bu başlık altında 2019 yılı içerisinde ankete katılım sağlayan kişilerin; demografik bilgileri rakam ve yüzdesel olarak belirtilmiş, 46 yargıdan oluşan ankete verdikleri cevaplar; her bir yargı için özenle değerlendirilmiş ve tablolar şeklinde sunulmuştur. Araştırma hipotezlerine ilişkin belirlenmiş olan YKY ilkelerinden oluşan 9 alt boyutun; cinsiyet, yaş durumu, eğitim düzeyi, ikamet durumu, meslek durumu, gelir durumu ve bağlı buldukları sağlık güvencesi bakımından analizi Tek Yönlü Varyans Analizi (*One Way Anova*) ve t Testi ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%	Yığılmış Yüzde
Kadın	172	43,0	43,0
Erkek	228	57,0	57,0
Total	400	100,0	100,0

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya 172 (%43,0) kadın ve 228 (%57,0) erkek birey katılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Dağılımı

Yaş	N	%	Yığılmış Yüzde
18-25	59	14,8	14,8
26-35	93	23,2	68,0
36-45	121	30,2	68,3
46-55	81	20,3	88,5
56 ve üzeri	46	11,5	100,0
Total	400	100,0	

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin 59'u (%14,8) 18-25 yaş grubu arasında yer almıştır. 26-35 yaş grubu 93 (%23,2) kişi yer alırken, 36-45 yaş grubu ise 121 (%30,2) ile yer almaktadır. 46-55 yaş grubu 81 (%20,3) ile yer alırken, 56 yaş ve üzeri grubu ise 46(%11,5) kişi ile yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%	Yığılmış Yüzde
Okuma Yazma Bilmeyen	3	8	8
İlkokul	50	12,5	13,3
Ortaokul	96	24,0	37,3
Lise	165	41,3	78,5
Ön Lisans	21	5,3	83,8
Lisans	55	13,8	97,5
Lisans Üstü	10	2,5	100,0
Toplam	400	100,0	100,0

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin 3'ü (%0,8) okuma yazma bilmeyen grubunda yer almaktadır. İlk okul grubu 50 (%12,5) kişi ile yer alırken, orta okul grubu ise 96 (%24,0) kişi ile yer almaktadır. Lise grubu 165 (%41,3) kişi ile yer alırken, ön lisans grubu 21 (%5,3) kişi ile yer almaktadır. Lisans grubu 55 (%13,8) kişi ile yer alırken, lisans üstü grubu 10 (%2,5) kişi ile yer almaktadır. Toplamda 400 kişi katılım göstermiştir.

Tablo 4. Katılımcıların İkamet Durumuna Göre Dağılımı

İkamet	N	%	Yığılmış Yüzde
Van Merkez	360	90,0	95,2
Diğer	40	10,0	4,8
Toplam	400	100,0	

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin Van merkez grubu 360 (%90,0) kişi ile yer alırken, merkez dışında yer alan çevre ilçelerden gelen diğer grup 40 (%10,0) kişi ile yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Meslek Durumuna Göre Dağılımı

Meslek	N	%	Yığılmış Yüzde
Çalışmıyor	96	24,0	24,0
Kamu	45	11,3	35,3
Özel Sektör	57	14,3	49,5
Öğrenci	32	8,0	57,5
Ev Hanımı	84	21,0	78,5
Esnaf	50	12,5	91,0
Çiftçi	19	4,8	95,8
Emekli	17	4,3	100,0
Toplam	400	100,0	

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin çalışmıyor grubu 96 (%24,0) kişi ile yer alırken, kamu grubu 45 (%11,3) kişi ile yer almaktadır. Özel sektör grubu 57 (%14,3) kişi ile yer alırken, öğrenci grubu 32 (%8,0) kişi ile yer almaktadır. Ev hanımı grubu 84 (%21,0) kişi ile yer alırken, esnaf grubu 50(%12,5) kişi ile yer almaktadır. Çiftçi grubu 19 (%4,8) kişi ile yer alırken, emekli grubu 17 (%4,3) kişi ile yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Dağılımı

Gelir	N	%	Yığılmış Yüzde
500 TL den az	160	40,0	40,0
500-1000 TL arası	44	11,0	51,0
1000-1499 TL arası	5	1,3	52,3
1500-1999 TL arası	66	16,5	68,8
2000-2499 TL arası	46	11,5	80,3
2500-2999 TL arası	9	2,3	82,5
3000 TL ve üzeri	70	17,5	100,0
Toplam	400	100,0	

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin 500 TL'den az grubu 160 (%40,0) kişi ile yer alırken, 500-1000 TL arası grubu 44 (%11,0) kişi ile yer almaktadır. 1000-1499 TL arası grubu 5 (%1,3) kişi ile yer alırken, 1500-1999 TL arası grubu 66 (%16,5) kişi ile

yer almaktadır. 2000-2499 TL arası grubu 46 (%11,5) kişi ile yer alırken, 2500-2999 TL arası grubu 9 (%2,3) kişi ile yer almaktadır. 3000 TL ve üzeri grubu ise 70 (%17,5) kişi ile yer almaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Sağlık Güvencesi Durumuna Göre Dağılımı

Sağlık Güvencesi	N	%	Yığılmış Yüzde
SSK	99	24,8	24,8
BAĞ-KUR	79	19,8	44,5
Emekli sandığı	60	15,0	59,5
Ücretli	44	11,0	70,5
Yeşil kart	118	29,5	100,0
Toplam	400	100,0	

Yukarıda verilen tabloya göre yapılan araştırmaya katılan kişilerin SSK grubu 99 (%24,8) kişi ile yer alırken, BAĞ-KUR grubu 79 (%19,8) kişi ile yer almaktadır. Emekli sandığı grubu 60 (%15,0) kişi ile yer alırken, ücretli grubu 44 (%11,0) kişi ile yer almaktadır. Yeşil kart grubu ise 118 (%29,5) kişi ile yer almaktadır.

Araştırma Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör analizinin temel amacı aralarında ilişki bulunduğu düşünülen çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak için daha az sayıdaki temel boyuta indirgemek veya özetlemek olan bir grup çok değişkenli analiz tekniğidir. Faktör analizinde iki ana amaç vardır. Bu amaçlardan biri ifade sayısını azaltmak bir diğeri de ifadeler arasındaki yapıyı ortaya çıkarmak ve sınıflandırmaktır (Korkmaz, 2000:16, Tatlıdil, 1996). Bu araştırmada YKY'nin temsilini oluşturan 9 boyut ele alınmıştır ve bu boyutlar 9 faktör olarak analiz edilmiştir.

Sahada yapılan bu araştırma bağlamında hazırlanan anketin arka bölümündeki likert ölçekli soruların gereken faktör analizi yapıldıktan sonra Cronbach Alpha güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. İçsel tutarlılığın ölçülmesinde sıklıkla tercih edilen yol Cronbach Alfa testidir. Cronbach Alfa testinde tüm ikiye ayırma kombinasyonlarının korelasyonları hesaplanır ve hesaplanan korelasyon katsayılarının ortalaması da alınarak Cronbach Alfa değeri elde edilir. Cronbach Alfa değeri 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Alfa değeri 1'e ne kadar yakınsa güvenilirlik o kadar artar. Cronbach Alfa değeri yorumlarında aşağıda belirtilen esaslar doğrultusunda değerlendirmeye gidilebilir (Karagöz,2017: 26):

$0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,

$0,40 \leq \alpha \leq 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür,

$0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir,

$0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 8. Araştırma Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Sorular	Faktör Yükleri	Faktör Açıklayıcıları	Faktör Güvenilirlikleri
Hizmette Yerellik Boyutu			
Bu hastanede teknik bakımdan yeterli kaynak (cihaz, alet vb.) bulunmaktadır.	0,736		

Bu hastanede ihtiyaç duyduğum tüm poliklinikler mevcuttur.	0,557	18,352	0,760
Laboratuvar tahlillerinin tamamını bu hastanede yaptırabilmekteyim.	0,687		
Tedavinin gerektirdiği tüm hizmetler bu hastanede mevcuttur.	0,600		
Asgari kişisel ihtiyaçlarımı (kantin, berber, kafeterya vb.) hastane içinde karşılayabilmekteyim.	0,763		
Hesap Verebilirlik Boyutu			
Bu hastanede çalışan (doktor, hemşire, uzman vb.) personelin çalışma çizelgesi vatandaş ile paylaşılır.	0,683		
Bu hastanede hastaya uygulanan tüm tedaviler istendiğinde rapor olarak alınabilir.	0,360	9,919	0,853
Bu hastanede arzu edildiğinde yetkililerle kolaylıkla görüşülebilir.	0,748		
Bu hastanede mesai saatleri dışında da görüşülebilecek sorumlu bir yetkili bulunmaktadır.	0,730		
Bu hastanede yapılan yenilik ve değişiklikler gerekçeleriyle halka paylaşılır (internet, dergi vb.)	0,693		
Performansa Dayalı Denetim Boyutu			
Bu hastanede doktorlardan aldığım hizmetten memnun kalıp kalmadığımız sorulur.	0,811		
Bu hastanede sağlık görevlilerinden aldığım hizmetten memnun kalıp kalmadığımız sorulur.	0,802	8,552	0,890
Bu hastanede laboratuvar ve görüntüleme odasından aldığım hizmetten memnun kalıp kalmadığım sorulur.	0,826		
Bu hastanede kantin ve kafeteryadan aldığım hizmetten memnun kalıp kalmadığımız sorulur.	0,797		
Bu hastanede tedavimiz bittikten sonra genel olarak memnun kalıp kalmadığımız sorulur.	0,799		
Hizmette Kalitenin Sağlanması Boyutu			
Doktorun sizin için ayırdığı zaman yeterlidir.	0,690		
Hastaya verilen ilaç ve tedavi hakkında yeterli bilgi sunulur.	0,779	5,587	0,772
Yapılan tetkik ve tahlillerde kullanılan araç ve gereçler hijyeniktir.	0,636		
Hastane personeli temiz ve toplu bir görünümüne sahiptir.	0,688		
Mevcut bekleme ve dinlenme alanları ihtiyacımı karşılamaktadır.	0,513		
Otopark için ayrılan alan yeterlidir.	0,474		
Müşteri Odaklılık ve Katılım Boyutu			
Bu hastanede hastalar randevu saatlerini kendileri seçerler.	0,449		
Doktorlar hastalara karşı güler yüzlü, sabırlı ve hoşgörülü davranır.	0,815	5,093	0,823
Hemşireler hastalara karşı güler yüzlü, sabırlı ve hoşgörülü davranır.	0,837		
Bu hastane hastaların istek ve taleplerini önemser.	0,828		
Bu hastanede aldığımız hizmeti değerlendirebileceğimiz anket, dilek kutusu ile bankolar bulunur.	0,806		
Özel sektör ilkelerinin Uygulanması Boyutu			
Bu hastanede doktorumu kendim seçebilmekteyim.	0,465		
Özel hastanelerin sunduğu hizmetleri bu hastanede bulabilmekteyim.	0,780	4,633	0,801
Özel hastanelerin gösterdiği ilgi ve alakayı bu hastanede bulabilmekteyim.	0,697		
Bu hastanede hastaların tercihlerine göre daha fazla hizmet alması mümkündür.	0,694		

Bu hastanede ihtiyaç halinde çözüm üretebilecek bir yetkiliye hemen ulaşılır.	0,709		
Sözleşmecilik Boyutu			
Hastanede sunulan temizlik işlerinin dışarıdan bir firma aracılığıyla yaptırılmasını olumlu buluyorum.	0,854		
Hastanede sunulan güvenlik işlerinin dışarıdan bir firma aracılığıyla yaptırılmasını olumlu buluyorum.	0,853		
Hastanede sunulan berber, kafe, lokanta hizmetlerinin dışarıdan bir firma aracılığıyla yaptırılmasını olumlu buluyorum.	0,882	4,320	0,835
Hastanenin bazı kritik öneme sahip tetkikler için özel firmalarla anlaşma yapmasını olumlu buluyorum.	0,846		
Hastanenin bazı hizmet alımları için (otopark, dekorasyon, dizayn vb.) özel firmalarla anlaşma yapmasını olumlu buluyorum.	0,861		
Esnek Yönetim Boyutu			
Mesai saatleri dışında da uzman doktor bulabilmekteyim.	0,650		
Tedavinin aksamaması (hafta sonuna denk gelmesi gibi) açısından esnek çalışma saatleri düzenlenir.	0,671		
Randevuma geç kaldığım zaman, yardımcı olacak çözümler üretilmektedir.	0,745	2,996	0,746
Tekrarını talep ettiğim tetkik ve tahliller bakımından yardımcı çözümler üretilmektedir.	0,589		
Bu hastanede gerektiğinde kurallar hasta menfaatleri doğrultusunda esnetilir.	0,623		
Sonuç Odaklılık Boyutu			
Hastalıkların tanı ve teşhisi açısından doktorlar başarılıdır.	0,656		
Yapılan tahlillerin sonuç güvenilirliği yüksektir.	0,687		
Bu hastanenin hastalara uyguladığı tedavilerin sonuçları güven vericidir.	0,746	2,941	0,827
Genel olarak bu hastanede verilen sağlık hizmetlerini yeterli buluyorum.	0,722		
İhtiyaç halinde bu hastaneyi eş, dost ve tanıdıklarına tavsiye ederim.	0,785		
TOPLAM		62,694	0,790
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği(KMO)			0,845
Bartlett Küresellik Testi Ki kare:			8796,219
sd:			1035
P			,000

Anket formunda yeni kamu yönetimi ölçeğine ait toplam 46 soru yer almaktadır. Faktör analizinin ön şartları olan, Bartlett Küresellik Testi sonucuna göre değişkenler arasında yeterli ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$, $p = 0,000$). KMO değerinin kabul edilebilir alt değer olan 0,60'ın üzerinde bir değer alması beklenmektedir. KMO değeri örneklem sayısının faktör analizi için yeterliliğini ölçtüğünden katılımcı sayısının faktör analizi yapmaya yeterli olduğu gözlemlenmiştir. (KMO=0,845). Gerek faktör analizi, gerek güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 12' de verilmiştir.

Faktör analizi sonucunda, 46 maddelik yeni kamu yönetimi ölçeği 9 faktör altında toplanmış ve bu 9 faktörün toplam varyansın %62,694'unu açıkladığı belirlenmiştir. Faktör yüklerine göre maddelerin toplandıkları faktörlerdeki yüklerin birbirine uzaklığının en az % 10 olması gerektiğinden bu kurala uymayan, madde bulunmadığından faktör analizi sonucu ölçekten madde çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0.70'in üzerinde olmasından kaynaklı güvenilirliğin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Hipotez Sonuçları

Van Eğitim ve Araştırma Hastanesinde, Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı kapsamında uygulanan kamu hizmetinin boyutlarını tespit etmek ve vatandaşın kamu hizmet algısını ölçmeye yönelik belirlenen hipotezler ile bu hipotezlerin sonuçlarına ilişkini analizler aşağıda tablolar halinde belirtilmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 9. Cinsiyet ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H₁: Sağlık kurumlarındaki yeni kamu yönetiminin uygulanma boyutlarının algılanması yararlanıcıların cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.	Hizmette Yerellik	Ret
	Hesap Verebilirlik	Ret
	Performansa Dayalı Denetim	Kabul
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Ret
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Kabul
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Kabul
	Sözleşmecilik	Ret
	Esnek Yönetim	Kabul
	Sonuç Odaklılık	Ret

Hipotez 1'in kısmen ret edildiği görülmektedir Cinsiyet değişkeni değerlendirildiğinde; hizmette yerellik, hesap verebilirlik, hizmette kalitenin sağlanması, sözleşmecilik ve sonuç odaklılık boyutlarında katılımcıların hizmet algısı farklılık göstermemektedir. Buna karşın performansa dayalı denetim, müşteri odaklılık ve katılım, özel sektör ilkelerinin uygulanması ve esnek yönetim boyutlarında katılımcıların hizmet algısı farklılık göstermektedir. Performans denetiminde, müşteri odaklı olduğunda, katılımcı hareket edildiğinde ve özel yönetim uygulamalarında cinsiyete göre kamu hizmet algısının değişim geçirdiği görülmektedir. Ancak cinsiyet değişkeni ile kamu hizmetlerinin önemli olmadığı, önemli olanın hizmetin kaliteli olduğu da anlaşılmaktadır. Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi katılımcıları kamu hizmetlerinin algılanmasında cinsiyetin kısmen etkili olduğunu kabul etmiştir.

Tablo 10. Yaş ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H₂: Hizmetten yararlanan kişilerin yaş seviyesi arttıkça, yeni kamu yönetiminin boyutlarını algılama seviyeleri daha belirginleşmektedir.	Hizmette Yerellik	Kabul
	Hesap Verebilirlik	Ret
	Performansa Dayalı Denetim	Ret
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Ret
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Kabul
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Ret
	Sözleşmecilik	Ret
	Esnek Yönetim	Kabul
	Sonuç Odaklılık	Kabul

Hipotez 2'nin kısmen kabul edildiği görülmektedir yaş değişkeni değerlendirildiğinde; hizmette yerellik, müşteri odaklılık ve katılım, esnek yönetim, sonuç odaklılık boyutları dışında katılımcıların algıları farklılık göstermemektedir. Yaş arttıkça bilinçlenme seviyesi artmaktadır. Farkındalığı, gelişmektedir. Hangi hizmetin ne anlama geldiğini anlayabilecek, geçmiş ve gelecek zaman arasındaki farklılıkları gözlemleyebilecek yetişkinliğe ulaşabilecektir.

Tablo 11. Eğitim ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H3: Katılımcıların eğitim düzeyi ile yeni kamu yönetimi ilkelerinin boyutlarını algılama arasında pozitif bir ilişki vardır.	Hizmette Yerellik	Kabul
	Hesap Verebilirlik	Kabul
	Performansa Dayalı Denetim	Ret
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Kabul
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Kabul
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Kabul
	Sözleşmecilik	Kabul
	Esnek Yönetim	Kabul
	Sonuç Odaklılık	Kabul

Hipotez 3'ün kısmen kabul edildiği görülmektedir. Eğitim değişkeni değerlendirildiğinde performansa dayalı denetim boyutu hariç diğer tüm boyutlarda katılımcıların algı seviyesinin yüksek olduğu ve eğitim seviyesinin algı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Öğrenim seviyesi arttıkça farkındalık seviyesi de artmaktadır. Araştırıp başka şehirlerde uygulanan sağlık hizmetlerinin seviyesini, insana gösterilen değeri gören vatandaş mukayese edecek ve memnuniyet seviyesi de buna göre değişkenlik gösterecektir. Olması gerekenle mevcut olanı görüp, doğru olanın uygulanması gerektiği hususunu eleştirebilecek ve hak arayışında bulunabilecektir.

Tablo 12. İkamet ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H4: Katılımcıların ikamet ettikleri yer ve şartlar ile hizmeti algılamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Hizmette Yerellik	Ret
	Hesap Verebilirlik	Ret
	Performansa Dayalı Denetim	Ret
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Kabul
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Ret
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Ret
	Sözleşmecilik	Ret
	Esnek Yönetim	Ret
	Sonuç Odaklılık	Ret

Hipotez 4'ün kısmen ret edildiği görülmektedir. İkamet değişkeni değerlendirildiğinde; Merkezde oturan biri ile kırdan oturan birinin kamu hizmetini algılama seviyesi farklıdır. Merkezde oturan sağlık kuruluşlarına yakınlığı, hizmetin yerelliği boyutunu eleştirmeyenken, kırdan oturan biri bu boyutu eleştirebilmektedir. Ancak, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesindeki katılımcılar, hizmette kalitenin sağlanması dışında yer alan diğer tüm boyutlarda kamu hizmetlerinin algılanmasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmektedir.

Tablo 13. Meslek ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H5: Yapılan meslek ile sağlık kurumlarının icra ettikleri hizmet ve yönetim anlayışındaki	Hizmette Yerellik	Kabul
	Hesap Verebilirlik	Kabul
	Performansa Dayalı Denetim	Kabul
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Kabul
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Kabul

farklılığı algılama arasında bir ilişki vardır.	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Ret
	Sözleşmecilik	Kabul
	Esnek Yönetim	Kabul
	Sonuç Odaklılık	Kabul

Hipotez 5'in kısmen kabul edildiği görülmektedir. Meslek değişkeni değerlendirildiğinde; özel sektör ilkelerinin uygulanması boyutu hariç diğer tüm boyutlarda algının yüksek olduğu ve meslek değişkeninin algı üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmektedir. Kamu yönetimi alanında çalışan biri ile ressamlık alanında çalışan birinin kamu hizmeti algısı ve uygulama boyutları farklılık gösterebilmektedir.

Tablo 14. Gelir Dağılımı ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H₆: Katılımcıların gelir durumu arttıkça, yeni kamu yönetimi ilkelerinin uygulandığına dair algıları değişmektedir.	Hizmette Yerellik	Kabul
	Hesap Verebilirlik	Kabul
	Performansa Dayalı Denetim	Kabul
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Kabul
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Kabul
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Ret
	Sözleşmecilik	Kabul
	Esnek Yönetim	Kabul
Sonuç Odaklılık	Kabul	

Hipotez 6'nın kısmen kabul edildiği görülmektedir. Gelir durumu değişkeni değerlendirildiğinde özel sektör ilkelerinin uygulanması boyutu hariç diğer tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Gelir durumu katılımcıların algısı üzerinde belirgin farklılık oluşturmaktadır. Gelir durumu fazla olan biri yeni kamu yönetiminin ilgili boyutlarını gözlemleyebilmekte ve kamu hizmetlerini algılama seviyesi artabilmektedir.

Tablo 15. Sağlık Güvencesi ve Algılama Arasındaki İlişki

DEĞİŞKEN	BOYUTLAR	SONUÇ
H₇: Katılımcıların sahip oldukları sağlık güvencesinin, farklılığı algılama üzerinde olumlu bir etkisi vardır.	Hizmette Yerellik	Kabul
	Hesap Verebilirlik	Kabul
	Performansa Dayalı Denetim	Ret
	Hizmette Kalitenin Sağlanması	Kabul
	Müşteri Odaklılık ve Katılım	Ret
	Özel Sektör İlkelerinin uygulanması	Kabul
	Sözleşmecilik	Kabul
	Esnek Yönetim	Kabul
Sonuç Odaklılık	Kabul	

Hipotez 7'nin kısmen kabul edildiği görülmektedir. Sağlık Güvencesi değişkeni değerlendirildiğinde performansa dayalı denetim ve müşteri odaklılık/ katılım boyutları hariç diğer tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Sağlık güvencesi yeşil kartlı bir vatandaşla sağlık güvencesi emekli sandığı olan bir vatandaşın kamu hizmetlerin etkinliği algılama noktasında farklılık bulunmaktadır.

Katılımcıların Yeni Kamu Yönetimi İlkelerinin Boyutlarına Yönelik Algılarının

Analizi

Yukarıda incelenen Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi bu bölümde; araştırmada YKY'yi temsilen oluşturulan boyutların sahada ne kadar uygulandığı açısından değerlendirilecektir.

Katılımcıların anket sorularına ilişkin verdiği cevapların boyut ortalaması ele alınarak değerlendirilmiştir.

*0,000- 0,999 > kesinlikle katılmıyorum.

*1,000- 1,999 > katılmıyorum.

*2,000- 2,999 > kararsızım.

*3,000- 3,999 > katılıyorum.

*4,000- 5,000 > kesinlikle katılıyorum.

Tablo 16. Kamu Hizmetlerinde Yerellik Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	3,00	5,00	4,7519	,46024

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden hizmette yerellik boyutunun, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (4,7519) hizmette yerellik boyutu algısının yüksek olduğu görülmektedir. Kurumda yerel halka en yakın yerde ve yerel halkın ihtiyaçlarına cevap verecek politikalar doğrultusunda bir kamu hizmeti gerçekleştirme anlayışı söz konusudur.

Tablo 17. Kamu Hizmetlerinde Hesap Verebilirlik Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	2,00	5,00	3,9975	73064

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden hesap verebilirlik boyutunun, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (3,9975) hesap verebilirlik boyutu algısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, kurumun kamu hizmetlerinde şeffaf olduğunu ve gizli tutulacak bir özelliklerinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 18. Kamu Hizmetlerinde Performansa Dayalı Denetim Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	2,00	5,00	2,8342	,70453

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden performansa dayalı denetim boyutunun, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde kısmen uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (2,8342) performansa dayalı denetim boyutu algısının orta seviyede bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu durum kurumun, sonuçlardan çok sürece önem verdiğini göstermektedir.

Tablo 19. Kamu Hizmetlerinde Hizmette Kalitenin Sağlanması Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	3,00	5,00	4,1525	,65980

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden hizmette kalitenin sağlanması boyutunun, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (4,1525) hizmette kalitenin sağlanması boyutu algısı yüksektir. Bu durum, kurumda sürekli iyileştirici, önceden önlem alan ve sıfır hata ilkesi kapsamında hizmet vermeye çalıştığını göstermektedir.

Tablo 20. Kamu Hizmetlerinde Müşteri Odaklılık ve Katılım Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	2,00	5,00	3,9198	,72193

Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (3,9198) müşteri odaklılık ve katılım boyutu algısı yüksektir. Bu durum, hastanenin müşteri memnuniyetini önemseydiğini aktif ve birlikte yönetimi benimseyen bir yönetim yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 21. Kamu Hizmetlerinde Özel Sektör İlkelerinin Uygulanması Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	2,00	5,00	3,3544	,63402

Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (3,3544) özel sektör ilkelerinin uygulanması boyutu algısı yüksektir. Bu durum kurumun özel sektör yönetim tekniklerini önemseydiğini göstermektedir. Özel sektörde söz konusu olan müşteri memnuniyetini vatandaş memnuniyeti bağlamında gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Tablo 22. Kamu Hizmetlerinde Sözleşmecilik Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	3,00	5,00	4,5722	,63465

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden sözleşmecilik boyutunun; Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (4,5722) sözleşmecilik boyutu algısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kurumun, kamu hizmetlerinin sunumuna önem verdiğini göstermektedir. Hizmetlerde merkezilikten kaçınılmaktadır. Kendi kontrolü altında olmak üzere özel sektörde farklı anlaşmalar çerçevesinde kamu hizmetlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Tablo 23. Kamu Hizmetlerinde Esnek Yönetim Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
--	---	----------------	-----------------	----------	-----

Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	2,00	5,00	3,7469	,64472
--------------------------------------	-----	------	------	---------------	--------

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden esnek yönetim boyutunun, Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (3,7469) esnek yönetim boyutu algısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu kurumun değişen ve dönüşen çağa hastanenin kayıtsız kalmadığını, katı işleyen kurallara sahip olmadığını, duruma göre farklı yöntemlerle kamu hizmetlerini gerçekleştirebileceğini göstermektedir.

Tablo 24. Kamu Hizmetlerinde Sonuç Odaklılık Boyutunun Ölçümü

	N	En düşük değer	En yüksek değer	Ortalama	St.
Van Eğitim Araştırma Hastanesi	400	3,00	5,00	4,4561	,69993

Yeni kamu yönetimi ilkelerinden sonuç odaklılık boyutunun; Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ortalama değerler dikkate alındığında Van Eğitim Araştırma Hastanesinde (4,4561) sonuç odaklılık boyutu algısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, kurumun gereksiz süreçler ve prosedürler yerine hedeflenen hizmetlerin amaçlara ulaşma dercesine önem verdiğini göstermektedir. Kurumda kamu hizmetlerindeki etkinlik ve verimlilik önem arz etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, yeni kamu yönetimi ilke ve esaslarının bir kamu kuruluşu özelinde ne derece uygulandığına dair veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bulgular değerlendirildiğinde; hastaların kurum hakkındaki algıları birbirine yakın gözükmektedir. Araştırmada yer alan hizmette yerellik boyutunun genel anlamda araştırmanın yapıldığı kamu hastanesinde yüksek bir algı seviyesi oluşturduğu ve bu konuda hastaların memnuniyet duyduğu anlaşılmaktadır. Kamu hastanelerinin sunduğu sağlık hizmeti çeşitliliği bakımından yeterli düzeyde olduğu ve çoğunlukla hastaların aradıkları hizmet ve ürünleri başka bir yer veya hastaneye ihtiyaç duymaksızın karşılayabildikleri görülmektedir. Günümüzde sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan hastalar bakımından yeterli teşhis ve tedavi birimine sahip, gerektiğinde hastanın her türlü tedavisinin tek merkezde ve yerellik ilkesine uygun bir şekilde verilebilmesi oldukça önem taşımaktadır.

Araştırmaya konu olan boyutlar değerlendirildiğinde; performansa dayalı ölçek düşük değer saptanmış olup en yüksek ölçek değerini ise hizmette yerellik boyutu oluşturmaktadır. Genel olarak yeni kamu yönetimi ekseninde oluşturduğumuz boyutlar Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi özelinde uygulanmaktadır.

Sağlık işletmelerinde sunulan hizmetlere ne derece önem verilmesi gerektiği kuruluşların sadece kar amaçlı değil daha çok insan hayatına değer veren bir anlayışla düşünülmesi gerekliliği ile mümkündür. Sürekli değişim içinde olan dünyada gerek sağlık yönetimi gerek diğer alanlarda pek çok yenilikler görülmektedir. Sağlık işletmelerinin bu yenilikleri büyük bir dikkatle takip ederek hastalarına en hızlı ve kaliteli şekilde sunması önem arz etmektedir.

Maalesef sağlık hizmetlerinde yapılan hataların telafisi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Öyle ki; insan yaşantısındaki en kıymetli unsur bedensel ve zihinsel sağlığıdır. Hiç şüphe yok ki gereken her türlü önem ve çabayı bu noktada sergilemek gerekmektedir. Araştırmanın sınırlılığı göz önüne alındığında daha büyük ölçekli ve katılımlı yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu çalışma, konu üzerine yapılacak yeni araştırmacılara bir rehber niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ateş, H. (2011). Yeni Kamu İşletmeciliği Bağlamında Hesapverebilirlik., Parlak. B. (Editör). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, 2. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 181-22.4
- Atmaca, Y. & Yılmaz, V. (2020). Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımına Genel Bir Bakış. *Turkish Studies - Economy*,. 15(2), 767-779. 15.10.2020 tarihinde, <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43196> adresinden alındı.
- Aydoğan, M. (2006). *Kentsel Yönetişim Bağlamında E-Planlama Yaklaşımları İzmir Örneği*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bilgiç, V. K. (2011). Küreselleşme Sürecinde Kamu Hizmetlerinde Dönüşüm., B. Parlak. (Editör). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, 2. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 93-116
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Çevik, H. H. (2013). *Kamu Yönetimi*, (editör: SÖZEN, S). Anadolu Üniversitesi Açık öğretim yayınları, Web-Ofset, 1. Baskı, Eskişehir.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Fonksiyonlar-Politikalar*, 9. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Frederickson, H. G. (2016). Yeni Bir Kamu Yönetimine Doğru, *Kamu Yönetimi Klasikleri*, (ed. Shafritz J.M. & Hyde, A.C., Çev. Kara, M.) Global Politika ve Strateji Yayınları, Ankara
- Gökçe, O., Göküş, M., Kutlu, Ö. & Şahin, A. (2005). *Kamu Yönetimi Ders Notları*, Dizgi Ofset Matbaacılık, Konya.
- Hood, C. (1991). A Public Management For All Seasons?, *Public Administration*, Vol 69, No.1
- Hughes, O. E. (2014). *Kamu İşletmeciliği ve Yönetimi* (Çev. Kalkan, B., Akın, B. & Akın, Ş), 1.Baskı BigBang Yayınları, Ankara.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2000). *Faktör analizi ve parametrik olmayan teknikler ile ceza yargulama sürecinin son oluşturma sürecinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Olgun, H. (2007). Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine Küre-Yerelleşme (*Glocalization*) ve Yerellik (*Subsidiarity*) Kavramları Çerçevesinde Bir Bakış. *Sosyo-Ekonomi 1*, 109-118
- Özer, A. & Önen, S. M. (2017), *200 Soruda Yönetim Kamu Yönetimi*, Gazi kitapevi, Ankara.
- Tatlıdil, H. (1996). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Akademi Mat. Anakara.

Tortop, N., İsbir, E.G., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M.A. (2016) *Yönetim Bilimi*, Nobel Yayınları, 10. Basım, Ankara.

Üstüner, Y. (2012), Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu., B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman. (Editörler). *Türkiye’de Kamu Yönetimi*, İkinci Baskı. Ankara. Nobel Yayıncılık. ss: 387-404

Öz Düzenlemenin Nomofobi Üzerindeki Etkisi*

Berat ÇİÇEK **

Özet

Akıllı telefonların hayatlarımızda belirgin bir yere sahip olması ile birlikte birçok faaliyet eskiye nazaran oldukça kolaylaşmış durumdadır. Bilgiye erişim, iletişim, eğlence gibi unsurlara her an erişebilmek oldukça cazip gibi dursa da zaman içerisinde bu teknolojinin olumsuz yönleri de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu teknolojilerin bilinen en önemli psikolojik zararı mobil telefon yoksunluğu korkusudur (nomofobi). Bu çalışmada bireylerin öz düzenleme seviyelerinin nomofobi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Muş ilindeki telekomünikasyon şirketleri çalışanları ile nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket tekniği ile toplanan veriler en küçük kısmi kareler (partial least squares – PLS) yapısal eşitlik modellemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutları olan bilgiye erişememe, bağılılığı kaybetme, iletişim kuramama ve kolaylıktan vazgeçme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Araştırma, nomofobiyi işletme literatürü açısından incelemesi ve öz düzenlemenin etkisine odaklanması yönleriyle özgün bir çalışmadır. Bu nedenle araştırma bulgularının ilgili literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Öz Düzenleme, Nomofobi, PLS

The Effect of Self-Regulation on Nomophobia

Abstract

Since smartphones having a prominent place in our lives, many activities have become more accessible than before. Although it seems very attractive to be able to access information, communication, entertainment at any time, contrary, the negative aspects of this technology have also come to light. The most important known psychological harm of these technologies is the no mobile phone phobia (nomophobia). In this study, it was aimed to reveal the effect of self-regulation levels of individuals on nomophobia. For this purpose, quantitative research was conducted with telecommunication companies' employees in Muş province. The data collected with the survey technique were analyzed using the partial least squares (PLS) structural equation modeling method. As a result of the analysis, it was seen that self-regulation has a negative and significant effect on the sub-dimensions of nomophobia, such as not being able to access information, losing connectedness, not being able to communicate and giving up convenience. The research is an original study that examines nomophobia in terms of business literature and focuses on the effect of self-regulation. Therefore, the research findings are expected to contribute to the relevant literature.

Keywords

Self-Regulation, Nomophobia, PLS

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Berat ÇİÇEK (Dr. Öğr. Üyesi), Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, b.cicek@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4584-5862

Atıf yapmak için / To cite this article: Çiçek, B.(2020) Öz Düzenlemenin Nomofobi Üzerindeki Etkisi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2): 89-101.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin büyük bir gelişme gösterdiği bu dönemde teknolojik aletler hayatlarımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Lee vd., 2014). Bu gelişme içerisinde son yıllarda cep telefonları, gelişmiş özelliklere sahip akıllı telefonlara dönüşen en yaygın mobil cihazlar haline gelmiştir (Cheever vd., 2014). GSMA intelligence (2019) verilerine göre dünya genelinde 5,1 milyar insan mobil hizmetlerden yararlanmakta ve bu sayı küresel nüfusun %67'sini oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere dünya genelinde mobil telefon kullanımı aşırı yaygınlaşmış durumdadır. Bu durum ülkemiz için de pek farklı değil. We are social (2020) adlı platformun verilerine göre ülkemizdeki mobil telefon kullanıcı sayısı 77,39 milyona ulaşmış durumda ve bunların %89'u akıllı telefon kullanıcısı. Bu kullanım oranı ülke nüfusunun %92'sine tekabül etmekte. Bu durumda neredeyse herkesin mobil telefon sahibi olduğunu görmekteyiz.

İnsanların hayatlarında bu kadar önemli bir yere sahip olan mobil telefonlar beraberinde birtakım sorunları da getirebilmektedir (Kang ve Jung, 2014). Çalışmalar, yoğun akıllı telefon kullanımının kompulsif bozukluklara (Lee vd., 2014), strese (Matusik ve Mickel, 2011) ve bağımlılıklara (Chiu, 2014) neden olabileceğini göstermiştir. Tıpkı her iyi şeyde olduğu gibi teknolojik kullanımın da fazlasının zararlı olduğu başkaca çalışmalarca da ortaya konulmuştur. Konu işyerleri açısından ele alındığında, telefon dünyasındaki mobilitenin işyerlerinde pek çok sorunu da beraberinde getirebileceği görülmüştür. Bu sorunların başında sanal kaytarma (Çiçek, 2020), anksiyete ve yalnızlık (Kara vd., 2019) gibi bireyin psikolojisini olumsuz etkileyebilecek durumlar gelmektedir.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere mobil telefon yoksunluğu korkusu (nomofobi), bağımsızlıklara dönüşüp insanların davranışlarını olumsuz etkileyebilecek seviyede ciddi sorunlar teşkil edebilecek bir rahatsızlığa dönüşme potansiyeline sahip bir durumdur. Bu nedenle sıklıkla üzerine araştırmalar yapıлып çeşitli yaş ve meslek gruplarında incelenmeye değer görülen bir çalışma konusudur. Ülkemizde genellikle üniversite öğrencileri veya ergenlik dönemi için irdelenen nomofobi, iş dünyası açısından henüz yeteri kadar ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın işletme literatüründeki boşluğa katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın özgün yönünü oluşturan unsur ise bu araştırmada öz düzenlemenin nomofobi üzerindeki etkisinin ortaya konulmuş olmasıdır. Öz düzenlemeyi istenen bir hedefe ulaşmak için düşünceleri, duyguları ve davranışları yönetmek olarak tanımlamak mümkündür (Eisenberg vd., 2019). Bu yönüyle öz düzenlemenin bireylerdeki nomofobik davranışlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca, yerli ve uluslararası literatürde bu iki değişkeni bir arada inceleyen çalışmaya rastlanılmamış olması çalışmanın özgün yönüdür.

MOBİL TELEFON YOKSUNLUĞU KORKUSU (NOMOFOBİ)

Teknolojide yaşanan gelişmelerin etkilediği alanlardan birisi de hiç şüphesiz mobil iletişim araçlarıdır. Mobil iletişim araçları denilince de akla olarak ilk akıllı telefonlar gelmektedir. Akıllı telefonlar, barındırmış olduğu uygulamalar ile gerek iş gerekse sosyal hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve hayatımızı derinden etkilemeye başlamıştır. Özellikle de internetin yaygın bir kullanım alanı bulması ile birlikte akıllı telefonlar hayatımızın merkezine girmiştir. Akıllı telefonların hayatı kolaylaştırmanın yanında yoğun ve kontrolsüz kullanılması pek çok soruna da neden olmaktadır. Araştırmalar bu sorunların; yüz yüze iletişimin zayıflaması sonucunda bireyselliğin artması, bağımlılığa neden olan uygulamalar, baş ağrısı, uyku ve kas problemleri, görme bozukluğu, nomofobi gibi birtakım fiziksel ve zihinsel

problemler şeklinde olduğunu göstermektedir (Şar ve Işıklar, 2012; Öztürk, 2015). Bahsedilen bu sorunlardan Nomofobi (Nomophobia) günümüzün yeni fobisi olarak ifade edilmektedir (Kartal, 2019: 309).

Araştırmacı David Greenfield tarafından No Mobile Phone kelimelerinin birleşiminden türetilen Nomofobi (Öz, 2018: 11), Türkçe karşılığı literatüre mobil telefon yoksunluğu şeklinde geçmiştir (Erdem vd., 2016; Erdem vd., 2017; Arslan vd., 2018; Kartal, 2019). Nomofobi, bireyin akıllı telefonlarına veya diğer mobil cihazlarına erişemediği, onunla iletişim kuramadığı zaman yaşanan kaygı, korku ve endişe olarak tanımlanmaktadır (King vd., 2010; Arslan vd., 2018; Kartal, 2019: 309). Kavrama ilişkin ilk resmi araştırmanın 2008 yılında YouGov Plc şirketinin İngiltere Posta İdaresi için hazırlanmış olduğu raporla literatüre girdiği görülmektedir (Öztürk, 2015). Söz konusu rapora göre; katılımcıların yarısından fazlasının nomofobi düzeyinin normalin üzerinde olduğu, kadınların erkeklerden daha az nomofobi riski taşıdığı tespit edilmiştir (Erdem vd., 2016; Erdem vd., 2017).

Mobil telefon yoksunluğu olarak tanımlanan Nomofobi, bireyin akıllı telefonunu ya da diğer mobil cihazlarını yoğun bir şekilde kullanması sonucunda bağımlılığa neden olmaktadır. Araştırmalar Nomofobi durumu yaşayan bireylerin akıllı telefonlarına ya da mobil cihazlarına erişemediklerinde depresif bir ruh haline büründüklerini ayrıca bu cihazlar yanlarındaiken devamlı onları kontrol etme dürtüsünü ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu bireyler, mobil cihazlarına ulaştıklarında ise kendilerini iyi hissetmekte ve giderek bu cihazlara bağımlı hale gelmektedir (Polat, 2017; Öz, 2018). Dolayısıyla bu cihazların yoğun kullanımının sebep olduğu alışkanlık durumunun mobil telefon yoksunluğunun başlıca nedeni olduğu söylenebilir.

Yersiz korkular ve bu korkuların bireyde yarattığı olumsuz psikolojik ve fizyolojik durumlar ile ilişkilendirilen nomofobi (Işık ve Kaptangil, 2018: 702), bireyde; devamlı olarak mesaj ya da arama olup olmadığını kontrol etme, kapsama alanı dışı ya da kullanımın kısıtlı olduğu yerlerde kaygı ve endişe duyma, akıllı telefon ile yatağa girme ve telefonu 24 saat açık bırakma gibi davranışlara sebebiyet vermektedir (Bragazzi ve Pente, 2014: 156-157; Erdem vd., 2016). Ayrıca, bireyin telefonunu yanına almayı unuttuğunda veya şarj sorunu yaşadığında ortaya çıkarak kişinin hayatını olumsuz etkilemektedir (Dixit vd., 2010). Öyle ki nomofobik bireyler telefonlarını gece açık tuttıkları ve sürekli uyanıp telefonlarını kontrol ettikleri için uyku sorunları yaşayabilmektedirler (Arslan vd., 2018: 239). Özellikle genç bireylerde çok sık görülen Nomofobi çoğunlukla görmezden gelinen bir rahatsızlıktır. Ancak müdahale edilmediği takdirde bireyin iş ve sosyal hayatına ciddi zararlar verebilecek bir duruma dönüşebilmektedir (Öz, 2018; Kartal, 2019).

ÖZ DÜZENLEME

Öz düzenleme en genel haliyle, tipik olarak en azından asgari bir zamansal perspektif içinde amaca yönelik davranış sergileme olarak tanımlanabilir (Baumeister ve Heatherton, 1996). Bu davranışlara yaygın örnekler arasında başarı ile ilgili davranışlar, kişisel çabalar ve yakın ilişkilerde paylaşılan hedeflerin düzenlenmesi gösterilebilir (Heatherton ve Wagner, 2011). Öz düzenlemenin en sık karıştırıldığı kavramların başında öz-kontrol gelmektedir. Öz-kontrol terimi genellikle kendi kendini düzenleme süreçlerinin daha dar bir alt kümesini sınırlandırmak için kullanılır ve istenmeyen, baskın dürtüleri veya arzuları (ör.: diyet yaparken yüksek kalorili bir çölde kendinizi şımartmak) geçersiz kılmaya amaçlar (Hofmann vd., 2012).

Genel olarak, başarılı bir öz düzenlemenin üç ana bileşeni gerektirdiği savunulmaktadır. Bunlar, 1) bireylerin onayladığı, zihinsel olarak temsil ettiği ve izlediği düşünce, duygu veya davranış standartları; 2) standartlar ve mevcut durumlar arasındaki farklılıkları azaltmak için çaba harcamak için yeterli motivasyon ve 3) yoldaki engeller ve cazibeler ışığında bunu

başarmak (yani tutarsızlığı azaltmak) için yeterli kapasitedir (Baumeister ve Heatherton, 1996; Heatherton ve Wagner, 2011).

Öz düzenleme temelde bazı eylemleri içermektedir. Bu eylemler başlıca aşağıdaki belirtildiği gibidir (Blau vd., 2020; Pintrich, 2004):

- **Bilişsel düzenleme:** Bilişsel ve üstbilişsel etkinlikler, yani ezberleme, öğrenme, düşünme ve problem çözme için çeşitli bilişsel stratejileri seçme ve kullanma.
- **Motivasyon ve duyguların düzenlenmesi:** Öğrenme motivasyonunu artırmak için inançları ve duyguları kontrol etme stratejilerini (örneğin, başarı ve başarı ihtiyacından kaynaklanan kaygı) düzenlemek.
- **Davranışın düzenlenmesi:** Bireylerin davranışlarını kontrol etmek için eylemlerin seçilmesi. Örneğin, görevleri tamamlamak ve son teslim tarihlerini karşılamak için öğrenme zamanı planlamak veya öğrenme hedeflerine ulaşmak için etkili öğrenme stratejileri tasarlamak.
- **Bağlamsal düzenleme:** Öğrenme görevlerinin tamamlanmasını kolaylaştıracak bir ortam oluşturma çabası.

Bireylerin ruhsal öz düzenlemeleri, hedefe yönelik faaliyetlerine rehberlik etme ve eylemleri üzerinde kontrol sahibi olma kapasitelerini etkilemektedir (Vohs ve Baumeister, 2004). Başka bir deyişle, öz düzenleme düzeyleri yüksek olan bireyler dikkatlerini göreve odaklarken, cazibelere direnir ve zaman içinde olumsuz duyguları düzenleyebilir (Luszczynska vd., 2004). Ayrıca, öz düzenlemeleri yüksek olan kişiler hedeflerine uygun olarak davranışlarının belirli yönlerine seçici bir şekilde dikkat toplayabilirler. Bununla birlikte mevcut performanslarını istenen hedeflerle sık sık karşılaştırarak azalan hedefteki ilerlemeyi kontrol eder ve performans tutarsızlıkları ile zorlu performans görevlerini karşılamak için davranışlarını düzenleyebilirler (Zimmerman, 2000). Ek olarak, öz düzenlemesi yüksek insanlar sosyal normları takip etme ve davranışlarını düzenleme eğilimindedir (DeBono vd., 2011).

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere insanlar kendi kendini düzenleme konusunda yüksek kapasitelere sahip olduklarında, algılanan bir kurala veya norma bağlı kalmak için davranış kalıplarını değiştirmeye çalışabilirler çünkü davranışlarını verilen iş gereksinimleri ile tutarlı olacak şekilde değerlendirme ve yönlendirme olasılıkları daha yüksektir (Muraven ve Baumeister, 2000). Başka bir deyişle kendini kontrol özelliği yüksek olan bireylerin sosyal olarak uygun, etik, yasal ve beklenen davranışlarda bulunma olasılığı daha yüksektir (DeBono vd., 2011). Bu nedenle öz düzenlemenin mobil telefon yoksunluğu korkusu veya başka bir deyişle akıllı telefon bağımlılığı üzerinde negatif bir etkiye sahip olabileceği, yani öz düzenlemenin nomofobiayı azaltacağı varsayılmaktadır. Buradan hareketle araştırmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından bilgiye erişememe üzerinde negatif yönlü etkisi vardır

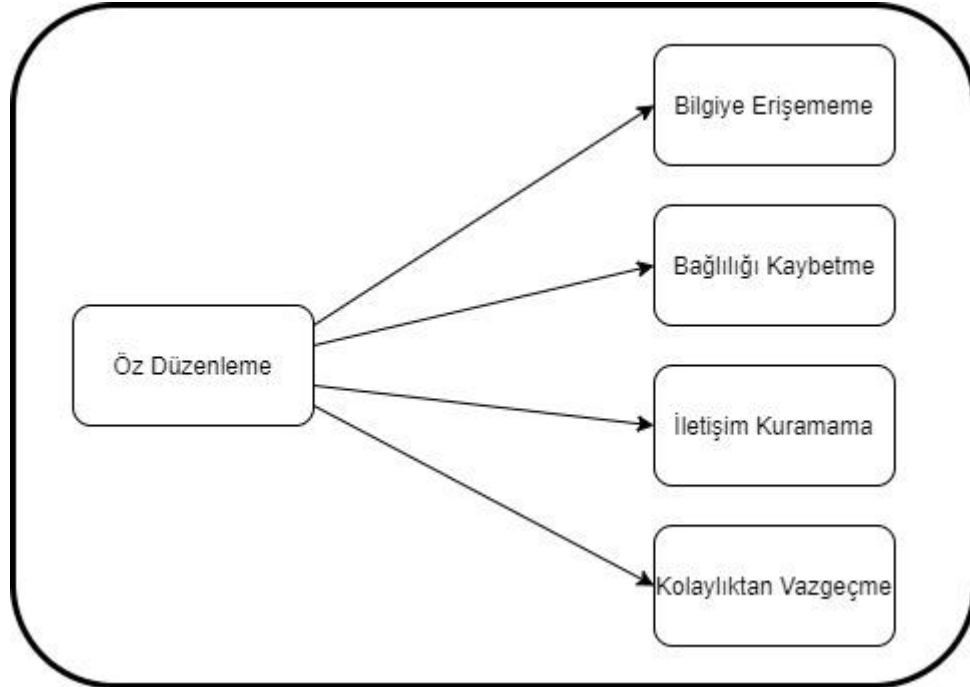
H₂: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından bağıllığı kaybetme üzerinde negatif yönlü etkisi vardır

H₃: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından iletişim kuramama üzerinde negatif yönlü etkisi vardır

H₄: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından kolaylıktan vazgeçme üzerinde negatif yönlü etkisi vardır

METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı öz düzenlemenin nomofobi üzerindeki etkisinin ortaya konulmasıdır. Araştırmada bu ilişkiyi ortaya koymak için alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırması için nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yaklaşımından yararlanılmıştır. YEM’de kovaryans temelli ve kısmi en küçük kareler (Partial Least Squares - PLS) temelli olmak üzere iki temel yaklaşım mevcuttur (Ringle vd., 2015). Bu çalışmada verilerin analizinde PLS-YEM yöntemi izlenmiştir. Bunun temel sebebi PLS-YEM’in, hesaplama yaparken her defasında yalnızca sadece bir parametre alt kümesini tahmin ettiğinden, daha karmaşık modelleri hesaplamada kovaryans temelli yaklaşımlara göre daha başarılı olmasıdır (Wetzels vd., 2009). Ayrıca, parametrik olmayan ve literatürde daha önce benzeri olmayan çalışmaları test etmede PLS-YEM daha uygundur (Henseler, 2018). Gerek verilerin normal dağılım göstermemesinden gerekse de çalışmanın keşifsel niteliğe sahip olmasından ötürü PLS-YEM tercih edilmiştir. Kurulan yapısal modelleri analiz etmek için ise SmartPLS v3.3.2 programı kullanılmıştır. Araştırma modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Katılımcılar

Araştırmanın ana kütlesi, Muş ilindeki telekomünikasyon şirketleri çalışanlarından oluşturmaktadır. Ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığından örnekleme yapılmıştır. Örnekleme yöntemi olarak ise kartopu örnekleme yöntemi izlenmiştir. Bu örnekleme yöntemine göre araştırmacı ilk araştırma grubu veya bireyleri bulduktan sonra, bulunan bu bireyler aracılığıyla yeni deneklere ulaşmaktadır (Noy, 2008). Araştırmanın ön koşulu olarak akıllı telefon kullanma şartı konulmuştur. Dijital ortamda hazırlanan anketler başlangıçta belirlenen 20 çalışana ulaştırılmıştır. Daha sonra çalışanlardan konuyla ilgili olduğunu düşündükleri iş arkadaşlarının iletişim bilgileri alınarak diğer çalışanlara da anketler ulaştırılmıştır. Böylece çalışmaya nihai olarak 128 çalışan katılım göstermiştir.

Araştırma kapsamında ana kütlenin kaç kişiden oluştuğunu tespit etmek mümkün olmadığından örneklem büyüklüğü güç analizi (power analysis) yöntemine göre belirlenmiştir. Güç analizi, bir modelin en fazla tahmin ediciye sahip bölümünü dikkate alarak minimum örnek boyutunu belirleyen bir yöntemdir (Hair vd., 2017). Ayrıca güç analizi PLS-YEM için oldukça verimli bir yöntemdir (Memon vd., 2020). G*Power programı ile hesaplanan örneklem büyüklüğü hesabına göre araştırma modelini sağlıklı test etmeye gerekli olan örneklem büyüklüğü (etki büyüklüğü = 0.15, α = 0.05, güç = 0.80) 55 olarak hesaplanmıştır. Bu nedenle modeli test etmede örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu varsayılmıştır. Katılımcı bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

		Sayı	Yüzde			Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	53	41,4	Medeni Durum	Evli	50	39
	Erkek	75	58,6		Bekar	78	61
Yaş	18-24 arası	26	20,3	Eğitim Durumu	İlköğretim	13	10,2
	25-35 arası	70	54,7		Lise	70	54,7
	36-45 arası	23	18,0		Önlisans	9	7
	46-55 arası	6	4,7		Lisans	35	27,3
	56-65 arası	2	1,6		Lisansüstü	1	0,8
	65 yaş +	1	0,8		Kıdem	1 yıldan az	41
Günlük Akıllı Telefon Kul. Sür.	1 saat	11	8,6	2-3 yıl	38	29,7	
	2-3 saat	53	41,4	4-5 yıl	30	23,4	
	4-6 saat	40	31,3	6-7 yıl	11	8,6	
	7 saat +	24	18,7	8 yıl +	8	6,3	

Tablodan da anlaşılacağı üzere katılımcıların %41,4’ü kadın, %58,6’sı erkektir. Yaş olarak incelendiğinde %54,7 ile en yüksek yaş grubunun 25-35 yaş arası olduğu eğitim durumu olarak ise %54,7 ile lise mezunları olduğu görülmüştür. Medeni duruma göre ise %39’un evli, %61’in ise bekar olduğu belirlenmiştir. Günlük akıllı telefon kullanım süresi açısından en yüksek süre %41,4 ile 2-3 saat iken çalışanların çoğunluğunun 1 yıldan az bir süredir mevcut işyerlerinde çalıştıkları görülmüştür.

Ölçüm Araçları

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan nomofobiyi ölçmek için Yıldırım vd. (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Dört boyut (bilgiye erişememe, bağlılığı kaybetme, iletişim kuramama, kolaylıktan vazgeçme) ve 20 maddeden oluşan ölçeğin örnek maddeleri “Akıllı telefonumdan sürekli olarak bilgiye erişemediğimde kendimi rahatsız hissederim” ve “Ailem ve arkadaşarımla olan bağlantım kesileceği için kendimi huzursuz hissederim” şeklindedir.

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan öz düzenlemeyi ölçmek için ise Luszczyńska vd. (2004) tarafından geliştirilen 7 maddelik öz düzenleme ölçeği kullanılmıştır. Örnek maddeler, “Bir etkinlik duygularımı çok fazla uyandırırsa, bir an önce faaliyete devam edebilmek için kendimi sakinleştirebilirim” ve “Düşüncelerimi beni elimdeki görevden uzaklaştırmaması için kontrol edebilirim” şeklindedir.

Kullanılan her iki ölçek de 5’li likert tipindedir ve 1 = Hiç Katılmıyorum, 5 = Tamamen Katılıyorum şeklinde kodlanmıştır.

Ölçüm Modeli

Araştırmanın ilk adımında yapı geçerliliğini ve güvenilirliği ile uyum ve ayrışım geçerliliklerini test etmek amacıyla ölçüm modeli kurulmuştur (Hair vd., 2017). Elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'te paylaşılmıştır.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizleri ve Uyum Geçerliliği

Değişkenler	Maddeler	Faktör Dış Yükleme	Alpha	Rho_A	CR	AVE
Öz Düzenleme	ÖD1	0.616	0.892	0.952	0.947	0.750
	ÖD2	0.849				
	ÖD3	0.755				
	ÖD4	0.684				
	ÖD5	0.604				
	ÖD6	0.862				
	ÖD7	0.864				
Bilgiye Erişememe	BE1	0.953	0.873	0.889	0.873	0.635
	BE2	0.806				
	BE3	0.704				
	BE4	0.697				
Bağlılığı Kaybetme	BK1	0.897	0.960	0.961	0.960	0.826
	BK2	0.850				
	BK3	0.879				
	BK4	0.959				
	BK5	0.955				
İletişim Kuramama	İK1	0.887	0.948	0.952	0.947	0.750
	İK2	0.889				
	İK3	0.841				
	İK4	0.762				
	İK5	0.804				
	İK6	0.996				
Kolaylıktan Vazgeçme	KV1	0.760	0.795	0.819	0.792	0.443
	KV2	0.506				
	KV3	0.834				
	KV4	0.655				
	KV5	0.506				

Tablo 2'den görüleceği üzere ölçeklere ilişkin tüm Cronbach alfa, CR ve rho_a (ρ_A) değerleri 0,7 eşliğinin üzerindedir. Bu sonuçlara göre kullanılan ölçüm araçlarının iç tutarlılık ve güvenilirlik açısından sorun teşkil etmediği anlaşılmaktadır (Hair vd., 2017). Ayrıca ölçek maddelerinin tüm ön yüklem değerleri kabul gören seviyenin üzerinde ve anlamlıdır ($p < 0,001$). Bununla birlikte AVE değerleri kolaylıktan vazgeçme boyutu dışında tüm yapılan için 0,5 eşliğinin üzerindedir. Kolaylıktan vazgeçme boyutunun ise CR değeri 0,7 eşliğinden yüksek olduğundan madde çıkarılmasına gerek kalmamıştır (Hair vd., 2019). Böylece ölçeklerin uyum geçerliliği yönüyle problem taşımadığı tespit edilmiştir.

Ayrışım geçerliliğini test etmek için Fornell ve Larcker (1981) kriterler izlenmiştir. Ayrıca Henseler vd. (2015) tarafından özellikle PLS-YEM için önerilen Heterotrait-Monotrait (HTMT) yaklaşımına göre de veriler incelenmiştir. Bu iki yaklaşıma göre elde edilen ayrışım geçerliliği sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ayrışım Geçerliliği

Değişkenler	1	2	3	4	5
Fornell ve Larcker Kriteri					
1. Öz Düzenleme	0.866				
2. Bilgiye Erişememe	-0.531	0.797			
3. Bağlılığı Kaybetme	-0.652	0.839	0.909		
4. İletişim Kuramama	-0.678	0.497	0.602	0.866	
5- Kolaylıktan Vazgeçme	-0.677	0.630	0.540	0.720	0.666
Ortalama	2,44	4,49	3,44	4,18	4,43
Standart Sapma	2,02	1,24	1,44	1,28	1,26
Heterotrait-Monotrait Ration (HTMT)					
1. Öz Düzenleme	-				
2. Bilgiye Erişememe	0.834	-			
3. Bağlılığı Kaybetme	0.526	0.638	-		
4. İletişim Kuramama	0.666	0.536	0.682	-	
5- Kolaylıktan Vazgeçme	0.595	0.485	0.690	0.680	-

*Koyu renkte yazılan değerler değişkenlerin AVE değerlerinin kareköküdür.

Fornell ve Larcker (1981) kriterine göre AVE değerlerinin karekökünün değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyonlardan yüksek olması gerekmektedir. HTMT kriterine göre ise değişkenlerin HTMT değerinin 0,85'ten düşük olması gerekmektedir (Henseler vd., 2015). Bu kriterlere göre ölçekler incelendiğinde yalnızca bilgiye erişememe boyutunun AVE değerinin karekökünün bağlılığı kaybetme boyutu ile korelasyonundan düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı iki boyut arasındaki HTMT değeri açısından bir sorun olmadığından ve bu iki boyutun aynı ölçeğin alt boyutları olmasından ötürü bu durumun ayrışım geçerliliği açısından sorun teşkil etmeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik açısından sorun taşımadığına kanaat getirilmiştir.

Yapısal Model

Ölçüm modeliyle ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlandığından hipotezlerin testi adımına geçilmiştir. Hipotezleri test etmek için kurulan model bootstrapping (Streukens ve Leroi-Werelds, 2016) metodu ile test edilmiştir. Bootstrap örneklem büyüklüğü ise 5000 olarak belirlenmiştir. PLS modellerde kurulan modelin uyumu için SRMR değeri kontrol edilmektedir. Yapısal modelin SRMR değerinin 0,08 eşliğinden düşük olması beklenmektedir (Henseler vd., 2016). Yapısal modelin SRMR değeri 0,072 olduğundan modelin iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir.

Yapısal modeldeki endojen değişkenleri açıklamak için determinasyon katsayısı (R^2), çapraz doğrulanmış fazlalık için Q^2 ve etki boyutu için f^2 katsayıları kontrol edilmiştir. Bu açıklama parametreleri ile değerlendirilen hipotez testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

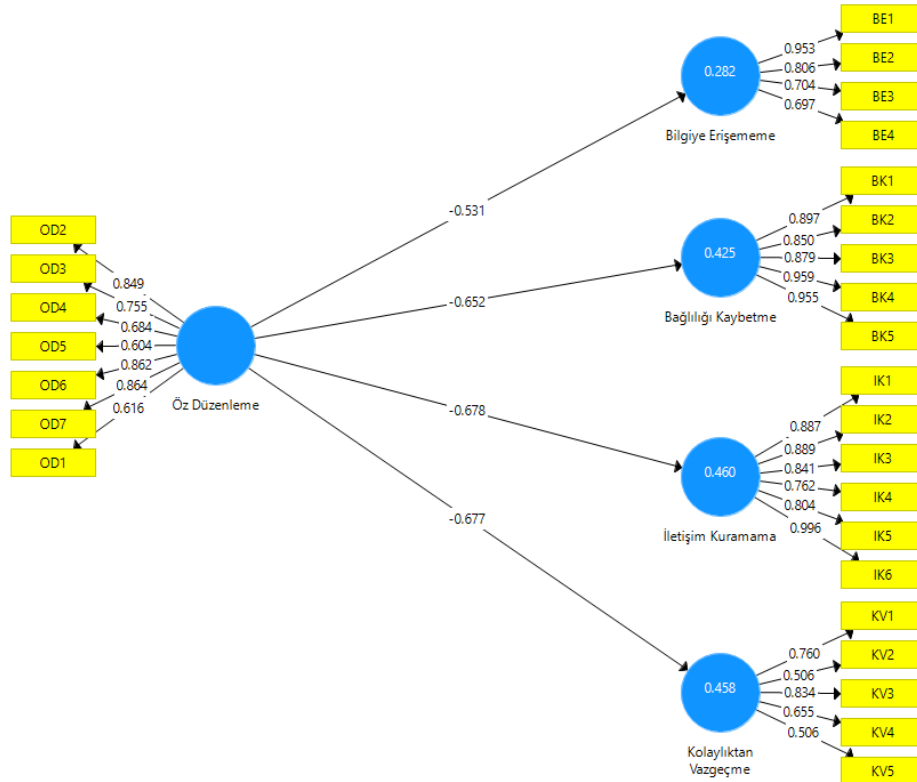
Tablo 4. Hipotez Testleri

Yapı	Doğrudan Etki	t Değeri	p Değeri	PCI	f^2	Durum
H1: ÖD→BK	-0.652	8.566	0.000	[-0.783, -0.487]	0.740	Kabul
H2: ÖD→BE	-0.531	5.541	0.000	[-0.706, -0.337]	0.392	Kabul
H3: ÖD→KV	-0.677	9.192	0.000	[-0.813, -0.523]	0.844	Kabul
H4: ÖD→İK	-0.678	9.164	0.000	[-0.810, -0.522]	0.853	Kabul
Endojen yapıların ölçümü						
		R^2	R^2 Adjusted	Q^2		
Bağlılığı Kaybetme		0.425	0.419	0.312		

Bilgiye Erişememe	0.282	0.274	0.151
Kolaylıktan Vazgeçme	0.458	0.452	0.172
İletişim Kuramama	0.460	0.455	0.309
ÖD = Öz Düzenleme; BK = Bağlılığı Kaybetme; BE = Bilgiye Erişememe; KV = Kolaylıktan Vazgeçme; İK = İletişim Kuramama			

Yapısal modelin analiz sonuçlarına göre öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından bağlılığı kaybetme ($\beta = -0,652$), bilgiye erişememe ($\beta = -0,531$), kolaylıktan vazgeçme ($\beta = -0,677$) ve iletişim kuramama ($\beta = -0,678$) üzerinde negatif yönlü ve anlamlı ($p < 0,0001$) bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre “**H₁**: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından bilgiye erişememe üzerinde negatif yönlü etkisi vardır”, “**H₂**: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından bağlılığı kaybetme üzerinde negatif yönlü etkisi vardır”, “**H₃**: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından iletişim kuramama üzerinde negatif yönlü etkisi vardır” ve “**H₄**: Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarından kolaylıktan vazgeçme üzerinde negatif yönlü etkisi vardır” hipotezleri kabul edilmiştir.

Modelin tahmini doğruluğu R^2 ve Q^2 değerleri ile hesaplanmıştır. R^2 açıklanırken 0,25’ten düşük olan değerler zayıf, 0,25-0,50 arası orta, 0,50 üstü ise güçlü olarak raporlanmaktadır. Kurulan modelde bağımlı değişkenlerden bağlılığı kaybetmenin R^2 değeri %42,5; bilgiye erişememenin R^2 değeri %28,2; kolaylıktan vazgeçmenin R^2 değeri %45,8; iletişim kuramamanın R^2 değeri ise %46’dır. Buna göre öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutlarını orta düzeyde açıkladığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca blindfolding prosedürü ile Stone-Geisser Q^2 değeri de hesaplanmıştır. Alt boyutların Q^2 değerleri sırasıyla 0,312; 0,151; 0,172 ve 0,309’dur. Araştırmanın final modeli Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Model

TARTIŞMA VE SONUÇ

Teknolojinin hayatımızda yararları kadar zararları da olabileceği gerçekliğinden hareketle mobil telefon yoksunluğu korkusu kavramı hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Bir nevi psikolojik bir rahatsızlık olan bu durum insanların iş hayatını da olumsuz etkileyebilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada öz düzenlemenin nomofobi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Öz düzenleme istenen bir hedefe ulaşmak için düşünceleri, duyguları ve davranışları yönetmektir (Eisenberg vd., 2019). Nomofobi, bireylerin psikolojisi üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceğinden (Dixit vd., 2010) nomofobiyle baş edebilmek adına bir kontrol mekanizması yararlı olabilecektir. Bu nedenle çalışmada öz düzenlemenin nomofobi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma, öz düzenlemesi yüksek bireylerin nomofobik davranışlarında azalma olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle nomofobinin bireyin iradesizliğinden beslendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu durum nomofobinin psikolojik bir rahatsızlık olduğunun da bir göstergesidir.

Öz düzenleme değişkeninin, nomofobinin alt boyutları üzerindeki etkisi için yapılan yapısal analizin sonuçlarına göre öz düzenlemenin en yüksek düzeyde etkisinin iletişim kuramama boyutu üzerinde olduğu görülmüştür. Buna göre öz düzenleme seviyesi yüksek bireylerde iletişim kuramama korkusunun oldukça azaldığı söylenebilir. Bu boyutu sırasıyla iletişim kuramama ve bağımlılığı kaybetme boyutları izlemektedir. Her üç boyut için de öz düzenlemenin oldukça yüksek bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Öz düzenlemenin nomofobinin alt boyutları içerisinde en düşük etkiye ise bilgiye erişememe boyutu üzerinde olduğu belirlenmiştir. Özetle öz düzenleme seviyesi arttıkça nomofobinin tüm boyutlarında bir azalma olduğu görülmüştür.

Nomofobinin alt boyutları incelendiğinde en yüksek ortalamaya bilgiye erişememenin ($M = 4,49$; $SD = 1,24$) sahip olduğu daha sonra sırasıyla kolaylıktan vazgeçme ($4,43$; $SD = 1,26$), iletişim kuramama ($M = 4,18$; $SD = 1,28$) ve bağımlılığı kaybetmenin ($M = 3,44$; $SD = 1,44$) geldiği görülmüştür. Buna göre çalışanların mobil telefon yoksunluğu korkusunu en yüksek düzeyde iletişimden ziyade haberler, hava durumu gibi bilgilere erişememe durumunda ortaya çıkması çalışmanın ilginç sonuçlarından biridir. Bağımlılığı kaybetme ise en düşük seviyede korku sebebidir. Bu durumda bireylerin şarjının veya internet paketlerinin bitmesi gibi durumlardan çok fazla korku yaşamadıkları görülmüştür. Öz düzenlemenin puan ortalaması incelendiğinde ise çalışanların oldukça düşük bir öz düzenleme seviyesine sahip olduğu ($M = 2,44$; $SD = 2,02$) tespit edilmiştir. Bu durumda çalışanlarda nomofobi düzeylerinin oldukça yüksek çıkması sürpriz bir durum değildir.

Hayatın her alanını olabileceği gibi iş yaşantısını da olumsuz etkileyebilecek bir durum olan nomofobi, muhtemelen henüz ciddiyeti yeterince kavranamamış bir davranış biçimidir. Akıllı telefonlara uzun süreler maruz kalmanın psikolojik zararlarının yanı sıra fiziksel zararlarının olması da muhtemeldir. Her ne kadar iyonlaştırıcı olmayan radyasyonun doğrudan DNA hücrelerine hasar verip kansere neden olacak enerjiyi taşımadığı iddia edilse de bu durumun kesin kanıtlarının ortaya çıkması için üzerinden yıllar geçmesi gerekmektedir. Yani yıllar sonra yapılan bir araştırmayla akıllı telefon kullanımının kanseri tetiklediğinin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenlerle akıllı telefon kullanımını olabildiğince sınırlandırılmalıdır.

Çalışmanın birtakım kısıtlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle verilerin tek bir ilden ve tek bir sektörden toplanmış olması bir kısıtlılık olarak değerlendirilmelidir. Bu durum genellenebilirlik açısından bir kısıttır. Ayrıca çalışmada toplanan veriler bireylerin subjektif görüşlerini yansıttığından sosyal arzu edebilirlik sorunlarının ortaya çıkma ihtimali vardır. Bu durum da çalışmanın bir diğer kısıtlılığıdır. Son olarak çalışmada nomofobinin sonuçlarının ele

alınmamış olması bir kısıtlılık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum ayrıca gelecek çalışmalar için yol gösterici bir durumdur. Buradan hareketle gelecek çalışmaların işyerindeki nomofobinin sonuçlarına odaklanması tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H., Tozkoparan, S.B., & Kurt, A.A. (2019). Öğretmenlerde Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusunun ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun İncelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 237-256.
- Baumeister, R. F., & Heatherton, T. F. (1996). Self-Regulation Failure: An Overview. *Psychological Inquiry*, 7(1), 1-15.
- Blau, I., Shamir-Inbal, T., & Avdiel, O. (2020). How Does the Pedagogical Design of a Technology-Enhanced Collaborative Academic Course Promote Digital Literacies, Self-Regulation, and Perceived Learning of Students?. *The internet and higher education*, 45, 100722.
- Bragazzi, N.L. & Pente, G.D. (2014). A Proposal for Including Nomophobia in The New DSM-V. *Psychology Research and Behavior Management*, 7, 155-160.
- Cheever, N. A., Rosen, L. D., Carrier, L. M., & Chavez, A. (2014). Out of Sight is Not Out of Mind: The Impact of Restricting Wireless Mobile Device Use on Anxiety Levels Among Low, Moderate and High Users. *Computers in Human Behavior*, 37, 290-297.
- Chiu, S. I. (2014). The Relationship Between Life Stress and Smartphone Addiction on Taiwanese University Student: A Mediation Model of Learning Self-Efficacy and Social Self-Efficacy. *Computers in Human Behavior*, 34, 49-57.
- Çiçek, B. (2020). Organizasyonları Aşındırıcı Unsurlar Olarak Sosyal Dışlanma ve Sanal Kaytarma İlişkisi ve Bu İlişkide Etik İklimin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 210-229.
- DeBono, A., Shmueli, D., & Muraven, M. (2011). Rude and on Appropriate: The Role of Self-Control in Following Social Norms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(1), 136-146.
- Dixit, S., Shukla, H., Bhagwat, A. K., Bindal, A., Goyal, A., Zaidi, A. K., & Shrivastava, A. (2010). A Study to Evaluate Mobile Phone Dependence Among Students of a Medical College and Associated Hospital of Central India. *Indian Journal of Community Medicine*, 35(2), 339-341.
- Eisenberg, I. W., Bissett, P. G., Enkavi, A. Z., Li, J., MacKinnon, D. P., Marsch, L. A., & Poldrack, R. A. (2019). Uncovering the Structure of Self-Regulation Through Data-Driven Ontology Discovery. *Nature communications*, 10(1), 1-13.
- Erdem, H., Kalkın, G., Türen, U., & Deniz, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusunun (Nomofobi) Akademik Başarıya Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 923-936.
- Erdem, H., Türen, U., & Kalkın, G. (2017). Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) Yayılımı: Türkiye'den Üniversite Öğrencileri ve Kamu Çalışanları Örnekleme. *International Journal of Informatics Technologies*, 10(1), 1-12.

- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382-388.
- GSMA Intelligence (2019). *Global Data*. <https://gsmaintelligence.com/> adresinden alınmıştır. (Erişim Tairih: 07/06/2020).
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Sage publications.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2019). When to Use and How to Report the Results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24.
- Heatherton, T. F., & Wagner, D. D. (2011). Cognitive Neuroscience of Self-Regulation Failure. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(3), 132-139.
- Henseler, J. (2018). Partial Least Squares Path Modeling: Quo Vadis?. *Quality & Quantity*, 52(1), 1-8.
- Henseler, J., Hubona, G., & Ray, P. A. (2016). Using PLS Path Modeling in New Technology Research: Updated Guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A New Criterion for Assessing Discriminant Validity in Variance-Based Structural Equation Modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Hofmann, W., Schmeichel, B. J., & Baddeley, A. D. (2012). Executive Functions and Self-Regulation. *Trends in cognitive sciences*, 16(3), 174-180.
- Işık, M., & Kaptangil, İ. (2018). Akıllı Telefon Bağımlılığının Sosyal Medya Kullanımı ve Beş Faktör Kişilik Özelliği ile İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinden Bir Araştırma. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(2), 695-717.
- Kang, S., & Jung, J. (2014). Mobile communication for human needs: A Comparison of Smartphone Use Between the US and Korea. *Computers in Human Behavior*, 35, 376-387.
- Kara, M., Baytemir, K., & Inceman-Kara, F. (2019). Duration of Daily Smartphone Usage as an Antecedent of Nomophobia: Exploring Multiple Mediation of Loneliness and Anxiety. *Behaviour & Information Technology*, 1-14.
- Kartal, Y. A. (2019). Ebelik Öğrencilerinin Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu ile Sosyal Destek Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 308-312.
- King, A. L. S., Valença, A. M., & Nardi, A. E. (2010). Nomophobia: The Mobile Phone in Panic Disorder with Agoraphobia: Reducing Phobias or Worsening of Dependence?. *Cognitive and Behavioral Neurology*, 23(1), 52-54.
- Lee, S., Tam, C. L., & Chie, Q. T. (2014). Mobile Phone Usage Preferences: The Contributing Factors of Personality, Social Anxiety and Loneliness. *Social Indicators Research*, 118(3), 1205-1228.
- Luszczynska, A., Diehl, M., Gutiérrez-Dona, B., Kuusinen, P., & Schwarzer, R. (2004). Measuring One Component of Dispositional Self-Regulation: Attention Control in Goal Pursuit. *Personality and Individual Differences*, 37(3), 555-566.

- Matusik, S. F., & Mickel, A. E. (2011). Embracing or Embattled by Converged Mobile Devices? Users' Experiences with a Contemporary Connectivity Technology. *Human Relations*, 64(8), 1001-1030.
- Memon, M. A., Ting, H., Cheah, J. H., Thurasamy R., Chuah, F., & Cham T. H. (2020). Sample Size for Survey Research: Review and Recommendations. *Journal of Applied Structural Equation Modeling*, 4(2), 1-20.
- Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?. *Psychological Bulletin*, 126(2), 247-259.
- Noy, C. (2008). Sampling knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 327-344.
- Öz, H. (2018). *Üniversite Okuyan Genç Yetişkinlerin Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) ile Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, U.C. (2015). Bağlantıda Kalmak ya da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları. *Journal of International Social Research*, 8(37), 629-638.
- Pintrich, P. R. (2004). A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students. *Educational psychology review*, 16(4), 385-407.
- Polat, R. (2017). Dijital Hastalık Olarak Nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1(2), 164-172.
- Ringle, C. M., Wende, S., & Becker, J. M. (2015). SmartPLS 3. *Boenningstedt: SmartPLS GmbH*.
- Streukens, S., & Leroi-Werelds, S. (2016). Bootstrapping and PLS-SEM: A Step-By-Step Guide to Get More out of Your Bootstrap Results. *European Management Journal*, 34(6), 618-632.
- Şar, A. H. & Işıklar, A. (2012). Adaptation of Problem Mobile Phone Use Scale to Turkish. *Journal of Human Sciences*. 9(2), 264-275.
- Vohs, K. D., & Baumeister, R. F. (2004). Understanding Self-Regulation. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 1-9). Guilfor.
- We Are Social (2020). *Digital Around the World*. <https://wearesocial.com/> adresinden ulaşılmıştır. (Erişim Tarihi: 08/09/2020).
- Wetzels, M., Odekerken-Schröder, G., & Van Oppen, C. (2009). Using PLS Path Modeling for Assessing Hierarchical Construct Models: Guidelines and Empirical Illustration. *MIS Quarterly*, 33(1), 177-195.
- Yildirim, C., Sumuer, E., Adnan, M., & Yildirim, S. (2016). A Growing Fear: Prevalence of Nomophobia Among Turkish College Students. *Information Development*, 32(5), 1322-1331.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective. In M. Boekaert, P. R. Pintrich, & M. Ziedner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). Academic Press.

İç-Dış Kontrol Odaklılığın Liderlik ve Cinsiyet Bağlamında İncelenmeleri: Bitlis Eren Üniversitesi Öğrencileri Ampirik Uygulaması^{*i}

Cemal ÖZTÜRK ^{**}

Özet

Kişilerin hayatlarının kontrolünü nerede gördükleri ve bu durumla cinsiyet bağlantısı, her iki cinsiyet ve her iki kontrol odaklılığın birbirleriyle ve liderlik tür ve yaklaşımlarıyla olan ilişkileri lider/yönetici için başarı ve verimlilikle amaca ulaşmada son derece değerli bilgilerdir. Bu çalışmada kişilerin cinsiyet, kontrol odaklılık ve liderlik tür ve yaklaşımları arasındaki muhtemel bağlantıları nicel araştırma yöntemlerinden olan nedensel-karşılaştırma yöntemiyle ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu gayeye dönük olarak Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimindeki liderlik dersi de görmüş bulunan toplam 127 öğrenciye anket (yoklama) uygulanıp gerekli tablolarda gösterilerek analizler yapılmaktadır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-III sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İç Kontrol Odaklılık, Dış Kontrol Odaklılık, Yönetici, Liderlik, Cinsiyet

Examination of Internal-External Control Orientation in The Context of Leadership and Gender: Empirical Application of Bitlis Eren University Students

Abstract

Where people see control of their lives and the relationship between this situation and gender, the relationship between both genders and the two control orientations with each other and leadership types and approaches are extremely valuable information for the leader/manager to achieve the goal with success and efficiency. In this study, it is aimed to reveal possible connections between gender, control-oriented and leadership types and approaches by causal-comparison method which is one of the quantitative research methods. For this purpose, a questionnaire (polling) is applied to 127 students who have also taken the leadership lesson in Public Administration Department of Bitlis Eren University Faculty of Economics and Administrative Sciences, and analyses are carried out by showing them in the required tables. The required Ethics Committee decision was taken.

Keywords

Internal control orientation, External control orientation, Manager, Leadership, Gender

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

**Cemal ÖZTÜRK (Doç. Dr.), Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, cozturk@beu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3607-1356.

Atıf yapmak için / To cite this article: Öztürk, C. (2020). İç-Dış Kontrol Odaklılığın Liderlik ve Cinsiyet Bağlamında İncelenmeleri: Bitlis Eren Üniversitesi Öğrencileri Ampirik Uygulaması. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2):102-113.

GİRİŞ

Literatürde lider ve yönetici çokça tartışılan yönetim konularındandır. Kabul edilmesi gereken her iki vasıfları bünyesinde barındıran lider yöneticinin hem özel hem de kamu yönetimi açısından aranan kişi olduğudur. İdare edenler idare ettikleri kişilerin olgunluk düzeyi, eğilimleri, becerileri ve etkileyip etkilendikleri saha ve özellikleri bilip ona göre davranış geliştirebilirlerse başarılı olurlar. Özel ve kamu yönetimi açısından çalışanları tanımak, amaca ulaşmak, verimlilik ve motivasyon açısından büyük öneme sahiptir.

Diğer yandan kişilerin hayata bakışları, başarı ya da başarısızlıklarının sebebini nerede gördükleri konusu onların yönetilmeleri ve yönlendirilmeleri ile amaca dönük çalışmalara hazırlanmaları açısından bir yönetici ya da lider tarafından bilinmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda kişiliklere bağlı olarak insanların davranışlarının kontrolünü nerede gördükleri hususunda ikili bir ayırım vardır. Bunlar İç kontrol odaklılar ve dış kontrol odaklılar şeklindedir. İç kontrol odaklılar hayatlarının kontrolünün kendilerinde olduğunu düşünürken dış kontrol odaklılar hayatlarının kontrolünü kendileri dışındaki şeylerde aramaktadırlar. İç kontrol odaklılarla çalışmak, onları yönetmek, onlara başarıya ulaşmak daha rasyonel iken diğer yandan dış kontrol odaklıların bu tavırları kolayca kaçmaktır.

Kişilerin hayatlarının kontrolünü nerede gördükleri ve bu durumla cinsiyet bağlantısı, her iki cinsiyet ve her iki kontrol odaklılığın birbirleriyle ve liderlik tür ve yaklaşımlarıyla olan ilişkileri lider/yönetici için başarı ve verimlilikle amaca ulaşmada son derece değerli bilgilerdir. Nitekim hem özel yönetim olarak işletmelerdeki hem de kamu yönetimi olarak devlet organlarında görev yapan yöneticiler için bu bilgilerle amaca kolay ulaşmak, verim ve başarıyı artırmak, motivasyon ve memnuniyeti sağlayabilmek mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın amacı nicel araştırma yöntemlerinden olan nedensel-karşılaştırma yöntemiyle kişilerin cinsiyet, kontrol odaklılık ve liderlik tür ve yaklaşımları arasındaki muhtemel bağlantıları ortaya çıkarmaktır. Bu gayeye dönük olarak bu çalışmada yukardaki noktadan hareketle cinsiyet, kontrol odaklılık ve liderlik tür ve yaklaşımları arasındaki analizler, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimindeki liderlik dersi de görmüş bulunan toplam 127 öğrenciye anket (yoklama) uygulayıp gerekli tablolarda gösterilerek analizler yapılmaktadır. Katılımcıların 94'ü İç kontrol odaklı, 37'si dış kontrol odaklılığı işaretlemiştir. Çalışmamız ve uygulanan anket Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-III sayılı kararıyla uygun bulunmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

Yönetici yönetme işini yapan kişidir (Öztürk, 2016: 4491), sevk ve idare edendir. Liderlik istikamet tayin edip insanları bu hedef doğrultusunda yönlendirme (Halis, 2007: 10); İnsanlara yapmaları gereken şeyleri bunun öncelikle onların kendi fikirleri olduğuna inandırarak yaptırma (Aydın, 2015: 87); bunun için bir vizyon yaratıp yön çizerek değişim ile başa çıkabilme ve zorlukların üstesinden gelmede onlara ilham verme (Kesken ve Ayyıldız Ünnü, 2011: 9) gibi birçok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Lider kişi ise bu liderlik vasıflarını taşıyan kişidir. Liderin rolü olarak ilk akla gelenler: Öncü olma, takım kurma, astları geliştirme ve görevi başarmadır (Öztürk 2018b: 27).

Literatürde genel olarak liderlik türleri olarak demokratik, katılımcı, otoriter ve serbestçi-serbest bırakan/liberal (Topaloğlu ve Koç, 2017: 47) liderlik hepsinde ortak liderlik türleriyken bazen de bunlara ek olarak dönüşümcü ve paylaşımcı liderlik gibi farklı liderlik türleri de karşımıza çıkmaktadır. Liderlik türleri, liderin tutunduğu tutum ve süreci yönetme usulleriyle ilişkilidir. Demokratik lider; otoritesini devretmeye ve katılımı teşvik etmeye isteklidir ve

astlarını yönetmede uzmanlığa ve onun gücüne dayanır (Şahin, 2017: 245). Bunlar astlarını dikkate alan, onların fikirlerine değer veren ve yönetsel aşamalarda astların katılımını sağlayan davranışa sahiptir (Şafaklı, 2005: 134; Gordon, 2001: 391). Katılımcı liderler olaylar ve sorunlar karşısında astlarının görüşlerini alırlar ama nihai kararları kendileri verirler, astların görüş ve kararlarıyla bağlı değildirler. Otokratik Lider: Liderlerin otoriter olduğu süreçtir. Güç liderde toplanmaktadır. Lider mutlak otoriteye sahip yetki ve sorumluluğu kendinde tutar (Çolak, 2015: 27-33). Serbestçi Liderlikte grup üyeleri tüm kararları almalarında serbest bırakılırlar, profesyonel olmayan mesleklerdeki çalışanlarda bunu uygulamak zordur (Mondy, 1995: 347; Aslan, 2013: 35). Lider gruptaki diğer kişiler kadar rol sahibidir, grup üyeleri amaçları ve kararları belirlerler (Topaloğlu ve Koç, 2017: 50). Diğer yandan Liderlik yaklaşımlarına baktığımızda öncelikle özellikler yaklaşımı dikkatimizi çer. Bu yaklaşımda, liderliğin doğum ile geldiği ve kişiye ait özelliklere bağlı olduğu varsayımı vardır (Sayılı ve Baytok, 2014: 40; Avcı ve Yaşar, 2016: 191). Burada en temel öge bazı insanların doğal olarak, doğuştan diğerlerinden ayrılan fiziksel özelliklere ve yeteneklere sahip liderler oldukları görüşüdür (Bakan ve Büyükbeşe, 2010: 74; Avcı ve Aydoğdu, 2016: 73; Önen ve Kanayran, 2015: 48; Tengilimoğlu, 2005: 4; Sarıoğlu Uğur ve Uğur, 2014: 129). İkinci liderlik yaklaşımı olarak karşımıza Davranışsal Liderlik Yaklaşımları çıkar. Burada Liderin liderliğini onun astlarına/çalışanlarına nasıl davrandığı belirler (Öztürk, 2018a: 132). Burada Iowa, Ohio ve Michigan Üniversitesi Çalışmaları, Liderlik İzgarası Modeli, X ve Y Yaklaşımı ve Dört Sistem Yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlarda temel olarak çalışana öncüllük verildiği “Çalışan Odaklı” ve temel olarak işe öncüllük verildiği “İş Odaklı” olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Bu araştırmalar sonunda araştırmacılar verim ve performansı artırmak için liderin her iki boyuta da odaklanması gerektiğini belirtmektedirler (Sargut, 2015: 3-4). Üçüncü Liderlik Yaklaşımı olarak Durumsal Liderlik Yaklaşımları gelmektedir. Burada Durumsallık, Yol-Amaç, Karar Ağacı, Yaşam Döngüsü, Liderlik Doğrusu ve Üç Boyutlu Liderlik Yaklaşımları yer almaktadır. Bu yaklaşımda temelde çalışanların dört farklı olgunluk düzeyi vardır ve liderler bu düzeylere göre hareket etmelidir. Bu olgunluk düzeyleri: “Düşük olgunluk düzeyi”nde çalışanların bilgi ve motivasyonu düşüktür ve işin anlatıldığı tarz uygulanır, “düşük-orta olgunluk düzeyi”nde çalışan gerekli bilgi/beceriye sahip değildir ancak motivasyonu yüksektir ve destekleyici tarzda liderlik uygulanır, “orta-yüksek olgunluk düzeyi”nde çalışanlar gerekli bilgi/beceriye sahiplerdir ancak motivasyonları düşüktür ve katılımcı tarz uygulanır, “yüksek olgunluk düzeyi”nde ise çalışanın bilgi/beceri ve motivasyonu yüksektir ve demokratik tarz liderlik uygulanır (Daft, 1994: 515; Aslan, 2013: 143-144).

Yöneticiler işyeri ile bir organik bağ içerisinde işlerini yerine getirirken liderler örgüt bağları olmadan da işlevlerini yerine getirebilirler (Gediköglü, 2015: 43-44). Yöneticiler birçok imkanla işleri yaptırırken lider kendi yetenekleriyle yaptırır (Öztürk ve Öztürk, 2017: 51). Liderle yönetici arasındaki en belirgin farkı liderin yönetilemeyeceğinde, liderin karar alma mekanizmasında bulunmasında görenler de vardır. Nitekim lider ilham veren iken yönetici yön veren kişidir (Sönmez, 2017: 7).

Kişilerin elde ettikleri sonuçların sebebini neye bağladıkları kontrol odaklılıkla ilgilidir. (Hisli Şahin vd., 2009: 155; Gül ve Beyşenova, 2018: 215) Kişiler kendilerine duydukları güven ve yaşantılarının kontrolüne dair ya iç kontrol odaklı ya da dış kontrol odaklı olurlar. İç kontrol odaklılar yaşamlarının kontrolünün kendilerinde olduğuna inanırken, dış kontrol odaklılar hayatlarının kader, şans ya da diğer insanlar gibi dış etkenlerin kontrolünde olduğuna inanmaktadırlar (Jain, 2011: 132; Akkaya, 2015: 22). İç kontrol odaklılar dış kontrol odaklılardan daha az yönlendirilme ihtiyacı duyarlar. İç kontrol odaklılar katılımcı liderden tatmin olurken dış kontrol odaklılar yönlendirici liderlerden iç kontrol odaklılardan daha fazla tatmin olurlar (Mitchell vd, 1975: 628; Aslan, 2013: 139).

Kişilerin iç kontrol odaklı ya da dış kontrol odaklı olmaları onların değişikliklerde gösterecekleri yönetim becerilerinde farklılık yaratacaktır. İç kontrol odaklılar özgür iradeleri ile yapacakları seçimlere odaklanırken, dış kontrol odaklılar çevresel baskılar ile yazgı, kader konularını çok önemsemektedirler. İç kontrol odaklılara göre başarı ya da başarısızlıkları kendi eylemlerinin sonucunda ortaya çıkarken dış kontrol odaklılara göre başarı ya da başarısızlıklarını çevresel faktörler belirlemektedir (Öztürk, 2018b: 55; Sargut, 2015: 11).

Eysenck'in iki boyutlu kişilik tipolojisine göre "Dışadönük kişilik"te lider, umursamaz, canlı, uysal, tepkisel, konuşkan, cana yakın, sosyal kişilik özellikleri vardır (Sönmez, 2017: 6). Diğer yandan dış kontrol odaklılar için yaşanan olumsuzlukları kadere bağlamak bir kolaycılık olmaktadır (Sönmez, 2017: 159).

YÖNTEM

Çalışmada nicel alan araştırması tarzında kurgulama yapılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden olan nedensel-karşılaştırma çalışmaya uygun görülmüştür. Nedensel karşılaştırma zaten var olan bir olgu, nedenleri ya da onu etkileyen etkenleri ortaya koymak için yapılır (Emrahoğlu ve Öztürk, 2010: 21; Büyüköztürk vd, 2008: 185). Bu yöntemde belli bir değişkene göre farklılık gösteren grupları birbiriyle karşılaştırıp değişkenler arasında olan bağlantıyı ortaya koyma amaçlanmaktadır (Sayım, 2017: 171; Emrahoğlu ve Öztürk, 2010: 21). Bu maksatla anket/yoklama (Geray, 2006: 66) verilerinde analizler yapılırken, iç kontrol odaklılar ile dış kontrol odaklıların hangi liderlik tür/yaklaşımlarına yatkınlık gösterdiğinin belirlenmesi için ayrı ayrı çapraz analizler yapılmaktadır. Ayrıca cinsiyet ve iç kontrol odaklılık, cinsiyet ve dış kontrol odaklılık anket verileri ki-kare testi ile analiz edilerek cinsiyet ile iç kontrol odaklılık ve cinsiyet ile dış kontrol odaklılık arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmadaki tablolar anket verileri ile oluşturulmuşlardır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-III sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Araştırmada İç Kontrol Odaklılık ve Dış Kontrol Odaklılık temelinde genel liderlik türlerinden otokratik, demokratik, katılımcı, serbestçi, davranışsal liderlik yaklaşımları olarak iş odaklı ve çalışan odaklı liderlikleri, özellikler yaklaşımı ve durumsal liderlik yaklaşımlarından dört olgunluk düzeyini de ortaya koyan toplam 38 ifade ankete 3'lü likert tipte yansıtılmıştır. Çalışanların demografik özellikleri aynı ya da yakın nitelikte olduğundan sadece cinsiyet özelliği yönünden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu anket çalışması, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümündeki 26 yaş altındaki, liderlik dersi almış olan toplam 127 Kamu Yönetimi öğrencisine uygulanmıştır, bu katılımcılardan 77'si kadın, 49'u erkek olup 1 katılımcı cinsiyet sorusuna cevap vermemiştir. Anketteki tanımlayıcı soru cinsiyet sorusudur.

BULGULAR

İç Kontrol Odaklılık Değerlendirmesi

Frekans analizi ve cinsiyet ki-kare testi

İç Kontrol Odaklılık Frekans Analizine göre: 127 katılımcımızın 3 tanesi soruyu boş bırakırken cevaplayan sayısı 124'tür. 124 katılımcının 94'ü (%75.8) iç kontrol odaklılığı benimserken; 21

katılımcı (%16.93) iç kontrol odaklılığı benimsememektedir. 9 katılımcının (%7.25) ise bu konuda fikri yoktur.

İç kontrol odaklılık ölçeğini cinsiyet tanımlayıcı verisi ile ki-kare testiyle analiz ettiğimizde: Ki-Kare için Serbestlik Derecesi: 2 Ki-Kare Hesap: 3,96056832573455 p-Değeri: 0,13803000873445500 olmak üzere iç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcının 36 tanesi erkek, 58 tanesi ise kadındır. İç kontrol odaklılığı benimsemeyen kadın ve erkek katılımcıların sayısı ise neredeyse eşit orandadır.

Yapılmış olan ki-kare testine göre ise, p değerinin 0,05'ten büyük olduğu göz önüne alındığında farklı cinsiyetteki katılımcılar arasında iç kontrol odaklılık bağlamında istatistiksel olarak manidar bir farklılık bulunmadığı söylenebilir.

3.1.2. İç kontrol odaklılığın liderlik türleri bağlamında analizi

Aşağıda yapılan analizlerde, iç kontrol odaklılık diğer liderlik türleri bağlamında incelenmiştir. İç kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların yatkın oldukları liderlik türlerini tespit edebilmek amacıyla çapraz analizler yapılmıştır.

İç kontrol odaklılık ve otoriter liderliğe bakıldığında: Aşağıdaki tabloya göre, iç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcının; 47'si otoriter liderliğe hayır derken, 36 katılımcı ise otoriter liderliğe evet demiştir. Kalan 10 katılımcı ise bu konuda fikri olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 1. İç Kontrol Odaklılık Ve Otoriter Liderlik Çapraz Analizi

		Otoriter olmalı, çalışanlara hükmetmeye çalışmalı, emri sözlü verip hata olursa cezalandırıcı olmalı			
		Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	
Hayatının kontrolünün kendi elinde olduğuna inanmalı; Hata/başarısızlıkta, nedeni kendinde aramalı	Katılmıyorum	Satır %	35	10	55
		Sütun %	12	15	21
		Frekans	7	2	11
	Fikrim yok	Satır %	37	12	50
		Sütun %	5	7	7
		Frekans	3	1	4
	Katılıyorum	Satır %	50	10	38
		Sütun %	82	76	70
		Frekans	47	10	36

İç kontrol odaklılık ve demokratik liderliğe baktığımızda: Araştırma verileri analiz edildiğinde iç kontrol odaklı olan katılımcıların (n=94), 83'ü demokratik liderliğe yatkınken, 8'inin demokratik liderliği reddettiği, 3'ünün ise fikrinin olmadığı görülmüştür.

İç Kontrol Odaklılık ve Katılımcı Liderliğe bakıldığında: iç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcıdan; 74'ünün katılımcı liderliğe eğilimi varken, 11 katılımcı bu liderlik türünü reddetmektedir. Katılımcılardan 7'si ise fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

İç kontrol odaklılık ve serbestçi liderlik analizinde: İç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcıdan 46'sı serbestçi liderliğe uzak kalırken, 34'ü evet demiştir. Ancak burada dikkat çeken şu ki, iç kontrol odaklı olan katılımcıların ağırlıklı bir oranı serbestçi liderliği benimsememektedir.

İç Kontrol Odaklılığın Liderlik Yaklaşımları Bağlamında Analizi

Aşağıda yapılan analizlerde iç kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların liderlik kuramlarına olan yatkınlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İç kontrol odaklılık ve özellikler yaklaşımı: Katılımcılardan iç kontrol odaklılığı benimseyenlerin (n=94), özellikler kuramını benimseme durumları çalışma kapsamında elde edilen verilen çapraz analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. İç Kontrol Odaklılık Ve Özellikler Yaklaşımı Çapraz Analizi

		Doğuştan gelen fiziksel, zihinsel-zekâ, kişilik, ahlaki düzey ve davranış olarak diğerlerinden farklı kişilik özellikleri olmalı			
		Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	
Hayatının kontrolünün kendi elinde olduğuna inanmalı; Hata/başarısızlıkta, nedeni kendinde aramalı	Katılmıyorum	Satır %	28	14	57
		Sütun %	24	20	14
		Frekans	6	3	12
	Fikrim yok	Satır %	22	11	66
		Sütun %	8	6	7
		Frekans	2	1	6
	Katılıyorum	Satır %	18	11	70
		Sütun %	68	73	78

		Frekans	17	11	66
--	--	---------	----	----	----

Tabloya göre, iç kontrol odaklı olan 94 katılımcıdan 66'sı özellik kuramını benimserken az sayıdaki katılımcı ise özellikler kuramını benimsememektedir.

İç kontrol odaklılık ve davranışsal liderlik yaklaşımları analizine göre: Davranışsal yaklaşımlar iş odaklı lider ve çalışan odaklı lider olarak ikiye ayrılmaktadır. Analizlere göre, iç kontrol odaklı olan 94 katılımcının 42'si iş odaklılığı benimserken, 43'ü ise iş odaklılığı benimsememektedir. Yani iç kontrol odaklı olan katılımcılarda iş odaklı liderliği benimseme bağlamında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. İç kontrol odaklı olan 94 katılımcının ağırlıklı olarak çalışan odaklı liderliği benimsedikleri görülmektedir. Özet olarak; iç kontrol odaklılığı benimseyenlerin liderlikte davranışsal yaklaşımlardan iş odaklılıktan (42 kişi) ziyade çalışan odaklılığı (58 kişi) benimsedikleri görülmektedir.

İç kontrol odaklılık durumsal liderlik yaklaşımları analizlerinde: iç odaklılığı benimseyen katılımcıların durumsal liderlik yaklaşımı bağlamında analizi yapılmıştır. Bu yaklaşıma göre, çalışanlarda 4 olgunluk düzeyi vardır. Bunlar; düşük olgunluk, düşük-orta olgunluk, orta-yüksek olgunluk ve yüksek olgunluktur. İç kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların bu 4 olgunluk düzeyine yakınlıkları analiz edilmiştir. İç Kontrol Odaklılık Ve Düşük Olgunluk Çapraz Analizinde, iç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcının 91'i düşük olgunluğa yakındır. İç Kontrol Odaklılık Ve Düşük-Orta Olgunluk Çapraz Analizinde, iç kontrol odaklı olan 94 katılımcının 88'inin düşük-orta olgunluğa yakınlığı görülmektedir. İç Kontrol Odaklılık Ve Orta-Yüksek Olgunluk Çapraz Analizinde, iç kontrol odaklı olan katılımcıların 74'ünün orta-yüksek olgunluğa yakın oldukları görülmektedir. Ancak burada belirtmek gerekir ki, orta- yüksek olgunluk seviyesini gösteren bu ifade aynı zamanda katılımcı liderlik türüne de işaret etmektedir. İç Kontrol Odaklılık Ve Yüksek Olgunluk Çapraz Analizinde, iç kontrol odaklılığı benimseyen 94 katılımcının 83'ü yüksek olgunluk düzeyine yakinken 8'inin uzak olduğu görülmektedir.

Dış Kontrol Odaklılık Değerlendirmesi

Frekans ve cinsiyet ki-kare testi

Bu testle 127 katılımcıdan 69'unun dış kontrol odaklılığı benimsemediği, 37'sinin ise dış kontrol odaklılığı benimsediği görülmektedir.

Dış kontrol odaklılık ölçeğini cinsiyet tanımlayıcı verisi ile ki-kare testiyle analiz ettiğimizde Ki-Kare için Serbestlik Derecesi: 2, Ki-Kare Hesap: 0,823308327598465, p-Değeri: 0,66255337137587400 olmak üzere, dış kontrol odaklı olan 37 katılımcının 14'ü erkek, 23'ü ise kadındır. Ki-kare testinin p hesabına göre, farklı cinsiyetler arasında dış kontrol odaklılık açısından manidar bir farklılık tespit edilememiştir.

Dış kontrol odaklılığın liderlik türleri bağlamında analizi

Aşağıda yapılan analizlerde, dış kontrol odaklılık, diğer liderlik türleri bağlamında incelenmiştir. Dış kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların yakın oldukları liderlik türlerini tespit edebilmek amacıyla çapraz analizler yapılmıştır.

Dış kontrol odaklılık ve otokratik liderlik analizinde: Dış kontrol odaklı olan 37 katılımcının otokratik liderlik kapsamında değerlendirmesi aşağıda yapılmıştır.

Tablo 3. Dış Kontrol Odaklılık Ve Otokratik Liderlik Çapraz Analizi

			Otoriter olmalı, çalışanlara hükmetmeye çalışmalı, emri sözlü verip hata olursa cezalandırıcı olmalı		
			Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum
Hayatının dış faktörlerin etkisinde olduğuna inanmalı; Hata ve başarısızlıkta, nedeni başkasında, kader vb başka olgularda aramalı	Katılmıyorum	Satır %	52	5	41
		Sütun %	63	30	53
		Frekans	36	4	28
	Fikrim yok	Satır %	52	15	31
		Sütun %	17	23	11
		Frekans	10	3	6
	Katılıyorum	Satır %	31	17	51
		Sütun %	19	46	34
		Frekans	11	6	18

Tabloya göre, dış kontrol odaklı olan 37 kişiden 18'i otokratik liderliğe yatkınken 11'i otokratik liderliği benimsememektedir.

Dış kontrol odaklılık ve demokratik liderlik analizinde,

Dış kontrol odaklılığı benimseyen 37 katılımcının demokratik liderlik kapsamında değerlendirilmesine göre, bunların büyük bir çoğunluğu (n=33) demokratik liderliği benimsemektedir.

Dış kontrol odaklılık ve katılımcı liderlik analizinde: Dış kontrol odaklılığı benimseyen 36 katılımcının 28'i katılımcı liderliği de benimsemektedir. Az sayıdaki katılımcı Katılımcı Liderliği benimsememektedir (n=6).

Dış kontrol odaklılık ve serbestçi liderlik analizinde: Dış kontrol odaklı olan katılımcıların serbestçi liderlik bağlamında değerlendirilmesinde, dış kontrol odaklı olan 36 katılımcının 22'si serbestçi liderliği benimserken, 10 katılımcı bu liderlik tipini benimsememekte, 4'ü ise kararsızlık beyan etmektedir.

Dış kontrol odaklılığın liderlik yaklaşımları bağlamında analizi

Aşağıda yapılan analizlerde dış kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların diğer liderlik kuramlarına olan yatkınlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan dış kontrol odaklılığı benimseyenlerin (n=37), özellikler kuramını benimseme durumları çalışma kapsamında elde edilen verilen çapraz analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Dış kontrol odaklılık ve özellikler yaklaşımına dair aşağıda yapılan analizlerde dış kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların diğer liderlik yaklaşımlarına olan yatkınlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4. Dış Kontrol Odaklılık Ve Özellikler Yaklaşımı Çapraz Analizi

		Doğuştan gelen fiziksel, zihinsel-zeka, kişilik, ahlaki düzey ve davranış olarak diğerlerinden farklı kişilik özellikleri olmalı			
		Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	
Hayatının dış faktörlerin etkisinde olduğuna inanmalı; Hata ve başarısızlıkta, nedeni başkasında, kader vb başka olgularda aramalı	Katılmıyorum	Satır %	24	11	63
		Sütun %	65	53	52
		Frekans	17	8	44
	Fikrim yok	Satır %	31	21	47
		Sütun %	23	26	10
		Frekans	6	4	9
	Katılıyorum	Satır %	8	8	83
		Sütun %	11	20	36
		Frekans	3	3	31

Tabloya göre dış kontrol odaklı olan 37 katılımcının 31'i özellikler kuramını da benimsemektedir. Özellikler yaklaşımını benimsemeyen katılımcı sayısı oldukça azdır (n=3).

Dış Kontrol Odaklılık ve Davranışsal Liderlik Yaklaşımları Analizlerinde: Dış kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların davranışsal liderlik yaklaşımlarını benimseme durumları davranışsal liderlik yaklaşımının iki türü olan iş odaklı ve çalışan odaklı liderlik bağlamlarında analiz edilmiştir. Buna göre, dış kontrol odaklı olan 35 katılımcının 18'i iş odaklı iken; 15 katılımcı iş odaklı olmadığını ifade etmiştir. Dış kontrol odaklı olan katılımcıların ağırlıklı bir çoğunluğu (29 kişi) çalışan odaklı bir eğilim ortaya koymaktadırlar.

Dış kontrol odaklılık ve durumsal liderlik yaklaşımları analizlerinde: Dış kontrol odaklı olan katılımcıların durumsal liderlik yaklaşımında yer alan dört olgunluk düzeyine göre çapraz analizi yapılmıştır. Dört olgunluk seviyesi şunlardır: düşük, düşük-orta, orta- yüksek ve yüksektir. Dış kontrol odaklılığı benimseyen katılımcıların bu 4 olgunluk düzeyine yatkınlıkları şu şekildedir; Dış kontrol odaklı olan katılımcıların ağırlıklı çoğunluğu (n=34) durumsal liderlik yaklaşımlarında yer alan düşük olgunluk ifadelerine katılım eğilimi göstermektedirler. Dış kontrol odaklı olan katılımcıların gene ağırlıklı bir çoğunluğu (n=32), düşük- orta olgunluk seviyesini gösteren ifadeye katıldıklarını ifade etmişlerdir. Dış kontrol odaklı olan katılımcıların ağırlıklı bir çoğunluğu(n=28), orta yüksek olgunluk seviyesi ifadesine katılım sağlamıştır. Ancak burada belirtilmesi gereken husus şu ki, orta- yüksek olgunluk seviyesini gösteren bu ifade aynı zamanda katılımcı liderlik türüne de işaret etmektedir. Dış kontrol odaklı olan 37 katılımcının ağırlıklı bir çoğunluğu (34 kişi) düşük olgunluk seviyesini ve yine yüksek bir çoğunluğu (33 kişi) yüksek olgunluk seviyesini içeren ifadeye katılım beyan etmiştir.

TARTIŞMA SONUÇ

Çalışma kapsamında 127 katılımcı ile görüşülmüş ve 3'lü likert tipte anket araştırması yapılmıştır. Anket verileri çapraz analiz yapılarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların ilk olarak iç kontrol odaklı ve dış kontrol odaklı olma durumları cinsiyete göre belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-III sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Anket verilerine göre, iç kontrol odaklı olan 94 katılımcının 36'sı erkek, 58'i ise kadındır. İç kontrol odaklı olan katılımcıların liderlik türleri bağlamında değerlendirmesi yapıldığında ise; ağırlıklı olarak katılımcıların demokratik liderliğe (83 kişi), katılımcı liderliğe (74 kişi) yatkın oldukları, otokratik liderlikten ve serbestçi liderlikten uzak oldukları tespit edilmiştir. İç kontrol odaklı katılımcıların liderlik kuramlarına göre değerlendirmesi yapıldığında ise; özellikler kuramına (66 kişi), davranışsal liderlik yaklaşımlarında ise iş odaklılıktan (42 kişi) ziyade çalışan odaklılığa (58 kişi) yatkın oldukları, durumsal liderlik yaklaşımlarındaki olgunluk düzeyleri açısından katılımcılardan 91 kişi düşük olgunluk düzeyinde, 88 kişi düşük-orta olgunluk düzeyinde, 83 kişi yüksek olgunluk düzeyinde ve 74 kişi orta-yüksek olgunluk düzeyinde olmak üzere katılımcıların çoğunlukla düşük olgunluk düzeyinde oldukları tespit edilmiştir.

Dış kontrol odaklı olan 37 katılımcının ise, 14'ü erkek ve 23'ü kadındır. Dış kontrol odaklı katılımcıların liderlik türleri bağlamında değerlendirmeleri yapıldığında: ağırlıklı olarak katılımcıların demokratik liderliğe (33 kişi), katılımcı liderliğe (28 kişi), serbestçi liderliğe (22 kişi) ve otokratik liderliğe (18 kişi) yatkın oldukları tespit edilmiştir. Liderlik türlerinden demokratik liderliğe daha yatkın olmakla birlikte otokratik liderliğe eğilimlerinin de yarı sayıdaki dış kontrol odaklı katılımcıdan biraz daha az oranda olduğu belirlenmiştir. Dış kontrol odaklıların liderlik yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesi yapıldığında ise, ağırlıklı bir çoğunluğun özellikler kuramına (31 kişi), davranışsal kuramdan çalışan odaklılığa (29 kişi)

yatkın oldukları ve düşük olgunluk seviyesinde (34 kişi) ve yüksek olgunluk seviyesinde (33 kişi) tespit edilmiştir.

Yapılmış olan ki-kare testlerine göre, p değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu göz önüne alındığında farklı cinsiyetteki katılımcılar arasında iç kontrol odaklılık ve dış kontrol odaklılık bağlamında istatistiksel olarak manidar bir farklılık bulunmadığını söylemek mümkündür.

Burada normalde Türkiye'nin doğusunda halkın biraz daha dini eğilimler nedeniyle dış kontrol odaklı olması beklenirken, yapılan anket ve analizleri sonrası bunun böyle olmadığı görülmüştür. Sonucun böyle çıkmasında katılımcıların almış oldukları liderlik derslerinden elde ettikleri kazanımların da muhtemel etkisi olabileceği unutulmamalıdır, bu nedenle Türkiye geneli için düşünülen eğilimlerin tamamen yanlış olduğu savına varmak çok doğru olmayabilir. Bu çalışmanın liderlik dersi almamış olan diğer öğrencilere de uygulanması halinde gerçeklere ulaşmanın daha fazla mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, R. (2015). Öğretmenlerin Kontrol Odağı İle İş Doyumu Arasındaki İlişki, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Aslan Ş. (2013). *Geçmişten Günümüze Liderlik Kuramları*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Avcı Ö. ve Aydoğdu İ. (2016). "Belediye Başkanı Adaylarının Liderlik Algıları: Bir Vaka İncelemesi". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 11(1), 71-82.
- Avcı Ö. ve Yaşar Y. (2016). "Bir Kamu Kuruluşunda Çalışanların Liderlik Algıları: Olgubilimsel Bir Yaklaşım". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11 (1), 187-205.
- Aydın A.H. (2015). *Yönetim Bilimi*, 6.B, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Bakan İ. ve Büyükbeşe T. (2010). "Liderlik "Türleri" Ve "Güç Kaynakları"na İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması: Eğitim Kurumu Yöneticilerinin Algılarına Dayalı Bir Alan Araştırması". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12(19): 73-84.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çolak M. (2015). *Çalışma Hayatında Liderlik*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Daft R.L, (1994). *Management*, 3B, San Diego: The Dryden Press.
- Emrahoğlu N. ve Öztürk A. (2010). "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarına Bilişsel Farkındalığın Etkisi: Bir Nedensel Karşılaştırma Araştırması". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 18-30.
- Gedikoğlu T. (2015). *Liderlik ve Okul Yönetimi*, Ankara: Anı Yayınları.
- Geray H. (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. 2B, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Gordon J.R. (2001). *Organizational Behavior: A Diagnostic Approach*. Boston: Prentice Hall.
- Gül H. ve Beyşenova A. (2018). "Kontrol Odağı Ve Girişimcilik Eğilimi İlişkisi: KTMÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 213-234.
- Halis M. (Çev.) (2007). *Liderlik ve Etkileme*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Jain, R. K. (2011). "Entrepreneurial Competencies: A Meta-analysis and Comprehensive Conceptualization for Future Research", *Vision*, 15(2): 127-152.

- Hisli Şahin, N., Basım, H. N. ve Çetin, F. (2009). “Kişiler Arası Çatışma Çözme Yaklaşımlarında Kendilik Algısı ve Kontrol Odağı”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (2): 153-163.
- Kesken J. ve Ayyıldız Ünnü N.A. (2011). *Öteki Liderlik*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Mitchell T.R., Smyser C.M. ve Weed S.E. (1975). “Locus of Control: Supervision and Work Satisfaction”. *Academy of Management Journal* (Pre-1986), 18(3), 623-631.
- Mondy R.W. ve Premeaux S.R. (1995). *Concept, Practices and Skills*. 7B, New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Önen S.M. ve Kanayran H.G. (2015). “Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Birey ve Toplum*, 5(10), 43-63.
- Öztürk C. (2016). “İç Güvenlikte Stratejik Yönetim ve Liderlik Kısıtlılığı ile Mülki Amirlerin Durumuna Dair Bir Çalışma”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13(3), 4487-4500.
- Öztürk C. (2018a), Türk Polis Teşkilatı Yöneticisi Yönünden Liderlikte Davranışsal Kuramla”. *Sosyal Bilimler Siyaset ve Yönetim*. (Ed. M.F. Çavuş ve M.B. Coşkun). Ankara: Akademisyen Yayınları.
- Öztürk C. (2018b). *Liderlik Kamu Yönetiminde Lider Yöneticiye Doğru*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Öztürk C. ve Öztürk S. (2017). Lider Yönetici Önünde Engel Olarak Terörizm ve Afet Yönetimi. *Sosyo-ekonomik Stratejiler II*. (Ed. Gürkan H., H. Çiftçi ve M.E. Merter). 51-59, Londra: Ijopec Publication.
- Sargut A.S. (2015). *Lider Yöneticinin Benliğine Yolculuk*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sarioğlu Uğur S. ve Uğur U. (2014). “Yöneticilik Ve Liderlik Ayrımında Kişisel Farklılıkların Rolü”. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 122-136.
- Sayım F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*. 2B, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Saylı H. ve Baytok A. (2014). *Örgütlerde Liderlik Teori Uygulama ve Yeni Perspektifler*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sönmez K. (2017). *Türkiye’de Yönetim Becerileri ve Liderlik*. 2B, Ankara: Anı Yayınları.
- Şafaklı O.V. (2005). “KKTC’deki Kamu Bankalarında Liderlik Stilleri Üzerine Bir Çalışma”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (1), 132-143.
- Şahin Y. (2017). *Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi*, 7.B, Bursa: Ekin Yayınları.
- Tengilimoğlu D. (2005). “Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14).
- Topaloğlu M. Ve Koç H. (2017). *Yönetim ve Organizasyon*. 3B, Ankara: Seçkin.

ⁱ “İç-Dış Kontrol Odaklılığın Liderlik ve Cinsiyet Bağlamında İncelenmeleri: Bitlis Eren Üniversitesi Öğrencileri Ampirik Uygulaması” adlı çalışma Bitlis Eren Üniversitesi’nin Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15/05/2020 tarih ve 2020/04-III sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Kurumsal Kaynak Planlama Sistemlerinin Seçimindeki Kriterlerin Best-Worst Metodu ile Değerlendirilmesi*

Hakan AŞAN**
Ejder AYÇİN***

Özet

Kurumsal kaynak planlama (KKP) sistemleri, iş süreçlerinin iyileştirilmesi ve işletme içindeki farklı birimler arasındaki entegrasyonun sağlanması bakımından işletmeler için oldukça önemlidir. Öte yandan KKP sistemlerinin maliyetinin yüksek olması ve işletmelerin bu sistemlere uyum sürelerinin fazla olması gibi durumlar, bu sistemlerin seçiminde oldukça dikkatli olunmasını gerektirmektedir. İşletmelerin iş süreçlerine ve kurumsal yapısına en uygun sistemin seçimi, içerisinde çok sayıda kriteri barındıran bir karar verme problemidir. Bu çalışmada, KKP sistemi seçiminde dikkat edilmesi gereken kriterler öznel bir kriter ağırlıklandırma yöntemi olan Best-Worst metodu ile değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda akademisyenler ve mühendislerden oluşan uzman bir ekibin görüşleri alınarak kriterlerin değerlendirmeleri yapılmıştır. Uygulama sonucunda en önemli kriterin fonksiyonellik, en az önemli kriterin ise marka imajı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kurumsal Kaynak Planlama, Çok Kriterli Karar Verme, Best-Worst Metodu

Evaluation of the criteria in Enterprise Resource Planning System Selection with the Best-Worst Method

Abstract

Enterprise resource planning (ERP) systems are especially important for businesses in terms of improving business processes and ensuring integration between different units within the enterprise. On the other hand, situations such as high cost of ERP systems and high adaptation time of enterprises to these systems require great care in the selection of these systems. Choosing the most suitable system for the business processes and corporate structure of the enterprises is a decision-making problem that includes many criteria. In this study, selection criteria of ERP systems were evaluated with the Best-Worst method, which is a subjective weighting method. Accordingly, the opinions of an expert team consisting of academics and engineers were taken and the criteria were evaluated. As a result of the application, it has been determined that the most important criterion is functionality and the least important criterion is brand image.

Keywords

Enterprise Resource Planning, Multi Criteria Decision Making, Best-Worst Method

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Hakan AŞAN (Araştırma Görevlisi), Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksekokulu, hakan.asan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9550-3345

*** Ejder AYÇİN (Doç. Dr.) Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ejder.aycin@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0153-8430

Atıf yapmak için / To cite this article: Aşan, H., Ayçin, E. (2020) Kurumsal Kaynak Planlama Sistemlerinin Seçimindeki Kriterlerin Best-Worst Metodu ile Değerlendirilmesi. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 114-124

GİRİŞ

Gelişen bilgisayar teknolojileri ile işletmeler verilerini kayıt altına alarak süreçlerinin dijitalleşmesini sağlamışlardır. Bu anlamda verilerini ofis uygulamaları ve fonksiyonel bilgi sistemleri üzerinde tutan ve raporlayan işletmeler bütünleşik yapıli bilgisayar sistemlerine geçiş yapmışlardır. İlişkisel veritabanı sistemleri sayesinde tek bir noktadan beslenen bütünleşik yapıdaki yazılımlara kurumsal kaynak planlama (KKP) sistemleri denilmektedir. İşletmelerin satın almasından lojistiğine kadar birçok süreci kapsayan bu yazılımlar güçlü rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalmasını ve dış çevresi ile entegrasyonunu sağlamaktadırlar. İdari veya finansal anlamda büyüklüklerinin önemi olmadan neredeyse tüm işletmeler KKP sistemlerini satın almaktadır. Bunun sonucu olarak da işletmelerin gereksinimlerini sağlamak için, ticari olarak birçok yazılım ve destek firması sektörde yerini almaktadır. Ancak bu firmaların KKP sistemine yönelik yaklaşımları arasında farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni bir KKP sistemi almayı düşünen işletmeler için doğru sistemin doğru tedarikçiden alınması son derece önemlidir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, KKP sistemlerinin seçiminde oldukça önemli bir konu olan kriterlerin seçimi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Çalışmada öncelikle KKP kavramı ve KKP sistemi seçiminde dikkate alınan kriterleri inceleyen literatür taramasına yer verilmiştir. Bu kısımda KKP sistemine yönelik farklı çalışmalar incelenmiştir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin yer aldığı ve bu çalışmada kullanılan Best-Worst Metodu (BWM) ile ilgili tarama gerçekleştirilmiştir. Ardından öznel bir kriter ağırlıklandırma yöntemi olan BWM ile çalışma kapsamında yer alan kriterler değerlendirilmiştir. BWM ile kriterler değerlendirilirken mühendis ve akademisyenlerden oluşan bir gruptan görüş alınmış ve son olarak da BWM ile değerlendirmeler analiz edilip sonuçlar değerlendirilmiştir. Mevcut çalışma KKP seçiminde kriter belirleme gibi önemli bir sorunun son yıllarda literatürde kullanılmaya başlanan BWM ile değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA

Kurumsal Kaynak Planlama (KKP), bir organizasyonda süregelen finans, muhasebe, insan kaynakları, müşteri ilişkileri, lojistik vb. tüm bilgi akışının bütünleşmesini sağlayan yazılımlara verilen isimdir (Davenport, 1998). KKP sistemleri, organizasyon içindeki ortak kaynaklara erişimi hızlandırarak bilginin paylaşılmasını sağlamak ve verimliliği arttırmak için iş süreçlerini otomatize eden bir araçtır (Shen vd., 2016). KKP sistemleri, organizasyonların genel anlamda güçlendirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Al-Ghofaili ve Al-Mashari 2014). KKP sistemleri; örgütsel boyutta organizasyonun süreçlerini ve görevlerini bütünleştiren modüller halindeki, yazılım uygulamalarıdır (Haddara, 2018). KKP'ler ilk olarak 90'lı yıllarda verimliliği arttırmaya yönelik, süreçleri standartlaştırmak ve organize etmek bu anlamda da yönetime kolayca erişilebilir merkezi bir bilgi oluşturan araçlar olarak ortaya çıkmıştır (Kanchana ve Sri Ranjini, 2018).

KKP sistemleri organizasyon açısından değeri ve yöneticilere sağladığı erişilebilir bilgi seviyesi sayesinde yaygınlaşmıştır. Türkiye'de KKP pazarının yıllara göre büyüklüğü Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kurumsal Kaynak Planlama Türkiye Pazar Büyüklüğü

Yıl	Pazar Büyüklüğü (Market) (Milyon \$)	Yıllık Büyüme %
2016	301,67 \$	
2017	315,85 \$	%4,7
2018	328,48 \$	%4,0

2019	338,34 \$	% 3,0
2020	355,26 \$	% 5,0
2021	373,02 \$	% 5,0
2022	391,67 \$	% 5,0

Kaynak: <http://ficosoft.net/sap-erp-de-is-var-mi-turkiye-erp-yazilimleri-pazar-payi-arastirmasi/>

Tablo 1’de görüldüğü üzere yılların değişime göre KKP pazar payı artan bir trende sahiptir. Ayrıca Tablo 1’de 2021 ve 2022 için de bir projeksiyon çizildiği görülmektedir.

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMA KRİTER SEÇİMİ

KKP uygulamaları organizasyonlar açısından hayati bir öneme sahiptir. İşletmeler ticari ve idari büyüklükleri ne olursa olsun bir KKP sistemlerini kullanmaktadırlar. Ancak KKP sistemleri başlangıç maliyetleri ve yıllık bakım maliyetleri açısından değerlendirildiğinde her ne kadar uzun vadede işletme açısından mali kazanca dönüşecek olsa da belli bir mali yükünün olacağını söylemek gereklidir. Diğer yandan işletmeler açısından düşünüldüğün bu sistemlerden farklı beklentiler oluşabilir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde işletmeler açısından KKP seçiminde farklı kriterler ortaya çıkmaktadır. Bir işletme KKP kurulumunda veya geçişinde en önemli noktalardan biri, en uygun KKP sistemini ve tedarikçisini seçmektir (Davenport, 1998). Yazılım uygulama projelerinin başarısızlık nedenleri incelendiğinde de projenin başarısını etkileyebilecek birçok kritere göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ERP projesi başarısız olabilir ve buna bağlı olarak işletmenin rakipler arasındaki rekabet gücünü kaybedebilir.

Pitic vd. (2014) bir KKP sisteminin seçimine yönelik bir yol haritası önermiştir.

- (1) Şirketi KKP seçim sürecine hazırlamak için ön tasarım aşaması,
- (2) İç gereksinimleri ve aday tedarikçiler listesini belirlemek için analiz aşaması,
- (3) Teknik olarak güçlü ve zayıf yönleri belirlemek için değerlendirme aşaması
- (4) Seçim sürecini sona erdirmek için karar aşaması.

KKP seçimine yönelik literatür incelendiğinde birçok farklı yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan yöntem kadar seçilen kriterler de çok önemlidir. Sektörel anlamda kriter ve yöntemler farklılık gösterebilmektedir. Bu sistemlerin seçiminde kullanılan yöntemler ve ele alınan kriterlere yönelik bir literatür özeti aşağıda sunulmuştur.

Bernroider ve Koch (2001), 116 büyük şirket ve 22 KOBİ’yi ile yapılan çalışmada KKP sistem seçiminde ana kriterlerin esneklik, maliyetler ve uygulama sorunları olduğunu tespit etmişlerdir.

Wei vd. (2005) en uygun KKP sisteminin saptanabilmesi için AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemini kullanmışlardır. Sistem kriterleri (toplam maliyet, uygulama süresi, işlevsellik, kullanım kolaylığı, esneklik ve güvenilirlik) ve satıcı kriterleri (itibar, teknik yetenek, hizmet) olarak iki kriter üzerinden yapılan çalışmada sistem kriterlerinin için işlevsellik en önemli kriter iken, kullanıcı dostu olma en az önemli kriter olarak bulunmuştur. Satıcı kriterleri için ise teknik yeterlilik en önemli kriter iken itibar en az önemli kriter olarak bulunmuştur.

Lien ve Chan (2007), KKP sistem seçimi için bulanık bir AHP yaklaşımı önermiştir. KKP ürün özelliklerini tanımlamak için ISO 9126 yazılım kalite modelini seçmişlerdir. Modelin altı ana kriter (kullanılabilirlik, sürdürülebilirlik, işlevsellik, güvenilirlik, taşınabilirlik, verimlilik) ve yirmi bir adet alt kriteri dikkate alınmıştır.

Kahraman vd. (2010), KKP sistem seçimi için bulanık AHP tabanlı ÇKKV metodolojisi önermişlerdir. Seçim için yedi ana kriter (pazar liderliği işlevi, kalite, fiyat, uygulama hızı, diğer sistemlerle entegrasyon ve uluslararası yönelim) ve yirmi iki adet alt kriteri dikkate almışlardır.

Rouyendegh ve Erkan (2011), KKP sistem seçimi için AHP yöntemini kullandıkları çalışmalarında toplam maliyet, uygulama, işlevsellik, kullanıcı dostu olma ve güvenilirlik kriterlerini kullanılmışlardır. İşlevsellik en önemli kriter olarak belirlenirken, kullanıcı dostu olma ise en az önemli kriter olarak belirlenmiştir.

Méxas vd. (2012) tarafından Brezilya'da inşaat sektöründe yapılan çalışmada, KKP sistemi seçim kriterlerine yönelik endüstriyel farklılıkların altı çizilmiştir. Finans, işletme, yazılım, teknolojik ve satıcı olmak üzere beş ana kriter ve bunların altında on üç adet alt kriteri olan bir model kullanmıştır. 79 kişi (32'si inşaat sektöründen deneyimli) tarafından doldurulan anketlerin istatistiksel analizlerinden sonra, en önemli kriterlerin sırasıyla uygulama süresi, bağımsız platform, satıcı kimlik bilgileri, internet hizmeti ve iş stratejisine uygunluk olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç vd. (2014), bir havayolu şirketinde bir KKP seçim problemi vakasına üç aşamalı bir ÇKKV yaklaşımı olarak bulanık AHP ağırlıklı TOPSIS metodolojisi önermiştir. Teknik kriterler (işlevsellik, uyumluluk, kullanılabilirlik, erişilebilirlik, güvenlik), kurumsal kriterler (referanslar, danışman ve geliştiricilerin yeterliliği, satış sonrası hizmet, know-how paylaşım politikası) ve finansal kriterlerin (lisans maliyeti, danışmanlık ve eğitim maliyeti, bakım maliyeti) ele alındığı çalışmada en önemli ana kriter teknik kriterler olarak bulunmuştur. Alt kriterler incelendiğinde ise danışmanlık ve eğitim maliyeti ile işlevselliğin en önemli iki alt kriter olduğu tespit edilmiştir.

Çakır (2016), Türkiye'de toptan gıda sektöründe KKP değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarının bulanık dilsel tercih ilişkileri kullanılarak tanımlandığı ve KKP sistem alternatiflerinin sıralamasının Bulanık TOPSIS kullanılarak elde edildiği bir model önermiştir. Bu çalışmada 3 ana kriter (satıcı, sistem ve maliyet) ve bunlara bağlı olarak on üç alt kriter dikkate alınmıştır. Araştırma sonucunda sistem faktörlerinin diğerlerinden daha önemli olduğu ve alt faktörlerden sırasıyla güvenilirlik, uygulama kolaylığı ve işlevselliğin en önemli üç faktör olduğu bulunmuştur.

Efe (2016), bir elektronik firma için en uygun KKP sistemi seçiminde bulanık AHP ve bulanık TOPSIS'ten oluşan hibrit bir model kullanmıştır. Modelde dört ana kriter (maliyet, teknik özellikler, satıcı özellikleri ve kullanım kolaylığı) ve on beş adet alt kriter dikkate alınmıştır. En önemli ana kriterler maliyet ve teknik şartname olarak bulunurken, en önemli alt kriterler ise sırasıyla satın alma ücreti, yazılım güvenilirliği ve referanslar olarak belirlenmiştir.

Zeng vd. (2017) KKP sistem seçiminde bulanık mantık, gri sistem teorisi ve AHP yöntemini bir arada hibrit şekilde kullanmışlardır. Yatırım faktörleri, firma faktörleri, kalite faktörleri, iş süreçleri ile alakalı faktörler ve bu faktörlere ait alt faktörleri çalışmalarında kullanmışlardır.

Ayçin (2019), MACBETH ve MABAC yöntemlerini bütünleşik olarak kullandığı çalışmada maliyet, teknik özellikler ve firma özelliklerini dikkate alarak on bir adet kriter belirlemiştir. Uygulama sonucunda fonksiyonellik ve kullanım kolaylığı kriterleri en önemli kriterler olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada yer verilen ve Rezaei tarafından 2015 yılında literatüre kazandırılan Best-Worst metodu kullanılan diğer yöntemlere göre nispeten yeni bir yöntem olarak literatürdeki yerini almıştır (Rezaei, 2015). Literatür incelendiğinde BWM ile yapılan bazı çalışmalara rastlanmıştır. Salimi ve Rezaei (2016) üniversite proje değerlendirme kriterlerinin

ağırlıklandırılmasında, Nawaz vd. (2018) bulut hizmeti seçiminde, Gupta (2018) havayolu şirketlerinin hizmet kalitelerinin belirlenmesinde, Salimi ve Rezaei (2018) Ar-Ge firmalarının performanslarının değerlendirilmesinde, Çakır ve Can (2019) bir konaklama işletmesinin dış kaynak seçiminde kullanacakları kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde, Çalık (2020) hedef pazar seçiminde dikkate alınan kriterlerin önem ağırlıklarını hesaplanmasında, Çetinkaya ve Deveci (2020) sürdürülebilir çoklu taşıma rotası tespiti için sürdürülebilirlik göstergelerinin önem düzeyinin belirlenmesinde, Yücesan (2020), mekanik tesisat projelerinin risk faktörü parametrelerinin ağırlıklarının hesaplanmasında Best-Worst metodunu kullanmışlardır.

BEST-WORST METODU (BWM)

Vektör temelli olan bir yöntem olan BWM, 2015 yılında Rezaei tarafından çok kriterli karar verme literatürüne kazandırılmıştır (Rezaei, 2015). Diğer yöntemlerle kıyaslandığında az sayıda ikili karşılaştırma ile değerlendirme imkânı sağlayan ve kolay hesaplama sürecine sahip bir yöntem olan BWM, öznel kriter ağırlıklandırma yöntemleri içerisinde literatürde yer bulmuştur.

BWM, karar probleminde yer alan kriterlerden en önemli olan kriterin diğer kriterler üzerindeki tercihi ve diğer kriterlerin en az önemli olan kriter üzerindeki tercihinin belirlenmesine dayalı değerlendirmelere göre hesaplamalar yapılan bir yöntemdir. BWM, altı aşamadan oluşan bir uygulama sürecine sahiptir (Rezaei, 2015; Rezaei vd., 2015; Rezaei vd., 2016; Ecer, 2020):

Aşama 1: Karar probleminde yer alan kriterlerin (C_1, C_2, \dots, C_n) belirlenmesi

Aşama 2: Karar probleminde yere alan en önemli ve en az önemli kriterlerin belirlenmesi: Karar vericiler açısından bu aşamada en önemli ve en az önemli kriterler belirlenir.

Aşama 3: En önemli kriterin diğer kriterlere göre tercih düzeylerinin belirlenmesi: Bu aşamada 1-9 aralığındaki bir değerlendirme skalasından (1: eşit önemli; 9: aşırı önemli) yararlanılarak, en önemli kriterin diğerlerine göre tercih düzeyleri belirlenir. Değerlendirmeler sonucunda en önemli kriterin diğerlerine göre tercihinin gösteren Best-Others vektörü (A_B), Eşitlik (1)'de gösterilen şekilde oluşturulur.

$$A_B = (a_{B1}, a_{B2}, \dots, a_{Bn}) \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de yer alan A_B vektörü içerisindeki a_{Bj} en iyi kriteri temsil eden B'nin, j kriterine göre tercihinin gösterecektir.

Aşama 4: Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre tercih düzeylerinin belirlenmesi: Bu aşamada 1-9 aralığındaki değerlendirme skalasından yararlanılarak, diğer kriterlerin en az önemli kritere göre tercih düzeyleri belirlenir. Değerlendirmeler sonucunda diğer kriterlerin en az önemli kritere göre tercihinin gösteren vektörü (A_W), Eşitlik (2)'de gösterilen şekilde oluşturulur.

$$A_W = (a_{1W}, a_{2W}, \dots, a_{nW})^T \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de yer alan A_W vektörü içerisindeki a_{jW} , j kriterinin en az önemli kritere göre tercihinin gösterecektir.

Aşama 5: Kriter ağırlıklarının hesaplanması: Bu aşamada kriter ağırlıkları ($w_{C1}, w_{C2}, \dots, w_{Cn}$) minimaks bir modelin çözülmesi ile hesaplanır.

$\left| \frac{w_B}{w_j} - a_{Bj} \right|$ ve $\left| \frac{w_j}{w_W} - a_{jW} \right|$ farklarının maksimumunu minimum yapan model Eşitlik (3)-(7)'de gösterilen doğrusal programlama modeline dönüştürülür.

$$\min \xi \quad (3)$$

$$\left| \frac{w_B}{w_j} - a_{Bj} \right| \leq \xi, \forall j \quad (4)$$

$$\left| \frac{w_j}{w_W} - a_{jW} \right| \leq \xi, \forall j \quad (5)$$

$$\sum_j w_j = 1 \quad (6)$$

$$w_j \geq 0, \forall j \quad (7)$$

Eşitlik (3)-(7)'de gösterilen modelin çözülmesiyle kriter ağırlıkları ($w_{C1}, w_{C2}, \dots, w_{Cn}$) ve yapılan değerlendirmelerin tutarlılığını gösterecek olan ξ değeri hesaplanır.

Aşama 6: Tutarlılığın test edilmesi: Yöntemin son aşamasında Tablo 2'de gösterilen tutarlılık endeks değerlerinden yararlanılarak, yapılan değerlendirmelerin tutarlılığı test edilir. Tutarlılık oranı ise Eşitlik (8)'den yararlanılarak hesaplanır.

$$\text{Tutarlılık Oranı (TO)} = \xi / \text{Tutarlılık endeks değeri (TE)} \quad (8)$$

Tutarlılık oranı sıfıra yaklaştıkça yapılan değerlendirmelerin daha tutarlı olduğu, 1'e doğru yaklaştıkça ise daha az tutarlı olduğu şeklinde yorum yapmak doğru olacaktır.

Tablo 2. Tutarlılık Endeks Değerleri

α_{BW}	1	2	3	4	5	6	7	8	9
TE	0,00	0,44	1,00	1,63	2,30	3,00	3,73	4,47	5,23

UYGULAMA

Bu çalışmada KKP sistemi seçiminde dikkate alınan kriterlerin önem ağırlıklarının BMW ile hesaplanacağı bir uygulama yer almaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan kriterler literatür taraması ve bilişim sektöründe on yıldan daha uzun süredir yazılım uzmanı olarak çalışan mühendisler ve akademisyenlerden oluşan yedi kişilik bir grup ile görüşülerek elde edilen uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Uygulama kapsamında ele alınan değerlendirme kriterleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. KKP Seçim Kriterleri

Kriter No	Kriterler
K1	Maliyetler (Satın alma-bakım ve destek-yazılım geliştirme)
K2	Kullanım Kolaylığı
K3	Fonksiyonellik/İhtiyaçlara cevap verebilme yeteneği
K4	Raporlama Becerileri
K5	Yazılım Güvenilirliği
K6	Destek hizmetlerin kalitesi
K7	Marka imajı

Kriterler belirlendikten sonra BMW ile hesaplamaların yapılabilmesi için karar vericiler ayrı ayrı değerlendirmelerini yapmışlardır. Öncelikle en önemli ve en az önemli kriterler

belirlenmiş, ardından en önemli kriterin diğer kriterlere göre tercih düzeyleri ile diğer kriterlerin en az önemli kriterlere göre tercih düzeyleri, 1-9 aralığındaki değerlendirme skalasından yararlanılarak değerlendirmeler tamamlanmıştır. Her karar verici için ayrı ayrı yapılan değerlendirmeler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Karar Verici Uzman Grubun Değerlendirmeleri

Karar Verici 1'in Değerlendirmeleri							
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K5			
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	3	2	1	3	6	4	4
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K5) göre tercih oranı	3	4	6	3	1	2	4
Karar Verici 2'nin Değerlendirmeleri							
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K7			
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	6	4	1	3	5	3	7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K7) göre tercih oranı	4	3	7	5	3	3	1
Karar Verici 3'ün Değerlendirmeleri							
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K7			
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	3	7	1	3	5	3	9
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K7) göre tercih oranı	6	3	9	3	3	5	1
Karar Verici 4'ün Değerlendirmeleri							
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K7			
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	3	3	1	3	3	5	7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K7) göre tercih oranı	6	5	7	3	4	4	1
Karar Verici 5'in Değerlendirmeleri							
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K7			
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	3	3	1	3	2	5	7
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)							
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Diğer kriterlerin en az önemli	5	5	7	3	7	3	1

kritere (K7) göre tercih oranı								
Karar Verici 6'nın Değerlendirmeleri								
En önemli kriter: K5				En az önemli kriter: K7				
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)								
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	
En önemli kriterin (K5) diğer kriterlere göre tercih oranı	5	4	3	5	1	3	9	
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)								
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K7) göre tercih oranı	3	4	5	3	9	3	1	
Karar Verici 7'nin Değerlendirmeleri								
En önemli kriter: K3				En az önemli kriter: K7				
En önemli kriterin diğer kriterlere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_B vektörü)								
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	
En önemli kriterin (K3) diğer kriterlere göre tercih oranı	2	5	1	7	3	5	9	
Diğer kriterlerin en az önemli kritere göre ikili karşılaştırma vektörü (A_W vektörü)								
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	
Diğer kriterlerin en az önemli kritere (K7) göre tercih oranı	9	5	9	3	7	5	1	

Karar vericilerin değerlendirmeleri alındıktan sonra, Eşitlik (3)-(7)'den yararlanılarak ayrı ayrı doğrusal programlama modelleri kurulmuştur. Bu modeller MS Excel çözücü eklentisi aracılığıyla çözümlenerek, kriter ağırlıkları Tablo 5'te gösterilen şekilde hesaplanmıştır. 7 karar verici için ayrı ayrı hesaplanan kriter ağırlıklarının ortalaması alınarak son ağırlıklar elde edilmiştir. Ayrıca Eşitlik (8)'den yararlanılarak tüm değerlendirmelerin tutarlılıkları test edilerek, tutarlılık oranları (TO) Tablo 5'in son sütununa aktarılmıştır.

Tablo 5. Hesaplanan Kriter Ağırlıkları ve Tutarlılık Oranları

	w_{K1}	w_{K2}	w_{K3}	w_{K4}	w_{K5}	w_{K6}	w_{K7}	ξ	TO
KV-1	0,1397	0,2095	0,3441	0,0898	0,0449	0,0673	0,1047	0,0748	0,0249
KV-2	0,0921	0,0860	0,4482	0,1412	0,0688	0,1146	0,0491	0,1044	0,0280
KV-3	0,1661	0,0508	0,4271	0,1186	0,0712	0,1266	0,0395	0,0712	0,0136
KV-4	0,1600	0,1179	0,3874	0,0983	0,0983	0,0960	0,0421	0,0926	0,0248
KV-5	0,1633	0,0927	0,3839	0,0927	0,1721	0,0556	0,0397	0,1059	0,0284
KV-6	0,1018	0,0916	0,1324	0,0733	0,4379	0,1222	0,0407	0,0713	0,0136
KV-7	0,2797	0,0592	0,4278	0,0423	0,0987	0,0592	0,0329	0,1316	0,0252
Son Ağırlıklar	0,1575	0,1011	0,3644	0,0937	0,1417	0,0916	0,0498		

Tablo 5'te gösterilen uygulama sonuçlarına göre, KKP sistem seçiminde en önemli kriterin K3-fonksiyonellik/ihtiyaçlara cevap verebilme yeteneği olduğu tespit edilmiştir. Bu kriteri sırasıyla K1-maliyet ve K5-yazılım güvenilirliği kriterleri takip etmiştir. Öte yandan en az önemli kriter ise K7-marka imajı olarak tespit edilmiştir. Sonuçlara ek olarak tüm karar vericiler için yapılan değerlendirmelerin tutarlılık oranları (TO) hesaplanmıştır. Bu katsayıların tümünün sıfıra çok yakın olduğu, dolayısıyla karar vericiler açısından oldukça tutarlı değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür.

SONUÇ

KKP sistemleri gelişen teknolojiler, artan rekabet koşulları ve firmaların teknolojik gelişmeleri yakından takip etmeleri nedeniyle son derece önemli hale gelmiştir. Firmaların KKP ilk kurulum aşamasında veya yeni bir sisteme geçme aşamasında yazılım seçimi ve tedarikçi seçimi açısından sıkıntılar yaşanmaktadır. KKP sisteminin sahip olduğu özellikler ve hangi özelliklerin daha önemli olduğu KKP projelerinin başarısını belirlemede oldukça önemlidir. Bu nedenle birçok kriterin yer aldığı KKP sistemlerinin seçim kararında, ÇKKV yöntemlerini kullanmak rasyonel bir davranış olmaktadır.

Bu çalışmada KKP sistem seçimindeki kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesinde öznel bir kriter ağırlıklandırma yöntemi olan BWM kullanılmıştır. BWM analizine uygun hazırlanan form ile seçim kriterleri mühendis ve akademisyenlerden oluşan grup tarafından değerlendirilmiştir. Uygulama sonuçları incelendiğinde, “Fonksiyonellik/İhtiyaçlara cevap verebilme yeteneği” kriteri en önemli kriter, “Firma İmajı” kriteri en az önemli kriter olarak tespit edilmiştir. Bu bulgudan yola çıkarak, uzmanların KKP sistemlerinin fonksiyonel olmasına oldukça önem verdiklerini ve bu sistemlerin öncelikle ihtiyaçları karşılaması gerektiğini düşündükleri söylenebilir. Diğer taraftan firma imajının KKP sistemleri açısından diğer kriterlere göre en az düzeyde öneme sahip olduğu da düşünülmektedir.

Mevcut çalışmanın bulgularından yola çıkılarak, KKP sistemi kurulmasında fonksiyonelliğin önemli bir kriter olduğu, bu nedenle KKP seçim kararı öncesinde işletme ihtiyaçlarının en doğru şekilde belirlenerek, bu ihtiyaçları karşılaması beklenen KKP sisteminin de fonksiyonel özelliklerinin net bir şekilde incelenmesi gereklidir. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda KKP sistemi seçim kararı doğru bir şekilde verilmelidir. Ayrıca KKP sistemini sağlayıcılar perspektifinden bakıldığında, KKP sistemini sağlayan firmaların pazarlama stratejilerine yönelik de bir öneri sunmak mümkün olacaktır. Müşteri ilişkilerinde veya ilk satış stratejilerinde sistemin fonksiyonel özelliklerinin ön plana çıkarılmasıyla, ilgili sistemin tercih sebebi olması sağlanabilecektir.

BWM ile çözüm elde edilebilmesi için akademisyenler ve mühendislerden oluşan yedi kişilik uzman bir gruptan görüş alınarak, çalışma gerçekleştirilmiştir. Buradaki uzman sayısı ve nitelikleri çalışmanın kısıtlılıklarından biridir. Gelecek çalışmalarda uzman görüşü alınacak daha farklı gruplara ulaşabilmek ve uzman sayısını artırabilmek mümkün olabilir. Ayrıca gelecek çalışmalarda daha farklı kriter ağırlıklandırma yöntemleri ve daha farklı bir kriter yapısı tercih edilerek çalışmalar gerçekleştirilebilir. Kriter ağırlıklandırma problemine ek olarak seçim yöntemlerinden biri ya da birkaçı kullanılarak, KKP sistem alternatiflerinin değerlendirileceği çalışmalara yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Al-Ghofaili AA & Al-Mashari MA (2014) ERP system adoption traditional ERP systems vs. cloud-based ERP systems. *In: Fourth edition of the international conference on the innovative computing technology (INTECH 2014)*, Luton, UK.
- Ayçin, E. (2019). Kurumsal Kaynak Planlama (KKP) Sistemlerinin Seçiminde MACBETH ve MABAC Yöntemlerinin Bütünleşik Olarak Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 533-552.
- Çakır, E., & Melih, C. (2019). Best-Worst Yöntemine Dayalı ARAS Yöntemi ile Dış Kaynak Kullanım Tercihinin Belirlenmesi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1273-1300.

- Çakır, S. (2016). Selecting appropriate ERP software using integrated fuzzy linguistic preference relations – fuzzy TOPSIS method. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 9(3), 433-449.
- Çalık, A. (2020). Hedef Pazar Seçimi için Hibrit BWM-ARAS Karar Verme Modeli. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 196-210.
- Çetinkaya, V. & Deveci, D.A. (2020). Optimal Sürdürülebilir Rota Tespiti İçin Gerekli Göstergelerin Bir Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Önem Düzeyi Tespiti. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 12(1), 25-46.
- Davenport, T.H. (1998). Putting the Enterprise into the Enterprise System. *Harvard Business Review*, 76(4), 121-131.
- Ecer, F. (2020). *Çok Kriterli Karar Verme, Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Efe, B. (2016). An integrated fuzzy multi criteria group decision making approach for ERP system selection. *Applied Soft Computing*, 38, 106-117.
- Gupta, H. (2018). Evaluating service quality of airline industry using hybrid best worst method and VIKOR. *Journal of Air Transport Management*, 68, 35-47.
- Haddara, M. (2018). ERP systems selection in multinational enterprises: a practical guide. *IJISPM - International Journal of Information Systems and Project Management*, 6(1), 43-57.
- Kahraman, C., Beskese, A. & Kaya, I. (2010). Selection among ERP outsourcing alternatives using a fuzzy multi-criteria decision making methodology. *International Journal of Production Research*, 48(2), 547-566.
- Kilic, H.S., Zaim, S. & Delen, D. (2014). Development of a hybrid methodology for ERP system selection: The case of Turkish Airlines. *Decision Support Systems*, 66, 82-92.
- Lien, C.T., & Chan, H.L. (2007). A Selection Model for ERP System by Applying Fuzzy AHP Approach. *International Journal of the Computer, the Internet and Management*, 15(3), 58-72.
- Méxas, M. P., Goncalves Quelhas, O. L. & Costa, H. G. (2012). Prioritization of enterprise resource planning systems criteria: Focusing on construction industry. *International Journal of Production Economics*, 139(1), 340-350.
- Mou, Q., Xu, Z. & Liao, H. (2016). An intuitionistic fuzzy multiplicative best-worst method for multi-criteria group decision making. *Information Sciences*, 374, 224-239.
- Pitic, L., Popescu, S. & Pitic, D. (2014). Roadmap for ERP Evaluation and Selection. *Procedia Economics and Finance*, 15, 1374-1382.
- Rezaei, J. (2015). Best-Worst Multi-Criteria Decision-Making Method. *Omega*, 53, 49-57.
- Rezaei, J., Nispeling, T., Sarkis, J. & Tavasszy, L. (2016). A Supplier Selection Life Cycle Approach Integrating Traditional and Environmental Criteria Using the Best- Worst Method. *Journal of Cleaner Production*, 135, 577-588.
- Rezaei, J., Wang, J. & Tavasszy, L. (2015). Linking Supplier Development to Supplier Segmentation Using Best-Worst Method. *Expert Systems with Applications*, 42, 9152-9164.

- Rouyendegh, B.D. & Erkan, T.E. (2011). ERP System Selection by AHP Method: A Case Study for Turkey. *International Journal of Business and Management Studies*, 3(1), 39-48.
- Salimi, N. & Rezaei, J. (2016). Measuring efficiency of university-industry Ph. D. projects using best worst method. *Scientometrics*, 109(3), 1911-1938.
- Salimi, N. & Rezaei, J. (2018). Evaluating firms' R&D performance using best worst method. *Evaluation and program planning*, 66, 147-155.
- Shen, Y. C., Chen, P. S. & Wang, C. H. (2016). A study of enterprise resource planning (ERP) system performance measurement using the quantitative balanced scorecard approach. *Computers in Industry*, (75), 127-139.
- Wei, C.C., Chien, C.F. & Wang, M.J. (2005). An AHP-Based Approach to ERP System Selection. *International Journal of Production Economics*, 96:47-62.
- Yücesan, M. (2020). Fmea Analysis In Mechanical Installation Project Based On Best Worst And Neutrosophic AHP Integrated Model. *Electronic Journal of Social Sciences*, 19(73), 363-382.
- <http://ficosoft.net/sap-erp-de-is-var-mi-turkiye-erp-yazilimlari-pazar-payi-arastirmasi/> Erişim Tarihi: 09.09.2020

Kamu Yönetiminde Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgisi (Van Milli Eğitim Müdürlüğü Örneği)*

Muhammed Hanifi VAN **
Necmettin KOÇ***

Özet

Kamu yönetiminde temel iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitiminin, çalışanlar açısından ne kadar anlaşıldığı ve dikkate alındığı bilgisini araştırmak amacıyla, Van il Milli Eğitim Müdürlüğünde çalışan idareci, öğretmen, memur ve hizmetli kişiler üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada, 1.420 okul/ kurum 10.126 derslik 15.097 öğretmen 31.2077 öğrencisi bulunan Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü özelinde İSG ile ilgili bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ankete katılan kişilerin %98'i herhangi bir iş kazası geçirmemiş, iş kazası geçiren kişilerin ise genelde düşmeye bağlı iş kazası geçirdiği belirlenmiştir. Ankete katılan kişilerin %58'i temel İSG eğitimi almış ve 12 saatlik eğitimin yeterli olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Faktör analizi, iş sağlığı ve güvenliği (İSG), iş kazaları.

Basic Occupational Health and Safety in Public Administration

Abstract

In order to investigate the knowledge and understanding of basic occupational health and safety (OHS) education in public administration, a survey was conducted on administrators, teachers, civil servants and servants working in Van Provincial Directorate of National Education. In this study, a field study related to occupational health and safety was carried out in Van Provincial Directorate of National Education with 1.420 schools / institutions, 10.126 classrooms, 15.097 teachers and 31.2077 students. In the study, 98% of the respondents did not experience any occupational accidents, and those who had an occupational accident were found to have had a work accident related to fall. 58% of the respondents received basic occupational health and safety training and it was stated that 12 hours of training was sufficient.

Keywords

Accidents at work, factorial analysis, occupational health and Safety (OHS).

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Muhammed Hanifi VAN (Dr.Öğr.Üyesi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Ekonometri bölümü, hanifivan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6093-011X

*** Necmettin KOÇ (Yüksek lisans mezunu). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, necmtkoc65@hotmail.com, ORCID:0000-0001-8276-9339

Atıf yapmak için / To cite this article: Van, M.H. & Koç, N. (2020). Kamu Yönetiminde Temel İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgisi (Van Milli Eğitim Müdürlüğü Örneği). Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): xx-xx

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle gelişmekte olan ülkeler, çalışma koşulları ve çalışanların güvenliğine yönelik standartlarını çağdaş yaşama ulaşmak için değiştirmek ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Ülkeler, kamu ve özel sektör ayırmaksızın işçi ve işverenler için gerekli yasal düzenlemeleri yapmak ve denetlemekle yükümlüdür. Kamu ve özel sektör çalışanlarına temel iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitimi verilmesi, iş güvenliğinin sağlanabilmesi için gerekli bilincin aşılması, örgütsel bir temele dayandırılması ve gerekli fiziki düzenlemelerin çalışma ortamında sağlanması oldukça insanidir. İş sağlığı ve güvenliği, çalışanların verimliliğinin artırılması ve insan kaynağının etkin kullanımı açısından hassas ve niteliği yükseltilmesi gereken bir yönetim konusudur.

İş kazaları ve meslek hastalıklarının denetim altına alınması ve çalışma yaşamında oluşturduğu problemlerin çözümü adına yapılan düzenlemeler ve araştırmalar İSG kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İSG, sistemli ve bilimsel bir şekilde iş yerlerinde farklı sebeplerle oluşan, insan sağlığını tehdit eden koşullardan kaçınmak amacıyla yapılan çalışmaları ifade etmektedir.

Çalışma hayatının dinamiği olan işçiler, yeterli yasal düzenlemeler ve denetimlerle kontrol edilemeyen iş ortamlarında, iş kazası ve meslek hastalıklarına doğrudan maruz kalmaktadırlar. İSG' de temel hedef; çalışma hayatında ortaya çıkması muhtemel iş kazaları ve meslek hastalıklarını azaltmak ve dahası bitirmektir. Ortaya çıkan rakamlar her geçen yıl ülkelerin ekonomilerinde ve nitelikli istihdamında riskli rakamlara ulaşmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) rakamlarına göre yaklaşık olarak her yıl 2.78 milyon kişi meslek hastalığı ve ya iş kazası nedeniyle yaşamını yitirmektedir. Ayrıca dünya üzerinde; 374 milyon kişi ölümcül olmayan iş kazası ve meslek hastalığına yakalanırken çoğunluk işine uzun süre ara vermek zorunda kalmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının meydana getirdiği ekonomik yük, yıllık dünya gayri safi milli hâsılasının (GSMH) %3.94 civarında olduğu tahmin edilmektedir (ILO, 2018).

Türkiye'deki verileri incelediğimizde ise, SGK verilerine göre, Türkiye'de 2017 yılı içerisinde sigortalı işçilerden 691 kişi meslek hastalığına yakalanmıştır ve meslek hastalıkları sebebiyle kimse yaşamını yitirmemiştir. 2017 yılı içerisinde sigortalı işçilerden 1633 kişi iş kazası sebebiyle yaşamını yitirmiştir (SGK, 2017).

Kamu yönetimde çalışanların almış oldukları temel İSG bilgisine yönelik bir alan araştırması, 1.420 okul/kurum, 10.126 derslik, 15.097 öğretmen ve 31.2077 öğrencisi bulunan Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü özelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesindeki il ve ilçe İSG koordinatörlerinin şahsi gözlemleri, incelemeleri ve değerlendirmeleri dikkate alınmıştır.

MİLLİ EĞİTİM KURUMLARINDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

6331 sayılı kanun ile Türk Kamu Yönetiminde yöneticilere yeni görevler tanımlamıştır. Söz konusu kanunun 3-ğ maddesi “Çalışan istihdam eden gerçek veya tüzel kişi yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlar “işveren olarak tanımlanmıştır. 3-2 maddeye göre Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı kurum veya bu kurumlara bağlı okullarda işverinin sorumluluklarını üstlenecek kişi olarak eğitim yöneticileri ve okul müdürleri olarak tanımlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tüm il milli eğitim müdürlüklerine 6331 sayılı yasanın gereğinin yapılması için 19.08.2014 tarihinde iş sağlığı ve güvenliği konulu 2014/16 sayılı genelge gönderilmiş ve genelgenin 5. maddesinde okullarda iş sağlığı ve güvenliği

çalışmalarında norm fazlası durumunda olan iş güvenliği uzmanı öğretmenlerin isteki olmaları halinde görevlendirilmeleri istenmiştir.

Milli eğitim bilgi ve tecrübesiyle, kamu kurumları içerisinde İSG eğitimlerini başarılı bir şekilde tamamlayıp gerekli düzenlemeleri yapmıştır. 2017 yılında tüm özel ve devlet yurtları başta olmak üzere, okul ve kurumlardaki kilitli yangın acil çıkış kapıları açılmış ve gerekli bilincin oluşturulmasıyla olası felaketlerin önüne geçilmiştir. Milli eğitim kurumlarında 929.000 memur ve öğretmenin hemen hemen tamamına temel iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmiş olup acil durum ekipleri ayrıca yangın eğitimine alınarak yangın öncesi ve yangın esnasında yapılması gerekenler uygulamalı olarak gösterilmiştir (Kandemir, 2017).

KAMU YÖNETİMİNDE “6331” SAYILI KANUN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

İSG kanunu 30.06.2012 yılında “6331” sayılı kanun olarak çıkmıştır. Bu kanun yükümlülükleri gereğince tüm özel sektör ve kamu kurum kuruluşlarında (Akı, 2013);

- İş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemek adına önceden risk değerlendirilmesi yapılması,
- İş yerlerinde çalışanlara eğitim vermek, temsilci seçmek, İSG organizasyonları hazırlamak ve gerekli teçhizatları bulundurmak,
- İş yerlerinde güvenlik ortamını oluşturmak, şartları iyileştirmek, tedbirler alıp takibini yapmak, riskleri belirleyip analiz etmek ve ortadan kaldırmak,
- İşyerlerinin yürütülen çalışmanın özelliğine göre tehlike sınıflarına ayrılması,
- İşyerlerinde İSG profesyonellerinin istihdamı,
- Çalışanların periyodik sağlık taramalarının yapılması,
- Tatbikat yapmak, acil durum ve tahliye planı oluşturmak,
- Meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarını yasal süreç içerisinde bildirimini yapmak,
- İşyerlerinin çalışanlarına İSG eğitimlerini işe başlamadan önce, çalışma yeri ve iş değişikliğinde tekrarlanmasını sağlamalıdır,
- Çalışanlar için, hayati bir tehlike ile karşı karşıya geldiklerinde çalışmaktan kaçınma hakkının getirilmesi,
- Kaza riski taşıyan büyük çaplı sanayi kuruluşlarının, kaza önleme politika güvenli belgesi ve güvenlik raporu hazırlaması olarak belirtilebilir.

LİTERATÜR

Yılmaz (2013), makalesinde İSG’ nin birçok disiplini içinde barındıra bilen oldukça geniş bir yapıya sahip olduğu ve gerekliliklerin yerine getirilebilmesi için norm hukuka dayandırılan kamu gücüne ihtiyaç duyulduğuna değinmektedir. Çalışmasında, İSG kanununun 31.12.2012 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte tüm olası risklerin belirlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemektedir.

Kılıkış (2013), makalesinde “6331” sayılı İSG Kanunu’nun iş kazaları ile meslek hastalıklarını önlemek ve İSG alanında yaşanan sorunlara kalıcı çözümler getirmek amacıyla Avrupa Birliği ve ILO normlarına uygun olarak hazırlandığının üzerinde durmuştur. İSG de yapılan yasal düzenlemeler işçiler için çalışma ortamlarının güvenli hale getirilmesi açısından oldukça olumludur fakat yeterli değildir. Bu noktada devletin yasaların uygulanabilirliğinin

denetleyici mekanizmalarını oluşturmalıdır. Aksi takdirde sadece yasa çıkarmak güvenlik kültürünün oluşturulmasında yeterli olmayacaktır” sonucuna varmıştır.

Baycık (2013) ise “Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği’ ne ilişkin haklarında yeni düzenlemeler” adıyla yayınladığı makalesinde hukuki yaklaşımlarda bulunmuştur. Çalışmasında “6331” sayılı İSG Kanununun kapsamına işçi niteliği taşımayan kamu personelinin de dâhil edildiği, böylece kamu idareleri de anılan kanun ve bu kanuna dayalı olarak hazırlanan İSG mevzuatındaki yükümlülüklerle görevli hale geldiğini belirtmiştir. Bu itibarla, çalışanların önleyici ve tazmin edici nitelik taşıyan hakları bakımından hem özel hukuk hem de idare hukuku ilke ve kuralları uygulama alanı bulmaktadır.

Kaplan ve Eren (2018), makalesinde İSG algısının iş stresi etkilerini kamu hastanelerinde çalışan sağlık personeli üzerinde analiz etmiştir. Çalışmada, hastane yönetiminin İSG yükümlülüklerini yerine getirdiği algısı iş stresi üzerinde negatif bir etkiye, kamunun sorumluluklarını yerine getirmesi bakımından pozitif bir etkiye yol açtığı görülmüştür. Kamu çalışanlarının sorumlulukları üzerinde de anlamlı bir etki görülmemiştir.

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı

Türk kamu yönetimi idari teşkilat yapısı içerisinde merkez teşkilatı olan Milli Eğitim Bakanlığı’nın bir taşra teşkilatı olan Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı okul ve kurumlarda temel İSG bilgisinin idareci ve çalışanlar tarafından algı ve farkındalık düzeyleri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu kapsamda araştırmada tehlikesi en az olan işkollarında biri de eğitim sektörüdür. İdareci, öğretmen, memur ve hizmetlilerin İSG ile ilgili farkındalıkları sorgulanarak, kurumlarındaki İSG uygulamaları, bu uygulamalardaki sıkıntılar ve farkındalık seviyesi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca “6331” sayılı kanun gereği, temel İSG eğitiminin alınıp alınmadığı, alınan 12 saatlik temel İSG eğitiminin yeterli olup olmadığı, iş kazasına uğrama, meslek hastalığı geçirme ve demografik sonuçların Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü İSG farkındalık seviyesine etkileri araştırılmaktadır.

Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu çalışmadaki veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket çalışması, rassal örneklem yöntemi kullanılarak, Millî Eğitim Bakanlığı’nın 19.08.2014 tarihli 2014/16 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Genelgesi bağlamında Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nde “6331” sayılı yasanın 16. 17. 18. ve 30.maddelerine dayanılarak çıkartılan “Çalışanların İSG Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” gereği 2016 ve 2017 yılı mahalli hizmet içi eğitim planında yer alan, hizmet içi eğitim faaliyetleri kapsamında temel İSG eğitimi alan ve bu eğitimi almayan 261 personele (İdareci-Öğretmen-Memur-Hizmetli) yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik bilgileri ile temel İSG bilgisi ve yeterliliği, okul ve kurumlarının herhangi bir sağlık kuruluşuna yakın olup olmadığı, öğrencilerin servis kullanıp kullanmadığı, kullananların ne tür sıkıntılar yaşadığı, herhangi bir meslek hastalığı ve iş kazası geçirip geçirmediikleri ve geçirenlerin ne tür bir iş kazası ve meslek hastalığı geçirdikleri sorgulanmaktadır. “6331” Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunundaki kavramsal çerçevenin bilgilerinden, yararlanılarak geliştirilen ikinci bölümde, Türk kamu

yönetiminin ilgili yasa kapsamındaki yükümlülükleri sorgulanmaktadır. Üçüncü bölümde ise likert ölçekli sorulara yer verilmiştir.

Araştırmanın kapsamı, Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü merkez ilçelerinde görev yapan, “6331” Sayılı İSG yasası kapsamındaki çalışanları kapsamaktadır. Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı kurumların bünyelerinde ilgili yasa kapsamında 01.05.2018 itibarıyla toplam 18.104 personel görev yapmaktadır. Araştırma, Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesindeki İpekyolu, Tuşba ve Edremit merkez ilçelerine bağlı 32 kurumun rassal örnekleme yöntemi kullanılarak 261 çalışanına uygulanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Temel İSG eğitimi bilgisinin “çalışma ve sınıf ortamı” faktörü ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H₂: Temel İSG eğitimi bilgisinin “farkındalık” faktörü ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H₃: İSG Bilinç Düzeyinde “cinsiyete” göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

BULGULAR

Demografik Özellikler ve Frekansları

Ankete katılan 261 kişinin yaş aralığı, %11’ i 22-25 yaş grubu, %29 (yaklaşık 1/3’ü) 25-30 yaş grubu, %21’i 30-35 yaş grubu, %19’ü 35-40 yaş grubu, %13’ü 40-49 yaş grubu ve %0,7’si ise 50-60 yaş grubu yüzdelerine sahiptir. Araştırmaya katılanların %57’si erkek %43’ ü kadındır. Öğretmenler tüm çalışanların %73’ünü, memur ve idareciler %13’ ünü, hizmetliler %1’ini oluşturmaktadır. Örneklem grubunun eğitim seviyeleri incelendiğinde %78’i lisans, %11’i yüksek lisans, %8’i ön lisans, %3’ ününde ortaöğretim mezunu olduğu görülmektedir. Anket çalışmasına katılanlar arasında en kalabalık grup %78 ile lisans mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Geçirdikleri İş Kazası Frekans Tablosu

İş Kazası	Frekans	Yüzde %
Herhangi bir iş kazası geçirmedi	255	97,9
Darbeden kaynaklı beyin kanaması	1	0,3
Düşme	2	0,6
Kesici bir alet ile yaralanma	1	0,3
İhmalen kaynaklı tüp kazası (sınıfta elma şekeri yaparken tüpü açık unuttum. İlk deneyimimdi)	1	0,3
Yaralanma (yüksek dolaptan burnuma dosya düşmesi)	1	0,3
İhmal, dikkatsizlik (sivri bir rafa kafamın çarpması)	1	0,3
Toplam	261	100

Araştırma sonucu ankete katılanların %98' i herhangi bir iş kazası geçirmediğini belirtmiştir. İş kazası geçirdiğini belirten katılımcıların ise genelde “düşme” ye bağlı iş kazası geçirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcılara herhangi bir meslek hastalığı bilgisinin olup olmadığı sorulduğunda ise %80'i bir meslek hastalığı bilgisi olmadığını %20'i bir meslek hastalığı bilgisi olduğunu belirtmiştir.

Ölçüm Aracının Güvenirliği

Katılımcıların, çalıştıkları okul/kurum, unvan, cinsiyet, meslek hastalığı ve iş kazası geçirme durumlarına göre iş güvenliği düzeylerini tespit etmede kullanılan iş güvenliği ölçeğine vermiş oldukları cevapların ortalamaları karşılaştırılarak çıkarımlar yapılmıştır. Ankete katılan kişilere iş güvenliği düzeylerini belirlemek amacıyla uygulanan iş güvenliği ölçeği, faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizinde 42 yargı içeren ölçekte Cronbach α değeri 0.929 olarak bulunmuştur. Araştırmada Cronbach α değerinin 0.929 olması güvenilirlik analizinin test edilmesi amacıyla kullanılan veri setindeki güvenilirlik seviyesinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Güvenilirlik İstatistiği (Cronbach α) Değeri

Cronbach α Değeri	Standardize Cronbach α Değeri	Madde sayısı
0.929	0.933	42

Ölçüm Aracının Geçerliliği

Korelasyon deseninin sıkı olması değişkenler arasında arzu edilen bir sonuçtur. Bu sonuç ile ilgili Kaiser-Meyer-Oklin (KMO), 0.5 oranını kabul edilebilir seviyenin en alt sınırı olduğunu ifade etmiştir. KMO değerinin, 0.5-0.7 arası olması ortalama, 0.7- 0.8 arasında olması iyi, 0.8-0.9 arasında olması çok iyi ve 0.9 üzerinde olması çok büyük oranda iyi uyumlu olacağı anlamına gelmektedir. 16 maddelik veri setimiz için hesaplanan KMO değeri 0.889 olarak elde edilmiştir. Buradan veri setinin, faktör analizi için çok iyi olduğu söylenebilmektedir (Kaiser, 1974).

Tablo 3. Kaiser-Meyer-Oklin (KMO) Değeri

Kaiser-Meyer-Oklin (KMO) Değeri	Ki-Kare Değeri	Barlett Testi	p
0.889	5077.927	465	0.000

Geçerlilik analizi için yapılan Bartlett testinde ki-kare değeri oldukça yüksek ve buna bağlı olarak anlamlılık değeri 0,000 olarak hesaplanmıştır. Sıfır hipotezi reddedilmiştir, bunun anlamı veri setinin faktör analizi için uygun olduğudur.

Faktör Analizi ve Fark Testleri

Çalışmada faktör analizinde çalışılacak faktörleri belirlemek amacıyla öncelikle öz değeri 1'in üzerinde olan faktörler belirlenmiştir. Buradan öz değeri 1'in üzerinde olan 5 faktör grubu belirlenmiştir. Veri setine ait faktör sayısı ve açıklanan varyans yüzdeleri Tablo 4 ve Tablo 5' de gösterilmiştir.

Tablo 4. Faktör Analizi

Faktörler / Cronbach (α) / Ortalama	Ortalama	Faktör Yükleri	Varyans Açıklama Oranı
(F1) –İSG Bilinç Düzeyi -Cronbach (α)=0,899/Ortalama=3,127			%5,69
45-Hizmetlilerdeki İSG bilinci yeterli düzeydedir.	2,96	-,897	
44-Memurlardaki İSG bilinci yeterli düzeydedir.	3,13	-,875	
43-İdarecilerdeki İSG bilinci yeterli düzeydedir.	3,36	-,805	
42-Öğretmenlerdeki İSG bilinci yeterli düzeydedir.	3,18	-,768	
30-İSG kanununda çalışanları koruyan mevcut yasal düzenlemeler yeterlidir.	3,01	-,606	
(F2) -İSG Eğitiminin Önemi- Cronbach (α)= 0,930/Ortalama =4,482			%15,98
24- İSG eğitiminde hijyen eğitimi önemlidir.	4,68	,842	
32-Eğitim kurumlarında İSG dikkat edilmesi, eğitimdeki verimliliği, başarıyı ve kaliteyi artırır.	4,57	,839	
25-İSG eğitiminde Temel İlk Yardım eğitimi önemlidir.	4,70	,805	
23-İSG eğitiminde, Temel İSG Eğitimi önemlidir.	4,50	,779	
31-Her eğitim kurumu çalışanlarına İSG konusunda eğitim vermelidir.	4,54	,769	
33-Okullarda İSG dersinin olması çok önemlidir.	4,41	,755	
40-İSG ile ilgili tedbirlerin alınması öğrenciler üzerindeki ilgi ve alakayı arttıracaktır.	4,40	,741	
41-İSG farkındalığında eğitim Düzeyi önemlidir.	4,44	,739	
27-Çalıştığım kurumda, çalışanları İSG kültürü hakkında bilgilendirilmelidir.	4,32	,693	
20- İSG konuları ile ilgili öğrencilerle bilgi paylaşımı yapılmalıdır.	4,44	,630	
21-Türkiye’de yaşanan ölümlü iş kazaları Avrupa Birliği ülkelerine göre daha çoktur.	4,24	,616	
18-İSG ile ilgili tedbirlerin alınması eğitim kurumlarında başarıyı arttırmaktadır.	4,40	,590	
(F3) –Çalışma ve Sınıf Ortamı- Cronbach (α)=0,680/Ortalama =3,715			%4,10
9-Çalışma veya sınıf ortamımız İSG açısından gürültü için gerekli şartları taşımaktadır.	3,51	,826	
8-Çalışma veya sınıf ortamımız İSG açısından rutubet için gerekli şartları taşımaktadır.	3,52	,807	
7-Çalışma veya sınıf ortamımız İSG açısından aydınlık için gerekli şartları taşımaktadır.	4,08	,491	
(F4) –Farkındalık Düzeyi- Cronbach (α)=0,909/Ortalama =3,553			%33,85
37-Eğitim kurumunda karşılaşılabilecek iş kazası ve meslek hastalıkları hakkında bilgi sahibiyim.	3,61	,824	
34-Acil durum planları ve risk değerlendirmesi hakkında yeterli bilgiye sahibim.	3,48	,791	
36-Yangın söndürücülerin yerini ve kullanımını bilmekteyim.	3,55	,775	
35-Kişisel koruyucu donanımlar hakkında yeterli bilgiye sahibiyim.	3,46	,759	
38-Eğitim kurumunda herhangi bir iş kazası veya meslek hastalığı durumunda haklarımı bilmekteyim.	3,38	,740	
28- Çalıştığım kurumda, çalışmanın tehlike ve riskleri hakkında bilgi sahibiyim.	3,88	,676	
14- İSG bağlamında yasal haklarımı bilmekteyim.	3,49	,543	
(F5) –Koşullardan Memnuniyet- Cronbach (α)=0,861/Ortalama =3,661			%5,30
16-Çalıştığım kurumda risk değerlendirmesi yapılmaktadır.	3,60	,702	
15-Çalıştığım kurumda tehlikelerden kaynaklanan riskler konusunda yeterli önlemler alınmaktadır.	3,74	,670	
17-Risklerin tespiti açısından kendimi ve idarecileri yeterli görmekteyim.	3,61	,637	
4- İSG koşullarından memnunum.	3,62	,705	

Faktör analizinin amacı, birden fazla değişken arasındaki ilişkinin daha anlamlı ve özet biçiminde sunulmasını sağlamaktır. Böylece verilerin yapısını belirleyip veriyi yönetilebilir ve

üzerinde çalışılabilir makul bir değere dönüştürür faktör analizi. Çalışmamızda, faktör analizi yapılarak likert ölçeğindeki 42 ifadenin 5 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bunlar;

- ✓ İSG Bilinç düzeyi (F1)
- ✓ İSG eğitiminin önemi (F2)
- ✓ Çalışma ve sınıf ortamı (F3)
- ✓ Farkındalık düzeyi (F4)
- ✓ İSG koşullarından memnuniyet (F5)

Döndürülmüş faktör analizi tablosunda faktör yükü için kesim noktası olarak 0.40 değeri alınmıştır. Yani tabloda 0.30 değerinin altında faktör yükleri çıkarılmıştır. Tablodan görülebileceği gibi herhangi bir maddenin birden fazla faktöre yükleme yapmadığı, kendi faktörleri altında kararlı bir yapı oluşturdukları, yani kendi maddeleri ile korelasyonları yüksek diğer maddelerle düşük olduğu gözlenmektedir.

Tablo 5. Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Faktörler	Faktör Öz Değerleri			Toplam Varyans		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif Varyans%	Toplam	Varyans %	Kümülatif Varyans %
F1	12.702	30.243	30.243	11.921	28.382	28.382
F2	5.260	12.524	42.767	4.829	11.496	39.879
F3	2.715	6.465	49.232	2.404	5.725	45.604
F4	1.870	4.453	53.686	1.611	3.835	49.438
F5	1.420	3.381	57.067	.988	2.352	51.790

Yapılan Faktör analizi sonucunda elde edilen, öz değerleri 1’den büyük ve bu 5 faktör birlikte toplam varyansın yaklaşık %52’sini açıklamaktadır. Toplam varyansın %28.382’sini F1 yani “İSG Bilinç Düzeyi”, %11.496’sını F2 yani “İSG’de Eğitimin Önemi”,%5.725’i F3 yani “İSG’ de Çalışma ve sınıf ortamı”, %3.835’ i F4 yani “Farkındalık Düzeyi” ve %2.352’si de F5 yani “İSG Koşullarında Memnuniyet Algısı” açıklamaktadır.

Tablo 6. Bağımsız Örneklem t Testi Tablosu

		Levene testi (Varyansların eşitliği testi)		t testi		
		F	p	t	Df	p
Çalışma ve sınıf ortamı	Eşit varyans varsayımı	7.362	.007	1.9	225	.048
	Eşit varyans olmama varsayımı			2.03	224.30	.043*
Farkındalık düzeyi	Eşit varyans varsayımı	3.966	.048	2.72	225	.007
	Eşit varyans olmama varsayımı			2.77	223.1	.006*

*p<0,05 anlamlı fark var, p>0,05 anlamlı fark yok; t testi

H₁: Temel İSG eğitimi bilgisinin “ortam gözetim” faktörü ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H₂: Temel İSG eğitimi bilgisinin “farkındalık” faktörü ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 7. Bağımsız Örneklem t Testi Tablosu

		Levene testi (Varyansların eşitliği testi)		t testi		
		F	p	t	Df	p
İSG bilinç düzeyi	Eşit varyans varsayımı	.000	.989	2.294	226	.023*
	Eşit varyans olmama varsayımı			2.315	201.6	.022

*p<0,05 anlamlı fark var, p>0,05 anlamlı fark yok; t testi

H₃: İSG Bilinç Düzeyi faktörünün cinsiyete göre arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6’da yer alan temel İSG eğitim bilgisinin “Çalışma ve Sınıf Ortamı” ve “Farkındalık Düzeyi” faktörleri ile arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Modelde t testi anlamlılık değerleri, F3 (Çalışma ve sınıf ortamı) 0.043 ve F4 (Farkındalık düzeyi) 0.006 çıkmıştır. p<0,05’ ten küçük olduğundan Temel İSG eğitim bilgisi ile faktörler arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. H1 ve H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7’de yer alan “İSG Bilinç Düzeyi” faktörünün cinsiyete göre arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Modelde t testi anlamlılık değerleri, p<0,05’ ten küçük olduğundan İSG Bilinç Düzeyi düzeyinde cinsiyete göre arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. H3 hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın teorik kısmında İSG kavramı, kamu yönetiminde İSG farkındalığı, çalışanlara verilen temel İSG eğitimleri anlatılmıştır. Araştırma kısmında ise anlatılan teorik bilgilerin ışığında hazırlanan sorularla Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü özelinde MEB yönetici ve çalışanlarının ilgili yasa kapsamındaki yükümlülüklerine yönelik İSG farkındalık düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucu ankete katılanların %98’ i herhangi bir iş kazası geçirmediğini belirtmiştir. İş kazası geçirdiğini belirten katılımcıların ise genelde “düşme” ye bağlı iş kazası geçirdikleri anlaşılmıştır. Katılımcılara herhangi bir meslek hastalığı bilgisinin olup olmadığı sorulduğunda ise %80’i bir meslek hastalığı bilgisi olmadığını %20’i bir meslek hastalığı bilgisi olduğunu belirtmiştir. Bu verilerden katılımcıların meslek hastalığı bilgisinin yetersiz olduğunu anlaşılmaktadır. Ankete katılan Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarından 261 çalışanın %16’sı işinden kaynaklı bir meslek hastalığına maruz kaldığını belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında “herhangi bir meslek hastalığına yakalandım” yanıtı alınan %16’lık gruba sorduğumuz “hangi meslek hastalığına yakalandınız?” sorusuna ankete katılan Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü merkez ilçe çalışanlarının çoğunluğunu oluşturan öğretmenlerin özellikle tebeşir tozundan

kaynaklı “farenjit”, ayakta kalmadan kaynaklı “varis” ve idareci ile memurların ergonomik olmayan büro sandalye ile oturuş bozukluklarından kaynaklı “boyun fitiği” ve “bel fitiği” meslek hastalıklarının fazla olduğu belirlenmiştir.

Van il milli eğitim bünyesinde çalışan uzmanlar tarafından verilen 12 saatlik iş sağlığı güvenli eğitimi sonrasında “Farkındalık Düzeyi” ve “Çalışma ve Sınıf Ortamı” faktörleri ile arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, söz konusu eğitimi alanların almayanlara göre İş sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlendiklerini ve çalışma ve sınıf ortamı durumu ile farkındalık düzeylerinin arttığı görülmektedir.

Kadın ve erkeğe göre “İSG Bilinç Düzeyi” faktörü arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Kadınların, İş sağlığı ve güvenliği konusunda erkeklere göre daha bilinçli oldukları sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızın sonucu olarak, Kamu yönetiminde İSG alanında yapılmakta olan geliştirici ve denetleyici düzenlemeler çalışanların haklarını koruyarak, gelecekte meydana gelecek muhtemel iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenabilir olmasını sağlamaktadırlar. Öncelik insan sağlığının ve yaşamının devamlılığı olmasından dolayı çalışanların kaliteli ve verimli bir iş hayatı sürdürebilmeleri oldukça önemli bir kaynağın sağlıklı sürdürülebilmesi anlamına gelmektedir. Kamu yönetiminde İSG kültürünün hem çalışanlar hem de çalışma ortamında oluşturulması ve takipçisi olunması gerekmektedir. Kamusal alanda iş kazaları ve meslek hastalıklarının oranının düşük olması bilinen bir gerçek olsa da kültürün ve bilincin kamu yönetiminden genele yayılması da oldukça kıymetli bir kültürel miras oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Akı, E. (2013). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve çalışma yaşamına etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 3-24
- Baycık, G.(2013). Çalışanların iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin haklarında yeni düzenlemeler. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 103-170.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). (2017). *İSG Kanunu Genel Yayın*. Çalışma ve sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın, Ankara.
- Demir, B. (2017). 6331 Sayılı Kanun’un 6. Maddesi Yürürlük Ertelenmesinin Kamuda İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanı Çalıştırması Açısından Değerlendirilmesi. *Hastane Öncesi Dergisi*, 2(1), 23-36.
- ILO. (2018). *Safety and health at work*. <http://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm> (Erişim: 5.12.2019).
- Kaiser, M.O. (1974). Kaiser-Meyer-Olkin measure for identity correlation matrix. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52, 296-298.
- Kandemir, A. (2017). *Kamuda İş Sağlığı ve Güvenliği işlemleri 2020 yılına ertelenmemelidir*. <https://www.memurlar.net/haber/672419/kamuda-is-sagligi-ve-guvenligi-islemleri-2020-yilina-ertelenmemelidir.html> (Erişim: 5.12.2019).
- Kaplan, M. & Eren, M.E. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Algısının İş Stresi Üzerindeki Etkisi: Kamu Hastanesinde Bir Araştırma. *MUKADDİME*, 9(2), 181-194.
- Kılıkış, İ., Demir, S. (2012). İşverenin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verme yükümlülüğü üzerine bir inceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 23-47.

- Kılıkış, İ., 2013. İş Sağlığı ve Güvenliği'nde Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK). *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(1), 17-42.
- Korkut, A.G.G. & Tetik, A.G.A. (2013). 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler ve Temel Sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3),455-474
- SGK. (2017). *SGK İstatistik Yıllıkları*.
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari
(Erişim: 5.12.2019).
- Ünal, H. G., Yaman, K. & Gök, A. (2008). Türkiye'de Tarımsal İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Maliyeti Üzerine Bir Araştırma. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 14(4), 428-435
- World Health Organization (WHO). (1981). *Environmental health criteria*. (No. 16-19).
- Yar, N.S. (2018). “İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Farkındalığı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2013). Kamu Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Uygulanması. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2).

Örgüt Kültürünün Kurumsal İmaja Etkisi*

İnan KAYNAK**

Özet

Toplumsal yaşamın başladığı günden itibaren insanlar toplumsal düzeni sağlamak için birtakım kurallar koyup davranışlar geliştirmiştir. Ayrıca toplumsal yaşam, beceri ve yeteneklerin kazanılmasında da etkili olmuştur. Bu toplumsal kurallar ve yeteneklerin toplamı kültür kavramını açıklamaktadır. Örgüt kültürü ise tıpkı toplumsal kültürde olduğu gibi örgütün zaman içinde oluşturduğu inançlar, normlar, tutum, davranış ve alışkanlıkların bütünü olarak ifade edilmektedir. İmaj kavramı bir çok disiplin için kullanılmakla birlikte örgütsel açıdan örgütün kendini hedef kitlesinde nasıl görmek istediği ile ilgilidir. Bu çalışmanın amacı uzunca bir süredir önemi anlaşılan örgüt kültürü ile kurumsal imaj ilişkisini incelemek ve örgüt kültürünün kurumsal imaja olan etkisini tespit etmek içindir. Bu kapsamda 6 boyut ve 20 ifadeden oluşan örgüt kültürü ölçeği ile tek boyut beş ifadeden oluşan kurumsal imaj ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bir devlet üniversitesinde yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre örgüt kültürü ile kurumsal imaj arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca örgüt kültürünün alt boyutlarından bireye saygı ve güvenin kurumsal imajı etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Örgüt Kültürü, Kurumsal İmaj, Kurumsal Kültür, Örgüt İmajı

The Effect of Organizational Culture on Institutional Image

Abstract

Since the beginning of social life, people have set some rules and developed behaviors to maintain social order. In addition, social life has been effective in gaining skills and abilities. These social rules and the sum of abilities explain the concept of culture. Organizational culture, on the other hand, is expressed as the whole of the beliefs, norms, behaviors and habits formed by the organization over time, just like in social culture. Although the concept of image is used for many disciplines, it is about how the organization wants to see itself in its target audience in terms of organization. The aim of this study is to examine the relationship between organizational culture and corporate image, whose importance has been understood for a long time, and to determine the effect of organizational culture on corporate image. In this context, the organizational culture scale consisting of 6 dimensions and 20 statements and the corporate image scale consisting of one dimension and five statements were used. The research was conducted in a state university. According to the results of the research, a significant relationship was found between organizational culture and corporate image. In addition, it was concluded that respect and trust to individuals, which are sub-dimensions of organizational culture, affect the corporate image.

Keywords

Organizational Culture, Institutional Image, Organizational Culture, Organizational Image

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** İnan KAYNAK (Öğr. Gör. Dr.), Muş Alparslan Üniversitesi Malazgirt MYO, i.kaynak@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9944-1540

Atıf yapmak için / To cite this article: Kaynak, İ. (2020). Örgüt Kültürünün Kurumsal İmaja Etkisi. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): 136-148

GİRİŞ

Kültür bilgi, beceri, yetenek, norm, davranış, ahlak kuralları gibi toplumu oluşturan kavramlar bütünüdür. İnsanlar bir birinden farklı olduğu gibi toplumlar da birbirinden farklıdırlar fakat bu farklarına rağmen her toplumda kültür olarak ifade edilen ortak değerler vardır(Köse vd., 2001). Kültür uzun yıllardır önemini koruyan ve birçok bilim dalı tarafından farklı anlamlar yüklenmiş bir kavramdır. 1970'lerin sonunda örgütler için insan sermayesinin önemini fark edilmesiyle beraber kültür kavramı örgütlerle bağdaştırılmış ve 1980'lerden itibaren kavram olarak örgüt kültürü literatüre girmiştir(Şişli ve Köse, 2015). Örgüt kültürünün oluşumunda birtakım etkenler vardır ve kültürünün oluşmasında şüphesiz çalışanların etkisi büyüktür. Günümüz dinamik iş piyasasında iş görenler farklı kültürlerden gelmekte ve katıldığı örgütlerin kültürlerinden etkilendikleri gibi o örgütün kültürünü de etkileyebilmektedirler. Örgüt kültürünün etkisinin olduğu birçok unsur vardır ve bunlardan biride kurumsal imaj olabilir.

Toplum ve bireylerin inanç, davranış, değer ve normlar gibi etkenlerle oluşmuş kültür yapıları hemen her örgütte mevcuttur. Bu kültür örgüte kişilik kazandırdığı gibi faaliyet yürüttüğü çevrede ki imajını da belirlemektedir(Çiçek ve Almalı, 2020). Rekabetin her alanda yoğun yaşandığı günümüz şartlarında örgütler için saygın ve pozitif bir imajın gerekliliği tartışılmaz bir durum haline gelmiştir(Cerit, 2006). Bu sebeple ekonomik, sosyal ve siyasal hayata ki siyasal partiler, kurumlar, örgütler hatta ülkeler olumlu imaj oluşturmak için çaba sarf etmektedirler(Türkkahraman, 2011).Kurumla etkileşim sonucunda paydaşlarının zihninde oluşan algılar bütünü olan kurumsal imaj (Bakan vd., 2018), tüketici zihninde yer edinmenin ve her koşulda tercih edilebilmenin anahtarı durumundadır. Koşullar her ne kadar kötü olsa da tüketici tercihi daima pozitif imajdan yana olmuş ve bu avantaj işletmelerin en zor dönemlerde dahi krizlerle başa çıkabilmelerini sağlamıştır(Teke ve Şimşek, 2020).

Örgüt kültürü ve kurumsal imaj kavramları birçok çalışmanın konusu olmuştur. Fakat bu kavramların beraber çalışıldığı çalışma sayısı görece azdır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı bu alandaki eksikliği gidermeye dönüktür. Örgüt kültürünün kurumsal imaj üzerindeki etkisinin tespiti kurumların örgüt kültürü ve imaj çalışmalarının yönünü ve şiddetini etkileyebileceği düşünülmektedir. Araştırmanın sadece bir üniversitede yapıyor olması sonuçların genelleştirilmesinin sınırlayıcısıdır.

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Örgüt Kültürü

Her birey kendine özgü birtakım özelliklere sahiptir ve ortak yaşamda bu bireyler diğer toplumlardan farklı yaşam tarzı ve gruplar oluştururlar(Köse vd., 2001). Bireyler, içinde buldukları topluma göre tavır ve davranışlar sergilerler. Toplumlar bireylerin davranışlarını etkiler ve şekillendirir ve bireylere neleri yapıp neleri yapmamaları gerektiğini hissettirir(Yalçınsoy, 2019). Bir toplumun tarihsel geçmişi, bireylerin geçmişi ve çevresel faktörlerle benimsediği değer yargıları, tutum, davranış, inanç, gelenek, alışkanlık ve ideolojik unsurların tamamı ulusal kültürü oluşturur(Berberoğlu, 1990). Kültür belirli bir grup için belirli bir zamanda işleyen ve toplu olarak kabul edilen anlamlar sistemidir(Pettigrew, 1979). Hofstede'e göre (1990) kültür, "başka bir grubun üyeleriyle zihnin kolektif programlamasıdır"(Hofstede vd., 1990). Toplumun yaşam biçimi kültür olarak ifade edilebilir. Toplumlar farklı yaşam biçimlerine sahip olduklarından kültürel değerleri de farklılaşmaktadır. Tüm toplumlarda kültürün oluşumun sağlayan önem dereceleri bir birinden farklı olmakla birlikte temel bir takım unsurlar vardır. Genel olarak bu unsurlar din, dil, inançlar, normlar, değerler, tutumlar, simgeler, yasalar, örf ve adetler ve ahlak kuralları olarak sayılabilir(Köse vd., 2001). Yüzlerce kültür tanımı vardır, ancak neredeyse hepsi kültürün ortak değerler,

inançlar ve uygulamalar olduğunu ifade eder (Van Oudenhoven, 2001). Bütün sistemlerde olduğu gibi toplumun sahip olduğu kültür sistemi de birçok alt kültürden oluşmaktadır.

Bir organizasyon yapısına sahip işletme örgütleri genel kültürün alt birimidir. İşletme örgütlerinin bir takım amaç ve hedefleri vardır ve bunlara ulaşmak için bir takım faaliyetler yaparlar. Bu amaç ve hedefler genel kültürün etkisiyle oluşmakla birlikte örgütün kendine has bir takım özelliklerinden dolayı genel kültürden ayrılmakta ve bu sebeple alt kültür olarak nitelendirilmektedir (Berberoğlu, 1990). Örgütler, bireylerin amaçlarına ulaşmak için insanlarla bilinçli olarak ortak çalışma yapmasının sonucudur (Sarıtış ve Bakır, 2020). Örgütler farklı özelliklere, farklı kültürlere ve farklı bakış açılarına sahip iş görenlerden oluşmasına rağmen, bu iş görenlerden örgütsel amaçlar doğrultusunda bir araya gelip ortak değerler ve bir inanç sistemi oluştururlar. Oluşturulan bu sisteme örgüt kültürü denir (Kızıloğlu ve Kök, 2020).

Örgüt kültürü; kurum, kuruluş veya bir işletmenin, kurum içi inançlar, normlar, tutum ve davranış ve alışkanlıklarının oluşturduğu biçimsel yapının bütünüdür (Atasever, 2017). Bir organizasyonda insana dair her şey kültür olarak nitelendirilmektedir (Berberoğlu, 1990). Örgütsel kültür amaç, entegrasyon ve taahhütleri ele alan, bir belirleyici veya kısıtlayıcı olarak tanımladığımız değişken bir durumdur (Pettigrew, 1979). Örgüt kültürü tanımı konusunda fikir birliği olmamasına rağmen tanımların ortak noktaları (Eroğlu ve Özkan, 2013), bütünsel bir yapıda olması, tarihsel bir süreçte belirlenmiş, antropolojik kavramlarla ilgili, sosyal olarak yapılandırılmış ve zor değişen özelliklere sahiptir olmasıdır (Hofstede vd., 1990). Örgüt kültürü örgüt çalışanlarını bir arada tutan ortak değerler bütünüdür. Örgüt kültürü örgütsel yaşamı düzenleyerek örgütün geleceğini belirlemektedir (Köse vd., 2001). Örgütler açısından hayati öneme sahip örgüt kültürü kavramı ile ilgili çalışmalar yaklaşık yüzyıl önce başlamıştır.

Weber'in 1904'te yayınlamış olduğu "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı çalışması ile örgüt kültürü konusunda yapılan ilk çalışmalar başlamasına rağmen yoğun çalışmaların 1960 yıllardan sonra yapıldığı gözlemlenmektedir (Basri ve Zorlu, 2020). Başkalarının daha sonra "iklim" dediği şeyi ifade eden örgüt kültürü Blake ve Mouton (1964) tarafından gelişmiş güzel bir şekilde kullanılmıştır. Örgüt kültürü Silverzweig ve Allen'in 1976'da yazdığı bir makalede "şirket kültürü" olarak kullanılmıştır. "Örgütsel kültürler" terimi 1979'da Pettigrew "Örgütsel Kültürlerin İncelenmesi Üzerine" adlı makalesi ile kullanılmıştır. 1982 Deal ve Kennedy'nin bu başlığı taşıyan bir kitabından sonra popülerlik kazanmıştır. O zamandan beri Konuyla ilgili kapsamlı literatür geliştirilmiştir (Hofstede vd., 1990). 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren örgüt kültürü ile ilgili çalışmaların seyrini Japon örgütlerinin başarıları belirlemiştir. Batılı ülkelerin Japon örgütlerinin bu yıllarda ulaştıkları yüksek performansının kaynağı olarak örgütsel kültürlerini görmesi örgütsel kültürün araştırmacılar tarafından önemsenen bir kavram haline gelmesini sağlamıştır (Özdemir ve Sönmez, 2018).

Literatürde örgüt kültürü bu konuyu inceleyen araştırmacıların adıyla anılmakta, farklı biçimlerde modellenmeye ve sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bu kültür çeşitlerinin de kendi içinde boyutları yer almaktadır. Laurent'in politik, otorite, rol formülasyonu, hiyerarşik; Trompenaer'in genel, özel, bireysellik, ortaklaşa, zaman, kesinlik belirsizlik; Quinn ve Cameron'ın klan, adokrasi, hiyerarşi, piyasa; Harrison ve Handy'nin güç, rol, görev, kişi kültür ayrımları başlıcalarıdır (Akar, 2020). Her sosyolojik yapının özgün özelliklere sahip olmasından yola çıkılarak bu yapıyı oluşturan toplumun alt kavramı olan örgütlerinde temel özelliklerinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Konuya ilişkin birçok araştırmacı kendine has tanımlar ve değerlendirmeler yapmıştır. Stephen ve Judge örgüt kültürünün özelliklerini yedi başlık altında toplayarak açıklamaya çalışmıştır (Robbins vd., 2013); Aktaran (Sarıtış ve Bakır, 2020).

Takım Odaklılık: Örgütte yapılması gereken görevlerde ekip çalışmasının sonucu çıkan sinerjinin getirileri üzerine odaklanma.

Detaya Dikkat Etme: Yapılan işlerde sıfır hataya yakın sonuç alacak şekilde sistem kurularak, detaylara en hassas şekilde dikkat edilmesi.

Yenilik ve Risk Alma: Örgüt içerisinde çalışanların girişimci, risk alma kapasitesinin yüksek olması ve yeni fikirlere modern yapıya açık olması.

İnsan Odaklılık: Lider ve örgütün aldığı, uyguladığı karar ve yöntemlerin çalışanlarda oluşacak etki geri bildirimlerinin algılanabilir olması.

Sonuç Odaklılık: Sonuca odaklanmak için uygulanan strateji ve taktiklerden ziyade, beklenti ve sonuca odaklanma.

Saldırganlık: Örgütte çalışanların iş performanslarının artırılması amacıyla rekabetçi olma seviyelerinin tanımlanması.

Durağanlık: Örgütün niteliklerini geliştirmek için kullanmak istediği stratejilerin seçilmesi ve eyleme geçilmesi.

Örgüt kültürü, örgüt ve örgüt üyeleri için çok önemlidir. Örgüt kültürü örgüt içerisindeki belirsizlikleri en aza indirerek, çalışanları görev ve sorumluklarını neyi, nasıl, nerede, kiminle yapacağını belirlerken birtakım fonksiyonları da tanımlamaktadır. Yaşamın hiçbir anı örgütlerden soyutlanmamaktadır(M. Fidan, 2018). Örgütlerde örgütsel başarıyı sağlayacak yazılı ve yazılı olmayan kurallar vardır. Örgütsel başarı şartlara bağlı olarak farklı tepkiler verebilmekle mümkün olabilmektedir.(Leblebici, 2008). Bireyler için yaşayış biçimini, işletmeler için iş yapma usulünü, değerlerini gösteren kültür, işletmenin misyon ve vizyonu doğrultusunda birimler arasında ve işletme-toplum arasında koordinasyon sağlayan bir vasıtaadır. Kültür sayesinde işletme faaliyetlerini yarımlara taşıma ve sürekliliğini sağlama fırsatı yakalamış olur. İşletmenin başarısında rol oynayan kurum felsefesi, kurum kimliği, kurumsal imaj gibi birçok faktör bulunmakla birlikte işletmenin yapı ve işleyişini çerçeveleyen örgüt kültürünün en önemli faktörler arasında olduğu kuşkuyla yer bırakmayan bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır(Zengin ve Kaygın, 2019).

Örgüt İmajı

İmaj kelimesi İngilizcedeki ‘image’ kelimesiyle eş anlamlıdır ve dilimizde “görüntü” anlamına gelmektedir(Baykasoğlu vd., 2004). İmaj kavramı günlük konuşma içerisinde sıkça karşılaşılan kelimeler arasındadır. Farklı tanım ve anlamlar içermesine rağmen en bilinen anlamı imgedir(Kulualp ve Yiğit, 2019). Kavram olarak imaj, ilk kez Sidney Levy tarafından 1955 yılında tanımlanmaya çalışılmıştır. Levy imajı, kişi ve grupların belli objeler hakkındaki inanç, tutum ve izlenimlerinin toplamı olarak açıklamıştır(Kurtuldu ve Keskin, 2002). İmaj, kişilerin bir obje, kurum veya başka bir kişi hakkındaki düşüncelerinin bütünüdür(Öneren, 2013).

İmaj kavramının birçok çeşidi vardır. Marka imajı, ülke imajı, olumlu imaj, olumsuz imaj, kişisel imaj ve kurumsal imaj bunlardan bazılarıdır(Şahin ve Topal, 2017). İmaj kavramı genelde bireysel ve kurumsal olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Bireysel imaj; bireyin bulunduğu ortamda ki jestleri, mimikleri, giyiniş tarzını, hareketlerini konuşmalarını ve bu konuşmalarının tonunun bileşiminden oluşan ve bireyin insanlar üzerinde bıraktığı izlenimleri olarak değerlendirilmektedir. Kişisel imaj kısaca bireyin resmi veya görüntüsü olarak tanımlanabilir(Türkkahraman, 2011). Kişisel imaj kavramı incelendiğinde; “izlenim/intiba yönetimi” tanımı ile sosyal psikoloji alanında ilk olarak 1956’da Erving Goffman tarafından bireyin kişisel fayda veya ödül amacıyla başkalarının zihninde kendi imajını oluşturmaya çalışması olarak nitelendirildiği görülmektedir(Duyar, 2020). Üzerinde sıklıkla durulan diğer imaj çeşidi ise örgüt imajı veya kurumsal imajdır.

Kurumsal imaj , örgütlerde halkla ilişkilerin uygulama alanına girmektedir(Ilgın vd., 2018). Kurumsal imaj, özellikle yakın dönemde geniş anlamda tartışılan konulardan biridir(Bolat, 2006). Kurumsal imaj, bir kurumun ya da işletmenin hedef kitle olarak tanımladığı kitlesine hissettirebildikleri ve kurum veya işletmenin hakkında düşündürebildikleridir(Demir ve Bağlıoğlu, 2017). Kurumsal imaj, bir işletme veya kurumun, toplum nezdinde bıraktığı izlenimlerin bütündür(Bayer, 2005). İlk çalışmalarda tasarım ve görsel algılamanın ön planda olduğu kurumsal imaj(Uluçay, 2017), işletmelerin veya kurumların tutum ve davranışlarından görünümüne ve iletişim yöntemine kadar birçok unsurdan oluşmaktadır(Doğan ve Varinli, 2010). Birçok unsurda oluşmakla birlikte, kurumsal imaj algısı öznel bir kavramdır. Yalnızca kurum veya işletme kurum değil, paydaş ve hatta tüketici odaklı olarak incelenmesi gerekmektedir(Uluçay, 2017). Kurumsal imaj, iç ve dış müşterilerin zihinlerinde meydana gelen algılardan oluşur. Bu algılar, farklı şekillerde oluşabilir(Demir ve Fettahlıoğlu, 2020). Kurumsal imajın soyut olma özelliğinden dolayı görece ölçümü mümkün olabilmektedir. Bir örgütün imajı bir kesimde olumlu iken başka bir kesimde olumsuz olabilmektedir(Demir ve Bağlıoğlu, 2017). Bu nedenle insanların zihninde oluşan olumlu bir imaj algısı kuruma fayda sağlayabildiği gibi olumsuz bir imaj algısı da büyük zararlar verebilmektedir(Çiçek ve Almalı, 2020). Bir işletmenin saygın ve olumlu bir kurumsal imajının olması arzu edilen bir durumdur(Bolat, 2006). Çünkü olumlu imaja sahip kurumlar uzun müddet varlıklarını sürdürebilmektedirler(Şeşen ve Şeşen, 2019). Örgüt dışı grupların imaj algıları ürün, fiyat, kalite, hizmet anlayışı, iş görenlerin tutumu ve reklam gibi bir takım unsurlarla ilişkilidir(Erdoğan vd., 2015). Kurumsal imaj tüketici ile kurulan iletişimin ilk ayağıdır(Teke ve Şimşek, 2020). Olumlu imaj örgütlere tüketici memnuniyeti ve sadakati olarak dönecek ve bunun neticesi olarak müşteri sayıları artacaktır. Aksi durum ise yani olumsuz imaj müşteri kaybına neden olacaktır. Bu sebeple örgütler imajlarının olumlu olması adına çokça çalışma yapıp ciddi kaynaklar aktarmaktadırlar(Bal, 2012). Varlığını sürdürme niyetini taşıyan bu örgütler, faaliyet yürüttükleri çevrede tanınabilmek ve kabul edilebilir bir imaj oluşturmak mecburiyetindedirler(Bayer, 2005). İmaj geliştirmek isteyen örgütler bunu kendi bünyelerinde ki çalışanlar aracılığıyla yapabildikleri gibi profesyonel destek alarak yönetim danışmanlarına da yaptırabilmektedirler(Kaynak, 2020). Bir örgütün imaj oluşturmasını mümkün kılan unsurları şöyle sıralamak mümkündür(İbicioğlu, 2005);

Kurum Felsefesi: Bir organizasyonun faaliyetlerinde uyduğu temel ilkeler, organizasyon yöneticilerinin paradigmaları, organizasyonun çalışanlarına yön veren ahlaki kurallar toplamıdır. Organizasyonun amaç ve hedefleri, farklı gelişmelere karşı tutumları, paradigmaları, rakipleriyle mücadele ilkeleri, çevreye bakış açıları ve benzeri olgular kurum felsefesi kavramı içerisinde incelenmektedir.

Kurumsal Dizayn: İşletmenin renk, şekil, görünüm vs. gibi fiziksel ve görsel özelliklerini ifade eder. Organizasyonun fiziksel unsurlarının amaçlanan kurumsal kimlikle uyumlu olmasına yönelik faaliyetler kurumsal dizayn konsepti içerisinde yer alır.

Kurumsal İletişim: Bir organizasyonda çalışanların kendi aralarında veya dış çevre ile iletişim kurarken kullandıkları iletişim şekline kurumsal iletişim denir. Kurumsal iletişim bir işletmenin tüm çalışanlarında görülen ve ilgili kuruma has iletişim tarzıdır.

Kurumsal Davranış: Bir obje, fikir ya da olaya karşı organizasyonun gözlemlenebilen tepkileridir. Kurumsal davranışın temelinde kurum kültürü, kurum felsefesi, kurumsal iklim ve kurumsal değerler vardır. Dışa dönük olması ve gözlemlenebilmesi nedeniyle kurumsal davranış organizasyonun vitrini gibidir. Üçüncü kişiler organizasyonla ilgili kanaatlerini organizasyonun belirli durumlarda gösterdiği tepkilere bakarak şekillendireceklerdir.

Örgüt Kültürü: Organizasyon üyelerinin paylaştığı ve hareketlerine yön veren inançlar, değerler, tutumlar, hayaller ve doğrular bütününe örgüt kültürü denir. Kurumsal kültür, çalışanların davranışlarını yönlendirmesi, biçimlendirmesi ve onlardan da etkilenmesidir.

KAVRAMLARIN İLİŞKİSİ, LİTERATÜR İNCELEMESİ VE HİPOTEZLER

Örgüt kültürü ve örgütsel imaj günümüz rekabetçi piyasasında örgütlere değer katan ve önemleri yadsınamayacak iki kavramdır(Şişli ve Köse, 2015).Örgüt kültürünün oluşumunda da birçok faktörün etkisi vardır. Örgütsel imaj kavramı bu oluşum sürecinin önemli belirleyicilerinden birisidir(Bektaş, 2016). Price ve Gioia “örgütler imaj algıları vasıtasıyla kendilerini gözlemlemektedirler” demektedirler. Yani örgütler bu sayede örgüt kültürleri ve diğer süreçleri ile ilgili bilgi toplamaktadırlar ve eksik yada kusurlarıyla ilgili önlemler alabilmektedirler(Köybaşı vd., 2017)Görüldüğü üzere örgüt kültürü imaj oluşturmada bir unsur olarak zikredilmektedir. Örgüt kültürü örgütteki tüm süreçleri etkilediği gibi bu süreçlerden de etkilenebilmektedir. Bu nedenle örgütsel imajın örgüt kültüründen etkilenmesi veya etkilemesi muhtemeldir. Örgüt kültürü ve kurumsal imaj kavramları ile ilgili yapılmış çalışmaların bazıları şöyledir.

Fatt vd. (2000) birçok etkenle birlikte örgüt kültürü ile kurumsal imajın geliştirilmesini, Ivy (2001) üniversitelerin tercih yapanların nezdindeki konumu ve kurumsal imaja olan etkisini, Schraeder vd. (2005) lider ve örgüt içi eğitimin örgüt kültürünün geliştirilmesi ve değiştirilmesinde etkisini, Marangoz ve Biber (2007) kurumsal ün ve kurumsal imaj ile müşteri bağlılığı ilişkisi, Sanchez-Canizares vd. (2007) entelektüel sermaye ile kurum kültür ilişkisini, Bravo vd. (2009) finansal kurumların örgütsel imajını ve tüketici davranışlarına etkisini, Bektaş (2010) kurumsal imajın kurum kültürüne olan etkisini, Karabey ve İşcan (2010) Örgüt imajının örgütsel vatandaşlık davranışın etkisini, Doğan ve Varinli (2010) kurumsal imaj ile kurumsal sosyal sorumluluk ilişkisini, Taşlıyan vd. (2013) kurumsal imaj ile örgütsel bağlılık ve akademik başarı ilişkisini, Erdoğan vd. (2015) örgütün imajını belirleyen faktörler ve paydaşlara göre durumunu, Şişli ve Köse (2015) kurumsal imaj ile kurum kültürü arasında ki ilişkiyi, Oktay(2016) kurumsal imajın örgütsel vatandaşlığa etkisini, Bektaş (2016)örgütsel imaj faktörlerinin örgüt kültürüne etkisini, Özgözü (2017) örgüt kültürü ve kurumsal imajın örgütsel özdeşleşmeye etkisini, Uluçay (2017) Örgütün iç ve dış paydaş gruplarının kurumsal imaj değerlendirmelerini, Bakan vd. (2018) Kurumsal imajın iş tatminine etkisini, Dursun (2018)kurumsal imaj algısının müşteri bağlılığı üzerinde ki etkisini, Kulualp ve Yiğit (2019) kurumsal imajın müşteri sadakatine etkisini, Kahyaoğlu ve Akça (2020) kurumsal imaj algısının iş tatminine etkisini ve Çiçek ve Almalı (2020), kurumsal kimliğin oluşturulmasında kurumsal imaj algısının önemli ve örgüt kültürünün aracılık etkisini incelemiştir. Örgüt kültürü ve Kurumsal imaj ile ilgili çalışmalara bakıldığında örgüt kültürünün kurumsal imaj üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların sayısının az olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırma için oluşturmuş olduğumuz sorular aşağıdaki gibidir;

- H₁:** Örgüt kültürü ile kurumsal imaj arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.
- H₂:** Örgüt kültüründeki katılımcılık düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.
- H₃:** Örgüt kültüründeki bireye saygı düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.
- H₄:** Örgüt kültüründeki riske karşı tutum düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.
- H₅:** Örgüt kültüründeki eylem kabiliyeti düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.
- H₆:** Örgüt kültüründeki güven düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.
- H₇:** Örgüt kültüründeki açıklık düzeyi kurumsal imajı etkilemektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı geçmiş yüz yıla yaklaşmakla beraber önemi 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkan örgüt kültürü kavramının ve yine yaklaşık elli yıldır üzerinde araştırmaların sıklıkla yapıldığı Kurumsal İmaj kavramına olan etkisini ölçmektir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye de Üniversitelerde çalışan akademik ve idari çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise

Muş Alparslan Üniversitesinde çalışan akademik ve idari personel oluşturmaktadır. Çalışma 1 Haziran – 30 Ağustos 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Hazırlanan ankette örgüt kültürü için 6 boyuttan oluşan 20 soru ve örgüt imajı için ise tek boyuttan oluşan 5 soru, toplam da demografik sorular hariç 25 soru sorulmuştur. Araştırma tesadüfi örneklem metoduyla ve katılımın gönüllü olduğu bilgisi verilerek yüz yüze anket metoduyla yapılmıştır. Ankete 387 kişi katılmış ve veriler SPSS 25.0 programıyla analiz edilmiştir.

Ölçüm Araçları

Örgüt Kültürü Ölçeği: Örgüt kültürünü ölçmek için Ghosh ve Srivastava (2014)'nin geliştirdiği katılımcılık, bireye saygı, riske karşı tutum, eylem kabiliyeti, güven, açıklık olmak üzere 6 boyut ve 20 ifadeden oluşmuş örgüt kültürü ölçeğinden yararlanılmıştır.

Kurumsal İmaj Ölçeği: Kurumsal imajı ölçmek için Souiden vd. (2006)'in geliştirdiği bir boyut ve 5 sorudan oluşan kurumsal imaj ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırma için kullanılan ölçekler 5'li Likert şeklindedir. Ölçek aralıkları orijinale uygun bir şekilde "1- Kesinlikle katılmıyorum" ve "5- Kesinlikle katılıyorum" olacak şekilde kodlanmıştır. Ölçeklerle ilgili olarak dil, istatistik ve yönetim organizasyon bilimine uygunluk incelemesi alan uzmanlarınca yapılmış ve sorun olmadığına karar verilmesini müteakip uygulamaya geçilmiştir.

Bulgular

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin araştırmada kullanımının uygunluğunu tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılması gerekmektedir. Faktör analizini yapabilmek için verilerin uygunluğunu tespit etmek için KMO ve Bartlett testleri yapılmıştır. Örgüt kültürü ölçeği için yapılan test sonucunda KMO = ,899 ve Bartlett değeri $\chi^2 = 3536.130$; $p = ,000 < 0,05$ olarak bulunduğu ve değer ($,899$) $0,50$ 'nin üzerinde olmasından dolayı örgüt kültürü ölçeğine açılımlayıcı faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 1: Örgüt Kültürü Ölçeği AFA ve Güvenilirlik Analizleri Sonuçları

MADDELER						Varyans	Cronbach
1	2	3	4	5	6	%	α
Katılımcılık						36.205	,856
KAT1	,777						
KAT2	,796						
KAT3	,740						
KAT4	,766						
Bireye Saygı						4.415	,827
BİSA1				,721			
BİSA2				,665			
BİSA3				,591			
Riske Karşı Tutum						6.333	,718
RİKT1		,687					
RİKT2		,821					
RİKT3		,732					
RİKT4		,537					

RİKT5	,554		
Eylem Kabiliyeti		5.904	,655
EYK1	,753		
EYK2	,856		
EYK3	,303		
Güven		12.368	,653
GVN1	,334		
GVN2	,322		
GVN3	,699		
Açıklık		4.263	,722
AÇL1	,779		
AÇL2	,758		
Toplam Varyans: %69.488; Tekrarlama Sayısı: 6; Döndürme Yöntemi: Varimax; KMO Uygunluk: 0,899; Anlamlılık: p =,000; Goodness of Fit: $\chi^2 = 3536,130$			

Örgüt kültürü ölçeği maddelerinin ölçeğin toplam varyansını açıklama yüzdesi %69.488 olarak bulunmuştur. Ölçek alt boyutlarının Cronbach's α değerleri 0,856; 0,827; 0,722; 0,718; 0,655; 0,653'tür. Kurumsal imaj ölçeği için yapılan test sonucunda KMO = ,830 ve Bartlett değeri $\chi^2 = 808,097$; p = ,000<0,05 olarak bulunduğu ve değerinin (>0,50) 0,50'nin üzerinde olmasından dolayı kurumsal imaj ölçeğine açıklayıcı faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2: Kurumsal İmaj Ölçeği AFA ve Güvenilirlik Analizleri Sonuçları

MADDELER	Varyans	Cronbach
1	%	α
Kurumsal İmaj	60,708	,824
Kİ1	,781	
Kİ2	,822	
Kİ3	,876	
Kİ4	,865	
Kİ5	,482	
Toplam Varyans: %60.708; Tekrarlama Sayısı: 6; Döndürme Yöntemi: Varimax; KMO Uygunluk: 0,830; Anlamlılık: p =,000; Goodness of Fit: $\chi^2 = 808,097$		

Kurumsal imaj ölçeği maddelerinin ölçeğin toplam varyansını açıklama yüzdesi %60,708 olarak bulunmuştur. Ölçeğe yönelik yapılan güvenilirlik testinde ise α değeri ,824 olarak bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Tavşancıl, 2010). Ölçeklerin normallik dağılımını test etmek amacıyla örgüt kültürü ölçeği çarpıklık -,147 ve basıklık -,372 olarak bulunmuştur. Kurumsal imaj ölçeği ise çarpıklık ,308 ve basıklık -,772 olarak bulunmuştur. Ölçeklere uyguladığımız çarpıklık ve basıklık değerlerinin sonuçları değişkenlerin tümünde $\pm 1,5$ aralığında olduğundan (Tabachnick vd., 2007) verilerimizin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Bu değerler araştırmada kullandığımız ölçeklerin güvenilir ölçekler olduğunu gösterir. Bu sonuçlardan hareketle parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada elde edilen demografik bilgiler şunlardır; Araştırmaya katılanların % 68,2 (264 kişi) erkek, %31,8 (123) kadındır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu (%68,2) erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların en yüksek yaş aralığı (%94,1) ile 26-35 yaş aralığından oluşmaktadır.

Hipotez Testleri

Hipotezlerimizin testi için ilk önce korelasyon analizi ve sonrasında da regresyon analizleri yapılmıştır. H₁ hipotezimiz için yapılan korelasyon analiz tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Örgüt Kültürü ile Kurumsal İmaj İlişkisi Tablosu

		Örgüt Kültürü	Kurumsal İmaj
Örgüt Kültürü	Pearson Correlation	1	
	Sig. (2-tailed)		
	N	387	
Kurumsal İmaj	Pearson Correlation	,569**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	387	387

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi için tüm değerler normal dağılım gösterdiğinden Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre r değeri (,569) 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Korelasyon katsayısı r 0.4-0.6 aralığında olduğundan orta şiddette bir korelasyon olduğu (Büyüköztürk vd., 2019) anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda H₁ hipotezimiz kabul edilmiştir

Tablo 4: Örgüt Kültürünün Kurumsal İmaj Etkisi Tablosu

Değişkenler	β	p	R ²	Düz.R ²	F
Sabit	1,128	,000	,360	,350	35,587
Katılımcılık	,101	,118			
Bireye Saygı	,299	,000			
Riske Karşı Tutum	,011	,835			
Eylem Kabiliyeti	,041	,408			
Güven	,241	,000			
Açıklık	,028	,609			

^aBağımlı Değişken: Kurumsal İmaj; N=387; *p<0,05

Örgüt kültürünün kurumsal imaj üzerine etkisini ölçmeye yönelik yapılan regresyon analizinin modeli açıklama yüzdesi, R² = % 36 olarak anlamlıdır. Araştırmamızda kullandığımız bağımsız değişken sayısı altı olduğu için kurulan modelin açıklanma yüzdesi %35'tir. Bu orandan hareketle örgüt kültürünün örgüt imajını %35 oranında etkilediği sonucuna varılabilir. Örgüt kültürü ölçeğinin alt boyutlarından bireye saygı (p=,000; p<0,05) ve güven (p=,000; p<0,05) olduğundan örgüt kültürünün kurumsal imaj üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle örgüt kültürü alt boyutları olan bireye saygı ve güven'in kurumsal imajı arttırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle H₃ ve H₆ hipotezleri kabul edilmiştir. Örgüt kültürü ölçeğinin alt boyutlarından katılımcılık (p = ,118; p>0,05), riske karşı tutum (p = ,835; p>0,05), eylem kabiliyeti (p = ,408; p>0,05) ve açıklığın (p = ,609; p>0,05) kurumsal imaj üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu sonuçlardan hareketle H₂, H₄ H₅ ve H₇ hipotezleri kabul edilmemiştir.

SONUÇ

21. yüzyılda modern işletmelerde örgüte dair sadece örgüt kültürünün oluşması yeterli gelmemekte aynı zamanda örgütte çalışanlarında örgüte ait kültürü benimsemesi ve buna uygun davranış ve tutum göstermesi gerekmektedir(Akar, 2020). Örgüt kültürünün iş görenlerce benimsenmesi örgütün büyümesi ve varlığını sürdürmesi için hayati öneme sahiptir(Berberoğlu vd., 1998). Örgüt kültürü bir örgütü diğerlerinden ayıran en önemli bir göstergedir. Bu sayede örgüt gerek iç paydaşlar gerekse de dış paydaşlar üzerinde olumlu bir imaj oluşturabilmektedir(Şişli ve Köse, 2015). Kurumsal imaj göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir kavramdır(A. Fidan, 2013). Günümüz de örgütler için örgüt kültürü ve kurumsal imaj oluşturulması rekabet edebilirlik için gerekli iki husustur(Türkkahraman, 2011).

Üniversite sayılarında yaklaşık on yıllık bir süreç içerisinde ciddi bir artış olmuştur. Her ile bir üniversite kurulması illerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında değişim sağlamıştır. İşletmeler gibi son dönemde kurulan üniversitelerinde devamlılığı oluşturdukları örgüt kültürü ve kurumsal imajı gibi birçok etkene bağlıdır. Bu bağlamda Muş Alparslan Üniversitesinin örgüt kültürünün kurumsal imaja etkisini ölçmeye yönelik olarak yaptığımız çalışma neticesinde örgüt kültürü ile kurumsal imaj arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Örgüt kültürünün imaja etkisini ölçmeye yönelik analiz sonucunda örgütteki bireye saygı ve güven düzeyinin kurumsal imajı etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç Marangoz ve Biber (2007), Bektaş (2016), Şişli ve Köse (2015), Özgözü (2017), ve Çiçek ve Almalı (2020) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Örgütler hayatın her alanında vardır ve günümüz şartlarında örgütsüz bir yaşam düşünülemez. Örgütlerin varlığını sürdürmesi ve büyümesi toplum nezdinde edineceği olumlu imaja bağlıdır. Araştırmamız neticesinde de örgüt içinde bireye saygı ve güven duyulan bir yapıda olmanın kurumsal imajı olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırma bir devlet üniversitesinde ve belirli kişiler üzerinde yapılmıştır. Bu sebeple sonuçlar bazı sınırlamalar içermektedir. İlk sınırlama belli bir bölgede yapılmış olmasıdır. İkincisi üniversite içindeki herkese ulaşmanın zorluğundan dolayı belli kişilerle yapılmıştır. Ayrıca belli bir zaman diliminde yapılmış olması belli aralıklarla anketlerin tekrarlanmamış olması diğer bir sınırlayıcıdır. Bu sebeple araştırma için sonuçlar genelleştirilememektedir. Benzer çalışmaların bölgesel veya ülke genelinde ve farklı kurumların (kamu-özel) bir arada değerlendirilerek yapılması daha faydalı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akar, S. (2020). Örgüt Kültüründe Bir İş Ahlakı Problemi Olarak Nepotizm. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 241-251. <https://doi.org/10.33712/Mana.697413>
- Bakan, İ., Doğan, İ. F., Koçdemir, M., & Oğuz, M. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal İmaj Ve İş Tatmini İlişkisi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 205-226. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/505260>
- Bal, M. (2012). Çalışan Personelin Kurumsal İmaj Oluşumuna Etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 219-0. <http://libfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/ksuiibf/125895>
- Basri, S., & Zorlu, K. (2020). Örgüt Kültürü Algısının Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 147-164. <https://doi.org/10.30976/Susead.705821>
- Bayer, E. (2005). Müşteri Sermayesi İle Kurumsal İmaj Arasındaki Stratejik İlişkinin Belirlenmesi Ve İşletmelerin Kurumsallaşma Sürecine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 1, 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/331913>
- Baykasoğlu, A., Dereli, T., Sönmez, A. İ., & Yağcı, E. (2004). İmaj Yönetimi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/490476>

- Bektaş, F. (2016). Örgütsel İmaj Ve Örgüt Kültürü: Öğretmen Adayı Örnekleminde Nedensel Bir Araştırma. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 1, 5-18. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Eibd/242235>
- Berberoğlu, G. (1990). Örgüt Kültürü Ve Yönetimsel Etkinliğe Katkısı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 153-161. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Anadoluibfd/630216>
- Berberoğlu, G., Besler, S., & Tonus, H. Z. (1998). Örgüt Kültürü: Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Örgüt Kültürü Araştırması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 29-52. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Anadoluibfd/630133>
- Bolat, O. İ. (2006). Konaklama İşletmelerinde Kurumsal İmaj Oluşturma Süreci. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(15), 107-126. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Baunsobed/651809>
- Bravo, R., Montaner, T., & Pina, J. M. (2009). The Role Of Bank İmage For Customers Versus Non-Customers. *International Journal Of Bank Marketing*, 27(4), 315-334. <https://Doi.Org/10.1108/02652320910968377>
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2019). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Pegem Akademi.
- Cerit, Y. (2006). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Üniversitenin Örgütsel İmaj Düzeyine İlişkin Algıları. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47(47), 343-365. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kuey/126755>
- Çiçek, B., & Almalı, V. (2020). Kurumsal Kimlik Oluşturmada Kurumsal İmaj Algısının Rolü: Örgüt Kültürünün Aracılık Etkisi. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 219-238. <https://Doi.Org/10.18657/Yonveek.543841>
- Demir, Ö., & Bağlıoğlu, A. (2017). Sağlık Kurumlarında Kurumsal İmaj Sürecinde Lider Yöneticilik. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-26. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Fuuiibfdergi/458055>
- Demir, S., & Fettahlıoğlu, Ö. O. (2020). A Research To Determine The Impact Of Talent Management On Corporate Image And Employer Brand. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1237-1246. <https://Doi.Org/10.18506/Anemon.644644>
- Doğan, S. Y., & Varinli, İ. (2010). Social Responsibility Concept And Institutional Image Relation İn Managements: A Research Intended For Bank Clients. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Esad/81404>
- Dursun, M. (2018). Müşterilerin Kurumsal İmaj Algısının Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 22(69), 97-118. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Iuiieyd/115547>
- Duyar, M. S. (2020). Kişisel İmaj Yönetimi Bağlamında Sosyal Medyanın Kullanımı. *Anasay*, 11, 149-170. <https://Doi.Org/10.33404/Anasay.661012>
- Erdoğan, Z., Develioğlu, K., Gönüllüoğlu, S., & Özkaya, H. (2015). Kurumsal İmajın Şirketin Farklı Paydaşları Tarafından Algılanışı Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Dpusbe/65340>
- Eroğlu, E., & Özkan, G. (2013). “Örgüt Kültürü” Ve “İletişim Doyumu” İle Bireysel Özellikler Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Bir Uygulama Örneği. *Selçuk İletişim*, 5(4), 50-61. <https://Doi.Org/10.18094/Si.51727>
- Fatt, J., Wei, M., Yuen, S., & Suan, W. (2000). Enhancing Corporate İmage İn Organisations. *Management Research News*, 23(5/6), 28-54. <https://Doi.Org/10.1108/01409170010782037>

- Fidan, A. (2013). Kişisel Ve Kurumsal Açından İmaj Oluşturma, İmaj Yaratma Ve İmaj Yenileme Süreçlerine İlişkin Tespitler Ve Bireysel / Kurumsal İmaj Oluşturma Ve İmaj Koruma Modeli Önerisi. *Kent Akademisi*, 6(15), 63-73. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kent/379864>
- Fidan, M. (2018). Örgüt Yazınının Kurumsal İncelemesi Ve Metaforik Bir Tasarım Olarak Mutlu Örgüt. *International Journal Of Management And Administration*, 2(3), 17-33. <https://Doi.Org/10.29064/Ijma.380252>
- Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D. D., & Sanders, G. (1990). Measuring Organizational Cultures: A Qualitative And Quantitative Study Across Twenty Cases. *Administrative Science Quarterly*, 35(2), 286. <https://Doi.Org/10.2307/2393392>
- İbicioğlu, D. D. H. (2005). Üniversite Öğrencilerinde Kurumsal İmaj Algılamalarını Etkileyen Faktörlere İlişkin Sdü İibf Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 59-73. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Sdiiibfd/223358>
- Ivy, J. (2001). Higher Education İstitution İmage: Acorrespondence Analysis Approach. *International Journal Of Educational Management*, 15(6), 276-282. <https://Doi.Org/10.1108/09513540110401484>
- Kahyaoğlu, M., & Akça, M. (2020). Kurumsal İmajın İş Tatminine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Rolü: Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1), 225-240. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Touraj/721324>
- Karabey, C. N., & İşcan, Ö. F. (2010). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 231-241. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Atauniiibd/35428>
- Kaynak, İ. (2020). *Yönetim Danışmanlığı Ve Değer Zincirine Katkısı*. Kriter Basım Yayım Dağıtım.
- Köse, S., TetiK, S., & Ercan, C. (2001). “Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler ”. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 219-242. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Yonveek/165476>
- Köybaşı, F., Uğurlu, C. T., & Ceylan, N. (2017). Okullarda Örgütsel Bağlılık Yaratan Bir Öncül Olarak İmaj. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 155-172. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Ataunikkefd/303760>
- Kulualp, H. G., & Yiğit, M. (2019). Kurumsal İmaj Algısında Fiziki Unsurların Müşteri Sadakatine Etkisi: Tarihi Otel İşletmelerinde Bir İnceleme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 497-519. <https://Doi.Org/10.11616/Basbed.V19i47045.527276>
- Leblebici, N. D. (2008). Örgüt Kuramında Paradigmalar Ve Metaforlar. *Sü İibf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 345-360.
- Marangoz, M., & Biber, L. (2007). Kurumsal İmajın Ve Kurumsal Ünün Müşteri Bağlılığına Etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 173-193. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kmusekad/125681>
- Oktay, F. (2016). Çağdaş Örgütlerde Kurumsal İmaj Ve Yenilikçi Örgütsel Vatandaşlık Bağlamında Bir Analiz. *Öneri Dergisi*, 12(45), 341-356. <https://Doi.Org/10.14783/Od.V12i45.1000020016>
- Özgözü, S. (2017). Kurumsal İmaj, Örgüt Kültürü Ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(2), 581-596. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kefdergi/313580>
- Pettigrew, A. M. (1979). On Studying Organizational Cultures. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 570. <https://Doi.Org/10.2307/2392363>
- Robbins, S. P., Judge, T. A., & Erdem, İ. (2013). *Örgütsel Davranış*. Nobel.

- Sanchez-Cañizares, S. M., Ángel Ayuso Muñoz, M., & López-Guzmán, T. (2007). Organizational Culture And Intellectual Capital: A New Model. *Journal Of Intellectual Capital*, 8(3), 409-430. <https://doi.org/10.1108/14691930710774849>
- Sarıtaş, A., & Bakır, L. (2020). Örgüt Kültürünün Ve İşletme Demografisinin Kosgeb Desteklerine Etkisi: Burdur İli Araştırması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(2), 385-402. <https://doi.org/10.33712/Mana.771799>
- Schraeder, M., Tears, R. S., & Jordan, M. H. (2005). Organizational Culture In Public Sector Organizations: Promoting Change Through Training And Leading By Example. *Leadership & Organization Development Journal*, 26(6), 492-502. <https://doi.org/10.1108/01437730510617681>
- Silverthorne, C. (2004). The Impact Of Organizational Culture And Person-Organization Fit On Organizational Commitment And Job Satisfaction In Taiwan. *Leadership & Organization Development Journal*, 25(7), 592-599. <https://doi.org/10.1108/01437730410561477>
- Souiden, N., Kassim, N. M., & Hong, H. (2006). The Effect Of Corporate Branding Dimensions On Consumers' Product Evaluation: A Cross-Cultural Analysis. *European Journal Of Marketing*, 40(7/8), 825-845. <https://doi.org/10.1108/03090560610670016>
- Şahin, H., & Topal, B. (2017). İşgörenlerin Kurumsal İmaj Algılarını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Icomep 2017 Özel Sayısı*, 164-181. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/362611>
- Şeşen, Y., & Şeşen, E. (2019). Bilgi Merkezlerinde Kurumsal İmaj Uygulamaları. *Laü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/Euljss/598129>
- Şişli, G., & Köse, S. (2015). Kurum Kültürü Ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Devlet Ve Vakıf Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41, 165-193. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/Erciyesiibd/78037>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics* (Seventh Edition). Pearson.
- Taşlıyan, M., Paksoy, H. M., & Hırlak, B. (2013). The Investigation Of Relationship Between Organizational Images With Organizational Commitment, Organizational Citizenship Behavior And Academic Success. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 775-805. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/256859>
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi Ve Spss İle Veri Analizi* (6. Bs). Nobel Yayın Dağıtım.
- Teke, A., & Şimşek, H. (2020). Emniyet Yönetim Sistemi Uygulamalarının Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkileri: Uçuş Eğitim Organizasyonlarında Bir Araştırma. *Journal Of Aviation*, 4(1), 45-60. <https://doi.org/10.30518/Jav.737910>
- Türkkahraman, D. D. M. (2011). Günümüzün Büyüsü İmaj Ve Gerçek Hayat. *Sosyoloji Konferansları*, 30, 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/İusoskon/118826>
- Uluçay, D. M. (2017). Kurumsal İmaj Ölçümünde Kişiselleştirme Metaforu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 102-118. <https://doi.org/10.31123/Akil.437466>
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgütsel Sinizmin Nedeni Örgüt Kültürü Müdür? *International Journal Of Management And Administration*, 3(5), 13-20. <https://doi.org/10.29064/İjma.494113>
- Zengin, Y., & Kaygın, E. (2019). Örgüt Kültürünün Örgütsel Yenilik Ve Personel Güçlendirmeyle İlişkisi: Şanlıurfa'da Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 903-928. <https://doi.org/10.17755/Esosder.480286>

Yazılı Basının Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye'ye İlişkin Dönemsel Bir Analiz^{*1}

Semih Serkant AKTUĞ^{**}
Fatih KEKEÇ^{***}
Mehmet DAĞ^{****}

Özet

Kalkınma odaklı olarak hazırlanan planlar makro ekonomik hedeflere dayanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma planları ve bu planların uygulamasına büyük önem verildiği görülmektedir. Kalkınma planlarında yer verilen hedefler, bu planları somut birer politika çerçevesi haline getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Kalkınma Planları kapsamında makro ekonomik hedeflerin ulusal yazılı basın sunumunu araştırmaktır. Ulusal yazılı basın bünyesinde yer alan üç adet ulusal gazetemiz 1990-2015 yılları aralık alınmıştır. Araştırma sonucunda ekonomik göstergeler konusunda kalkınma planları ile yazılı basın da yer alan göstergelerin haber kaynakları ve makro ekonomik değerlerinin tutarlılık göstermediği tespit edilmiştir. Enflasyon, büyüme ve işsizlik rakamlarına bakıldığında yazılı basın unsuru gazetelerin haber kaynakları olan ulusal ve uluslararası haber ajans ve derecelendirme kuruluşlarınca farklı değerlerin ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kalkınma, Kalkınma Planları, Yazılı Basın

Effects of Written Press on Development: A Periodic Analysis on Turkey

Abstract

Development-oriented plans are based on macroeconomic objectives. It is seen that development plans and implementation of these plans are given great importance especially in developing countries. The objectives included in the development plans make these plans a concrete policy framework. The purpose of this study, macro economic targets in Turkey within the scope of the Plan of Development is to investigate the report written in the national press. The three national newspapers in the national print media were published in the 1990-2015 period. As a result of the research, it was found that the news sources and macroeconomic values of the economic development indicators and the indicators in the press were not consistent. When the inflation, growth and unemployment figures are analyzed, it has been found that different values emerge by the national and international news agencies and rating agencies, which are the news sources of print press.

Keywords

Development, Development Plans, Print Press

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’de Yazılı Basının Kalkınma Üzerindeki Etkileri: 1990-2015 Dönemi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^{**} Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İktisat Bölümü, semih.aktug@gmail.com ORCID: 0000-0002-9745-0010

^{***} Bilim Uzmanı, Şırnak Üniversitesi, fatihkecec@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1882-8554

^{****} Doç. Dr. Siirt Üniversitesi, Maliye Bölümü, mehmetdag323@gmail.com ORCID: 0000-0003-2206-2184.

Atıf yapmak için / To cite this article: Dağ, M., Kekeç, F. & Aktuğ, S.S. (2020). Yazılı Basının Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye'ye İlişkin Dönemsel Bir Analiz. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): 149-171.

GİRİŞ

Günlük hayata dair yönelimlerimiz konusunda bizlere “Günlük hayatta yaşanan olaylar herkes için aynı derecede önemli değildir. Sizin için bir tanıdığınızı trafik kazasında kaybetmiş olmak en önemli olay iken, başkaları için başka olaylar, daha önemli olabilir. Kimisi işsizliği, kimisi hayat pahalılığını ve kimisi de sağlık sistemini en önemli sorun olarak görebilir. Bunlar, insanların öncelikle çözülmesi gerektiğini düşündükleri, onları yakından etkileyen ya da meşgul eden sorunlardır. Aynen bireyler gibi bütün sosyal ve ekonomik sistemlerinde karşı karşıya buldukları sorunlar önünde çalışmaya nereden başlanabileceğine karar vermeye yarayan öncelik sıralamaları mevcuttur.” (Dearing & Rogers, 2015) Okunulan gazete, dinlenen radyo ve izlenen televizyonun da bir gündemi vardır. “Gündemin en önemli konusu gazetede manşet (anasayfa), radyo ve televizyonda ise ana haberdır.” (Yüksel, 2011)

Ulusal yazılı basının gerek habere ayırdığı yer, aktör, ekonomik veri ve ekonomiye ilişkin tutumlara ait sınıflandırma sonrası haber sayısının çok olması, ulusal yazılı basın ekonomi göstergelerinin araştırılması noktasında beklenilenden daha fazla veri elde edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu verilerin çokluğundan kaynaklı olarak araştırmamıza ait hipotez ve alt hipotezler geliştirilmiştir. Kalkınma bünyesinde yer alan haberlere ve aktörlere ait birçok veri analiz sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; Kalkınma İktisadı Teori, Politika ve Uygulama. Bu bölümde Kalkınma iktisadının hangi teori, kapsam ve öneme sahip olduğu; hangi yaklaşımlara sahip olduğu hakkında teorik bilgiler sunulacaktır. Diğer bir husus, 1990 sonrası Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 6, 7, 8, 9 ve 10. Kalkınma Planlarının incelemesi, Uluslararası ve Ulusal Kalkınma Proje ve Bölgeleri hakkında bilgiler sunulurken genel kapsamda bölgesel kalkınmanın kavram ve teori ile politikaları hakkında hangi değişkenlere imkân verdiği karşılaştırılmalı olarak sunulacaktır. İkinci Bölümde; Yazılı Basın, Analitik Yaklaşım ve Metodoloji bölümünde örneklem dahilinde incelenen üç gazetenin kısa tarihçeleri, medya etkileşim araçları, kitle iletişim araçları, yazılı basının önemi, kamusal alan, medyanın gücü, gündem belirlemelerine değinilecektir. Alt bölümlerde ise analitik yaklaşım ve inceleme metodolojisinin yanı sıra, araştırma yöntem ve soruları cevaplanacaktır. Sonrasında ise hipotez ve alt hipotezler sunulacaktır. Üçüncü Bölümde; 1990-2015 yılları arası (Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye) gazetelerinin ana sayfalarında yer alan kalkınma planlarının makro ekonomik göstergelerinin sunumu ile bu göstergelerin nicel ve içerik analizlerine yer verilecektir. Gösterge analizlerinde elde edilen bulgulara ait değerlendirmeler sunulacaktır. Tutarlılık testleri uygulaması ile kalkınma plan hedeflerinin ve ulusal yazılı basın unsuru gazete haberlerinin tutarlılık sonuçlarının analizleri ortaya konulacaktır. Ana hipotez ve alt hipotezlerimizin doğrulanma durumları değerlendirilecektir. Bu çalışmamızda elde edilen veriler üzerine (SPSS) istatistik hesaplama programı yardımıyla ki-kare uyum testleri uygulanacaktır. Veri analizi yöntemiyle elde edilen analiz sonuçlarına göre karşılaştırmaları yapılacak olup, verilerin uyum testi sonuçlarına göre tutarlılıkları ispatlanacaktır. Kalkınma planlarının hedeflerinin analizleri ile yazılı basın kısmında yer alan ekonomi haberlerinde yer alan makro ekonomik göstergelerin ne sıklıkla ele alındığı ispatlanmaya çalışılacaktır. Kalkınma raporlarının hedeflerinde yer alan ekonomi hedeflerine ait nicel değerlerin ne derecede gerçekleştiği ispatlanacaktır.

KALKINMA TEORİ, POLİTİKA ve UYGULAMA

Büyüme ve Kalkınmanın Tanımı, Önemi ve Kapsamı

Büyüme kavramsal olarak, ekonomi kavramı olarak düşüldüğünde üretime yönelik değerlerin kişi başına düşen gelir olarak değerlendirildiği, nitelik bakımından değil de nicelik bakımından sonuçlara yansıyan bir değerdir. (Han & Kaya, 2015). Büyümeyi etkileyen faktörler arasında

devletin ekonomik faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Devletlerin büyümeyi desteklemek amacıyla kamu harcamalarını artırması dışlama etkisi ve vergi oranlarındaki artıştan dolayı istenen etkiden farklı olarak ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabilmektedir (Keyifli ve Akdede,2020:331). Bu nedenle büyümeye yönelik devlet müdahalesinin planlı ve kalkınma odaklı gerçekleştirilmesi gerekmektedir

Kalkınma kavramı, gelişme olarak geri kalan bir toplumda ekonomik ve sosyo-kültürel değerlerin değişime uğraması ve yenilenmesidir. İnsanlık açısından toplumun yüksek kültürel değer argümanlarını üretebilmesi için yerine getirmesi gereken bir süre gelen değişimi ve sürekli olarak güncellenmesini ifade eder. (Han & Kaya, 2015)

Kara'ya göre tüm bu ekonomik faaliyetler bir mekânda gerçekleşirken, iş dünyası ve iktisadi sektörler, üretim alanları ve teknolojilerinin kullanılması gibi, yer ve mekân olgusu ile ilgili olarak da bir seçim yapmaktadırlar. Diğer yandan üretim için gerekli olan kaynaklarda mekânlara göre farklı bir biçimde dağılmışlardır. Bu kaynak değerlerinin belli başlı bölgelerde yaygınlaştığı, diğer kalkınma bölgelerinde ise hepsinin veya bir kısmının beklenenin altında gelişim sağladıkları gözlenmektedir. İktisadi işlevlerin ve değerlerin bölgesel dağılımdaki, sayısal ve özellik açısından farklılıkları, fabrika ve destekleyicilerin mekân yeri belirlemede, bölge ve şehirlerin gelişim değerlerinde, toplumsal refah ve kültürel zenginlikte, faktör gelirlerinde farklılıklar yaratabilmektedir. İşsizlik gösterge oranları ve GSYH'nin değerinin ortaya çıkabilecek bu farklılıkların, bir ülkede yıllardır devam eden ve kalıcı hale gelmesinin tetikleyeceği sosyal sancılar ve siyasi sancılar, bir takım bölgesel iktisat politikaların uygulanması konusunu zorunlu hale getirmektedir (Kara, 2013).

Türkiye'de Kalkınma İktisadının Gelişimi

Kalkınma iktisadının doğuşuna baktığımızda; sürdürülebilir bir ekonomik dengeye sahip olmak için devlet politikaları gereği Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve iktisadi kalkınma programların hazırlanması sağlanmıştır.

Şenses'e göre kalkınma iktisadının tarihçesi; ilk olarak 1960 yılında DPT kuruluşunu takip eden ve beşer yıllık periyotlar şeklinde devam eden kalkınma planları şeklinde hazırlanmıştır. İlk plan olan ve 1963-1967 arasındaki yılları kapsayan I. Kalkınma Planında; bölgesel planlama ön plana çıkmıştır. Bu planda finans temelli teşvikler sunulmuştur. II. Kalkınma Planında 1968 yılından sonrası için büyük çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini kapsayan 22 il dahilinde Kalkınma Öncelikli Yörelere (KÖY) belirlenmiştir. III. Kalkınma Planında, (KÖY) desteklenmesini kapsayan illere ve yörelere yönelik bölgesel kalkınma politikaları gündeme gelmiştir. 1968-1972 yılları arasında II. Kalkınma Planında hızlı sanayileşme ve kentleşmeden kaynaklanan göçlerin neden olduğu nüfus sorunlarına ve çarpık kentleşmelere odaklanılmıştır. 1972 yılından sonra Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin az gelişmiş ekonomik koşulları nedeniyle bu bölgelerdeki bütün iller kalkınmada öncelikli yörelere kapsamına alınmıştır. III. Kalkınma Planında 1973-1977 yılları arasında bölgesel dengesizliklerden meydana gelen farkların giderilmesi, araştırmalar sonucu belirlenen az gelişmiş bölgelerin kalkınması ilkesi öne çıkmıştır. Finansal ve ekonomik teşvikler, kalkınma açısından az gelişmiş bölgeler için sanayileşme ve kültürleşme programları, istatistiki ve envanter dahilinde yapılan çalışmalar izlemiştir. İlk kez KÖY kavramı kalkınma planında kullanılmıştır. 1979 KÖY kapsamındaki il sayısı 41 olmuştur. KÖY'ler dışında kalan bölgeler, teşvik unsurlarının uygulanması açısından gelişmiş yörelere ve normal yörelere şeklinde sınıflandırılmış, her bir yöre teşvik araçlarından farklı oranlarda yararlanması sağlanmıştır. 1980 yılından itibaren gündeme gelen

ulusallaşmanın yerin bıraktığı küreselleşme ve dışa açık kalkınma modeli Türkiye'nin mikro ve makroekonomi politikalarında büyük değişikliklere yol açarken, uygulanan bölgesel politikalar ulusal karakterini büyük ölçüde korumuştur. İhracatı artırmaya yönelik politikaların yanı sıra, az gelişmiş bölgeler için bölge planları üretilmeye başlanmıştır. (Şenses, 2007)

1979-1983 tarihleri arasında uygulanan IV. Kalkınma Planında bölgesel sorunlara yönelik kaynakların işlenebilmesi öne çıkmıştır. Yatırımlar için faiz indirimleri, finansal yardımlar, il bölge düzeyinde yatırımlar yapılmıştır. Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi ve GAP Projesi uygulanmıştır. Özellikle 1981 yılında KÖY sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak KÖY kapsamının il sayısı daraltılarak, il sayısı 25'e indirilmiştir. İkinci olarak da KÖY kapsamındaki illerin aynı kalkınma seviyesi göstermediği dikkate alınarak, görece olarak daha az gelişmiş olan bazı illere teşvik tedbirleri açısından daha fazla önem verilmesi hükümet programı kapsamında Bakanlar Kurulu tarafından uygun görülmüştür. Daha sonra bu görüşe bağlı kalınarak KÖY'ler, "I. Derecede KÖY ve II. Derecede KÖY" olmak üzere iki ayrı grup olarak ele alınmıştır. Beşincisi düzenlenen ve 1985-1989 yılları arasında kapsayan V. Kalkınma Planında az gelişmiş ve ekonomik kaynak çeşitliliği olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak ve sermaye ile teşviklerin kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması ilkesi benimsenmiştir. Ekonomik değere sahip sermaye ve potansiyeli olan kaynakların belirlenmesi için bölgesel kalkınma programları hazırlanmıştır. Bu programlar doğrultusunda ilgili ekonomik yatırımlar seçilmiş, öncelikli bölge ve sektörlerdeki finansman, altyapı ve sanayileşme projeleri geliştirilmiştir. (Şenses, 2007)

1990-1994 yılları arasında uygulanan VI. Kalkınma Planında sosyal, idari ve finansal boyutlar ele alınmıştır. Bu planda KÖY'lere yönelik finansal kaynaklar artırılmıştır. KÖY'lere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulmuştur. 1996 yılında alınan bir karar ile ikinci derecede KÖY'ler kaldırılarak KÖY kapsamındaki illerin tamamı birinci derecede KÖY olarak ilan edilmiştir. 1998 yılında KÖY kapsamındaki il sayısı 50 ile çıkmıştır. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye AB'ye adaylık statüsü verildikten sonra AB bölgesel politikası kabul görmeye başlanmıştır. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için yerel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılması, yerel girişimcilğe canlılık kazandırılması ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi yoluyla bölge ekonomisine dinamizm katılarak rekabet gücünün artırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır.

1996-2000 VII. Kalkınma Planı sektörler bazlı ve mekânsal (konum ve bölge kapsamında) çalışmalar ile bütünleştirilmiştir. Ekonomik ve kalkınma odaklı kodlamalar ile sınıflandırılan bölgesel farklılıkların giderilmesi ve bölgesel rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. KÖY bölgeleri ve iller politikası devam ettirilmiştir. Bir sonraki plan olan özellikle 1999 krizinden sonraki döneme denk gelen 2001-2005 yılları arasındaki VIII. Kalkınma Planında Avrupa Birliği bölgesel politikalarına uyum ve üyelik süreci ile sermaye ve yatırım kaynaklarının kullanımının etkinleştirilmesi benimsenmiştir. Ulusal ve bölgesel bazlı ilk kapsamlı bölgesel planlar yapılmıştır. Özellikle takibi, kanunlaştırılması ve sosyalleştirilmesi açısından 2006 yılında "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" yayınlanmıştır. Bir sonraki plan olan 2007-2013 yılları arasında kapsayan IX. Kalkınma Planında, AB bölgesel politikalarına uyum çalışmaları kapsamında tam üyelik müktesebatının şartlarını yerine getirilmesini kapsayan planlı ve programlı kalkınma ile istikrarın sağlanması öne çıkmıştır. (Şenses, 2007)

İktisadi kalkınmanın doğuşu olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgesel ve ekonomik güç dengeleri ile büyük nüfus değişimleri nedeniyle devletler bazında önemli sınır değişiklikleri ve bu bağlamda yönetsel ve idari değişikliklerden kaynaklı bir değişimin ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkiye’de Kalkınmanın Seyri ve İzlenen Politikalar

Kalkınma politikaları Türkiye’de 1930’ların başından 1958 yılı İmar ve İskân Bakanlığının kuruluşuna kadar olan seyrinde tam anlamıyla ulusal ve bölgesel kalkınma planları hazırlanmamış olup, 1963 yılı 1. Bölgesel Kalkınma Planına kadar planlı bir seyir gözükmemektedir.

Akpınar ve Taşçı’ya göre Türkiye’de, 1930’ların sanayi planları içinde bir bölgesel politika izlendiği, Cumhuriyet yönetiminin Umumi Müfettişlikler kurmasında bölgesel kaygıların rol oynadığı bilinmektedir. Hatta 1935-1936 yılları arasında iktisat vekili olan Celal Bayar, DAP için bölgesel kalkınma planı düzenlettirmiştir. Bunlara ek olarak 1940 yılında Eti Bankası, Zonguldak ili kapsamında bölge planı tasarlatmıştır. Tüm bu öncü girişimlere karşın Türkiye’de bölge planlama çalışmalarının 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığının (İ.İ.B.) kuruluşuyla başladığını söylemek yerinde olur. (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011)

Bu kapsamda daha sonraki yıllar, Cumhuriyet Dönemi ve Liberal Dönem olarak devam etmiştir. 1963 yılı 1. Bölgesel Kalkınma Planına kadar ki süreçte net bir seyir ortaya koyulmamış olup, daha çok bölgesel ihtiyaç ve tarihsel zaman olgusu dahilinde tam bir politik duruş sergilenmemiştir.

I. Kalkınma Dönemi (1923-1950)

I. Kalkınma Dönemi yeni kurulmakta olan bir ülkenin kalkınma programı olduğundan politika, zaman ve mekân olarak diğer kalkınma dönemleri ile karşılaştırması zordur. İkinci bir husus da uluslararası gelişmelere bakıldığında bu dönem II. Dünya savaşı öncesine ve sonrasına denk geldiğinden planların tam olarak sürdürülebilirliğinin sağlanamaması ve uygulanabilirliği düşük seviyelerde olmuştur.

II. Kalkınma Dönemi (1950-1960)

Demokrat Parti’nin iktidar olduğu 1950 ile 1960’lı yıllar arasındaki on yıllık periyotta, gelişimsel olarak ilerleyememiş bölgelerin kalkındırılması için farklı ve fazla daha yoğun çalışmaların uygulanması gerekirken bunun yapılamadığı görülmektedir. Sadece Adnan Menderes’in başkanlığında 1951 yılında oluşturulan hükümetin resmi programı, DAP bölgesi kapsamında, köy okulların inşaatında DAP bölgesinde yer alan illere ve diğer illerin gereksinimlerinin ön planda tutulacağına ve DAP Bölgesinde yeni bir üniversitenin kurulacağına yer verilmiştir. (Dinler, 2014)

Bu dönemdeki politikalara bakacak olursak demokratikleşme hareketleri kapsamında liberal politikaların etkisiyle iller bazında kalkınma planları düşünüldüğü gözlemlenmiştir.

III. Kalkınma Dönemi: 1990’dan 2015’e Kalkınma Planları

1960 yılı sonrasında özellikle 1950 ile 1960 yılları arasındaki döneme çare olarak gelen siyasi iradeler, iktisadi kalkınmayı BYKP ile şekillendirmeyi amaçladılar. Bu çerçevede 30.09.1960 yılında DPT kuruldu. 1963 yılından sonra her beş yılda bir periyotlarda kalkınma planları yayınlanmaya başlandı. (Dinler, 2014)

1960-2015 tarihleri aralığında Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Bakanlığı tarafından planlanacak olan 10 (on) adet kalkınma planından; 1990-2015 yılları arası araştırma

zaman aralığını oluşturan dönemsel kalkınma planları çerçevesinde 5 (beş) adet olan 6, 7, 8, 9, 10. Kalkınma Planları alt başlıklar halinde incelenecektir.

VI. Kalkınma Planı ve Makro Ekonomik Hedefleri (90-94)

Dinler'e göre V. ve VI. Kalkınma Planı'nda uygulanan bölgesel ayrıma dayalı bölgesel kalkınma planlama düşüncesi terk edilmiştir, ancak Kalkınma ve Gelişme Öncelikli Yörelere (KÖY)'de, daha kapsamlı çalışmalar yapılabilmesi için bölgeler ve alt-bölgeler ayrımına gidilen kalkınma ilkesi benimsenmiştir. (Dinler, 2014)

Bu planda, diğer planlardan düşünce olarak, I. ve V. Kalkınma Planında da düşünülen ve uygulanan, büyük kent (metropoliten bölge) problemlerine daha kapsamlı ve geniş yer verilmiştir. Geri kalmış bölgelerin sorunları kadar, aşırı nüfusa sahip yörelerin problemlerinin de ön plana çıktığı, problemlerin çözüm beklediği görüşünün ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Kalkınma planlarından önceki planlarda tanımlanan "16 bölge" uygulaması bırakılarak bölge planlamasının KÖY'lere ağırlık verilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Yine bu planda, ilk defa uygulanması düşünülen, bölgesel politikaların belirlenmesinde, Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarının dikkate alınması ile ekonomik ve kalkınma konularındaki başlıkların altında üyelik müteabı ve kapsamında uyumluluk ilkesi benimsenmiştir. (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011)

VII. Kalkınma Planı ve Makro Ekonomik Hedefleri (96-00)

VII. Kalkınma Planında ulusal kaynakların, en yüksek ekonomik ve toplumsal yararı sağlayacak biçimde geliştirilmesine ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesine çalışılacağı belirtilmektedir. (Keleş & Mengi, 2017)

VII. Kalkınma Planında ve bu plan öncesi dönemde kalkınma planları ile getirilen Kalkınmada Öncelikli Yöre uygulama ve politikalarının, geri kalmış bölgelerin kalkınması ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında katkıları olmakla birlikte bu dengesizliklerin sorun olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Ülke genelinde yer alan bölgelerin değişik imkânlar, niteliklere ve problemlere sahip olması nedeniyle sektör bazlı tercihlerde mekân alanları değerlendirilmesi ile birlikte değerlendirilmesi ve yeni bir planla ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşımla da yeni bazı bölgesel planlama temellerinin atıldığı görülmektedir. (Kara, 2013)

VIII. Kalkınma Planı ve Makro Ekonomik Hedefleri (01-05)

VIII. Kalkınma Planında "Kalkınma ve Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları" başlığı altında, ulusal bazlı bölgesel sorunlar "Dünyada Yer Alan Uluslararası Bölgesel Gelişme Eğilimleri ve Politikaları", "Ulusal Düzey Olarak Türkiye'de Bölgesel Gelişme", "Ulusal Denge Kapsamında; Bölge Planlaması", "Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Geliştirilmesi" ve "Bölgesel, Kırsal Kalkınma" başlıkları altında beş bölümde incelenmiştir. (Dinler, 2014)

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında daha önceki planlardan farklı olarak, özel problemleri olan ve hassas bölgelerin gelişmesini sağlamak için, bölgesel gelişme projesi ve planı yapma fikri açık olarak ortaya konulması, yapılan ve yapılacak olan bölge planları ile ilgili temel, açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Hatta saptanan dört (4) plan bölgesi (GAP, ZBK, DAP ve DOKAP) karşılaştırılarak, bu bölgelerin Türkiye içindeki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır. (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011)

Bu kapsamda; bölgesel çalışmalar, Güneydoğu ve Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Marmara ve Doğu Akdeniz bölgesel gelişme planları başta olmak üzere, komşu ülke ile olan

ekonomik işlevsellik potansiyellerini de dikkate alacak ve organize edecek şekilde hızlandırılarak sürdürülecektir.

IX. Kalkınma Planı ve Makro Ekonomik Hedefleri (07-13)

IX. Kalkınma Planında bölgesel ve yerel gelişme devlet politikalarının, bir yandan bölgelerin kalkınmasını yükseltmek amacıyla ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve iş gücüne katkıyı artırırken, diğer taraftan da bölgelerin altında metropol ve kır-kent arası gelişmişlik farklarını azaltma temel amacına hizmet edeceği belirtilmektedir. Diğer yandan, bu kapsamda gerçekleştirilecek politikaların daha uyumlu ve etkin hale getirilmesine, bölge bazlı yerel dinamiklere ve içsel gelişim potansiyeline dayalı gelişme ortamının oluşturulmasına, yerel düzeyde kurumsal yatırım kapasitenin artırılmasına ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik çalışmalara önem verileceği ifade edilmektedir. (Akpınar, Taşçı, & Özsan, 2011)

Keleş & Mengi'ye göre Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde hazırlanan, 2004-2006 yılları arasında kapsayan ekonomik ve toplumsal uyum alanında izlenecek nasıl bir yardımla desteklenecek orta erimli temel öncelik ihtiyaç alanlarını belirleyen Ön Ulusal Kalkınma Planı'nda (ÖÜKP) da söz edilmektedir. Kamu yönetim sisteminin "iyi yönetim" (Good Governance) yaklaşımı çerçevesinde yeniden ele alınacağı belirtilmekte, merkezi yönetim kapsamında kamu kurum ve kuruluşlarının kuruluş kanun, yönetmelik ve yasalarının görev ve yetki çatışmalarını önleyecek biçimde yeniden düzenlenmesi önemle vurgulanmaktadır. (Keleş & Mengi, 2017)

X. Kalkınma Planı ve Makro Ekonomik Hedefleri (14-18)

X. Kalkınma Planında bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal ve bölgesel düzeyde planlama yapılmıştır. Kapsam olarak alt ve üst ölçekli planlarda ve stratejilerde genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacağından söz edilmiştir. Bölge düzeyinde katılımcı süreçlerle üretilen bölgesel gelişme planı ve stratejileri, bölgesel programlar ve eylem planları aracılığıyla uygulamaya geçileceği belirtilmektedir. Ancak izlenmesi ve takibi öngörülen bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar arasında somut bir araç ve gösterge yer almamaktadır. (Dinler, 2014)

X. Kalkınma Planı üzerinde durulan ve bölgesel gelişme açısından da önem taşıyan bir başka konu, kırsal kalkınmadır. Kırsal yoksulluğun hâlâ sürdüğü; ancak, kırsal alanlarda fiziksel ve toplumsal olanakların geliştirilmesi, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, turizm ve ticaret gibi tarım dışı ekonomik etkinliklerin artırılması, tarımda rekabetin artırılması gibi politikalarla bu yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması önerilmektedir. (Keleş & Mengi, 2017)

Türkiye'de bölgesel gelişme politikası; 2000'li yıllardan itibaren bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması hedefiyle birlikte, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflerini ve kapsamını da içerecek şekilde dönüşmüştür. IX. Kalkınma Planı döneminde, bir taraftan merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikasının etkinleştirilmesine çalışılırken diğer taraftan bölgelerin gelişim potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik strateji ve programlar ile politikalar uygulamaya konulmuş, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın suratl bir şekilde gerçekleştirilmesine ağırlık verilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2013)

MEDYA (YAZILI BASIN), ANALİTİK YAKLAŞIM VE METODOLOJİ

Yazılı Basın, Analitik Yaklaşım ve Metodoloji Analizi

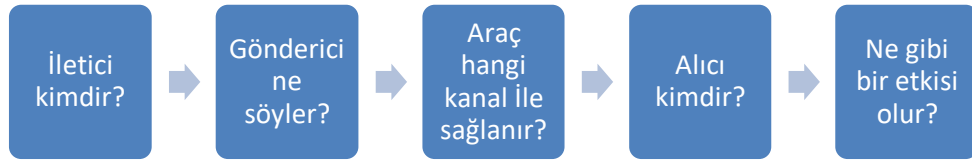
Bu bölümde ulusal yazılı basın unsuru gazetelerin ve kalkınma planlarının analitik yaklaşımı ve metodolojisi incelenecektir. Gazeteler, medya ve kitle iletişim araçları ve metodoloji unsurların kavramsal ve analitik incelemesi irdelenecektir.

Medya Kavramı

Medya (media) kelimesi Latin kökenlidir. Bir başka dilde Fransızca'da çoğul olarak medias olarak yazılır, İngilizce'de ise tekil medium ve çoğul media'yı korur. Bununla birlikte medium Fransızca'dan alınmıştır, medya anlamında da bütünüyle teknolojik ve kavramsal boyutunu düşündürmek için kullanılabilir (televizyon medyumunu elektronik, görsel ve sözel yöntemlere dayanır, kitapsa yazılı dili ve kâğıdı kullanır). İngilizce mass media (değişmez) deyimini Fransızca'dan alınmıştır, media kelimesi büyük ölçekte, kitle iletişim araçları, kitle medyası ya da yalnızca medya olarak adlandırılır. (Maigret, 2011)

Kitle İletişim Araçları ve Kuramları

McQuail ve Windahl'a göre haberler olaylarla daha önceden belirlenmiş noktaların birleşimi olduğu ve hatta haber olaylarının kitle iletişim araçları ile birlikte sunulduğundan bahsedilir. Buna göre ekonomi haberlerinin ve ekonomik hedeflerin özellikle rapor halinde kamusal alana duyurulmasından sonra bunun kitle iletişim aracı olarak kabul edebileceğimiz gazetelerin bu hedef ve raporları nasıl haberleştirdiğinin model olarak kaynak kurum ve haber kurumu arasında bir iletişim sonucu ortaya çıktığı ve bir çeşit dönüt olduğu konusunda kaynak oluştururlar.

Şekil 3.1: Laswell'in iletişim süreci öğeleri

Kaynak: (Mcquail & Windahl, 2010)

Şekil 2.1'de gösterilen haber incelemelerinde iletişim süreci olarak aslında habere konu olan bilginin nasıl, hangi aracı ile hangi kanallardan ulaştığı ve aslında kamusal alanda ve toplumda nasıl bir etki yaptığının şematik olarak ortaya konulması bakımından bize yol göstermektedir. Beş Yıllık Kalkınma Planlarından aldığımız verilerin haber olayı olarak hangi hedefleri seçtiği bu hedeflerin etkilenmesi ve geri dönütleri ile tutarlığının ortaya konulması bakımından sürecin ve sonuçların irdelenmesi ve değerli olması için bize somut bir veri olarak karşımıza çıkması ve karşılaştırılmasının gerçekleştirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Medyada Gazetelerin Yeri

Medya unsuru olan gazetelerce sunulan haber içeriklerinin kaynağı olan sosyal, ekonomik ve siyasi olayların gerçekleştiği zamanın en büyük tanıkları olmaları, gazetelerin ekonomiye ve kalkınmaya yönelik yaşanan sorunları çözmeye toplumsal bir görüş oluşturmaktadır.

“Ampirik araştırmalar tüm kitle iletişiminin, olayların seçiliş biçimi ve belli yanlarının vurgulanması bakımından aynı süzgeç sistemlerinden geçtiğini göstermektedir. Bu hem yazılı basın hem görsel ve işitsel medya için ve haber ajanslarından editörün masasına kadar haberin her aşamasında geçerlidir. Bu seçme mekanizması, bilinçli olarak formüle edilmiş, dikkatle uygulanan bir norm olarak değil, daha çok, bilinçli ve açık bir şekilde varlığının farkında olmadığına bile gazetecinin yargılarını etkileyen örtülü bir mesleki konsensüs biçiminde etkili olur. Halkın dikkatini çekmesi en fazla olası malzemeyi seçip almak için, geniş bir olası tercihler eleğinden geçen habere atfedilen değer, bu mekanizmaya yol gösterir.” (Meyer & Hincman, 2014)

Yazılı basın unsuru gazetelerin haber seçiminde etkili olan bir mekanizmanın halkın tercihlerince kendi içerisinde oluşmuş olan etki mekanizması yardımıyla haberleri değerlendirmesi söz konusudur. Bu mekanizmanın ekonomi haberleri açısından bakacak olursak, ekonomiye ait olan göstergelerin gazete haberlerinde yer alma biçimi ve sıklığı ile değer karşılaştırması yapıldığında etkili olan mekanizmanın ekonomiye ait bulguların gerçekliği ve ulaşılabilirliği açısından kalkınma iktisadına etkisinden söz etmek mümkün olur.

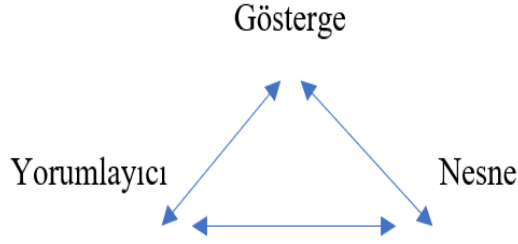
Medyanın Gündem Belirleme Gücü, Yaklaşımları ve Çalışmaları

Hükümetler sadece teknolojiye benzer bir sistemi değil, aynı zamanda sosyo- toplumsal ve teknik sistematiği olan kuramsal ve ekonomik denetim araçları ile yönetilir. (Fiske, 2011). Kuramsal çerçevede ele aldığımızda aslında medyanın gündem belirleme gücü kapsamında iktidar ve ekonomi toplumsal ve teknolojik (iletişim araçlarından olan gazete) olarak bir gündem oluşturma ve bu gündemi takip etme açısından gazete haberleri incelenmesi ve bu inceleme sonucu oluşan verilerin kuramsal olarak ortaya çıkardığı sonuçların iktidarın, kamusal alanın ve toplumun karar verme ve plan yapma açısından gizil bir yönelim ile yönetim aracı olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Maigret'e göre gündem belirleme süreci, topluma ait önceliklerin yer aldığı ve sıralandığı bir hiyerarşidir. Bu sürece ait bir öneme ve önceliğe göre sıralanmış öncüler listesi mevcuttur. Örneğin belli bir anda veya zamanda basında ele alınan konuların aslında toplumun önem vermesine ve televizyonda bu konuların kapladığı yayın zamanının sayımını yaparak yurttaşlar için, kamuoyu araştırmaları ve görüşmeleri gerçekleştirilerek önem derecesini ispatlayabilmektedir. Gündem belirlemede yazarlarca istatistiksel olarak ve niceliksel olarak doğrulanan gündemler arasındaki bağıntı, hatta gazetecilerin kaygılarının önceliği yapının etkisini sorgulamaya yönlendirir. “***Bernard Cohen'in ünlü sözüne göre, medya bize ne düşünmemiz gerektiğini söylemez, neyi düşünmemiz gerektiğini söyler.***” Bir olay karşısında izleyicilerin ve okuyucuların ne gibi olumlu, olumsuz ya da kayıtsız görüşleri olduğunu hiçbir şey belirlemese de her şey bu olay üzerine görüş üretmeye, dolayısıyla olasılıkları elemeye yönlendirir. Buna yakın bir biçimde, Elizabeth Noelle-Neuman'ın **sessizlik sarmalı** kuramı denir (1974), medyanın toplumsal alana ve kamusal alana yönelik, görüşlerin çeşitliliğini baskılayarak müdahale ettiğini savunur.” (Maigret, 2011)

Gündem belirleme gücü ve yaklaşımlarına göre medyanın iletişim araçlarından olan gazetelerde ekonomi haber ve verilerinin bir söylem (kodlama analizi) ve nicel analiz yöntemleriyle incelendiğinde karşımıza çıkacak olan somut verilerin bize kamusal alan ile iktidarın söylem çerçevesinde ekonomiye nasıl yön verdikleri ile ekonomik hedeflerine nasıl ulaşmış, ulaşamadıklarının göstergesi olarak; kuramsal çerçevede değerlendirildiğinde medyanın gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma gücünün gazete haberleri özelinde ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

Kitle İletişim Anlam ve Göstergeleri

Şekil 3.2: Peirce'in anlam öğeleri

Kaynak: (Fiske, 2011)

Fiske'ye göre Pierce'in üç terimi, yukarıdaki modeldeki gibi şekillendirilebilir. İki yönlü oklar her bir kavramın yalnızca diğerleriyle bağlantılı olarak anlaşılabilceğini vurgulamaktadır. “Bir gösterge kendinden başka bir şeye-nesneye-sinyal gönderimde bulunur ve birisi tarafından anlaşılır: yani kullanıcının-yorumlayıcının-zihninde bir etkiye sahiptir. Yorumlayıcının, göstergenin gösterge ile nesne arasında kullanıcı olmadığını anlamamız gerekir.” (Fiske, 2011) Yorumlayıcı, Pierce'in başka bir yerde belirttiği gibi, “anlamlandırıcı” etkisidir. “Yani hem gösterge hem de kullanıcının nesne ile ilgili deneyimi tarafından üretilen soyut bir kavramdır.” (Fiske, 2011)

Kitle iletişiminde anlam ve göstergeler ekonomi haberlerinin yorumlanmasında önem arz etmektedir. Ekonomi hedef göstergelerinin nasıl oluştuğu toplumca ve ekonomik sistem tarafından nasıl belirlendiği merak konusudur. Yorumlayıcı konumundaki haber ağı ile gösterge haberler arasındaki ilişkilerin ispatlarında kullanılmaktadır. Örneğin enflasyon değerlerini ele alırsak; bir malın bir önceki alım fiyatı ile arasındaki değişimi göstermektedir. Buradaki enflasyon kavramının anlamlandırılması için hangi malların sorusu gündeme gelmektedir. Bu malların kim tarafından nasıl değerlendirildiği, hangi sürelerin baz alındığı, hangi mekanların baz alındığı gibi birçok soruyla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu soruların cevaplandırılması anlamlandırma ve gösterge açısından incelenmelidir.

İletişimin Etkileri ve Etki Araştırmaları

McQuail & Windahl'a göre kitle iletişiminin araçlarının etkileri konusunda yapılan ilk çalışmalar kapsamında (örneğin, Hovland vd. 1949) iletişimin etkileri olarak en başta bilgi havuzunu etkilemesi, enformasyonu etkilemesi, kişilerin tutumları etkilemesi sonucunda toplumun davranışlarını şekillendirdiği sonucuna varmışlardır. (Mcquail & Windahl, 2010)

İletişim etkileri ve araştırmaları açısından enformasyon ile medya gündeminin, kamu gündem ve politika etkileşiminden söz etmek mümkündür. Etki araştırmaları kapsamında bakılırsa daha çok gündem oluşturma araştırmaları söz konusudur.

1990-2015 Yılları Arası Yazılı Basında Kalkınmanın Sunumu: Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye Gazeteleri Örneği

Araştırma Yöntemi: Analitik Yaklaşım ve Metodoloji

Bu çalışmada toplum bilimsel araştırmalarda ekonomi haberlerinin, kamusal alanı temsil ettiğini düşündüğümüz Gazetelerin (Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye) ve Beş Yıllık Kalkınma

Planlarının ekonomik hedef göstergelerinin (Enflasyon, büyüme, nüfus ...) tutarlılıkları ve hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı ile içerik analizi ile ekonomi politikalarının yazılı basında ne ölçüde algılandığı ve toplum üzerinde ne gibi etkileri olduğu istatistiksel analiz yöntemleri ile incelenmiştir.

Araştırma yöntemi ve metodolojisi olarak; üç adet ulusal gazete belirlenmiş ve görüş farklılıkları gözetilerek daha sonra bu gazetelerin manşet dediğimiz ana sayfaları referans olarak alınmıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planları devlet politikası bağlamında ilgili hükümet politikaları gözetilerek, düzenli olarak beş yılda bir ekonomi ve kalkınma odaklı resmi plan olarak yayınlanmaya başlanmıştır. Bu gazetelerin ve kalkınma planlarının gösterge belirleme çalışmaları ve kısıtlamaları ele alınmış ve gazetelerde yer alabilecek bazı göstergeler seçilmiştir. Bu göstergeler enflasyon, büyüme, nüfus, işsizlik, istihdam, ithalat, ihracat gibi nicel hedef değişkenler olarak ele alınmış ve bu değişkenlerin ilgili gazetelerde ne gibi yansıma ve tutarlılığa sahip olduğu SPPS ile analiz edilmiştir. Ayrıca gazetelerde yer alan kalkınma odaklı haberler de içerik analizi yöntemiyle işlenmiştir. Sonuç olarak ise bu analiz değer ve yorumları tez sonucu olarak bizlere dönüt vermiştir. Nihayet, hipotezlerin doğruluğu test edilerek tezin sonucu kısmı oluşturulmuştur.

Haber İddialarının Analizi ve Kodlama Rehberi

Çalışmamızda ampirik verilerin değerlendirilmesi için haber iddia analizi yöntemi uygulanacaktır. İddia, politik haberlere ait bir fikrin sözel veya sayısal olarak kamusal alan ve yazılı basın kapsamında yer almasıdır. İddia analizinden kasıt aslında Kalkınma Planları hedeflerinin iddia olarak ele alınması ve bu iddiaların yazılı basında fiziksel ve sözel eyleme nasıl dönüştüğünün incelenmesidir. Bu bir haber köşesi ya da ekonomik veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktör olarak ise devlet, Ekonomi Bakanının açıklamaları, ekonomi dergisi haberi, uluslararası derecelendirme kararları gibi bireysel ve anonim aktörler ayrı ayrı incelenecektir.

Araştırma Değişkenlerinin ve Haber Göstergelerinin Analiz Yöntemi

Araştırmaya ait haber iddiaları ve haber göstergeleri çerçevesinde oluşturulan iddia analiz yöntemine göre iddia, 8 hedef göstergesi çerçevesinde ayrı ana parçaya bölünmüş ve bu haber göstergesi unsurları her biri de alt gösterge değişkenlerine ayrılmıştır. İddianın bağımlı değişkeni ulusal yazılı basındaki ve Kalkınma Planlarındaki hedeflerdir. Bağımsız değişkenleri oluşturan haber gösterge değişkenleri ise iddianın yerini, zamanını, ana göstergesini, olumlu ve olumsuz görüşler, gazetelerin adı, haber içeriğindeki göstergeler, haberin gösterge manşeti, iddianın haber içeriği konusu, haberin nasıl çerçvelendiğidir. İddia analizi aşağıda ele alınmıştır. Ayrıca ek olarak kodlama kitabı başlığı altında yer almaktadır.

Ekonomi haberlerinin göstergelerine ait iddia analizi değişkenleri:

- a. Haber Göstergesi İddiasının yeri ve zamanı (iddia ne zaman ve nerede gerçekleşti?)

Haber Değişkenleri: Yıl, ay, gün, ülke, bölge, şehir

- b. İddia Haberi Sahibi: İddia sahibi aktör (iddiayı kim yaptı?)

Değişkenler: Ekonomik Göstergelere ilişkin hedefler, hedef tipi, eylem alanı, kaynağı

- c. Eylem Türü: İddia yazılı basında nasıl yer aldı? (İddianın biçimi)

Değişken: biçim

- d. İddianın hedefi: İddia kimlere yöneltildi?

Değişkenler: İddianın yönelme adresi, adres bölgesi

- e. İddianın asıl konusu (İddia ne hakkında?)

Değişkenler: Haberin alanı, haberin konusu

f. Nesne aktör: Eğer haberlerin göstergelerine ait iddialar gerçekleşirse kimler etkilenecek? (Kime karşı? Kim için?)

Değişken: Nesne alanı

g. İddianın somutlaştırılması (Neden bu eylem yapılmıştır?)

Değişkenler: Haber Çerçevesi

h. İddianın sınıfı (İddia nicel mi yoksa nitel mi?)

Değişkenler: Oranlar ve hedefler

Araştırma Soruları ve Hipotez

Araştırmamızın ana hipotezi Türkiye Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca kabul edilen ekonomik ve beşerî kalkınmanın performans göstergeleri (enflasyon, ihracat, ithalat, nüfus artış hızı, istihdam, işsizlik, büyüme rakamları) kapsamında Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Resmî Gazete'de yayınlanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında hedef olarak belirlenen ekonomik gösterge değerlerinin ulusal yazılı basında (Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye) yayımlanan göstergeler ile korelasyonunu SPSS programı yardımı ile ispatlamak kaydıyla; ekonominin medya bağlamında Ekonomik gösterge ile haberlerin ulusal yazılı basında NASIL ele alındığı ve bu bağlamda kalkınma hedeflerine ulaşmanın gerçekleştiğinden bahsedilip edilemeyeceği ana hipotez sorusu üzerinde durulmaktadır.

Araştırmada, 1960 yılı sonrası DPT tarafından hazırlanmaya başlanan Kalkınma Planlarının 2018 yılına kadar olan 10 (on) adet kalkınma planından son dönemlere ait 5 (beş) adet kalkınma planlarının incelenmesi öngörülmektedir. Bu öngörünün 1970 öncesi yazılı basın kaynaklarından Türkiye Gazetesi'nin basımının olmaması göz önünde bulundurulmuştur. Bu sebeple 1990-2015 yılları arasında yayımlanan 6, 7, 8, 9, 10'uncu kalkınma planları göstergeleri ele alınmaktadır. Haberler ve göstergelerin genel olarak nicel analizi ve söylem analizi ile araştırma sorularına cevap aranacak ve gösterge karşılaştırmaları analiz edilecektir.

Çalışmamızda yer alan karşılaştırma ve söylem analizinde gazetelere göre farklılıklar olmakla birlikte anasayfa bazında inceleme olduğundan gazete bazlı farklılıklar içermektedir.

Araştırma Ana Sorusu: Türkiye'de medya unsuru olan ulusal haber içeriklerinde yer alan ekonomik göstergeler **Nasıl** ele alınmıştır? Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomi göstergeleri ışığında ulusal yazılı basında gösterge hedeflerine ulaşıldığından söz edilebilir mi?

Araştırma sorusu 1: Yapılan veri analizi sonucunda Beş Yıllık Kalkınma Planlarına ilişkin ekonomi hedeflerinde hangi alanlara göre sınıflandırılması görülmüştür?

Araştırma sorusu 2: Kamusal alanın bir parçası olan ulusal yazılı basın ekonomi haberleri konularında yerel, bölgesel, ulusal ekonomi haberleri ne sıklıkta ve nasıl bir bakış açısıyla yer alıyor?

Araştırma sorusu 3: Türkiye'de ulusal yazılı basının şekillendirdiği kamusal alandaki ekonomi haberlerinin kalkınmaya etkisinden söz edilebilir mi?

Araştırma sorusu 4: Türkiye kamusal alanında ne tür bir kalkınma vardır? Türü ve içeriği nasıldır? Ekonomi haberlerinde hangi göstergeler sıklıkla referans gösterilmektedir?

Araştırma sorusu 5: Yazılı basında Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ekonomi ile ilgili belirlenen politikalar nasıl yer alıyor? Nasıl değerlendiriliyor?

Araştırma sorusu 6: Ekonomik gelişmeler ve göstergeler ulusal yazılı basında nasıl değerlendiriliyor? Ekonomik gelişme tartışmaları medya tarafından nasıl ele alınıyor?

Araştırma sorusu 7: Ulusal yazılı basın unsuru gazetelerin ekonomi söylemi Türkiye'deki politik çerçeve açısından ne şekildedir?

Araştırma sorusu 8: Bu araştırmada elde edilen verilere ait sonuçlar ile Beş Yıllık Kalkınma Planları arasında bir uyum var mıdır?

Araştırma İçerik Dizaynı ve İçerik Analizi Metodu

Yazılı basın unsurları ile ilgili araştırma ve inceleme evreni Türkiye’de yayınlanan ulusal ve uluslararası ölçekte dağıtılan günlük gazeteler olarak sınırlanmaktadır. Ulusal yazılı basının farklı politik eğilimleri olan, farklı kesimlerin temsil edilmesi açısından yaptığımız araştırma, üç yazılı basın unsuru ulusal gazete ve bu gazetelerin 1990-2015 yılları arasındaki gazete yayınlarını kapsamaktadır. Belirlenen gazetelerin ana sayfa (manşet) ekonomi bölümlerine ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de yaşanan önemli ekonomi haberleri her üç gazete ele alınarak analiz edilmiştir.

Özellikle yapılan araştırmanın 10 (on) adet Beş Yıllık Kalkınma Planından son 5 (Beş) adet olanının ele alınması istatistik açısından genelleme yapabilmek için tercih edilmiştir. Seçilen zaman aralığının 25 (yirmi beş) yılı kapsaması araştırma örneklem havuzunun çok geniş olması ve haber içeriklerinin fazla olmasına imkân sağlamıştır. Özellikle son 25 (yirmi beş) yılın baz alınması 1990 sonrası ekonomik olarak hem küresel hem de ulusal krizlerin yaşanması, yazılı basın unsuru gazetelerin basın ve yayım olarak o tarihlerde fiziki olarak ulaşmaya imkâna sağlaması açısından gerekli görülmüştür.

Seçilen haberlerin ekonomi ve göstergeleri ile ilgili olup olmadığını analiz edebilmek ve uygunluk, geçerlilik testi içinde Beş Yıllık Kalkınma Planları baz alınan göstergeler aranmıştır. Örneklem, gazete arşivinde taranarak yapıldığından, fotoğraf ile tek tek kayıt altına alınarak tekrar tekrar inceleme imkânına sahip olunmuştur.

Araştırmada yazılı basın konuyu nasıl ele almış, nasıl haberleştirmiş, hangi kaynakları baz almış, hangi göstergelere yer vermiş ve Türk halkına ekonomi haber ve göstergeleri nasıl yansıttığı ele alınmıştır. Aslında ekonomi haberlerinin Kalkınma Planları açısından mevcut hükümet politikalarının işleyişi açısından yazılı basın aracılığıyla nasıl yansıtıldığı ve bu ekonomik göstergeler arasında uyum olup olmadığı çalışmamızda sorgulanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Medya dediğimiz alanda aslında sadece gazeteler yer almaz. TV, Radyo, Dergi, Web Sayfaları vb. birçok alanda karşımıza çıkar. Mevcut araştırmada zorunlu olarak zaman ve ulaşılabilirlik açısından gazetelerin ele alınması en uygun araştırma unsuru olarak seçilmiştir. Bu alanda 3 (üç) adet gazete seçilip diğer gazetelerin elenmesi de bir kısıt olmaktadır. Bu kısıtlamayı da farklı eğilimli tirajı yüksek ve ilgili zaman aralığına sahip gazeteler ele alınmıştır. Özellikle gazete arşivlerine ulaşmak için T.C. Milli Kütüphane Müdürlüğüne arşivlenmesi ve derleme kütüphane olduğundan tüm basılı kaynakların orada arşivlenmesi açısından tek merkezden gazete arşivlerine ulaşmak bir kısıtlama unsuru olmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Çalışma kapsamında yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

Yazılı Basın Araştırmalarında Yer Alan Gazete Haberlerine İlişkin Genel Bulgular

Bu çalışmamızın analiz konusunu oluşturan Kalkınma Planlarına ilişkin 1990-2015 yılları arasında belirlenen Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye Gazetelerinin ana sayfa (Manşet) haberlerine ilişkin 27.000 poz haber sayfasının Kalkınma Planı hedefleri ile bölgesel kalkınma

projeleri haberlerinin iddia analizinde belirtilen hedef, aktör ve sorulara ilişkilerinin nicel ve nitel incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan gazete haberlerine konu olan makro ekonomi göstergelerinin yıl sonu değerlerine bakıldığında, kalkınma planları hedeflerinden farklı gösterge değerlerine sahipler mi? sorusuna cevap aranacaktır.

Araştırma sorularıyla hipotezlere cevap verebilmek amacıyla ortaya konulan istatistik testler yoluyla haber gösterge verilerinin savunulan hipotezleri destekleyip desteklemediği irdelenmiştir.

Tablo 3.1: *Ulusal yazılı basın gazetelerine ait haber dağılımı*

Gazete adı	Sayı	Yüzde
Cumhuriyet	9.150	33,03
Hürriyet	9.310	33,61
Türkiye	9.240	33,36
Toplam	27.700	100,00

Haber gösterge iddialarının ve aynı zamanda haberlerin içeriklerinin gazetelere göre dağılımını gösteren Tablo 3.1.'e göre, ekonomi ve kalkınma planı hedef göstergelerine en çok rastlanan gazete Hürriyet Gazetesi olduğu saptanmıştır.

Tablo 3.2: *Haberin gazetede göstergelere göre dağılımı*

Ekonomik gösterge * içerik içeriği çapraz tablolama						
			İçerik içeriği			Toplam
			Nötr	Olumlu	Olumsuz	
Ekonomik gösterge	Enflasyon	Değer	24	19	5	48
		% ekonomik gösterge	50,0%	39,6%	10,4%	100,0%
		% Toplam	3,8%	3,0%	0,8%	7,7%
	İhracat	Değer	36	29	8	73
		% ekonomik gösterge	49,3%	39,7%	11,0%	100,0%
		% Toplam	5,8%	4,6%	1,3%	11,7%
	İthalat	Değer	48	34	28	110
		% ekonomik gösterge	43,6%	30,9%	25,5%	100,0%
		% Toplam	7,7%	5,4%	4,5%	17,6%
	Nüfus Artış Hızı	Değer	24	31	36	91
		% ekonomik gösterge	26,4%	34,1%	39,6%	100,0%
		% Toplam	3,8%	5,0%	5,8%	14,6%
	İstihdam	Değer	28	27	63	118
		% ekonomik gösterge	23,7%	22,9%	53,4%	100,0%
		% Toplam	4,5%	4,3%	10,1%	18,9%
	İşsizlik	Değer	32	15	27	74
		% ekonomik gösterge	43,2%	20,3%	36,5%	100,0%
		% Toplam	5,1%	2,4%	4,3%	11,8%
	Büyüme	Değer	45	17	49	111
		% ekonomik gösterge	40,5%	15,3%	44,1%	100,0%
% Toplam		7,2%	2,7%	7,8%	17,8%	
Toplam	Değer	237	172	216	625	
	% ekonomik gösterge	37,9%	27,5%	34,6%	100,0%	
	% Toplam	37,9%	27,5%	34,6%	100,0%	

Kaynak: Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye Gazeteleri (T.C. Milli Kütüphane Başkanlığı)

* SPSS istatistik programı ile gazete verilerinin analizi yapıldı.

Diğer bir bulgu ise dönemsel olarak göstergelere bağlı içerik durumu karşılaştırmasıdır. İnceleme çerçevesinde, haberin gazetede bulunduğu konum ile manşetin içeriği arasındaki göstergelere odaklanıldığında yukarıdaki tablo değerleri karşımıza çıkmaktadır. Bu gösterge haberlerinden %27,5 olumlu, %34,6 olumsuz, %37,9 nötr haber olarak saptanmıştır. **Enflasyon** göstergesi olarak %39,6 olumlu, %10,4 olumsuz, %50 nötr haber olarak yer almaktadır. **İhracat** göstergesi olarak %39,7 olumlu, %11 olumsuz, %49,3 nötr haber olarak yer almaktadır. **İthalat** göstergesi olarak %30,9 olumlu, %25,5 olumsuz, %43,6 nötr haber olarak yer almaktadır. **Nüfus Artış Hızı** göstergesi olarak %34,1 olumlu, %39,6 olumsuz, %26,4 nötr haber olarak yer almaktadır. **İstihdam** göstergesi olarak %22,9 olumlu, %53,4 olumsuz, %23,7 nötr haber olarak yer almaktadır. **İşsizlik** göstergesi olarak %20,3 olumlu, %36,5 olumsuz, %43,2 nötr haber olarak yer almaktadır. **Büyüme** göstergesi olarak %15,3 olumlu, %44,1 olumsuz, %40,5 nötr haber olarak yer almaktadır.

Yazılı Basında Yer Alan Haberlerin İçeriklerine İlişkin Genel Bulgular

Tablo 3.3: BKYP dönemine göre Haber Kaynağı

Haber kaynağı * BKYP Çapraz Tablolama			BKYP					Toplam
			6. BKYP	7. BKYP	8. BKYP	9. BKYP	10. BKYP	
Haber kaynağı	Yabancı Ajanslar	Değer	1125	1241	1175	1296	1324	6161
		% haber kaynağı	18,3%	20,1%	19,1%	21,0%	21,5%	100,0%
		% BKYP	9,8%	9,8%	8,5%	8,7%	8,1%	8,9%
	Ulusal Ajanslar	Değer	3450	3521	3643	3684	3697	17995
		% haber kaynağı	19,2%	19,6%	20,2%	20,5%	20,5%	100,0%
		% BKYP	30,2%	27,8%	26,3%	24,6%	22,5%	26,0%
	Bölgesel Muhabir	Değer	1987	2410	3241	3748	3946	15332
		% haber kaynağı	13,0%	15,7%	21,1%	24,4%	25,7%	100,0%
		% BKYP	17,4%	19,1%	23,4%	25,0%	24,0%	22,1%
	Haber Ajansı	Değer	4879	5471	5786	6235	7452	29823
		% haber kaynağı	16,4%	18,3%	19,4%	20,9%	25,0%	100,0%
		% BKYP	42,6%	43,3%	41,8%	41,7%	45,4%	43,0%
Toplam	Değer	11441	12643	13845	14963	16419	69311	
	% haber kaynağı	16,5%	18,2%	20,0%	21,6%	23,7%	100,0%	
	% BKYP	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0%	

Kaynak: Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazeteleri, T.C. Milli Kütüphane Başkanlığı, Kalkınma Bakanlığı; * SPSS ile yüzdeler dağılım tablosu hazırlanmıştır. BKYP: Beş Yıllık Kalkınma Planları

Tablo 3.3'e göre yabancı haber ajanslarına en az yer verilen dönem 6. Beş Yıllık Kalkınma dönemi olmuştur. Yabancı haber ajansların en fazla ise 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur. Toplamda bakarsak yabancı ajanslar 10. Beş Yıllık Kalkınma, Ulusal Ajanslar, Bölgesel Muhabirler, Haber Ajansı ise hem haber sayısı hem de yüzdeler olarak haber kaynakları 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı ağırlık göstermektedir. Bu da gösteriyor ki son dönem de haber niteliği taşıyan durumlarda en fazla haberlerin 10. Beş Yıllık Kalkınma Planında çıktığıdır.

Kalkınma Planları ve Ekonomiye İlişkin Göstergeler Analizi (1990-2015)

Ekonomiye ilişkin 1990-2015 yılları aralığında Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazetelerinde saptanan 29.000 haberin verilerinin analizi ile elde edilen yazılı basına özgü genel verilerin ardından, haberlerde öne çıkan ekonomik göstergelere ilişkin veriler araştırmanın ana sorusu

olan “Türkiye’de yazılı basında yer alan ekonomik göstergeler *Nasıl* ele alınmıştır? Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomi göstergeleri ışığında ulusal yazılı basında gösterge hedeflerine ulaşıldığından söz edilebilir mi?” sorusuna ışık tutacaktır. Kamusal alana ilişkin kuramlar ışığında Türkiye yazılı basını bağlamında ekonomik kalkınmışlık ile Beş Yıllık Kalkınma Planlarının korelasyonundan söz edilebilir mi? sorusuna da cevap aranacaktır.

Araştırmanın ana sorusu ışığında belirlenen ana hipotez ile gazeteler çeşitli ekonomik göstergeler ışığında incelenmiştir. Analizin ikinci kısmında haber içeriği ve göstergelere yönelik inceleme bulguları değerlendirilecektir. Ekonomi haberlerine ilişkin araştırma ve hipotezleri bir arada görmek bütüncül bir bakış açısından gereklidir.

Tablo 3.4: *Araştırma soru ve hipotezleri*

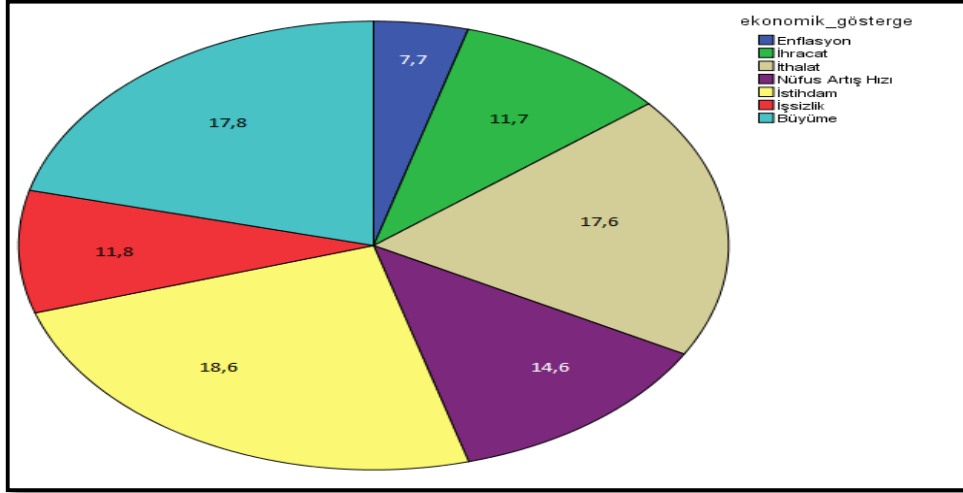
<p>Araştırma sorusu 1: Yapılan istatistiki (SPSS) veri analiz sonucunda ekonomi haberlerine ilişkin Beş Yıllık Kalkınma Planı hedefleri ve haberlerde yer alan göstergeler arasında nasıl bir sınıflandırma görülmüştür?</p> <p>Hipotez 1: Beş Yıllık Kalkınma Planlarına ilişkin 1990-2015 yılları arasında hedeflenen göstergelerin sayısının, yazılı basında yer alan ekonomik gösterge değerlerine göre daha yüksek oranda olduğu savlanmaktadır.</p>
<p>Araştırma sorusu 2: Kamusal alanın bir unsuru olan yazılı basında, ekonomi haberlerinde yerel, ulusal, uluslararası haberlerin ne sıklıkta yer aldığı ve nasıl bir bakış açısıyla yer verildiğidir.</p> <p>Hipotez 2: Ekonomiye ilişkin haberlerde kaynak olarak hangi (yerel, bölgesel, ulusal, yabancı) haber kaynakları kullanılmıştır? Hangi sıklıkta yer verilmiştir? Hangi çerçevelerde ele alınmıştır? Bu sorular sonucunda oluşan cevaplar kapsamında haber kaynaklarının eşit dağılımı ön görülmektedir.</p>
<p>Araştırma sorusu 3: Türkiye’de medyanın şekillendirdiği kamusal alandaki haberlerde Beş Yıllık Kalkınma Planları hedeflerine ulaşıldığından söz edilebilir mi?</p> <p>Hipotez 3: Türkiye’de ekonomi haberlerine ilişkin haberlerin kapsamı düşünüldüğünde 1990-2015 yılları arasında yayınlanan Kalkınma Planları hedef göstergelerine ulaşılmadığı ön görülmektedir.</p>
<p>Araştırma sorusu 4: Türkiye’de hazırlanan Kalkınma Planlarında nasıl bir gösterge şekli incelenmiştir? Hedefler nelerdir? Hangi hedefler sıklıkla incelenmiştir? Yazılı basında hangi değerler referans gösterilmiştir?</p> <p>Hipotez 4: Türkiye’de yayınlanan Kalkınma Planlarında (enflasyon, işsizlik, nüfus, ithalat, ihracat, büyüme, istihdam) şeklinde değerler ön plana çıkmıştır. Enflasyon değeri ve göstergesi en çok sıklığa sahip olan değer olduğu düşünülmektedir. Yazılı basında da Kalkınma planlarında yer alan hedeflerle paralellik gösterildiği varsayılmaktadır.</p>
<p>Araştırma sorusu 5: Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ekonomik değerlendirme politikaları ve ulusal yazılı basında yer alan gazetelerde ekonomik değerlendirmeler nasıl yer alıyor?</p> <p>Hipotez 5: Türkiye’de ulusal yazılı basın ve Kalkınma Planlarında yer alan gösterge ve haberler (politik, ekonomik, sivil) sınıflandırılmasında hangi haber konularının ve göstergelerinin eşit olarak yer alacağı varsayılmaktadır.</p>
<p>Araştırma sorusu 6: BYKP ile ulusal yazılı basın kısmında ekonomi nasıl değerlendirilmektedir. Ekonomik tartışmalar nasıl ele alınmaktadır?</p> <p>Hipotez 6: Türkiye ekonomisinin ve ekonomik göstergelerinin derinlemesine incelemesinde çeşitli uyumsuzluk ve aksaklıkların olduğu varsayılmaktadır. Bazı iddialara yer verilmez iken bazılarında ağırlıklı yer verilmiş olması, bazı göstergelerin referans olarak yeterince iddialı olmaması gibi tartışmalar ile ekonominin ve planların göstergeleri ile ulusal basının gündelik değerleri arasında bir korelasyon olmadığı iddia edilmektedir.</p>
<p>Araştırma sorusu 7: Ulusal yazılı basındaki ekonomi söyleminin Türkiye’deki politika belirleyicileri olan hükümet ve muhalefet kanadı açısından ilişkilendirilmesi ne şekildedir?</p> <p>Hipotez 7: Ulusal yazılı basın ekonomi söyleminin politik yelpaze açısından sıklıkla olumlu yaklaşımları olduğu varsayılmaktadır.</p>
<p>Araştırma sorusu 8: Beş Yıllık Kalkınma Planları ile ulusal yazılı basında yer alan ekonomi haberlerinin ve göstergelerinin etkileşimi ve sonuçları arasında bir uyum var mıdır?</p> <p>Alt Hipotez 8: Kalkınma planı ile ulusal yazılı basın verileri arasında benzerliklerin olmayacağı ve uyum saptanamayacağı öngörülmektedir.</p>

Araştırma sorusu 1: Yapılan veri istatistiki analiz sonucunda ekonomi haberlerine ilişkin Beş Yıllık Kalkınma Planı hedefleri ve haberlerde yer alan göstergeler arasında nasıl bir sınıflandırma görülmüştür?

Hipotez 1: Beş Yıllık Kalkınma Planlarına ilişkin 1990-2015 yılları arasında hedeflenen göstergelerin sayısının, yazılı basında yer alan ekonomik gösterge değerlerine göre daha yüksek oranda olduğu savunulmaktadır.

Bu iddianın desteklenmesi açısından ekonomik göstergelerin yer aldığı Tablo 3.1.'e bakacak olursak, ekonomik gösterge sayılarının yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Toplamda 625 adet olması ise çok yüksek bir değere sahip olduğu göze çarpmaktadır.

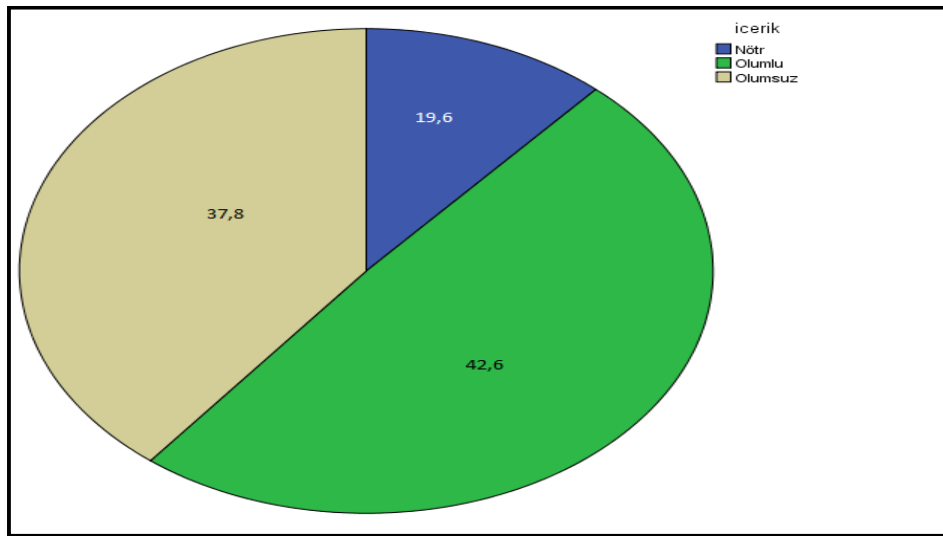
Hipotez 1 doğrulanmıştır. 1990-2015 yılları arasında yapılan analizde 27.700 haber içerisinde 625 adet gösterge değerinin olması yazılı basın unsuru gazetelerin bu değişkenleri sahiplendiği ispatlanmaktadır.

Şekil 3.3: İddiayı destekleyen ekonomik göstergeler

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

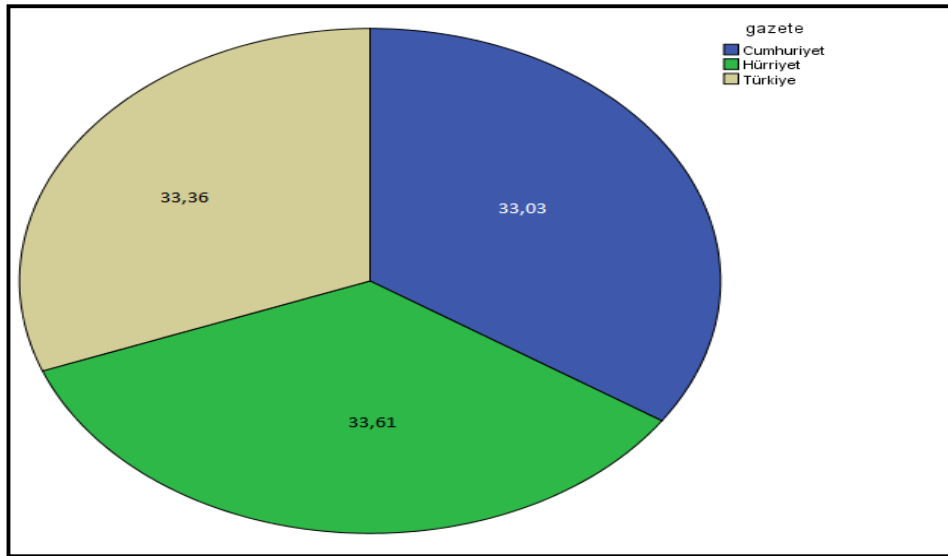
Yukarıdaki Şekilde iddiayı destekleyen göstergelerin dağılımı gözükmemektedir. İstihdam, büyüme ve ithalat haberleri genel dağılımda öne çıkmaktadır. Genel olarak göstergelerin dağılımda Enflasyonun çok az yer alması ve istihdamın çok yer alması ekonomide bazı göstergelerin birbirine zıt eğilimler gösterdiği gözükmemektedir.

Şekil 3.4: Ekonomik göstergelere ait tutum dağılımı

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

Haberlerde yer alan ekonomik göstergelere bakıldığında olumlu haber %42,6 ile daha fazla yer almıştır. Olumsuz haber %37,8 ile daha az yer almıştır. Nötr haberler de %19,6 olarak yer almıştır.

Şekil 3.5: Gazetelere ait ekonomi haberleri dağılımı

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

Ekonomi haber dağılımında (Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye) gazetelerinde hemen hemen aynı sayıda ve oranda haber dağılımı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda elde edilen göstergeler ve haberler *doğal dağılım* olarak örneklem değerlerinin daha anlaşılabilir olmasını sağlamıştır. Gazete haber pozları %33,61 ile Hürriyet Gazetesi, %33,36 Türkiye Gazetesi ve %33,3 olarak dağılım gözlemlenmiştir.

Tablo 3.5: BYKP ve gazetelere ait ekonomik göstergelerinin T (test) ile karşılaştırılması

(Grup İstatistiği)

		Ortalama	Değer	Standart Sapma	Standart Hata
Gtg	BKYP	14,4542	1093	6,70401	,20279
	Gazete	32,1890	1093	39,41398	1,19221

(Korelasyon Testi)

		N	Korelasyon	Sig.
Gtg	BKYP & Gazete	1093	-,100	,001

(Eşleştirme Örnek Testi)

		Gösterge Farklılıkları				T	Dif	Sig. (2-düzeyle)	
		Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	95% Güven Aralığı				
					Düşüş				Yükseliş
Gtg	BKYP Gazete	-17,73486	40,63541	1,22916	-20,14663	-15,32308	-14,428	1092	,000

Kaynak: T.C. Milli Kütüphane Başkanlığı, Kalkınma Bakanlığı * SPSS T testi

Analiz çerçevesinde bakıldığında T test sonucu $0,000 < 0,05$ 'den küçük olduğundan hedef göstergeler bağlamında beş yıllık kalkınma planları ile gazete göstergeleri arasında uyum sağlanamamıştır. Kalkınma planları ekonomi hedef değerleri ile gazetelerde yazılan makro ekonomi göstergeleri T test tekniği ile iki test grubunun birbirleri arasında anlamlı değerleri içerdiği ispatlanmış olmaktadır.

Değerlendirmeler

Türkiye yazılı basın evreninden üç adet ulusal gazetenin (Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye) 1990-2015 yılları arasındaki ekonomi, politika haberlerinin Kalkınma Planları hedeflerine ilişkin haberlerin iddia analiz yöntemine incelenerek 27.700 gazete nüshasından elde edilen gazete ana sayfa haberlerinden iddia analizleri hazırlanmıştır.

Çalışmamıza yön veren ana araştırma sorusu: Ulusal yazılı basında çıkan ekonomi haberlerinin kalkınma planları ile uyum derecesi ile ekonomiye olan etkisinin derecesi nasıldır? Kamusal alana ilişkin kuramlar ve iletişim kuramları çerçevesinde Türkiye ulusal yazılı basının ekonomi ve kalkınma iktisadına yön verebileceğinden söz edilebilir mi?

Ana Hipotez: Kalkınma planlarında öne sürülen makro ekonomik hedefler ile yazılı basın unsuru olan gazetelerde yer alan makro ekonomik gösterge haberleri arasında etkin bir korelasyon değeri olduğu varsayılmaktadır.

Elde edilen veriler ana hipotezimizi doğrulamıştır. Ulusal yazılı basın ekonomi haberleri le Kalkınma raporları hedeflerinin karşılaştırmalı analizleri sonucunda aralarındaki tutarlılık ispatlar ile ortaya konulmuştur.

Medyadaki ekonomi haberlerinin ve ekonomik göstergeler üzerinden karşılaştırmaya çalışıldığında, yıllara göre ekonomik göstergelerde artış ve azalışlar gözükmemektedir. Devlet ve politikaları sonucu ortaya konan ekonomik programlar çerçevesinde iddiaların geçerlilikleri ve gerçeklikleri korunmaktadır.

Devlet ve ekonomi programı ile Kalkınma Planları ekonominin temsili olarak en büyük referansları oluşturmaktadır. Gazeteler temsil ve aktör olarak ikincil öneme sahip bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karşılaştırmalı analizde kullanılan kalkınma plan programlarının devlet ve politikalarının ana gösterge raporu olarak referans alınmaktadır.

İddia analizinde referans olarak karşımıza ulusal gazeteler çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iddia edilen ekonomik hedeflerin, ekonomiyi temsil eden raporlar ile olan ilişkisi hipotezler ile ispatlanmaktadır.

Araştırma sorusu 1: Yapılan istatistiki analizler sonucunda ulusal basın ekonomi haberlerine ve Kalkınma Planı hedeflerine konu olan göstergeler arasında nasıl bir sınıflandırma saptanmıştır?

Hipotez 1: Kalkınma Planlarına ilişkin 1990-2015 yılları arasında hedeflenen gösterge değerlerinin nicelik olarak, yazılı basında yer alan ekonomik gösterge değerlerine göre daha düşük oranda olduğu varsayılmaktadır.

Hipotez 1 doğrulanmıştır. Kalkınma Planı raporlarında yer alan ekonomik hedeflerin dönemler halinde incelendiğinde yılsonu baz alınarak ilgili gazetelerde yer alan ekonomik hedef göstergelerin oran değerleri ile uyuşmadığı, değer olarak yazılı basın değerlerinin daha yüksek olduğudur. Bu yüksekliğin en çok veriyi barındırın ekonomik gösterge olan **Enflasyon** referans alınarak ortaya konmuştur. Şekil 3.1'de yer alan oranlarda en fazla sonuç %17,3 ile enflasyon olması ve toplamda 2.178 haber ile en fazla ekonomik gösterge haberi olarak yer almaktadır.

Araştırma sorusu 2: Kamusal alanın bir unsuru olan yazılı basında, ekonomi haberlerinin kaynağının yerel, ulusal, uluslararası haber kaynakları olarak sınıflandırıldığında; bu sınıflandırmaya ait nicel değerler nasıl dağılım göstermektedir?

Hipotez 2: Kamusal alanın bir unsuru olan yazılı basında, ekonomi göstergelerine ilişkin konularda kaynak olarak (yerel, bölgesel, ulusal, yabancı) kaynaklara ilişkin dağılımda yabancı kaynaklara daha az başvurulduğu var sayılmaktadır.

Hipotez 2 doğrulanmamıştır. Ana hatlarıyla baktığımızda daha çok bölgesel çerçevede ele alınmıştır. Bölgesel çerçevede ele alınan konuların dağılımı %32,7 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sorusu 3: Türkiye'de ulusal yazılı basının şekillendirdiği kamusal alandaki haberler de Kalkınma Planları hedeflerine ulaşıldığından söz edilebilir mi?

Hipotez 3: Türkiye'de ekonomi haberlerine ilişkin haberlerin kapsamı düşünüldüğünde 1990-2015 yılları arasından yayınlanan Kalkınma Planı hedef göstergelerine ulaşılmadığı ön görülmektedir.

Hipotez 3 doğrulanmıştır. Analiz sonuçlarında ortaya konan hedef göstergeler ile haberlerde yer alan gösterge değerleri ilgili dönem ile karşılaştırıldığında özellikle enflasyon ile büyüme rakamlarının birbirini tutmadığı gözlemlenmektedir. Enflasyon değerleri Kalkınma Planlarında bazı dönemler tek haneli değerlerle ifade edilirken, ulusal yazılı basın ekonomik göstergeleri çift haneli olarak gözlenmektedir.

Araştırma sorusu 4: Türkiye'de yayınlanan Kalkınma Planlarında nasıl bir gösterge şekli incelenmiştir? Hedefler nelerdir? Hangi hedefler sıklıkla incelenmiştir? Yazılı basında hangi değerler referans gösterilmiştir?

Hipotez 4: Türkiye'de yayınlanan Kalkınma Planlarında (enflasyon, işsizlik, nüfus, ithalat, ihracat, büyüme, istihdam) şeklinde değerler ön plana çıkmıştır. Enflasyon değeri ve göstergesi en çok sıklığa sahip olduğu düşünülmektedir. Yazılı basında da Kalkınma Planlarında yer alan hedeflerle paralellik gösterildiği varsayılmaktadır.

Hipotez 4 doğrulanmamıştır. Yapılan analiz sonuçlarında yer alan değerlere göre enflasyon değeri en çok yer alan göstergedir fakat, Kalkınma Planları ile paralellik göstermediğinden hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Araştırma sorusu 5: Kalkınma Planlarında ekonomik değerlendirme politikaları ve ulusal yazılı basında yer alan gazetelerde ekonomik değerlendirmeler nasıl yer alıyor?

Hipotez 5: Türkiye'de ulusal yazılı basın ve Kalkınma Planlarında yer alan gösterge ve haberler (politik, ekonomik, sivil) bağlamında konuların ve göstergelerin etkin olarak yer alacağı varsayılmaktadır.

Analizler sonucunda **Hipotez 5 doğrulanmıştır.** Buna göre çalışmada ele alınan haber konularının etkinliği doğrulanmıştır. Özellikle verilere göre %22,2 değeri ile ekonomik haberler diğer haber konularından daha fazla yer almaktadır. Bu değerlendirmeye göre gazete haberlerinde ekonomi haberleri ağırlık basmaktadır. Toplum açısından ve teorik olarak baktığımızda gazeteleri tarihi süreçlerde mektuplardan, gazetelere evrimleşme sürecinde ekonominin baz alındığı kaçınılmaz olmaktadır.

Araştırma sorusu 6: Kalkınma Planı ile ulusal yazılı basın kısmında ekonomi nasıl değerlendiriliyor. Ekonomik tartışmalar nasıl ele alınıyor?

Hipotez 6: Kalkınma Planlarına ait ekonomik göstergelerine ait hedefler arasında bir tutarlılık olduğu varsayılmaktadır. Bu değerler kendi içerisinde de tutarlılık gösterdiği varsayılmaktadır.

Analizler sonucunu değerlendirdiğimizde **Hipotez 6 doğrulanmamıştır.** Analiz değerlerinde ekonomik göstergelerin birbirlerine yakın yüzdellikler ile yer alması korelasyonun doğrulanması ile ekonomik göstergelerin iddialı olduğunu ve Planlarda yer alan göstergelerinin bazı göstergeler dışında uyumlu olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırma sorusu 7: Ulusal yazılı basındaki ekonomi söyleminin Türkiye'deki politika belirleyicileri olan hükümet ve muhalefet kanadı açısından ilişkilendirilmesi ne şekildedir?

Hipotez 7: Ulusal yazılı basındaki ekonomi söyleminin politik yelpaze açısından sıklıkla olumlu tutumların olduğu varsayılmaktadır.

Analiz değerlendirmesinde hipotezin politika yapıcılar olarak hükümet ve muhalefet açısından ele aldığımızda belli dönem hükümet ve muhalefet gruplarında yaşanan değişikliklerde göz önüne alınarak ilgili politika belirleyicilerinin ekonomi ile ilgili politik haberlerin incelenmesinde olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin olduğu ispatlanmıştır.

Araştırma sorusu 8: Kalkınma Planları ile yazılı basında yer alan ekonomi haberlerinin ve göstergelerinin etkileşimi ve sonuçları arasında bir uyum var mıdır?

Hipotez 8: BYKP ile yazılı basın verileri arasında benzerliklerin olmayacağı ve uyum saptanamayacağı öngörülmektedir.

Analiz sonucunda aşağıdaki gösterildiği gibi ilgili gazeteleri referans olarak ele aldığımız değerlerin karşılaştırılması sonucunda karşımıza çıkan Kalkınma Planlarının dönemsel ekonomik hedefler ile ulusal yazılı basında yer alan yıl sonu değerlerin benzerlik göstermediği yedi (enflasyon, büyüme, işsizlik, nüfus artışı, işsizlik) göstergeden bir tanesi olan enflasyon göstergesi değeri ile karşımıza çıkmaktadır.

Enflasyon rakamları;

Kalkınma Planları; **1994** sonu %13,5, **1998** sonu %8,1, **2002** sonu %5, **2006** sonu %3, **2010** sonu %4,8

Cumhuriyet Gazetesi; **90-94** sonu %65, **94-98** sonu %72,8, **98-02** sonu %59, **02-06** sonu %11,67, **06-10** sonu %9,02

Hürriyet Gazetesi; **90-94** sonu %63, **94-98** sonu %80,3, **98-02** sonu %63,2, **02-06** sonu %13,5, **06-10** sonu %9

Türkiye Gazetesi; **90-94** sonu %67, **94-98** sonu %74,8, **98-02** sonu %58, **02-06** sonu %12,6, **06-10** sonu %9,5

Analiz göstergeleri arasında en fazla habere konu olan Enflasyon göstergesi referans alındığında; kalkınma planlarında yer alan ekonomik hedeflerin, ulusal yazılı basın haberlerinde yer alan makro ekonomik göstergelerden farklı olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Ulusal yazılı basın bağlamında; kalkınma iktisadı alanının da içinde olduğu kamusal alanın kitle iletişim araçları ile özellikle belli dönemleri kapsayan yazılı basın aracı gazeteler aracılığıyla dünyada meydana gelen gelişmeler gerek ulusal gerekse bölgesel gelişmeler kapsamında kamusal alanda bir görüş ortaya çıkmaktadır. 17. yüzyıldan itibaren kitle iletişim aracı olarak kullanılan gazeteler temel olarak ekonomi haberlerini sayfalarında yer vermişlerdir. Bu haberler tartışma, bilgi ve algı oluşturma aracı olarak görev yapmıştır. Gazeteler bireylerin ve kamusal alan raporlarını etkileyen bir araç haline gelmiştir. Bu çalışmada değerlendirdiğimiz özellik ise daha çok kalkınma raporlarının hedefleri ne derecede gerçekleşmiş ne derecede gerçekçidir. Bu bağlamda (Cumhuriyet, Hürriyet, Türkiye) gazetelerinden T.C. Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Başkanlığından elde edilen 27.700 poz gazete fotoğrafının incelenmesi, sınıflandırılması, haberlerin toplanması sonucu elde edilen veriler kapsamında hipotezimizin oluşması ve ispatı sağlanması noktasında bize veri ve kaynak teşkil etmiştir.

Araştırma sonuçlarından elde ettiğimiz bulgular sonucunda hipotezimiz doğrulanmış olup, ekonominin göstergeleri ve haberlerinin hangi tutum ve içerikleri içerdiğinin anlaşılması açısından bir bilgi sunmuştur. Özellikle ekonomik göstergelerin ve ekonomi haberlerinin bölgesel dönemlerde farklılaşması, gündemin politik konjonktürüne göre şekillenmesi, hükümet programlarına göre değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Elde edilen bulgular

açısından nominal değerler kapsamında hipotezlerimiz değerlendirilmiştir. Sonuç olarak 8 adet hipotez kurulmuştur. Bu hipotezlerimizin bazıları doğrulanmış bazıları da doğrulanmamıştır. Bu çalışma neticesinde ekonomiye ait göstergeler ve ulusal yazılı basın haberleri arasında kaçınılmaz bir ilişki gözlemlenmiştir.

Analiz bulguları çerçevesinde haberlerde yer alan ekonomik göstergelerin anasayfa haberleri ile birlikte incelendiğinde, devlet ve politikaları, 3.558 iddiadan %60'ını oluşturan Enflasyon göstergesi ekonominin ana göstergesi konumundadır. Diğer göstergelerde etkili olduğu düşünülebilir fakat, gazetelerde enflasyonun en fazla yer alan gösterge olması toplumun ve kamusal alanın bu değişkeni diğer politika ve etkenleri değerlendirmede baz aldığı düşünülmektedir.

Ekonomik göstergelerin toplum tarafından sahiplenilip, takip edilmesi fazla olduğundan Türkiye'de toplumun ulusal yazılı basının göstergelerini gazeteler üzerinden takip ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Her beş yıllık süreleri baz alan Kalkınma Planlarında yer alan ekonomik göstergelerin değerlerinin yıl sonu ekonomi haberlerinde ne gibi değerlere ulaştığı ve bu değerler ile ne derecede örtüştüğü SPSS testleri ile ispatlandığı hedef olarak bazı göstergeler tutturulurken bazı göstergelerin tutturulmadığı gözlenmektedir.

Araştırma bulgularının sonucunda medyadaki yazılı basın gazete haberlerinde ve tartışmalarında ekonominin yer yer kötü olduğu, yer yer iyi olduğuna yönelik haberlere rastlanmaktadır. Bu haberlerden bazılarının %43,5 olarak olumlu tutumlara sahip olunması ve %42,5 gibi olumsuz tutumlara sahip olması birbirlerine yakın tutumların olduğu gözlenmektedir.

Özellikle enflasyon değerleri göstergesi için düşündüğümüzde 1990'lı yıllarda Kalkınma Planlarında da yer alan göstergelerin tek haneli olması ve haberlerde yer alan çift haneli hatta üç haneli değerlerin yıl içinde haberlere konu olması bizlere hükümetin hedeflenen politika enflasyonu ile reel enflasyonun birbirini tutmadığını göstermekle birlikte bunları takip eden diğer ekonomik değerlerinde faiz ve para politikaları açısından tüm değerleri alt üst ettiği görülmektedir.

1990 sonrası dönemleri incelediğimiz araştırmamızda özellikle Kalkınma Planlarında kademeli olarak ekonomik değerlerin düştüğünü izlemekteyiz. Buna karşı özellikle üç adet gazete ekonomi haberlerini baz aldığımızda karşımıza farklı ekonomik gösterge değerleri çıkmaktadır. Büyüme, enflasyon ve ihracat ve ithalat oranları farklı seyretmekte olup makro düzeyde bakıldığında büyüme rakamları yakaladığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak; ulusal basın bağlamında 1990-2015 yılları arasında incelediğimiz Kalkınma Planı Raporları ile üç adet gazetelerin ekonomik göstergeler açısından analizinde ortaya çıkan sonuçlarda kalkınma ve büyüme gibi ekonomik değerlerin hedeflerine ulaştığı ispatlanmış olup, enflasyon, işsizlik, ihracat, ithalat gibi değerlerin tutturulmadığı gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, R., Taşçı, K., & Özsan, M. E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikalar*. 2011: Ekin Yayınevi.
- Dearing, J., & Rogers, E. (2015). *Dictionary of Media and Communication Studies*. USA: Bloomsbury Publishing.
- Dinler, P. D. (2014). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Fiske, J. (2011). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Han, P. D., & Kaya, P. D. (2015). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *10. Kalkınma Planı*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kara, D. M. (2013). *Bölgesel Ekonomi Teori ve Politikalar*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Keleş, R., & Mengi, A. (2017). *Avrupa Birliğinin Bölge Politikaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keyifli, N., & Akdede, S. H. (2020). Politik Kutuplaşma ve Devletin Ekonomik Boyutu. *Sosyoekonomi*, 28(44).
- Maigret, E. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mcquail, D., & Windahl, S. (2010). *İletişim Modelleri*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Şenses, P. D. (2007). *İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Yüksel, E. (2011). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*. Ankara: Çizgi Kitap Evi.

Proof of Meet Konsensüs Protokolünün Gıda Taşımacılığı Üzerine Bir Uygulaması*

Sevda ÇAĞINDA**
Selçuk TOPAL***

Özet

Blokzinciri, merkeziyetsizliği şeffaf şekilde yansıtmayı ve üçüncü tarafları aradan çıkararak, gerek eşler arası (P2P) işlemleri gerekse değiştirilemez kayıtların elde edilmesini amaçlayan bir teknolojidir. Bir konsensüs protokolü, katılımcıları konsensüs kurallarının uygulanmasında işbirliği yapmaya zorlayarak blokzinciri üzerindeki kontrolü merkezsizleştiren bir algoritmadır. Çeşitli konsensüs protokolleri koşularak oluşturulan silinemez kayıtlar, şirketlerin, devletlerin ve bireylerin özel verileri olabilir. Blokzinciri platformu verileri saklar, korur ve hatta aracısız şekilde iletilmesini ve doğruluklarının ispatlanabilmesini sağlar. Her protokol ve blokzinciri platformu iş sahasına ve konusuna, proje yapısına ve kullanım fonksiyonlarının özelliklerine göre özelleştirilir. Son zamanlarda, blokzinciri kavramı pek çok iş sahasına uygulanmaya başlamıştır. Özellikle tedarik zinciri blokzinciri teknolojisinin odak noktalarından biridir. Gıda taşımacılığı ise tedarik zincirinin önemli bir ayağıdır. Bu çalışmada iletişim içinde olan iki ayrı zincire sahip HOX blokzincirinin ve üzerinde çalışan Proof of Meet (PoM) konsensüs protokolünün gıda taşımacılığı sektöründe nasıl kullanılacağı gösterilecektir. Ayrıca, herhangi bir enerji tüketimine ihtiyaç duymadan sektör çalışanlarının ve görevlilerinin çalışma performansı ve emeğine karşılık olarak adil ve merkezsiz şekilde ödüllendirildiği PoM modelinin diğer konsensüs protokolleriyle karşılaştırarak gıda taşımacılığı sektöründeki bir uygulaması verir.

Anahtar Kelimeler

Blokzinciri, Tedarik Zinciri, Gıda Taşımacılığı, Konsensüs Algoritması, Proof of Meet

An Application of the Proof of Meet Consensus Protocol on Food Transportation

Abstract

Blockchain is a technology that aims to obtain both peer-to-peer (P2P) transactions and immutable records by reflecting decentralization transparently and eliminating third parties. A consensus protocol is an algorithm that decentralizes control over the underlying blockchain by forcing participants to cooperate for applying consensus rules. Immutable records created under various consensus protocols may be private data of companies, governments and individuals. The blockchain platform stores and protects data, and even enables it to be transmitted and verified without intermediaries. Each protocol and blockchain platform is customized according to the business scope and subject, project structure, and usage functions. Recently, the concept of

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Lisans 4. sınıf öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Bitlis, Türkiye,sevdacgnd@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8428-460X

*** Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü, Bitlis, Türkiye.
s.topal@beu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5829-5257

Atıf yapmak için / To cite this article: Çağında, S. & Topal, S. (2020). Proof of Meet Konsensüs Protokolünün Gıda Taşımacılığı Üzerine Bir Uygulaması. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): 172-182.

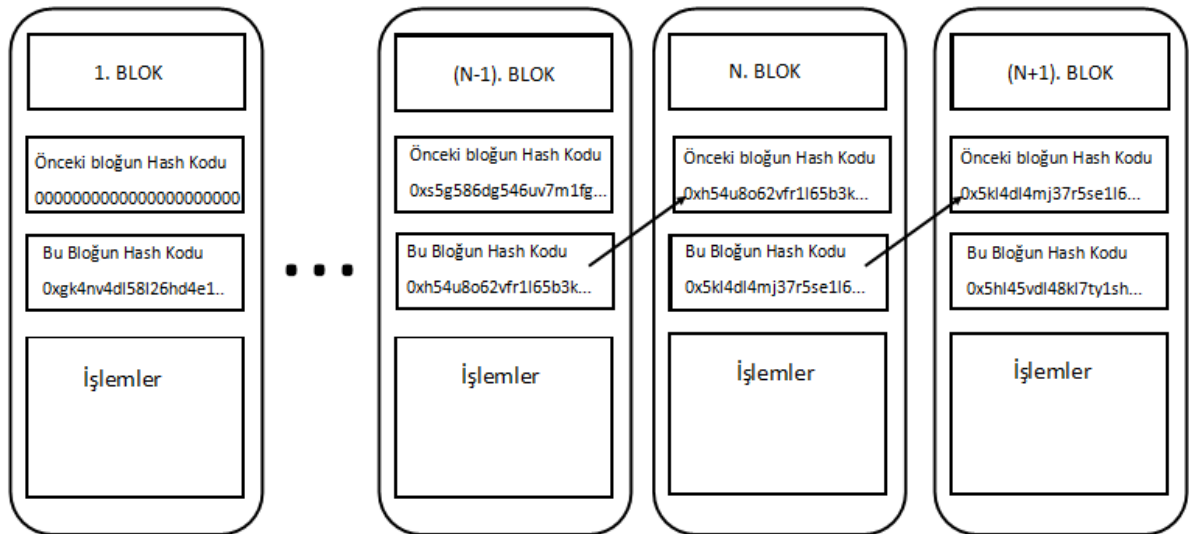
blockchain has started to be applied to many business areas. In particular, the supply chain is one of the focal points of blockchain technology. Food transportation is an important part of the supply chain. This research shows use cases and how to use the HOX blockchain with two discrete chains in communication and the Proof of Meet (PoM) consensus protocol running on it in the food transportation industry. In addition, an application is given in the food transport sector by comparing the PoM model with other consensus protocols in which the sector employees and officials are rewarded fairly and decentralized for their work performance and labor without the need for any energy consumption.

Keywords

Keywords: Blockchain, Supply Chain, Food Transportation, Consensus Algorithm, Proof of Meet

GİRİŞ

Geçmişten bugüne alışveriş halinde olan insanlar ve ticari kurumların güven sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla üçüncü taraflar (bankalar) var ola gelmişlerdir. Güven sağlayan bu üçüncü taraflar hizmetlerinin karşılığında maliyeti arttırmalar ve alışverişlerin mali kayıtlarını veri depolarında tek bir merkezde korumaya çalışırlar. Ancak bu işlemler zaman kaybı ve maliyetlerin yükselmesi ile sonuçlanması sebebiyle hizmet satın alanları memnun etmez. Ayrıca tüm bu bilgilerin tek bir merkezde olması herhangi bir güvenlik açığı durumunda verilerin silinmesi veya değiştirilmesiyle çok büyük risk oluşturur. İlk olarak 2008 yılında Satoshi Nakamoto (Nakamoto, 2008) tarafından 'Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System' adlı makale ile duyurulan blokzincir teknolojisi değiştirilemez veri kaydı, güvenliği ve şeffaflığıyla üçüncü tarafları elemine edebilecek niteliklere sahiptir. Bir blokzinciri, genesis bloğundan başlayarak, içine verilerin kayıt edildiği ve belirli veri sayısına ulaşıldığında yeni bloğun önceki bloğun bir hash kodunu da içerecek şekilde oluşturulduğu dağıtık bir veri tabanıdır. Konsensüs algoritmaları sayesinde bu dağıtık veri tabanı merkezileştirilmeye çalışılır. Merkezlessiz oluşu sayesinde korunur ve pratikte asla heklenemez. Kullanılan konsensüs algoritmalarıyla sağladığı güvenliğin yanı sıra ağda blok oluşturma ve blok ödülleri dağıtımını etkilediği için ağdaki her cihaz hash değerlerinin deşifasyonu için rekabet eder. Bu rekabet kullanılan konsensüs algoritmasına göre bazen cihazın işlem gücüne (PoW), bazen sistemde hisselenmiş koin miktarına (PoS) göre belirlenir. Ağdaki cihazların çoğunluğu tarafından onaylanan blok artık hash kodu ile şifrelenmiş olarak zincire eklenir.

Şekil 1. Blokzincirinin Hash Kodlarıyla Birbirine Bağlanması

Böyle bir sistemde ağa yapılacak herhangi bir saldırı kendinden sonraki tüm blokların hash kodunu dolayısıyla kendinden sonraki tüm blok verilerini değiştireceğinden zincir yanlış bir

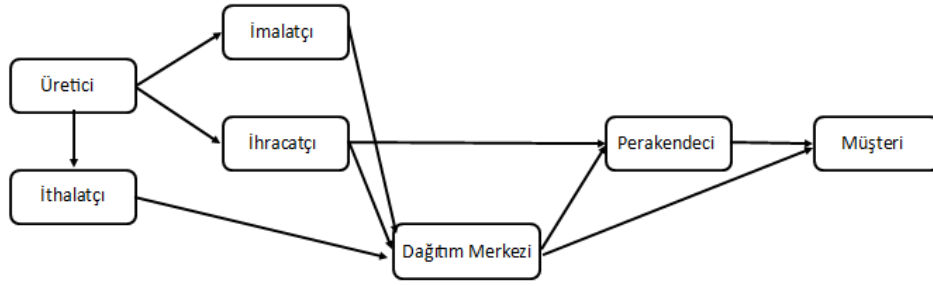
zincir olur ve atıl duruma düşer. Çünkü sistem ağdaki düğümlerin çoğunluğunun kabul ettiği zinciri esas zincir kabul eder. Yani ağa saldırı yapan bir düğümün ağdaki cihazların yarısından fazlasını aynı anda heklemesi ve değiştirmek istediği bloğu ve ondan sonraki tüm blokları doldurabilecek kadar zamana ihtiyacı olur. Ancak böyle bir durum pratik olarak imkânsızdır. HOX blokzinciri ise iki ayrı fakat iletişim içindeki zincirlerden oluşmaktadır. Bir zincir koin gönderisi ve alımı gibi işlem bilgilerini kayıt ederken diğeri ise akıllı sözleşmeler vasıtasıyla hem taşımacılık bilgilerini hem de bu operasyonlara karşılık gelen ödül hesaplarını içerir. Böylece platform ağır hesap yükü karmaşasından uzaklaştırılır ve etkin çalışan bir formata dönüştürülür. Blokzinciri teknolojisinin şimdiye kadar tarihinde iki devrim yaşadığını söyleyebiliriz; Bitcoin (Nakamoto, 2008) ve Ethereum (Wood, 2014). Bitcoin, blokzincir 1.0 olarak adlandırılan teknolojinin sadece veri kaydı ve güvenliği sağladığı dağıtık şeklidir. Bu şekliyle finans sektöründe önemli gelişmeleri sağladı. Ethereum ise Vitalin Buterin'in akıllı sözleşme kavramı çerçevesinde blokzincir alt yapısıyla oluşturulan ve blokzincir 2.0 olarak adlandırılan platformdur. Ethereum'un bu kadar önemli olmasının sebebi; tarihi BZT'den öncesine dayanan akıllı sözleşmeler için hem kolay uygulanabilir hem de güvenilir bir platform olmasıdır. Akıllı sözleşmeler blokzincirdeki hesaplar gibi akıllı sözleşme hesaplarına sahiptir. Sözleşmenin uygulayacağı algoritmalar ve yapacağı hesaplamalar gibi bilgilerin detaylarıyla kodlanarak Ethereum web sitesine yüklenmesi sonucu sözleşmeye dâhil olan her düğümün sözleşmenin şartlarına uyması sistem tarafından doğrulanır. Sözleşmenin doğru ve eksiksiz hazırlanması oldukça önemlidir. Aksi bir durumda DAO adlı projede olduğu gibi bir kullanıcı akıllı sözleşmenin herhangi bir açığından faydalanıp sözleşme hesabındaki parayı başka hesaba aktarabilir (Yıldız, 2019).

GIDA TEDARİK ZİNCİRİNDE (GTZ) BLOKZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ

Tedarik zinciri, birçok paydaş arasında hammaddeden tüketiciye sunulacak ürünün tüm hareketlerinin kayıdır. Tedarik zinciri yönetimi ise kaliteli son ürün için tedarik zinciri paydaşlarının etkili iletişimi ile sürecin ekonomik ilerlemesinin planlamasıdır. Bunun sağlanması için etkin bir lojistik ve gelişen teknolojiye uyum sağlamak şarttır (Keleş ve Ova, 2020). Tarımsal üretim, hasat, işleme, paketlenme, taşıma, dağıtım gibi birçok aşamadan geçen ve özellikle mikroorganizmalar için ideal yaşam koşullarına sahip gıdaların tedarik zinciri ekstra önem taşır. Son 20 yılda ortaya çıkan at eti skandalı, yumurtada salmonella, hamburgerde Escherichia coli, peynirlerde Listeria gibi birçok gıda güvenliği (Tian, 2018) ve gıda sahteciliği uygulamaları tüketicilerin ve tedarik zincirindeki paydaşların satıcılara güvenmemesi sorununa yol açmıştır. Bu tür sorunların çözümü için GTZ'nin izlenebilirliği içinde bulunduğu sorunların çözümünü kolaylaştırır (Gerdan vd., 2020).

Teknoloji her alanda olduğu gibi besinlerin tedarik zincirinde de etkisini göstermiş ve maliyet, zaman ve güven avantajı için bazı yazılımlar geliştirilmiştir. Bunların bazıları; elektronik veri değişimi (EDI), kurumsal kaynak planlaması (ERP), radyo frekanslı kimlik tanımlama (RFID), nesnelerin internetidir (IoT) (Keleş ve Ova, 2020). Ancak bu yazılımlar gıda şirketlerinin sadece kendi bünyelerinde gerçekleşen alışverişleri ve uygulamaları hızlandırır. İki şirket arasındaki alışverişler için yine üçüncü taraflara ihtiyaç duyar.

Şekil 2'de basit bir şekilde bir geleneksel GTZ şeması çizilmiştir. Burada oklar ile gösterilen her alışverişin kaydı yalnızca ilgili taraflar tarafından kaydedilip her şirket kendi bünyesinde gerekli gördüğü kadar veriyi saklar.

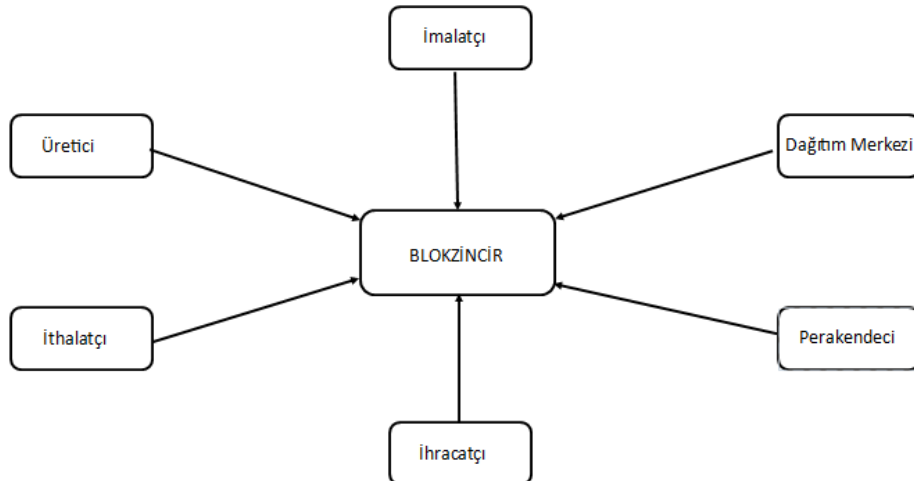
Şekil 2. Geleneksel Gıda Tedarik Zinciri Örneği

Böyle bir zincir, tüketicinin satın aldığı gıdanın takibi için herhangi bir mekanizmaya sahip değildir. Ayrıca farklı tedarik noktalarında birden fazla kez denetlenmesi ve vergilere tabi tutulmasından kaynaklı maliyet artması ve işlemlerin kabul edilmesi, paranın hizmet satana tahsis edilmesi ise zaman kaybı ile sonuçlanmaktadır.

Blokszincir teknolojisi (BZT), şimdiye kadar sıraladığımız tüm sorunlara aynı anda çözüm olma niteliğindedir. BZT'yi bir teknoloji olarak düşündüğümüzde sahip olduğu yenilikler sadece dağıtık ve güvenli bir veri kaydı sağlıyor olmasıdır. Ancak bu teknolojinin bu kadar etkili olması geliştirilen uygulamalarla farklı alanlarda kullanılıp özelleştirilerek farklı sorunlara çözüm bulmasıdır (Sultan vd., 2018). Farklı türlerinin olmasına karşın blokszincirinin genel olarak kamuya açık veya kapalı (özel), dağıtık bir veri tabanı olduğunu söyleyebiliriz. Ağa katılan her düğümün veri ekleyebileceği, okuyabileceği, onaylayabileceği ve asla değiştiremeyeceği hızla yayılan bir platformdur. Dolayısıyla sağladığı avantajlardan dolayı birçok uygulama alanı bulmuştur.

BZT'nin gelişim süreci üç kısımda incelenebilir: ilki para transferi, havale ve dijital ödemeler; ikincisi akıllı sözleşmelerin gelişmesiyle birlikte hisse senetleri, tahviller, vadeli işlemler, krediler, ipotek gibi piyasalar ve finansal işlemler; üçüncüsü maliye piyasalarının dışındaki hükümet, sağlık, bilim, kültür sanat alanlarındaki uygulamalarıdır (Taş ve Kiani, 2018). Bu sektörlerden özellikle finans, bankacılık, sağlık ve tedarik zinciri sektörlerinde gelişmeler hızla devam ediyor.

Blokszinciri geleneksel tedarik zincirindeki iletişimsizlik ve ürün geçmişine dair bilgi sorunu gibi sorunlara köklü çözümler sunar. Blokszinciri ağına tüm tedarik zinciri paydaşlarının katılımıyla oluşacak blokszincirinde hammaddeden son ürüne kadar kalıcı ve güvenli ürün geçmişini belgelemek mümkün olacaktır. Bu zincirin akıllı sözleşmesi ile her alıcı ürünü geçmiş bilgisini kontrol ederek alabilir.

Şekil 3. Blokzincir Uygulamalı Tedarik Zinciri

Şekilde de görüldüğü üzere, üreticiden tüketiciye her aşamada gıdanın tüm özellikleri tek bir zincirde ancak ağdaki her düğümde kaydedilir. Bu zincir hem güvenli hem maliyeti düşürür hem de zaman kazandırır. Bu aşamaların izlenebilirliği için geliştirilen blokzincir modellerinin işleyişini dile getirelim. Bir akıllı sözleşme dâhilinde oluşturulan blokzincir üzerinden müşteri ürün için talep oluşturur ve satıcı bunu onaylar ise MetaMask (2020 Ağustos, <https://metamask.io/>) üzerinden hesabından para kesilir, ret ederse alıcı bundan hemen haberdar olup yeni bir satıcıya talep oluşturabilir. Sonra satıcı ürünün taşınması için bir nakliye şirketi ile anlaşır ve nakliye sırasında ürünün güvenliği için belirli periyotlarla ürün ortamının nem ve sıcaklık değerleri ölçülüp kaydedilir. Ürün alıcıya ulaştığında alıcı bunu onaylar ve bloğa veri olarak kaydeder (Onay vd., 2019).

Günümüzde uygulama alanları bulmuş olan BZT devlet, hastane, şirket ve üniversite gibi kurumların tüm bilgi akışını kaydedebilir (Taş ve Kiani, 2018). Gıda tedarik sektöründe de bazı markaların dikkatini çeken BZT Skuchain, Provenance, Walmart, Everledger, Nestle, Carrefour gibi büyük markalar tarafından ürünlerinin tedarik zincirlerini daha iyi denetlemek ve daha çok sorunu daha etkili yollarla çözmek amacıyla kullanılmaya başlanmışlardır. Aşağıda bazı markaların blokzinciri kullanım şekilleri anlatılmıştır.

Wallmart, gıda ürünlerinin geçmişini ve sertifikalarını; Provenance, balıkların denizden ton balığına kadar ürünlerin izlenebilirliğini (bu sayede yasadışı balıkçılık önlemlerini alabilmek) (<https://impactlimited.com/provenance-blockchain-innovators/>); Intel Sawtooth Lake, balıkçılardan restorana kadar balıkla ilgili bilgileri (<https://www.coindesk.com/intel-demos-seafood-tracking-sawtooth-lake-blockchain/>); Everledger, şarapların hareketlerini ve depo bilgilerini; Downstream, bira üretiminde mayalama yöntemleri ve bileşenlerini; Aldo Cozzi, makarnaların lojistik yönetimi ve kullanılan un kurutma tipi vb.; San Domenico Coffee, fidandan tüketiciye kadar kahvenin izlenebilirliğini; jd.com, sahtecilikle mücadele için tüm perakende sürecini (<https://www.ledgerinsights.com/jd-com-blockchain-traceability-asset-backed-securities/>); Arc-net alkollü içkilerin tarım ürünleri, hasat ve damıtma bilgilerini; Ripe.io sensör bilgileriyle gıda kaynağı bilgilerini blokzincir sistemleriyle paylaştılar (Keleş ve Ova, 2020). Nestle müşterilerin ürün sürdürülebilirliği ve provenasını takip etmeleri için BZT kullandıklarını duyurdu (<https://borsablockchain.com/nestle-blockchain-teknolojisine-basliyor/>). Carrefour ve Nestle ortaklaşa kullandıkları BZT ile Mousline patates püresinin ürün geçmişini sadece bir QR kodu aracılığıyla müşterilere sundular (<https://www.kriptoarena.com/nestle-ve-carrefourdan-blockchain-ortakligi>). Et, süt ve meyvelerin ürün geçmişlerini paylaştıktan sonra satışların arttığını gözlemleyen Carrefour daha fazla ürünü blokzinciriyle paylaşacaklarını duyurdu (<https://www.reuters.com/article/us-carrefour-blockchain/carrefour-says-blockchain-tracking-boosting-sales-of-some-products-idUSKCN1T42A5>).

ABD’ FDA tarafından reçeteli ilaçların takibi ve izlenebilirliği için Merck, IBM, KPMG ve Walmart ABD Tedarik Zinciri Yasası’nı tanımlamak üzere her şirket ürünlerin izlenebilirliğini sağlayacak şekilde blokzincirine paylaşım yapacaklar (<https://bctr.org/kpmg-merck-ve-walmart-ilac-tedariginde-blockchain-kullanacak-9418/>).

Literatürde blokzincir alt yapısıyla “tarladan çatala”, “denizden sofraya” gibi GTZ’de önerilen birçok akıllı sözleşme önerisi var. Gelecekte tedarik zinciri ve daha birçok sektörde BZT’nin kilit nokta olacağına inanıyoruz.

BLOKZİNCİRİNDE KULLANILAN KONSENSÜS ALGORİTMALARI

Konsensüs algoritmaları blokzincirine kabul edilecek bloğun kabul edilmesi için ağdaki düğümlerin uzlaşma şeklini belirtir. Belirli sayıda verilerin girilmiş olduğu ve artık zincire

eklenmesi gereken yeni blok onaylamasını yapan ilk düğüm ağdaki diğer düğümlere şifreleri oluşturduğunu duyurur. Yeterli çoğunlukta düğüm bulunan değerlerin doğruluğunu kabul ederse blok zincire eklenir. Bu denklemde bloğu ilk onaylayan kişi blok ödülü ile ödüllendirilir. Ağdaki cihazlar da her yeni blok için yeni bir yarışa girerler. En çok kullanılan iki algoritma Proof of Work (PoW) ve Proof of Stake (PoS)'dir.

Kullanılan konsensüs algoritması, sistemin çıktı performansını büyük oranda etkiler (Feng vd., 2018). Bu sebeple geliştirilen bazı projeler blokzincirlerinde yeni oluşturdukları konsensüs algoritmalarını kullanırlar. Bu algoritmaların bazıları aşağıda açıklanmıştır.

- **Proof of Work (PoW):** İlk blokzinciri konsensüs algoritmasıdır. Madenciler nonce adı verilen değeri bulmak için yarışır. Bu yarışta donanımı güçlü olan, en çok kazım yapacağından başarı oranı yüksek olur. Ayrıca ağdaki her düğüm doğru nonce değeri için çaba sarf ettiğinden çok fazla elektrik tüketimi meydana gelir.
- **Proof of Stake (PoS):** Ağda hisselenmiş koin miktarı en yüksek olan düğümün bloğu oluşturması beklenir. Belirlenen bir süre boyunca blok onaylanmazsa ikinci en yüksek koin miktarına sahip olan düğüme hak verilir. Ethereum blokzinciri 3-4 büyük projede PoW'u kullandıktan sonra PoS'u kullanmaya başladı. Bu protokole göre en varlıklı düğümlerin sistemi kandırmayacaklarına inanılır.
- **Proof of Deposit (PoD):** İşleyiş mekanizması genel olarak PoS'a benzeyen bu protokol düğümün koinlerinden bir kısmını depozito olarak ayırdığı ve bunu harcayamayacağı bir algoritmaya sahiptir. Kullanıcılardan en çok depozito ayıran blok oluşturur (Yıldız, 2019).
- **Proof of Capacity (PoC):** Proof of space olarak da adlandırılan bu protokol PoW'da, her düğümün (cihazın) anlık iş oranın değişebilmesine karşın belleğin bir kısmını sadece kazı için ayırır. Bu şekilde kazı için en çok enerji harcayan düğüm blok oluşturur ve blok ödülünü alır (Kumar vd., 2020).
- **Proof of Burn (PoB):** Madencilerin koin yakarak blok üretme hakkı elde ettikleri protokoldür. Ne kadar çok koin yakılırsa blok üretme şansı o kadar artar (Zheng vd., 2016). Yakılan paranın ağın kriptoparası olması gerekir, yeni bloklar oluştuğuça yakılan koinin etkisi azalır.
- **Simplified Byzantine Fault Tolerance (SBFT):** Belirlenmiş bir üretici düğüme paydaşlar mesaj atar. Üretici düğüm bu mesajları düzenler, periyodik bir şekilde sıralar daha sonra ağdaki diğer düğümlere onaylamaları için gönderir (Ataşen, 2019).
- **Practical Byzantine Fault Tolerance (PBFT):** Ağdaki her düğümün birbiriyle iletişim halinde olduğu ve blokları oyladıkları bir sisteme sahiptir. Bir kullanıcı lider düğüme mesaj gönderir ve lider düğüm bunu diğer düğümlere gönderir. Düğümler kendilerine gelen mesajların hem göndericisini hem de mesajın değiştirilmediğini onaylamalıdır. Sistemdeki kötü amaçlı saldırı sorununa çözüm sağlar (Feng vd., 2018).
- **Proof of Importance (PoI):** Bir düğümün bloğa uygun olup olmadığının anlaşılması için hasat yapılır. En çok hasat yapılan bloğun zincire eklenmesi daha kolay olur. Düğümlerin hasat yapması için en çok hasat yapma oranına göre önem puanı hesaplanır ve önem puanı en yüksek olan blok ödülü alır (Eigelshoven vd., 2020).
- **Delegated Byzantine Fault Tolerance (DBFT):** Bu protokole göre blokzincirinde kullanıcılar üçe ayrılır; sıradan düğümler, temsilciler ve konuşmacı. Sıradan düğümler temsilcilere mesaj atar ve onlar arasında oylama yapar. Bu temsilciler arasında rastgele seçilen bir konuşmacı kendilerine gelen mesajları diğer temsilcilere yayar. Temsilcilerin üçte ikisinin bloğu onaylaması gerekir. Yeterli sayıya ulaşılmazsa yeni bir konuşucu seçilir ve aynı işlemler devam eder daha sonra blok zincire eklenir (Christofi, 2019).
- **Delegated Proof of Stake (DpoS):** Katılımcılardan seçilen bir grup temsilci arasında oylama yapılır ve oyu en yüksek düğüm blok oluşturur (Eigelshoven vd., 2020).
- **Leabsed Proof of Stake (LPoS):** Katılımcıların blok doğrulayabilmek için koin kiralayabildikleri konsensüs algoritmasıdır (Eigelshoven vd., 2020).

- **Proof of Activity (PoAc):** PoW ve PoS'un birleştirilmesiyle oluşmuştur denebilir. Madenciler PoW'da olduğu gibi tüm bloğu mine etmek yerine sadece blok başlığı ve kalıplarını kazım yaparlar (Zheng vd., 2016). Daha sonra rastgele bir grup doğrulayıcı seçilir ve blok doğrulayıcılar tarafından onaylanır.
- **Proof of Authority (PoA):** Kullanıcıların koin miktarına göre değil itibar değerlerine göre blok oluşturabildikleri algoritmadır (Kumar vd., 2020; Eigelshoven vd., 2020).
- **Proof of Weight (PoW):** Bu algoritma ağırlıklandırılmış faktörler ve PoS'da olduğu gibi koin miktarı ile hesaplamalar yapar. Bunun en büyük avantajı her sektör için özelleştirilebilir olmasıdır (Ataşen, 2019).
- **Proof of Elapsed Time (PoET):** Ağdaki katılımcılardan rastgele belirlenen zaman aralığını ilk bitiren düğüme bir blok oluşturma hakkı verilir. Blok oluşturduktan sonra tekrar rastgele beklemesi gereken zaman tanımlanır (Eigelshoven vd., 2020).

Bir bloğun kabul edilip ağa katılmasını sağlayacak bu algoritmalar ağın güvenliği ve devamlılığının sağlanması yanı sıra sahip oldukları bazı özelliklerden dolayı ağın merkezileşmesine sebep olmaktadır. Tablo 1'de bazı konsensüs algoritmalarını avantaj ve dezavantajlarıyla listeledik. Merkezileşme özelliği en kötü olasılıkları göz önünde bulundurarak merkezileşmesi mümkün protokoller tabloda belittik.

Tablo 1. 2009'dan beri geliştirilen başlıca konsensüs algoritmaları ve özellikleri

Yıl	Konsensüs Algoritması	Akıllı Sözleşme	Merkezileşme	Avantaj	Dezavantaj
2009	PoW	Yok	Mümkün	Güvenli	Yüksek enerji tüketimi
2015	PoS	Var	Mümkün	Düşük enerji tüketimi	Merkezileşme
2014	PoC	Var	Mümkün	Ucuz, Verimli	Merkezsizleştirme sorunu
2014	PoB	Yok		Enerji harcamamak	Ekonomik kayıp
2014	SBFT	Yok	Mümkün	İmza ile doğrulamadan dolayı güvenli	Açık blokzincirler kullanamaz
2015	PBFT	Var	Mümkün	Düşük enerji tüketimi	Büyük ölçekli blokzincirlere uygulanamaması
2015	PoI	Var	Mümkün	Adaletli, sahte işlemlerin tespiti	Yüksek enerji tüketimi, merkezsizleştirme sorunu
2016	DBFT	Var	Mümkün	Ölçeklenebilirlik	Zincirdeki çakışmalar
2016	DPoS	Yok	Mümkün	Demokratiktir, düşük enerji tüketimi, ölçeklenebilir, güvenili	İki kez harcama saldırısı, akıllı sözleşme özelliğinin olmaması
2016	LPoS	Var	Mümkün	Koinleri kiralayabilme	Merkezsizleştirme sorunu
2016	PoAc	Var		%51 saldırısını engeller	Yüksek enerji tüketimi
2017	PoA	Var	Mümkün	Düşük enerji kullanımı	Ağır blokzincirlerin kullanamaması
2017	PoWeight	Var	Mümkün	Özelleştirilebilirlik	Tanınmama
2017	PoD		Mümkün	Düşük enerji tüketimi	Merkezileşme
2018	PoET	Var		Katılım ucuzdur	Özellikli donanım

Sonuç olarak merkeziyetsiz olan blokzincir teknolojisi kullanılan konsensüs protokolüyle sözleşme ile ilgisi olmayan bir madenci tarafından kazanılabilir. Daha haklı bir rekabet ortamı için, her proje kendi için geliştirilen bir Proof of Meet (PoM) (Topal, 2020)

sistemi kullanılabilir. Yani zinciri en etkili ve aktif kullanan kişinin, tedarik edilen besinin uygun ve olabilecek en sağlıklı ve en kısa zamanda nakliyesi PoM ile denetlenip blok ödülü ile ödüllendirilebilir.

Bu makale blokzincir üzerinden talebi oluşturulmuş gıdanın takibi için PoM'u kullanmaya yöneliktir. PoM ise taşıma sırasında gıdanın en az zarar ve en kısa sürede tedarikçiye ulaşılması, bunun kayıt altında yapılması ve işini doğru veya yanlış yapan kişilerin verdiği emeğe, yaptığı işe göre blok ödülü ile ödüllendirilmesini hedeflemektedir.

PoM'UN GIDA TAŞIMACILIĞI ÖRNEKLEMİ

PoM, ilk kez HOX projesi (Topal, 2020) için PoS ve Blok Zinciri Tabanlı Konum Kanıtı (BTKK)'nın üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bir kafe ve restoran gibi sabit bir konuma müşteri olarak giden kişilerin mobil cihazlarıyla buldukları ortamda geçirdikleri süre ve buldukları kişiler ile hem ağı kullandıklarını hem de buldukları ortamın verisinin doğrulamasını yapmalarıyla blok ödülü ve indirim kazandıkları bir algoritmaya sahiptir. Ortamda en az iki müşteri (mobil cihaz, telefon vb.) ve bir sabit konum (Wi-Fi ağı) bulunmasını temel alan bu sistemde PoS ağa giriş için bir ön koşul, BTKK blok ödülü için gerçek çabayı simgeliyor.

PoM, blok ödülünü etkilemesinin yanı sıra gıdanın takip edilebilirliği dolayısıyla gıdanın daha güvenli taşınmasına olanak sağlar. Bu da BTKK ile hem gıdanın takibini sağlar hem de blok ödülü için haklı bir rekabete zemin hazırlar.

Hedefler:

- Blokzinciri işleyişinin kandırılmasını önlemek
- Emeğe göre ödüllendirilmek
- Alışverişte güvenliği ve sürekliliği sağlamak
- Haksız rekabeti önlemek
- Vergilendirmede kolaylık sağlamak

Ödüllerden sağlanacak faydaların oranları aşağıdaki metotlarla hesaplanır:

- En çok iş yapan (alım veya satım)
- Mesafeye göre en kısa sürede taşıma yapan
- En uygun koşullarda taşıma yapan-yaptıran
- En fazla kişiyle iş yapan

İnsan kaynaklı hataların ve haksızlığın önüne geçmek için elbette bunların hepsi sistem tarafından otomatik bir şekilde denetlenmelidir. Bunun sağlanması için her gıdanın taşıma için en uygun koşulları akıllı sözleşmelerde zaman damgalı olarak birer birer belirtilmeli ve ürünün gördüğü hasara göre ya alış-veriş iptal edilmeli ya da önceden belirlenen bir miktar fiyattan düşürülmeli. PoM için önerilen tedarik zinciri aşağıdaki gibidir:

C_1 ağdaki müşteri, C_2 ise satıcı olsun. C_1 zincir üzerinden talep oluşturup ürün istediğinde C_2 'nin bunu onaylayıp satılan gıdayı karşı tarafa taşıması gerekir. Taşıma için ise bir nakliyecisi (C_3) ile anlaşması gerekir. C_2 'in doğru bir nakliye şirketi seçmesi kendi iş itibarı için ve sağlıklı bir alışveriş için önemli bir noktadır. Burada C_2 ve C_3 arasındaki iş ilişkisinin denetlemesini C_1 ürünü kabul ettiğinde yapar. Eğer taşıma doğru ve uygun şekilde yani akıllı kontrata uygun yapılırsa hem C_1 hem de C_2 ; C_3 'den memnun olur ve bu alışverişin devamlılığı sağlanabilir. Çünkü PoM tarafından alışverişin değer kazanması 3 tarafa da gerek indirim gerek blok ödülü gerekse iş sadakati konularında avantaj sağlar.

Üç kısım ispat doğrulayıcı ve blok doğrulayıcı eşit ağırlıklandırılmış olarak rol oynarlar: C_1 , C_2 ve C_3 . En yüksek güce sahip olanlar her defasında bu kümelerden seçilir. Bu anlamda hem enerji (elektrik gibi) harcaması yönünden avantaj sağlar hem en çok çalışan en çok kazanır.

C_1 ve C_2 iki sabit konum (tarla, fabrika, market vb.) olup taşımayı yapan aracın şoförünün mobil cihazı ile C_1 ve C_2 'nin konumlarında olduğu anlar takip edilir. Blok verisi; taşınan malın miktarını, özelliklerini, taşımayı yapan aracın şoförünün (C_3 'ün) C_2 'de olduğu son anın ve C_1 'de olduğu ilk anın bilgilerini (BTKK-şoförün mobil cihazının Wi-Fi ağlarına bağlı olması ile), bu verilerden elde edilen nakliye süresi bilgilerini ve belirli periyotlarla ölçülmüş taşınma şartlarını (cihazlardaki özel sensörlerle ölçülen nem ve sıcaklık değerlerini) taşır. Bu şekilde gıdanın taşınması süresi takip edilmiş olup blok verisi en az 3 taraf tarafından onaylanmış olur. Konsensüs algoritmalarını domine edecek rollere göre hisse güçleri aşağıdaki gibi hesaplanır:

C_1 için hisse gücü $P_1(C_i)$ hesaplanması:

$SC(C_i)$: C_i için hisselenmiş koin miktarı.

$SB(C_i)$: C_i 'nin son bir ay içinde birlikte iş yaptığı tedarikçi sayısı.

$BN(C_i)$: C_i 'nin son birkaç ay içinde yaptığı iş (yaptığı gıda talebi sayısı).

$$P_1(C_i) = w_1SC(C_i) + w_2SB(C_i) + w_3BN(C_i), \sum_{h=1}^3 w_h \text{ öyle ki } 0.1 < w_h < 1$$

C_2 için hisse gücü $P_2(C_i)$ hesaplanması:

$SC(C_i)$: C_i için hisselenmiş koin miktarı.

$SB(C_i)$: C_i 'nin son bir ay içinde birlikte iş yaptığı tedarikçi sayısı.

$BN(C_i)$: C_i 'nin son birkaç ay içinde yaptığı iş (aldığı gıda talebi sayısı).

$DB(C_i)$: C_i 'nin en uygun koşullarda yapılan iş derecesi (doğru bir C_3 seçimi).

$$P_2(C_i) = w_1SC(C_i) + w_2SB(C_i) + w_3BN(C_i) + w_4DB(C_i), \sum_{h=1}^4 w_h \text{ öyle ki } 0.1 < w_h < 1$$

C_3 için hisse gücü $P_3(C_i)$ hesaplanması:

$SC(C_i)$: C_i 'nin hisselenmiş koin miktarı.

$SB(C_i)$: C_i 'nin son bir ay içinde birlikte iş yaptığı tedarikçi sayısı.

$BN(C_i)$: C_i 'nin son birkaç ay içinde yaptığı iş (nakliye sayısı).

$SD(C_i)$: C_i 'nin yaptığı nakliyenin hız derecesi (mesafeye göre zaman).

$DA(C_i)$: C_i 'nin yaptığı nakliyenin en uygun normlara göre uygunluk derecesi.

$$P_3(C_i) = w_1SC(C_i) + w_2SB(C_i) + w_3BN(C_i) + w_4SD(C_i) + w_5DA(C_i), \sum_{h=1}^5 w_h \text{ öyle ki } 0.1 < w_h < 1$$

Bu değerlerin oranları ağdaki istemcilerin blok ödülü ve iş yaptıkları kişilerden indirim kazanmalarını sağlar. Elbette kısa mesafeye alışveriş yapmak hem alıcı hem satıcı için bir avantaj olur. Ayrıca daha fazla talep oluşturup (büyük bir alışverişi küçük parçalara bölerek) daha fazla iş yapmış gibi göstererek sistem manipüle edilebilir. Bunun için akıllı sözleşmelerde bunu önleyecek önlemler niteliğinde maddeler bulunmalıdır. Alışveriş yapan firmaların üretim/ağdaki iş oranları (toplam iş kapasitesi oranı) sisteme dâhil edilebilir. Bu şekilde küçük firmalar da büyüklerle yarışabilecektir. Kurumsal ve uzun zamandır ağda olan bir düğüm ile ağa yeni katılan bir düğüm eşit haklara sahip olmayacağından yaptığı işin miktarı son bir veya birkaç ay ile sınırlandırılmalıdır. Taşıyıcı firma için çalışma saati/mesai saatleri taşıyıcı firmaların arasında daha fazla iş yapma katsayısı olarak kullanılabilir. Bir düğüm ağa ilk katıldığında ise önceden hisselenmiş koin miktarı ile ödül için bir şansı olabilir. Aynı zamanda vergilendirme için devlet açısından avantaj sağlar. Öte yandan, C_1 , C_2 veya C_3 'ün ürün fiyatını düşürmek için sistemi kandırmaya yönelik yanlış veri paylaştığı tespit edilirse sözleşmeye göre bir ceza alır ve ağdan atılır.

SONUÇ

PoW algoritmasının adı her ne kadar iş kanıtı olsa da ağa katılan kullanıcıların emeğine göre değil; cihazların işlem gücüne göre blok onaylar. Literatürde bu algoritmanın sorunları, yüksek enerji tüketimi ve merkezileşmedir. Bu makalede PoW'un bir başka sorununun haklı bir rekabet ortamı sunmaması olduğu açıklandı. Diğer bir algoritma olan PoS ise ağda hisselenmiş koin miktarı en fazla olan (en zengin) düğümün sistemi kandırma gereği duymayacağına inanılarak yine ağın merkezileşmesine ortam hazırlar. Ancak bu da adil bir durum değildir. Çünkü her seferinde belli bir kitle blok oluşturur, onaylar, blok ödülü kazanır ve ağı merkezileştirir. Ağın merkezileşmemesi için kullanılabilir LPoS ve PoET gibi algoritmalar ise sadece blok ödülü amaçlı düğümler için bir zararı olmayan ama faydası olabilecek blok zincirleri sağlar. PoWeight gibi ağırlıklandırılmış bir algoritma ise istenildiği şekilde özelleştirilebilir olması bir avantaj olsa da ortada yapılan işin somut bir kanıtı olmadığı için sistemi kandırmak çok kolay olabilir. Tedarik zincirinde kullanılacak konsensüs protokolleri ağa katılabilecek yabancı düğümlerin ödüllerden faydalanması ya da her seferinde aynı kişinin ödülü kazanmasını önlemek, merkezileşmenin önüne geçmek ve ağı en aktif kullanıp işini doğru yapan kişilerin blok ödülü ve indirim kazanması için PoM tedarik zinciri için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system, 20.06.2020 tarihinde <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> adresinden alındı.
- Wood, G. (2014). Ethereum: a secure decentralised generalised transaction ledger. *Ethereum project yellow paper*. 151, 1-32.
- Yıldız, B. (Kasım, 2019). Dijital dönüşüm Sürecinde blok zinciri teknolojisi ve akıllı sözleşmeler. *Dijital Dönüşüm Trendleri*. Filiz Kitabevi. 120-143.
- Keleş, B. ve Ova, G. (2020). Gıda tedarik zinciri yönetiminde bilgi teknolojileri kullanımı. *Adü Ziraat Dergisi*, 17(1):137-143.
- Sultan, K., Ruhi, U. ve Lakhani, R. (2018). Conceptualizing blockchains: characteristics & applications. *11th IADIS International Conference Information Systems*.
- Tian, F. (2018). An information system for food safety monitoring in supply chains based on HACCP. *blockchain and internet of things* (Doctoral Thesis).
- Gerdan, D., Koç C. ve Vatandaş, M. (2020). Gıda ürünlerinin izlenilebilirliğinde blok zinciri teknolojisi kullanımı. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 16(2): 8-14.
- Taş, O. ve Kiani, F. (Ekim, 2018). Blok zinciri teknolojisine yapılan saldırılar üzerine bir inceleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 4.
- Onay, H., Cansı, K. İ., Temimhan, K., Yazıcı, H. ve Erten, M. (2019). Supply chain management using blockchain. 15.08.2020 tarihinde https://www.easychair.org/publications/preprint_download/GwGL adresinden alınmıştır. *EasyChair Preprint*.
- Ataşen, K. (2019). Blokzinciri ve akıllı sözleşmeler: düzenli bir dijital sertifikasyon uygulaması Geliştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H. N. ve Wang, H. (2016). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International Journal of Web and Grid Services*. 14(4), 352-375.
- Feng, L., Zhang, H., Chen, Y. ve Lou, L. (2018). Scalable dynamic multi-agent practical byzantine fault-tolerant consensus in permissioned blockchain. *Mdpi, Applied Sciences*, 8(10), 1919.
- Eigelshoven, F., Bender, B. ve Ullrich, A. (2020, Haziran). Public blockchain – a systematic literature review on the sustainability of consensus algorithms. *ECIS Proceedings, ECIS*.

- Christofi, G. (2019). Study of consensus protocols and improvement of the Delegated Byzantine Fault Tolerance (DBFT) algorithm (Master's thesis, Universitat Politècnica de Catalunya).
- Kumar, A., Sharma, D. K., Nayyar, A., Singh, S. ve Yoon, B. (2020). Lightweight proof of game (lpog): a proof of work (pow)'s extended lightweight consensus algorithm for wearable kidneys. *Sensors*, 20, 2868; doi:10.3390/s20102868.
- Topal, S. (2020). A novel hybrid sharing economy based blockchain model (proof of meet). *Journal of New Theory*. Issue 32.

Güvenlik ve Savunma Örgütü Olarak: Bağdat Paktı*

Ali Rıza SAVAŞ**
Ahmet İŞLER***

Özet

Türkiye doğu ve batı yönlü önemli enerji geçiş güzergâhlarının güvenliğinin sağlanması bakımından da kilit ülke pozisyonundadır. Fakat bu denli kritik önemde olan bir coğrafi bölgenin bu pozisyonundan dolayı ortaya çıkabilecek dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Karadeniz, İran ve Akdeniz havzası ile çevrili olması ve bölgenin sorunlu yapısı nedeniyle bu bölgede ortaya çıkan sorunlardan birinci derecede etkilenen ülke olduğu söylenebilir. Bu çerçevede II. Dünya Savaşından sonra iki kutuplu dünya düzeni ve akabinde soğuk savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye, İran ve Irak toprakları üzerinden SSCB'nin yapabileceği bir saldırı ihtimaline karşı savunmasız olan güney sınırlarını koruma endişesi içerisinde girmiş ve bu anlamda bir ittifak arayışına girmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Türkiye ile Pakistan arasındaki ikili bir anlaşma olarak ortaya çıkmaya başlayan paktın daha sonraki süreçte İngiltere, Irak ve İran'ın katılımıyla bir savunma ve güvenlik Paktına dönüştüğü görülmektedir. Bağdat Paktı ile ilgili olarak pakta katılan ülkelerin her birinin ayrı ayrı amaçları olduğunu söylemekle beraber, kuruluş amacı komünizm ve Sovyetler Birliği tehlikesinin bertaraf edilmesi olarak açıklanabilir. Türkiye'nin Bağdat Paktından en önemli beklentisi SSCB ile varolan sınır hattının savunulması ve NATO ile kurmaya çalıştığı bağlarını kuvvetlendirmek olarak ifade edilebilir. Tüm bu beklentilerin yanında Türkiye, ABD'yi Ortadoğu'da daha fazla desteklemesi karşılığında askeri ve ekonomik destek beklentisi içerisindeydi. Tüm bu beklentilere rağmen uluslararası ilişkiler literatüründe Bağdat Paktı kadar etkisi olmayan ve katılan taraflara çok ciddi zarar veren başka bir ittifak herhalde bulunmamaktadır. Pakt, sadece Türkiye açısından değil bölgede Batılı ülkelerin çıkarlarına da büyük bir hasar vermiştir. Arap ülkelerinin Sovyetler Birliğine yaklaşmasını hızlandırmış ve Sovyetlerin bölgeden uzak tutulmasını değil, tam tersi hızlı bir şekilde bölgeye yerleşmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Bağdat Paktı, Türk Dış Politikası, Ortadoğu, CENTO

As The Security and Defense Organization; Baghdad Pack

Abstract

Turkey also has a key position in the country in terms of ensuring the security of the eastern and western way important energy transit routes. However, there are disadvantageous aspects of such a critical geographical region that may arise due to this position. Turkey is located in the Middle East, the Caucasus, the Balkans, the Black Sea, because it is surrounded by Iran and the

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Ali Rıza Savaş(Öğr. Gör.) Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye. E-posta: a.savas@beu.edu.tr ORCID NO: 0000-0003-0112-8033

*** Ahmet İşler (Dr. Öğr. Üyesi) Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye. E-posta: aisler@beu.edu.tr ORCID NO: 0000-0002-9742-1260

Savaş, A. , & İşler, A. (2020) Güvenlik ve Savunma Örgütü Olarak: Bağdat Paktı. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2) : 183-195.

Mediterranean basin and the problematic nature of the region it said that the problems arising in this area primarily affected. In this context, II. After World War bipolar with the onset of cold war world order, followed by Turkey, Iran and Iraq over the USSR can be entered into an offensive prospect to the south which is vulnerable to the limits of protection concerns and has entered into this sense of an alliance quest. In the next period than the first bilateral pact began to emerge as a treaty between Turkey and Pakistan in this context, Britain, Iraq and Iran with the participation of a defense and security seems to return to the Pact. Regarding the Baghdad pact, although each of the countries participating in the pact has separate objectives, its establishment purpose can be explained as the elimination of the Soviet Union threat. The most important expectation from Turkey to Baghdad Pact and defend the existing boundary line with the USSR and can be expressed as to strengthen ties trying to establish with NATO .. Besides all these expectations of Turkey, the United States is in military and economic support expectations in return for more support in the Middle East. Despite all these expectations, there is not any other alliance in the international relations literature that has no impact as much as the Baghdad Pact, and which causes serious harm to the parties involved. The Pact has also just gave a great damage to the interests of Western countries in the region not for Turkey. It accelerated the Arab countries' approach to the Soviet Union and enabled the Soviets to settle in the region, rather than keep them away from the region..

Keywords

Baghdad Pact, Turkish Foreign Policy, Middle East, CENTO

GİRİŞ

Türkiye'nin jeopolitik konum olarak Asya ve Avrupa ortasında Afrika'ya ise çok yakın bir pozisyonda olması ve kalan ve Asya ile Avrupa'yı arasında transit geçişin sağlanabileceği bir köprü vazifesi görmesi, Çanakkale ve İstanbul boğazı gibi iki kritik ve stratejik öneme haiz su geçişi bulunması, gerek denizleri gerekse büyük bir karasal yüzölçümüne sahip olması ona jeostratejik bir önem kazandırmaktadır. Türkiye ayrıca doğu ve batı yönlü önemli enerji geçiş güzergâhlarının güvenliğinin sağlanması bakımından da kilit ülke pozisyonundadır. Fakat bu denli kritik önemde olan bir coğrafi bölgenin bu pozisyonundan dolayı ortaya çıkabilecek dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Karadeniz, İran ve Akdeniz havzası ile çevrili olması ve bölgenin sorunlu yapısı nedeniyle bu bölgede ortaya çıkan sorunlardan birinci derecede etkilendiği söylenebilir. Bunun yanında pozisyonu nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümü açısından çok önemli bir kilit taşı pozisyonundadır. Türkiye'nin jeostratejik konumu bölgede ortaya çıkacak olayların içinde bulunmasını zorunlu kılmıştır. Öte yandan bu özel konumu aynı zamanda Türkiye'yi çok eski dönemlerden itibaren dünya politikasında etkili olabilecek ülkeler arasına sokmaktadır.

Söz konusu jeopolitik konumdan dolayı dünya hâkimiyet alanı çatışmalarının merkezinde önemli bir rol üstlenen Türkiye, Davutoğlu'na göre “*Anadolu yarım adası sürekli olarak bir siyasi güç merkezi olmaya aday olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra ise Sovyet tehdidine karşı Batı Bloğu'nun güvenlik şemsiyesine ihtiyaç hisseden Türk Hariciyesi, Jeopolitik avantajlarını, bu güvenlik şemsiyesi mukabilinde önemli bir Diplomatik değer olarak gündemde tutmaya gayret etmiştir. Özelde ABD'nin genelde ise NATO'nun bu güvenlik şemsiyesi ile ilgili vecibelerini göz ardı ettiği veya Türkiye'nin başka alanlardaki pazarlık gücünün zayıfladığı dönemlerde Türkiye'nin en önemli kozu olarak müzakere masasına konan jeopolitik konum, dünyaya açılım stratejisinin bir parametresi olmaktan çok statükoyu müdafaa stratejisinin bir aracı olarak görülmüştür*” (Davutoğlu, 2014: 116).

Uluslararası ilişkiler terminolojisinde devletin gücünü belirleyen en önemli unsurlardan sayılan ve yukarıda Türkiye'yi çok değerli bir bölge haline getirdiğinden bahsettiğimiz jeopolitik ile ilgili olarak Kieffer, “*Bir devletin toplumsal, politik, ekonomik, stratejik ve*

coğrafi öğelerini, bu devletin, dış politikasının belirlenmesinin etkisi ve uygulanması” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Ülkelerin dış politikasında coğrafi faktörlerin esas alınmasından hareketle bazı bilim adamları da jeopolitik konusunda çeşitli teoriler ortaya koymuşlardır. Bunların içerisinde çok önemli yer tutanlardan birisi de Amerikalı bilim adamı Spykman (1893-1943)’ın geliştirmiş olduğu “*Kenar Kuşak Teorisi*”dir. Bu teorinin ortaya koyduğu ana düşünce “*dünya adasının hakimiyeti kenar kuşak hakimiyeti ile mümkündür ki, bu kenar kuşak ülkeleri: Türkiye, İran, Irak, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Kore ve Doğu Sibiryadır.*” II. Dünya Savaşı’nın bitimini takip eden dönem içerisinde İngiltere’nin yavaş yavaş yalıtılmışlık politika çerçevesinde ana karasına geri çekilmesi sonucu, yerini yeni süper güç konumuna yükselen Amerika Birleşik Devleti almıştır. ABD böylece dünya hâkimiyetini eline geçirebilmenin fırsatını yakalamış, bu doğrultuda çok çeşitli uluslararası anlaşma ve projelere başvurarak aktör olma yoluna girmiştir. Amerika’nın dünya hâkimiyetini ele geçirmesi için kendi kabuğunu kırması ve ülke sınırlarının dışındaki bölgelerde hâkimiyet kurması gerektiğini öne süren Spykman’ın görüşleri, bu dönemde çok ciddi bir biçimde Amerikan dış politikasına etki etmiştir. Spykman’ın teorisi kapsamında yapmış olduğu çıkarımlar, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni çerçevesinde ABD’yi Sovyetler Birliği sınırlarında bulunan kenar kuşak ülkeleri içerisinde kendisine yakın olan ülkeleri NATO, SEATO, Bağdat Pakti, CENTO gibi ittifaklar kurdurmaya sevk etmiştir (Şentürk, 2001: 2). Bunun yanında İngiltere’nin Ortadoğu politikası, eski sömürgeci yaklaşımları çerçevesinde, bölgedeki stratejik petrol çıkarlarının korunması ve istikrarlı petrol akışının güvenceye alınması çerçevesinde şekillenmiştir (Topur, 2006: 192). İngiltere’nin II. Dünya Savaşı sonrasında petrolün güvenliği ve Sovyet tehdidine karşı Orta Doğu’da bulunan ülkelerle kurmuş olduğu stratejik bloklar ve bu ülkeler üzerinde üs talebinde bulunması da bu ülkelerde yaşayan halkın tepkisini çekmiş ve milliyetçi duyguları körüklemiştir. Bu çerçevede dünya üzerinde genel olarak vazgeçmiş olduğu eski sömürgeci anlayışını burada devam ettirmek istemesi zora girmiştir.

BAĞDAT PAKTİNİN KURULUŞU

1948’de Ortadoğu’da İsrail’in kurulmasıyla birlikte Arap coğrafyasında milliyetçi Batı karşıtlığı körüklenmiş ve bu çerçevede Orta Doğu’da bulunan Arap ülkeleri ile Batı dünyası arasında gerek petrol gerekse Sovyet tehdidine karşı herhangi bir askeri, ekonomik ve siyasi işbirliği içerikli bir anlaşmanın yapılmasını neredeyse imkânsız bir hale getirmiştir. Bu durum 1950’li yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu ve İngiltere’nin girişimi ile yapılmaya çalışılan Orta Doğu’nun savunulması amacıyla gerçekleştirilen iki girişimi de engellemiştir. Fakat bu durum 1953 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Orta Doğu savunmasına dönük yeni bir yaklaşım değişikliği çerçevesinde değişmiştir (Yeşilbursa, 2011: 1). Bu çerçevede 1954 yılında ABD tarafından desteklenen, Türkiye ve Pakistan’ın da katılım konusunda ikna edilmesiyle “Kuzey Kuşağı” savunma işbirliği projesi gündeme gelmiştir. Türkiye’nin NATO’ya üyeliği konusunda yapmış olduğu başvurulara İskandinav ülkelerinin yanında İngiltere’nin çok ciddi bir şekilde karşı çıktığı ve Türkiye’nin ilk yıllarda NATO’ya girme ile ilgili girişimlerinin sonuçsuz kaldığını hatırlamak gerekir. İngiltere’nin bu üyeliğe karşı çıkmasının ana nedeni Orta Doğu bölgesinde Türkiye’nin kilit rol oynayacağı Mısır ve Irak’ın içinde yer aldığı bölgesel bir savunma örgütü kurma hedefidir (Yeşilbursa, 2011: 1). İngiltere’nin özellikle Arap devletleriyle kendisi arasında daha önceki dönemde imzalanmış ve halen yürürlükte olan ikili anlaşmaların yerine, İngiltere’nin anlaşmalar üzerinden korunmakta olan haklarını sürdürmesine yardımcı olacak bir “Orta Doğu Komutanlığı” kurulması isteği de söz konusuydu. İngiltere kurmak istediği bu komutanlık bünyesinde Türkiye’nin de aktif rol üstlenmesini ve Orta Doğu savunması konusunda kendisiyle

birlikte hareket etmesini ve daha önce yapılan anlaşmalar sonucu bölgede yükselen milliyetçi tepki nedeniyle ortaya çıkan İngiliz karşıtlığını da minimize etmek istiyordu. Türkiye'nin kurulacak bu Ortadoğu Komutanlığına üyeliği de bu noktada kritik bir önem taşımaktaydı. Türkiye gerek güçlü ordusu gerekse Müslüman bir toplum yapısına sahip olması ile Orta Doğu'nun savunmasının kilit ülkesi olacak, aynı zamanda kurulacak Komutanlığın Batı tandanslı görüntüsünü ortadan kaldıracaktı (Yeşilbursa, 2011: 2). Batının bu girişimlerle Sovyet Rusya etrafında oluşturmaya çalıştığı çemberin ya da kuşatmanın Türkiye-İran ve Afganistan Halkası ve gerisinde uzanan Arap dünyası üzerinde, Sovyetlerle ABD arasında kıyasıya bir rekabet cereyan etmekteydi. Bu bölge hem petrol ve doğalgaz kaynaklarının zenginliği hem de İsrail'in güvenliği açısından başta ABD olmak üzere Batı için önemliydi. Öte yandan Sovyetlerin Arap-İsrail ihtilafında İsrail karşıtı tutumuyla Irak, Suriye, Mısır gibi Arap ülkelerinde köprübaşı oluşturmuş olması Türkiye için güneyden bir tehdit oluşturmaktaydı (Kamel, 2014: 99-100). Bu açıdan Türkiye için söz konusu girişimler hayati önem taşımaktaydı.

Bu bağlamda Türkiye açısından bu dönemi değerlendirdiğimizde, 1923 yılında Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yüzünü genel olarak batıya dönmüş olan “*Musul ve Hatay sorunları*” dışında Ortadoğu ülkeleri ile herhangi bir ilişki kurmayan veya düşük yoğunluklu olarak sürdüren Türkiye'nin iki kutuplu dünya düzeninin kurulması ile birlikte bölgeye dönük stratejisinde değişiklikler söz konusu olmuştur. 1950'li yıllarda Türkiye'nin bölgeye dönük bu strateji değişikliğinin ‘aktif’ bir şekilde yürütüldüğünü, fakat sonuçları açısından ‘başarısız’ olmasıyla ilgili olarak 1945 sonrasında uluslararası ilişkiler sistemini belirleyen yeni koşulların etkili olduğu söylenebilir. 1947 yılında Batı'nın Soğuk Savaş'ın başlamış olduğunu ilan etmesi ve ülkeler arasındaki siyasi askeri ve ekonomik ilişkileri uluslararası sistemin yeni kuralları çerçevesinde kurmuş olması, 1945 yılından beri SSCB'yi bir tehdit olarak gören ve II. Dünya Savaşının ülke ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı ciddi daralmayı gidermek için dış finansman kaynakları arayışında olan Türkiye'ye çok önemli fırsatlar sunmuştur (Oran, 2013: 615).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin İngiltere tarafından hayata geçirilmek istenen Orta Doğu Komutanlığı adı altındaki bölgesel pakt fikrine sıcak bakmadığını görünce, İngiltere gibi bu düşüncesinden vazgeçti. Bu bağlamda Türkiye'nin ABD desteği olmaksızın Akdeniz'in doğusunda savunma amaçlı bir organizasyonun kurulmasının olası olmadığını görerek NATO'ya üye olmak için daha fazla çaba gösterdiği görülmektedir (Yeşilbursa, 2011: 2). Bundan dolayı ABD'nin tasvip etmediği bir oluşum yerine öncelikli olarak NATO'nun stratejik önemini ifade etmekle beraber Batı'nın güvenlik konsepti çerçevesinde Türkiye'nin güvenliği konusunda bir dış politika söylemi geliştirilmiştir (Oran, 2013: 615).

ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya girmesi gerektiğinin en önemli nedeni, Kore Savaşı'ndan sonra SSCB'ye karşı Türkiye'nin güçlü ordusuyla ve genç nüfusuyla bir bariyer olabileceği düşüncesidir. Öte yandan Sovyetler ile çıkabilecek bir savaşta Türkiye'nin jeostratejik pozisyonundan ve askeri üslerine ihtiyaç duyması da Türkiye'nin NATO'ya alınmasının nedenlerindedir. Bu sebeple SSCB sınırında olan müttefik bir Türkiye'nin Batı nezdinde stratejik önemi artmıştır (Akkaya, 2012: 14). Bunun yanında Türkiye'nin NATO'ya alınmak istenmesinin diğer bir nedeni ise, Türkiye'nin Orta Doğudaki çok değerli petrol rezervlerine yakın olması ve bölge ülkeleriyle ilişkilerde Türkiye'nin iyi bir bağlantı noktası olmasıdır. Bu doğrultuda Türkiye'nin NATO'ya katılımını isteyen ABD, 1951 yılında Amerikan Kongresinde Türkiye'nin bölgede oynadığı kilit rolü gündeme getirmiş ve Türkiye'nin NATO'ya girişi ile ilgili olarak kongrede ortaya çıkabilecek muhalefeti ortadan kaldırmıştır.

İngiltere daha önce de değinildiği gibi Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesini istememiş olup, Türkiye'nin Orta Doğu Komutanlığında görev almasını kendi çıkarlarına daha uygun

bulmaktaydı. İngiltere'nin bu konudaki çekincesinin ortadan kalkmasında ABD'nin baskısı ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün TBMM'de Türkiye'nin NATO'ya girişiyle ilgili yapmış olduğu konuşma büyük etki göstermiştir. Fuat Köprülü 20 Temmuz 1951'de TBMM'de yaptığı konuşmada "Türkiye'nin Orta Doğu müdafaasında kendisine düşen rolü ziyadesiyle arzu ettiğini pakta iltihak konusunda akit devletlerin görüşlerini de dikkate aldığını bu konuda Birleşik Krallık hükümeti ile anlaşmaya çalışıyoruz ve Şark müdafaasının gerek stratejik gerekse ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri olduğu kanaatindeyiz. Bu itibarla Türkiye Atlantik Pakta İltihak edince Orta Şark'ta bize düşen rolü yerine getirmeye amade olacağız" (TBMM Tutanak Dergisi B102, 1951: 232) demek suretiyle Türkiye'nin NATO'ya katıldıktan sonraki dönemde Orta Doğu Komutanlığı Projesinde daha etkin bir fonksiyon üstlenebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin bu konuda yapmış olduğu itirazlar ortadan kalkmış ve NATO üyesi ülkelerin 10 Eylül 1951 tarihinde Kanada'nın başkenti Ottawa'da yapmış oldukları toplantıda Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasına karar verilmiştir. Türkiye 1952 yılında resmi olarak NATO'ya girmiş ve NATO'nun 20 Şubat 1952'de yapmış olduğu toplantıya tam üye olarak katılmıştır.

Demokrat Parti (DP) döneminde, Türk dış politikasının şekillenmesinde gerek NATO gerekse güvenlikle ilgili diğer girişimlerin yapılmasında "*Türkiye'nin çıkarı Batı'nın yani ABD'nin çıkarıyla özdeşdir*" anlayışı hâkimdir. Bu anlayış doğal olarak Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yansımıştır. Türkiye bölge üzerinde ortaya çıkan gelişmeleri Soğuk Savaş perspektifinden ve bizzat Batının bakış açısı ile takip etmiş ve Batı'nın Orta Doğudaki 'temsilcisi' olarak, yeni bağımsız olan Arap ülkelerinin Batı ile aralarında köprü olma görevinde öncü olmuştur. Türkiye'nin bölge üzerindeki gelişmeleri 1923-1950 yılları arası dönemden çok daha farklı bir şekilde yakından takip etmesi, aktif bir politika izlemesi sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkarmış olduğu şartları çok iyi algılayan ve kendisine tanımış olduğu tüm fırsatları kullanma konusunda çok istekli bir strateji izleyen Türkiye, Oran'a göre "*Batı'nın sözcüsü olarak Orta Doğu devletleriyle ilişki kurarken savaş sonrası meydana gelen ikinci önemli değişikliği ve sonuçlarını, yani sömürgelerin self determinasyon hakkına dayanarak bağımsızlıklarını ilan etmelerini ve iki kutuplu uluslararası sistemde kendi değerleriyle üçüncü bir kutup oluşturma çabalarını göz ardı etmiştir*" (Oran, 2013: 615).

1950'lerin başından itibaren ABD, SSCB ile giriştiği rekabet ve buna bağlı olarak geliştirdiği "Çevreleme" politikası Ortadoğu'da ciddi olarak kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu nedenle ABD açısından Türkiye'nin önemi Ortadoğu açısından artmaya başlamış, bu durum doğrudan başkan Eisenhower tarafından ifade edilmiştir. Ardından da ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles 1953 yılında bir Ankara ziyaretinde daha önce adı geçen "Kuzey Kuşak İttifakı" fikrinden bahsetmiştir. Bu düşünce kısmen siyasi kısmen de stratejik nedenlere dayanıyordu. Ancak ABD ve Batılı ülkelere karşı bölge ülkelerinin bakış açısı bu işbirliği için önemli bir engel teşkil etmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 98). Dulles, Türkiye gezisinin hemen akabinde açıklamış olduğu raporda, Orta Doğu perspektifinde bir savunma sistemi kurulması için çok uygun koşulların mevcut bulunmadığını ve oluşturulması düşünülen böyle bir savunma sisteminin ancak gelecek yıllarda söz konusu olabileceğini, Arap ülkelerinin böylesine bir Pakt'ın kurulmasını gerektirebilecek SSCB tehlikesinin henüz farkında olmadıklarını söylemiştir. Ona göre, yalnızca "Kuzey Seddi" ülkeleri olarak adlandırılan Sovyetlere sınır komşusu olan ve Arap kökenli olmayan Orta Doğu ülkeleri bu tehlikenin boyutlarının farkındaydı. Dulles, ayrıca ortak bir güvenlik ve savunma sistemi kurulmasının bölge devletlerinin kendi çabaları sonucu gerçekleştirilmesinin daha zorunlu olduğuna inandığını açıklamaktaydı (Bostancı, 2013: 3). Bu çerçevede bölge üzerinde "*Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve Suriye*" den oluşan bir "Kuzey Kuşağı" kavramsallaştırması SSCB'nin güney sınırında olan bu devletleri ön plana çıkarmış olmakta ve onların güneyinde kalan stratejik petrol rezervleri ve bölgeleri içeren, "*Süveyş Kanalı'ndan Umman Denizi'ne ve Pakistan'a doğru*"

çok geniş bir bölgenin ancak bu şekilde savunulabileceğini düşünüyordu. ABD bu öneriler çerçevesinde güvenlik ve savunma teşkilatının kurulmasından vazgeçmiş, fakat bölge üzerindeki devletler tarafından kurulabilecek güvenlik ve savunma paktlarına destek vermeyi daha mantıklı bulmuştur. Bu bağlamda oluşturulması düşünülen savunma sisteminin ilk somut adımı, 28 Aralık 1953 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Pakistan arasında imzalanan “teknik ve ekonomik yardım antlaşması” olarak ortaya çıkmıştır. Hindistan ile aralarında çok ciddi sorunlar olan ve Sovyetler’i ciddi bir tehdit olarak algılayan Pakistan, bu şekilde kendisini Batılı ülkelerin güvencesine aldıktan sonra, 18 Şubat 1954’te Türkiye ile ortak bir deklarasyon yayınlamaya karar vermiş ve aralarında bir güvenlik ve savunma antlaşması imzalamak istediklerini açıklamıştır (Bostancı, 2013: 3). Bu süreç içerisinde gerek Türkiye gerekse Pakistan’ın hem NATO üzerinden hem de ABD ile savunma ve güvenlik alanında iş birliğine gittikleri görülmektedir. Türkiye’nin 1952’de NATO’ya olan üyeliği sonucu ülkenin dış politikası Batı ile yapılan bu askeri ittifak bağlamında şekillenmiş ve bu sürecin kurumsal altyapısı oluşturulmuştur. Pakistan ise gerek güvenlik kaygılarından kurtulmak gerekse uluslararası alanda içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmak amacıyla ABD ile 1952 tarihinden başlayarak iyi ilişkiler kurma gayretinde olmuştur (Çolakoglu, 2013: 31). Çok kısa bir süre sonra ise 19 Mayıs 1954’te ABD ile Pakistan arasında “silah ve gereç yardımı anlaşması” imzalanmıştır. Antlaşma metninde Pakistan’ın bölgesel savunma sürecine aktif bir şekilde katılacağı belirtilmiştir (Bostancı, 2013: 3).

Türkiye ile Pakistan arasında yapılan anlaşmadan yaklaşık bir yıl kadar sonra Türkiye ve Irak arasında güvenlik ve karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İki ülke 24 Şubat 1955’te “BM Anayasasının 51. maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icap ettiren, Orta Doğu bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili, BM azası sıfatıyla yüklendikleri büyük mesuliyetlerin bilincinde olarak, Türkiye ile Irak bu amacın gerçekleştirilmesi için anlaşmaya kanaat getirmişlerdir” denilmek suretiyle bir anlaşma metni üzerinde mutabık kalınmıştır. Söz konusu anlaşmayı Türkiye adına Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü; Irak hükümeti adına Kral II. Faysal, Başbakan Nuri Sait Paşa ve Irak Dışişleri Bakanı Burhaneddin Başayan imzalamıştır. Bu antlaşma paktın resmen kurulduğunu göstermektedir (28/02/1955 tarihli 8942 Sayılı Resmi Gazete). Pakt metni 8 maddeden oluşmakta olup, 26 Şubat 1955’te TBMM’de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

“Söz konusu antlaşma,

- 1) Tarafların güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapmaları,
- 2) İşbirliği için alınacak önlemlerin hükümetlerce belirlenmesi,
- 3) Tarafların birbirlerinin içişlerine karışmama ve aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözümlenmeleri,
- 4) Anlaşma hükümlerinin tarafların üçüncü devletlerle yaptıkları anlaşmalara aykırı olmadığına beyan edilmesi,
- 5) Anlaşmanın diğer Arap devletlerine ve bölgenin güvenliği ve barışı ile ilgili bazı devletlere açık olduğu
- 6) Üye sayısı dördü bulunduğu andan itibaren anlaşmanın amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir sürekli konsey kurulacağı,
- 7) Anlaşma 5 yıl için yapılmış olmakla beraber, taraflar anlaşmaya son vermezse, anlaşmanın beş yıl süreyle kendiliğinden uzayacağı,
- 8) Anlaşmanın taraflarca onaylandığında yürürlüğe gireceği, şeklinde düzenlenen 8 maddeden oluşmaktadır” (28/02/1955 tarihli 8942 Sayılı Resmi Gazete).

Paktın kurulmasındaki temel amaç, İngiltere'nin Arap milliyetçiliği eksenli olarak ortaya çıkmaya başlayan Nasır'ın "*Arap birliği politikasını*" önleme isteği, Türkiye açısından ise DP'nin başında olan Başbakan Adnan Menderes'in Ortadoğu bölgesinde Türkiye olarak daha aktif bir dış politika izleme isteği olarak ifade edilebilir (Belal, 2012: 5). ABD açısından ise asıl amaç daha önce de bahsedildiği üzere, SSCB tehdidini engellemek üzere üye ülkeler ekseninde savunma ve işbirliğini geliştirmek olarak açıklanabilir. Anlaşmanın ismi "Treaty of Mutual Cooperation", açılımı ise "*Karşılıklı İşbirliği Antlaşması*" olarak ifade edilmiştir. Anlaşmanın içeriğine genel olarak bakıldığında klasik bir savunma işbirliği antlaşması olmadığı görülmektedir. Çünkü Antlaşma metni içerisinde (Madde 1) taraflardan herhangi birine bir saldırı olması halinde diğer tarafın herhangi bir yardımda bulunma taahhüdünden bahsedilmemektedir. Fakat antlaşmanın ilk maddesinde "*savunma için işbirliği*" kavramının, bir saldırı durumunu öngörmesi hususunda, taraflar sözlü bir şekilde mutabık kalmışlardır (Bostancı, 2013: 6). Birleşmiş Milletler yasasının 51. Maddesi çerçevesinde yapılan ve "*Bağdat Paktı*" olarak isimlendirilen bu antlaşmaya göre; "*üye devletlerin savunma ve güvenlik konularında işbirliği yapmaları, birbirlerinin içişlerine karışmamaları ve beşer yıllık sürelerle yenilenmek üzere geçerli olacağı gibi koşullara yer verilmişti.*" Öte yandan, antlaşmaya öteki Arap devletlerinin katılması konusunda önemli bir adım atılmış ve antlaşmanın 5. maddesi çerçevesinde, "*bu antlaşmaya, ancak Arap Birliği üyesi olan veya "taraflarca tanınan" devletlerin katılabileceği*" belirtilmektedir. Bu madde hükmü uyarınca İsrail devletinin bu antlaşmaya hiçbir surette katılmayacağı anlamı çıkmaktaydı. Bunun nedeni İsrail'in hiçbir Arap ülkesi tarafından tanınmaması ve Arap ülkeleri ile barış yapmamış olması olarak ifade edilebilir (Bostancı, 2013: 6).

Görülüş olduğu üzere Türkiye ile Pakistan arasındaki ikili bir antlaşma olarak ortaya çıkmaya başlayan paktın daha sonraki süreçte İngiltere, Irak ve İran'ın katılımıyla bir savunma ve güvenlik Paktına dönüştüğü görülmektedir. Bağdat Paktının temel hedefinde Irak'ın yanında öteki Arap ülkelerinin de bu anlaşma çerçevesine katılmasını sağlamak söz konusuydu. Bu durum paktın alanını daha da genişletecek ve paktın statüsünü bölgesel nitelikte bir güvenlik ve savunma organizasyonu çerçevesine dönüştürerek SSCB'nin yayılmasını ve güneye inmesini engellemiş olacaktı. Bu bağlamda Türkiye, Bağdat Paktının çerçevesinin genişleyerek neredeyse tüm Arap devletlerini kapsamayı ve bölgesel bir yapıya dönüşmesi için batı ile Ortadoğu arasında aracı rolü üstlenmiştir. Çünkü Ankara Paktın bölgesel bir yapıya kavuşabilmesi için tüm Arap ülkelerinin pakta katılmasının gerekli olduğunu biliyordu. Bu kapsamda Başbakan Adnan Menderes pakta katılımın en üst seviyeye çıkması için birçok bölge ülkesine ziyaretlerde bulunmuştur (Küçükvatan, 2011: 77). Menderes bu oluşumu "orta şarkın sulh ve emniyeti için mühim bir teşebbüs" olarak nitelemiş ve işbirliğinin "büyük bir ideal" olduğunu beyan etmiştir (BCA, 30-1-0-0 / 2-14-7). Başbakanın gezi çerçevesinde gerçekleştirdiği görüşmelerde Mısır hiçbir surette pakta katılmayacağını beyan ederken, Suriye ve Lübnan'ın pakta katılma önerisini kabul etmemesi için de baskı yapmıştır. Suriye ve Türkiye arasındaki Hatay sorunu da Suriye'nin "Bağdat Paktı" konusunda Mısır'a yakın durmasının nedenlerinden biridir. Mısır, paktın kurulduğu dönem içerisinde Arap devletlerinin lideri olma konusunda yoğun bir çaba harcıyordu ve bu konudaki en önemli rakibi hiç kuşkusuz Irak olarak biliniyordu. Mısır, Irak devletinin Bağdat Paktı üzerinden batılı ülkelerle kurmuş olduğu çokuluslu ilişkilerin Arap ülkelerinin liderliği mücadelesinde Irak'ı bir basamak öne çıkaracağını düşünmekteydi. Bağdat Paktının kuruluş felsefesi bölge içerisindeki birçok ülkenin katılımına imkân sağlamaktı. Böylece SSCB'nin Ortadoğu bölgesine inişinin önü kesilecek ve bölgedeki Arap ülkeleri arasında bir dayanışma ortamı oluşturulacaktı. Fakat hedeflenenin ötesinde paktın Ortadoğu üzerinde ortaya koymuş olduğu etki beklenen hedeflerin tam tersi istikamette geliştiği söylenebilir. Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye üçlü bir açıklama yapmak suretiyle Bağdat Paktına katılmama kararı aldıklarını, bunun yerine Arap ülkeleri arasında askeri işbirliğine

dönük bir savunma organizasyonu kurmayı hedeflediklerini ve kurulması planlanan bu yapıya hiçbir surette Irak'ın alınmayacağını deklere etmişlerdir. Bağdat Paktı üzerinden Ortadoğu'nun birleştirilmesi hedeflenirken paktın sonucu olarak üç parçaya ayrıldığını görüyoruz: “*Bağdat Paktına üye olanlar, karşı olanlar ve tarafsız kalanlar.*” Bu süreç sonunda tarafsız kalmayı düşünen Arap ülkeleri Bağdat Paktına üye olmayı düşündüklerinde, öteki Arap ülkeleri devletleri tarafından dışlanma korkusu ile hareket etmek durumunda kalmışlardır (Küçükvatan, 2011: 78).

Pakta üye ülkeleri çevreleyen ülkelerden gelen eleştirilere ve kuşkucu değerlendirmelere bakıldığında ise, Hindistan Devlet Başkanı Nehru'nun askeri işbirliğine dönük organizasyonlara dönük eleştirisinde, “*Bağdat Paktı anlaşmazlık yaratmaya ve barış beklentilerini azaltmaya meyilli bir antlaşma olarak yer almıştır. Aynı zamanda, Hindistan hükümeti tarafından, ABD'nin Hindistan'a karşı Pakistan'a verdiği desteğin bir kanıtı olduğu düşünülmüştür*” değerlendirmesinde bulunmuştur. Öte yandan Bağdat Paktı, SSCB tarafından Soğuk Savaş stratejisi olarak değerlendirilmiş ve savunmasız olan “*güney-batı hattı boyunca batı üslerinin yayılmasına yönelik bir adım*” olarak değerlendirilmiştir. Bağdat Paktı'na katılmayan birçok Arap ülkesi için ise, İngiltere'nin bölge üzerinde nüfuzunun devamı ve daha ileri noktaya taşınması olarak hatta Batılı güçlerin Arap ülkelerini İsrail ile barışa zorlanmasının bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Bağdat Paktı onların bakış açısı ile Batı tarafgiri olanlar ve tarafsız kalan ülkeler arasında ortaya çıkacak büyük çatışmanın başlangıcı kabul edilmiş ve Arap coğrafyasında çok net bir ayrışmayı alevlendirmiştir. Mısır ve Suudi Arabistan'ın gözünde, “*Bağdat Paktı kendi itibar ve çıkarlarına bir tehdit unsuru kabul edilmiştir. Bilhassa, Mısır, paktı hem kendisinin Arap dünyasındaki liderliğine hem de Arap birliği kavramına bir tehdit olarak görmüştür.*” Nasır, paktı, “*batı sömürgeciliğinin yeni bir müdahalesi*” olarak nitelendirmiştir. Suudi Arabistan, “*Irak ile olan hanedanlık mücadelesi ve İngiliz ile Amerikan planlarına duyduğu kuşku*” nedeniyle Bağdat Paktına tepki göstermiştir. Bu nedenle Suudi Arabistan ve Mısır, Irak'ın Arap coğrafyasında etkinliğinin azaltmak için Paktın genişlemesini kontrol altında tutma konusunda çaba göstermiştir. Mısır ve Suudi Arabistan, “*Batı ile yapılan savunma anlaşmalarına karşı Mısır liderliğinde birleşik bir Arap tutumu sergilemeyi düşünmüş ve Irak'ı dışlamayı amaçlayan Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'nin katılacağı yeni bir Arap gruplaşması kurmayı amaçlamıştır*” (Yeşilbursa, 2011: 90).

PAKTA KATILAN ÜLKELERİN PAKTTAN BEKLENTİLERİ

Bağdat paktı ile ilgili olarak pakta katılan ülkelerin her birinin ayrı ayrı amaçları olduğunu söylemekle beraber, kuruluş amacı yani Sovyetler Birliği tehlikesinin bertaraf edilmesi olarak açıklanabilir. İngiltere dışında kalan ülkelerin askeri ve mali açıdan yetersiz oldukları göz önüne alındığında pakttan ekonomik beklentilerinin olabileceği düşünülebilir. Bu aşamada Pakta katılan ülkelerin amaçlarını ayrıca ele almak yerinde olacaktır.

Türkiye'nin Bağdat Paktından en önemli beklentisi SSCB ile var olan sınır hattının savunulması ve NATO ile kurmaya çalıştığı bağlarını kuvvetlendirmek olarak ifade edilebilir. Türkiye, İran ve Irak toprakları üzerinden SSCB'nin yapabileceği bir saldırı ihtimaline karşı savunmasız olan güney sınırlarını koruma endişesi içerisine girmiş bulunmaktadır. Tüm bu beklentilerin yanında Türkiye, ABD'yi Ortadoğu'da daha fazla desteklemesi karşılığında askeri ve ekonomik destek beklentisi içerisindedir (Şentürk, 2001:35).

İngiltere'nin “*Ortadoğu Savunma Sistemi*” kurulması konusunda uzun yıllar boyu çalışma içerisinde olduğu dikkate alındığında ilk olarak Süveyş Kanalı bölgesindeki çıkarlarını muhafaza etmek açısından paktın önemi büyüktü. Bunun yanında İngiltere pakta katılmakla şu amaçları hedeflemekteydi:

- a) Irak petrolü üzerinde bulunan tasarruflarını müttefiklik ilişkisi üzerinden devam

ettirmenin bir yolu olarak değerlendirmişti.

- b) Politik bakımdan, Süveyş Kanalı'nın elinden çıkabileceğini anlayan İngiltere,1956'da yılında süresi dolacak olan 1930 yılında yaptığı antlaşmayı yenilemeyi hedefliyordu.

İngiltere Başbakanı Anthony Eden bu durumu şu şekilde ortaya koyuyordu: *“Bizim pakti teşvik etmemiz veya büyük bir olasılıkla pakta girmemizin sebebi; 1957 başında İngiltere ile Irak arasında 1930'da imzalanan anlaşmanın süresi dolacaktı. Bu nedenle dostça ilişkiler içerisinde olduğumuz ülkelerde daha milliyetçi duyguları hesaba katmak zorunda kalacaktık.... Bana göre, Irak ile aramızdaki sözleşmelere dayanan ve her iki ülke içinde faydalı savunma önlemlerini biraz daha genişletilmiş bir biçimde eşitliğe dayanan bir anlaşma ile artırabilirdik.... Elbette pakta girdiğimiz takdirde bir takım yükümlülükler üstlenmek zorunda kalacağız”* (Bağcı, 1990: 68).

ABD, pakti Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya dönük bir hamle olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, pakta doğrudan üye olmanın bölge üzerindeki bu çıkarlarını gerçekleştirme konusunda hizmet edebileceğine inanmamıştır. ABD paktın dışında kalmayı Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinde rahat hareket alanı açmak için daha uygun olabileceğini düşünmüştür. Ayrıca, ABD pakti desteklemesine karşın genel olarak paktle ilgili olarak ortaya çıkan problemlerin çözümünde ciddi bir mesafe alınamaması nedeniyle üye olmada tereddüt yaşamıştır (Yeşilbursa, 2013: 93). ABD pakt ile ilgili olarak ekonomik faaliyetlere katılabileceği noktasında görüş beyan etmiş ve askeri kanatta ise gözlemci sıfatıyla bulunabileceğini ifade etmiştir. Fakat bu durum paktın üyeleri tarafından yeterince tatmin edici bulunmamıştır. Mısır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi olayından sonraki dönemde ABD'nin üye olmasına ilişkin talepler pakt üyeleri tarafından tekrar istenmiştir. Pakt üyeleri, SSCB'nin gitgide Ortadoğu üzerinde etkili olması ve İngiltere'nin pakt üyeliğinin devamı konusundaki isteksiz yaklaşımı nedeniyle ABD'nin pakta katılım konusunu değerlendirmesini istemişlerdir. ABD üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmak maksadıyla 1957 Mart ayında Eisenhower Doktrini ilan etmiştir (Yeşilbursa, 2013: 94). Truman Doktrininin aksine Eisenhower Doktrini Ortadoğu'nun tamamını korumak maksadıyla Amerikan askerlerinin kullanılması ve bölgenin SSCB'ye karşı savunma konusunu düzenlemekteydi (Armaoğlu,1990: 503). 1958'de Irak'taki darbe ve sonrasında yaşanan gelişmeler ABD'yi paktın tüm üyeleri ile ikili anlaşmalar imzalamaya yönlendirmiştir. Söz konusu anlaşmalar Mart 1959'da imzalanmıştır (Yeşilbursa, 2013: 94).

Aslında, genel olarak bakıldığında ABD'nin Ortadoğu bölgesinde bulunması ile ilgili iki temel nedeninden ve politikasından söz edilebilir. Bunlar, Ortadoğu petrol rezervlerinin güvenliğinin sağlanması, kontrolü ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir. ABD söz konusu amaçları gerçekleştirmek için, Ortadoğu'da Soğuk Savaş ile birlikte yer alan aktörlerin birbirlerine karşı üstünlük kurmaması yönünde bir strateji izlediği söylenebilir (Bingöl, 2013: 29).

Irak açısından bakıldığında Türkiye ile savunma ve güvenlik anlaşmasını imzalamasının sebebi SSCB yayılmacılığından kaçınmak olsa da bunun dışında pakta üye olması konusunda aslında başka faktörlerin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar;

- a) 1930 İngiltere-Irak arasında yapılan antlaşmanın milli hassasiyetler bağlamında revize edilerek yenilenmesi;
- b) Irak-Suriye Birliği'nin ve “Bereketli Hilal” projesinin gerçekleştirilmesi;
- c) Amerika birleşik devletlerinden daha fazla askeri destek almak;
- d) Mısır ile arasını açmak pahasına Arap ülkeleri arasındaki saygınlığını artırmaya çalışmak.

Bu bağlamda Irak açısından Bağdat Paktı; SSCB yayılcılığını önlemek için kurulan bölgesel bir savunma işbirliği pakti olmaktan ziyade İngiltere ile yapmış olduğu ikili bir anlaşmanın perdelenmesi amaçlanmıştır (Yeşilbursa, 2013: 88).

BAĞDAT PAKTININ SONU; CENTO'YA GEÇİŞ

Irak'ta Temmuz 1958'de darbe olmuş, Kral ve Nuri Sait Paşa kanlı bir şekilde iktidardan indirilmiştir (Topur,2006:194). Irak'ta yapılan darbeden sonra, Irak'ın pakt bünyesinde kalıp kalmayacağı konusu belirsiz bir hal almış ve Bağdat Paktı'nın geleceği ile ilgili konuları istişare etmek üzere üye ülkeler, 28-29 Temmuz 1958 tarihinde İngiltere'nin başkenti Londra'da bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantının sonrasında üye ülkeler tarafından açıklanan, Amerika Birleşik Devletleri tarafından da imzalanmış olan Londra deklarasyonunda karar verilen konu başlıkları şöyle açıklanmıştır:

- a) Bağdat Paktına hayat verme ihtiyacının her zamandan daha fazla olduğu neticesine varılarak, pakti kuvvetlendirici çalışmalar yapmak
- b) Pakta üye devletlerin ortak savunma ve güvenliklerini sağlamak ve doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkacak saldırılara karşı koyma hususunda onlara destek olmak
- c) Ortak güvenlik ve savunma için diğer ülkeler ile ilişkiler geliştirmek
- d) Yakındoğu bölgesinde ortak savunma yapılanmalarını güçlendirmek
- e) ABD, Bağdat Paktının 1. Maddesine göre Pakt üyelerinin güvenlikleri ve savunmaları için işbirliği yapmak amacı ile, bu deklarasyonu yayınlayan devletler ile güvenlik ve savunma hususunda işbirliği sağlayacak anlaşmalar imzalamayı amaçlamaktadır (Eroğlu, 2006:40).

Bu deklarasyon çerçevesinde, Amerika Birleşik Devletleri pakta üye olan ülkeler ile Ortadoğu'nun savunulması ile ilgili olarak gerekli tedbirleri alacak ve gerekli gördüğünde üye ülkeler ile özel antlaşmalar yapacaktı. Buna uygun olarak Amerikan Kongresi Ocak 1957'de yani Süveyş Bunalımı ertesinde bir karar geçirerek (Eisenhower Doktrini) başkana Ortadoğu'da Amerikan kuvvetleri kullanma yetkisi vermiştir. Daha sonraki dönemde Amerika tarafından Washington'da yapılan bir açıklamada pakt üyelerinin savunmasını üstleneceğini ilan etmişse de kendisi pakta üye olmayacağını beyan etmiştir (Topur, 2006:194). Londra Deklarasyonu'nda Türkiye'nin taahhütleri ise Ortadoğu'da barış ve güvenliği temin için işbirliği yapmak, yapılacak her türlü saldırıya karşı koyma hususunda güçlerini kuvvetlendirmek ve ayrıca ortak güvenlik ve savunma amacı ile pakt dışında kalan ülkeler ile görüşmeler yapmaktır (Eroğlu, 2006:40).

BAĞDAT PAKTININ CENTO'YA DÖNÜŞMESİ

Sovyetler Birliği'ne karşı Ortadoğu'nun savunulması fikri çerçevesinde ortaya çıkan Bağdat Paktı, aslında ABD'nin Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte gündemine aldığı SSCB'yi çevreleme politikasının ekseninde ortaya çıkan bir savunma ve işbirliği organizasyonu olarak nitelendirilebilir. Daha ileri giderek daha önce paktın kurulmasıyla ilgili olarak söylediğimiz birçok gerekçenin önüne geçen bir amaç olarak ifade edebiliriz. Ancak amaçlanan bu temel hedefin tam tersi sonuçlara yol açtığını ve bir bakıma Sovyetlere Ortadoğu'nun kapılarının açılmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Paktın kurulması ile birlikte Mısır en başta gelmek üzere Ortadoğu'da pakta katılmayan ve karşısında yer alan devletlerin SSCB ile olan bağlarını daha da geliştirdikleri görülmüştür. Mısır'ın Çekoslovakya ile 1955 yılında imzalamış olduğu silah yardımını içeren anlaşma aslında SSCB'nin uzak tutulmaya çalışıldığı Ortadoğu'ya girmiş olduğunun bir göstergesiydi. Bu çerçevede Ortadoğu bölgesi "Avrupa ve Uzak Doğu" çatışma bölgelerinden sonra savaştan sonra oluşan iki bloğun yeni bir çatışma alanı olarak ortaya

çıkmıştır. Bu nedenle Paktın, SSCB'yi bölgeden mümkün olduğu kadar uzak tutmayı amaçlarken, tam tersi bir sonucu ortaya çıkardığını bölgeye girişinin anahtarı fonksiyonu üstlendiğini söyleyebiliriz. Sovyetler, açısından bakıldığında “Bağdat Pakti” tedbir alınması gerekli “saldırgan blok” olarak değerlendirilmiş, gerek Mısır gerekse diğer Arap ülkelerine saldırı ve savunma amaçlı ileri teknoloji ürünü silahları pazarlıksız bir şekilde ve herhangi askeri bir ittifak konusunda zorlama yapmadan vererek Ortadoğu üzerinde Batı'dan daha fazla söz sahibi olmuştur. Diğer taraftan, Arap ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanan “Bağdat Pakti” İsrail tarafından da memnuniyet ile karşılanmamıştır (Bostancı, 2013: 3). Orta Doğu üzerinde Arap coğrafyası üzerinde yeni bir güvenlik kuşağı oluşturulmasını hedefleyen başlangıçta Türkiye ve Irak devletleri arasında imzalanmış olan ikili bir anlaşma çerçevesinde oluşturulmuş olan ve daha sonraki aşamada “İngiltere, İran ve Pakistan” katılımıyla birlikte genişleme sürecine giren Pakt, İsrail ve Türkiye arsındaki ilişkilere de olumsuz yönde tesir etmiştir. Paktın, 5. Maddesi kapsamında yer alan bir ifade, paktın sadece “Arap Birliğinin üyelerine ve taraflarca tanınmış” devletlerin katılımına açık olduğu şeklindeydi. Bu ifade aslında, pakta İsrail'in girişini engellemek için Irak'ın isteği ile konulmuştu. Bu hüküm ile ilgili olarak İsrail, pakta büyük bir tepki ile yaklaşmıştır. İsrail devleti tarafından yapılan bir açıklama ile pakt, “İsrail'e karşı” kurulmuş olarak değerlendirilmiş ve bu ittifakın “İsrail'e karşı Arap duygularını teşvik edeceğini ve Arap saldırganlığını arttıracığı” ileri sürülmüştür (Yılmaz, 2010: 11). Türkiye'nin dış politikasına yön verenler, daha güçlü bir konuma gelmek amacıyla Bağdat Pakti'na diğer Arap devletlerinin katılımını sağlayacağını düşünmüşler bu amaçla 1956 yılı sonlarına doğru İsrail'de bulunan Türk Büyükelçisini geri çağırılmışlardır. Fakat bu hamle ile umdukları katılımı sağlayamadıkları gibi, İsrail'i de tamamen küstürmüşlerdir (Bostancı, 2013: 3).

Paktın kurulması aşamasında ortaya çıkan ve sonraki süreçte de devam eden zorluklar, bölge üzerindeki çok karışık hale gelmiş sorunları ve bu sorunların derinlemesine tahlil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. İngiltere, bölge üzerindeki çıkarlarını devam ettirmek için kurmak istediği stratejik düzenini, paktın çerçevesi içerisinde olabileceği düşüncesi ile hareket etmiş, ancak Mısır'ın göstermiş olduğu tavır nedeniyle bu konuda beklediği sonucu elde edememiştir. İngiltere yaptığı bir açıklama ile “Bağdat'ın 50 mil batısında bulunan Habbamya'da Royal Air Force (RAF/Kraliyet Hava Kuvvetleri)'a ait askeri üssünü boşaltacağını” deklere etmiştir. Böylelikle İngiltere-Irak arasında yapılan ikili savunma anlaşması, Irak'ın Bağdat Pakti'yla ilişkisinin kalmamasıyla alakalı olarak işlevselliğini kaybetmiş olmaktadır. Irak, pakta dâhil olduğu andan itibaren sürekli olarak Nasır'ın ciddi baskısı altında bulunmuş ve bu Nuri Said'in Arap milliyetçiliği konusunda ciddi bir algılama hatası içerisinde olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Zeki Kuneralp “Sadece Diplomat” isimli kitabında Pakt konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Zaten Irak'ın Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunu önlemek haricinde bu pakta girişinin sebebi, Filistin sorunuydu. Bu sorunun Araplar lehinde çözülmesi için Irak, Bağdat Pakti'ndan yardım beklemiştir”. Ancak en başta Nasır gelmek üzere hiçbir Arap ülkesinin liderini bu amaca inandıramamıştır (Yeşilbursa, 2011:91).

Irak Hükümetinin 24 Mart 1959 tarihinde Bağdat Pakti'ndan resmi olarak ayrıldığını açıklaması ve Bağdat Pakti'ndan çekilmesi ile birlikte, Bağdat Pakti 19 Ağustos 1959'de CENTO (Central Treaty Organization Merkezi Antlaşma Teşkilâtı) adını almış, 21 Ağustos 1959'dan itibaren ise Ankara merkez olarak kabul edilerek, çalışmalarını sürdürme kararı almıştır. Ancak Paktın anlaşma metninin içeriği değiştirilmemiş ve Bağdat'ta imzalanan haliyle kalmıştır. Bu yeni teşkilat yapısında Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere müttefik üyeler olarak yer alırken, Bağdat Paktından farklı olarak ABD'de tam bir üye olarak katılım sağlamıştır (Bostancı, 2013: 181). CENTO'nun Bakanlar Konseyi'nin yedinci toplantısı ABD'de yapılmış Türk devleti adına Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve beraberindeki heyet katılmıştır (BCA, 30.18.12 /

154.70.17). Bağdat Paktı sona erse bile İran “CENTO” örgütünden ayrılmamış ve 1979 yılına kadar bu organizasyonda faaliyet göstermiştir (Yeşilbursa, 2011:91). Pakistan tıpkı İran gibi Bağdat Paktı sona erse bile 1979 yılına kadar CENTO’ya bağlı olarak devam edecektir (Bostancı, 2013: 91).

SONUÇ

Güvenlik ve savunma örgütü olan Bağdat Paktı, Türkiye başta olmak üzere diğer Ortadoğu ülkeleri için bir ittifak arayışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Pakt Sovyetleri Birliği tehlikesinin bertaraf edilmesi gibi siyasi ve somut amacın dışında pakt üyesi ülkelerin ekonomik beklentileri söz konusu olmuştur. Bu ortak amaçlarla birlikte İngiltere açısından pakt uzun süredir üzerinde durduğu Ortadoğu savunma sistemi konusunda önemli bir adım olarak görülmüştür. Her ne kadar içerisinde doğrudan yer almasa da benzer bir yaklaşımla ABD paktın Ortadoğu’nun çıkarlarına hizmet ettiği düşüncesine sahip olmakla birlikte petrol rezervleri ve İsrail’in güvenliği açısından paktı desteklemiştir. Türkiye NATO ile ilişkisini artırmak ve SSCB karşısında sınır hattını korumak amacıyla paktta yer almıştır. Irak ise İngiltere ile yürüttüğü ikili ilişkileri pakt üzerinden perdeleyerek bölgesel gücünü artırmayı hedeflemiştir.

Bölge ülkelerini güvenlik ekseninde bir araya getirme amacında olan pakt amacına varamadığı gibi sadece Türkiye açısından değil bölgedeki diğer Batılı ülkelerin çıkarlarına da büyük bir hasar vermiştir. Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği’ne yaklaşmasını hızlandırmış ve Sovyetlerin bölgeden uzak tutulmasının aksine hızlı bir şekilde bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Türkiye, paktın İngiliz ve Amerikan projesi olarak oluşturulmasına rağmen, çok gereksiz bir ısrarla paktı benimsemiş ve Sovyetlere karşı savunma sistemi olarak kullanmayı düşünmüştür. Ancak Türk-İngiliz işbirliği, Arap ülkelerinde Türkiye’ye karşı ortaya çıkan tedirginliği daha da ileri boyutlara taşımıştır. Bu çerçevede Türkiye’nin Ortadoğu bölgesi ülkelerinden hızlı bir şekilde uzaklaşması ve dış politikasını Batı ülkelerine entegre etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda Paktın, Türkiye’nin hedeflediği amaçlar açısından bakıldığında olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı söylenemez. Türkiye, Arap ülkelerinin Batı ile ilişkilerinin daha iyi bir noktaya getirilmesi konusunda katkı sağlayamadığı gibi, Arap ülkeleriyle düşük yoğunluklu da olsa daha önce mevcut olan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Özellikle Mısır ve Suriye başta olmak üzere Arap ülkeleriyle gergin bir uluslararası ilişkiler sürecine girilmiştir. Orta Doğu’da beklediği öncü ülke pozisyonuna ulaşamadığı gibi, emperyalist bir politika izlemek ile suçlanmıştır. Türkiye hem bağlantısızlar nezdinde dışlanmış, hem de İsrail ile normal bir seyirde süren ilişkileri bozulmuş, bu aşamada Batı’dan beklemiş olduğu desteği de bulamamıştır.

Paktın kurulmasında öncülük eden ABD, bölgede birlik sağlamayacağını öngördüğü için Pakt içinde doğrudan yer almamıştır. Üye ülkelerinin beklentilerini karşılamayan pakt kısa süre sonra etkinliğini kaybetmiştir. Paktın içerisindeki tek Arap ülke olan Irak’ta yükselen muhalefet Arap ülkeleri tarafından yalnızlığa itilen Irak’ın bu durumunu kullanmış ve 1958’de gerçekleşen ihtilal paktın sonunu hazırlamıştır. Irak hükümeti 1959’da Pakttan ayrılmış ve pakt aynı yıl isim değiştirilerek CENTO adını almıştır. Sonuç olarak, Bağdat Paktı uluslararası ilişkiler literatüründe olumlu şekilde yer edinecek bir etkiye sahip olmadığı gibi pakta katılan taraflara ciddi zararlar veren bir ittifak arayışı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, B. (2012). Türkiyenin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi*. 28
- Armaoğlu, F. (1990). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

- Bağcı, H. (1990). Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
BCA, 30.1.0.0 / 2.14.7.
BCA, 30.18.12 / 154.70.17.
- Belal, B. (2012). 1993 Yılı Sonrasında Türkiye-İsrail Askeri İlişkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bingöl, O . (2013). Arap Baharı ve Orta Doğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* . 13 (2) . 25-49.
- Bostancı, M. (2013). Türk Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı, *Akademik Bakış Dergisi*, 7 (13). s.171-184
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Eroğlu, H. *Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İkili İş Birliği Anlaşması*. <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tybook/1/hamzaeroglu>, Erişim Tarihi: 22/05/2015
- Kamel, A. (2014). *1923'ten günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. *ÇITAD Dergisi*. XI (28). s. 73-91.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası I. Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Resmi Gazete, 28/02/1955, Sayı: 8942.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları
- Şentürk, A. (2001). Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TBMM Tutanak Dergisi, 1951, Sayı: B102.
- Topur, T. (2006). *Yıkımın Adı Barış Orta Doğu*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları
- Yeşilbursa, B. K. (2011). *Bağdat Paktı, Tarihin peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6. s.85-100.
- Yılmaz, T. (2010). Türkiye İsrail İlişkileri Tarihten Günümüze, *Akademik Ortadoğu Dergisi*. 5. s. 9-24.

Paranın Dijitalleşmesi ve Merkez Bankası Dijital Para Olasılığı *

Sebahattin KOÇ**

Özet

Birbirine yakın bireyler arasındaki parasal işlemler basittir ve maliyetleri çok düşüktür. Ancak, işlemlerin uluslararasılaşması para transferlerinde hem zaman hem de finansal maliyetleri artıran bir etkiye sahiptir. Mal paradan kripto paraya geçişte işlemlerin hızı ve maliyeti önem kazanmıştır. İnternet ve teknolojinin gelişimi paranın dönüşümünü hızlandırmıştır. Paranın gelişimine bakıldığında sırasıyla mal para, madeni para, banknot, kağıt para, temsili paralar ve son olarak kripto paralar dikkat çekmektedir. Dijital para (kripto para) çağında merkez bankasının da dijitalleşmesi ve kendi dijital parasını çıkarması tartışılan konulardan bir tanedir. Bitcoin gibi algoritmik dijital paralar, merkez bankası fiyat para birimi için uygun rakipler gibi görünmektedir ve bu paraların piyasadaki varlıkları, merkez bankalarını daha sıkı para politikası izlemeye zorlamaktadır. Bu çalışmada paranın dönüşümü ve merkez bankasının dijital para konusundaki duruşu ele alınmıştır. Yapılan çalışmada para otoritelerinin dijitalleşme noktasında gelişen parasal hareketlere duyarsız kalmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Merkez bankalarının kendi dijital paralarını çıkarması hem geç kalma maliyetlerini azaltacak hem de gelişen teknoloji çağına ayak uydurmalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Dijital para, Merkez bankası, Bitcoin, Para politikası, Paranın dönüşümü

Digitalization Of Money and Probability Of Central Bank Digital Currency

Abstract

Monetary transactions between individuals close to each other are simple and their costs are so low. However, the internationalization of transactions has an effect that increases both time and financial costs in money transfers. The speed and cost of transactions have gained importance in the transition from commodity to cryptocurrency. The development of the internet and technology has been accelerated the transformation of money. When looking at the development of money in the order, commodity money, coins, banknotes, paper money, representative coins, and finally cryptocurrencies ,respectively, attract attention In the age of digital money (cryptocurrency), the digitalization of the central bank and the issue of its own digital money are one of the discussed issues. . Algorithmic digital currencies, such as Bitcoin, appear to be eligible competitors for the central bank fiat currency, and their assets in the market force central banks to pursue tighter monetary policy. In this study, the transformation of money and the position of the central bank on digital money are discussed. It was concluded in the study conducted that monetary authorities should not remain insensitive to the monetary movements developing at the point of digitalization. Central banks issuing their own digital money will both reduce the cost of being late, and keep up with the evolving technology age.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Sebahattin KOÇ (Dr.Öğr. Üyesi) Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye. E-mail:skoc@beu.edu.tr
ORCID:0000-0002-1911-445X

Atıf yapmak için / To cite this article: Koç, S. (2020). Paranın Dijitalleşmesi ve Merkez Bankası Dijital Para Olasılığı. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): 196-204.

Keywords

Digital money, Central bank, Bitcoin, Monetary policy, Money conversion

GİRİŞ

Her yenilik ilk ortaya çıktığında çeşitli sorunlarla karşılaşabilir ve hatta toplum tarafından başlangıçta kabul edilmeyebilir. Ancak yenilikler, piyasaya yeni çözümler getirmesi bakımından ekonomik kalkınmanın önemli mihenk taşlarıdır. Geçmişte finansal yenilikler çoğunlukla kurumlar tarafından yürütülürken günümüzde internetin gelişimi ile reel ekonominin çalışma şekli tamamen değişmiştir. Teknolojinin her alanda gelişmesi finans teknolojisinin de çok hızlı bir şekilde gelişmesine vesile olmuştur. Fakat her yenilik ve gelişme gibi finansal alanlarda da meydana gelen değişim ve gelişmeler çeşitli engellerle karşılaşmışlardır.

Finansal yenilik çalışmalarının önündeki en büyük engellerden biri veri kıtlığı olmuştur. İmalat ve üretimde yenilik çalışmaları geleneksel olarak Ar-Ge harcamaları ve patentlemeye odaklanmaktadır. Finansal hizmet firmalarının Ar-Ge harcamalarını bildirme sıklığı ve finansal patentlerin yakın zamana kadar nadiren kullanıldığı gerçeği düşünüldüğünde, bu önlemlerin bu bağlamda tatmin edici olması muhtemel değildir (Lerner, 2006) Digital para birimleri (kripto paralar) özel ve yenilikçi özelliklere sahip yeni ekonomik ve finansal araçlardır. En önemli özellikleri, dayanak varlıklarının olmaması, herhangi bir hükümet veya merkezi otorite tarafından verilmemesi ve faiz veya temettü getirmemeleridir. Başlangıçta şüphe ile bakılan bu durum akla geleceğin parası olma olasılığını getiriyor. Güvenli liman arayışında olan potansiyel yatırımcıların bu tarz bir finansal yeniliğe ilgisi gittikçe artarken; kripto para birimlerinin giderek daha popüler hale gelmesi çok sayıda alıcı ve satıcının çevrim içi ödemelerde bunları kullandığı gerçeğini ön plana çıkarmaktadır.

Birbirine yakın bireyler arasındaki parasal işlemler basittir ve maliyetleri çok düşüktür. Örneğin, evini boyatmak isteyen biri komşusuna bu işi yaptırabilir ve doğrudan karşılığını nakit olarak ödeyebilir. Bu durumda bu ödeme için herhangi bir komisyon ödemesi söz konusu olmayacaktır ve bu işlem sadece kağıt paranın el değiştirmesiyle gerçekleştirilecektir. Boyama işlemini yapan ilgilinin komşusu değilse ne olur? Örneğin Çin'de bir yazılımcı ise ve herhangi bir işlem için ona ödeme yapılması gerekirse ne yapılmalıdır? Bir hizmet için basit ödeme yapma işlemi artık o kadar kolay değil; kağıt parayı bir zarfa koymak ve Çin'e postalamak çok riskli ve çok yavaş olacaktır. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri belki de daha fazlası anlık olarak internette işlemlerini gerçekleştirirken; yapılan işlemlerle ilgili ödeme işlemlerinin normal bankacılık sisteminde yapılması hem maliyetli hem de zaman almaktadır. Uluslar arası ticarete kredi kartları, banka parası ve elektronik ödeme yöntemleriyle yapılan ödemelerde yılda milyonlarca dolarlık bir kesinti yapılmaktadır. Kullanılmaya başlanan dijital paralar somut para olgusu olmadan işlemleri hızlandıran ve kolaylaştıran sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir kesinti olmadan kayıt altına alınmadan hızlı ve maliyetsiz de ödeme yapılabileceğini gösteren kriptoloji dünyası bize yeni bir para vaatmektedir.

Dijital para birimleri, finansal sistem altyapılarının yerleşik tasarımından uzaklaşmayı önerirken; teknolojik çözümler ile kriptografik algoritmalar gibi bilgi sistemleri, merkezi olmayan organizasyon, şeffaflık ve operasyonel güvenlik sağlamaktadır. Bu para birimleri merkezi olarak koordine edilmiş ve daha az şeffaf olan geleneksel para sistemlerine karşı çıkmaktadır (Bartos, 2015).

Nakamoto'nun "Eşdüzye Elektronik Nakit Sistemi" olarak Bitcoin tasarımı, ağ üyelerinin merkez bankası gibi güvenilir bir üçüncü taraf için herhangi bir rol olmaksızın doğrudan birbirleri arasında değer aktarmalarına olanak sağlamayı amaçlamıştır. Çok az insan

2009 başlarında Bitcoin'in piyasaya sürüldüğünü fark ederken, bugün hala bilinmeyen yaratıcısı ile kripto paralar açık bir politik gündeme sahiptir (Raskin & Yermack, 2016).

Dijital para çağında merkez bankacılığı, para teori ve politikasında ön planda tutulan konulardan bir tanesidir. Bitcoin gibi algoritmik dijital paralar, merkez bankası fiyat para birimi için uygun rakipler gibi görünmektedir ve bu paraların piyasadaki varlıkları, merkez bankalarını daha sıkı para politikası izlemeye zorlamaktadır. Merkez bankaları, dijital para birimlerinin arkasındaki blockchain teknolojisi gibi ödeme ve takas işlemlerini geliştirme ve muhtemelen kendi dijital para birimlerini başlatabilecekleri bir platform olarak hizmet etme potansiyeline sahiptir. Bağımsız bir dijital para biriminin bankacılık sistemi için derin etkileri olabilir ve bu da ilişkiyi daraltabilir. Bireylerin merkez bankaları ve kamu kesimi rezerv bankalarında mevduat tutma ihtiyacının ortadan kaldırılması söz konusu olabilir. Bu konular üzerine yapılan tartışmalar, klasik para ekonomisine olan ilginin canlanmasına neden olmuştur (Raskin & Yermack, 2016). Ülkelerin merkez bankalarının bu ortamda dijital para konularında duyarsız kalmaları neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Merkezileşmemiş bir mantıkla hareket eden kripto para dünyasının mevduat parası ya da kaydi para yerine kullanılmaya başlanması çok da uzun bir gelecek gibi görünmemektedir.

Geleneksel menkul kıymetler ve türevler söz konusu olduğunda kolayca regüle edilen birçok aracı varken, ortaya çıkan Bitcoin cinsinden enstrümanlar, bankalar ve menkul kıymet borsaları gibi geleneksel araçlara daha az güvenmektedir. Ek olarak, Bitcoin'in ilk kez tanıttığı blok zinciri teknolojisi, tamamen merkezi olmayan pazarları ve değişimleri mümkün kılar ve böylece karmaşık finansal işlemlerde araçlara olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır (Brito vd., 2014)

Bitcoin, politika yapıcılara benzersiz bir meydan okuma sunmaktadır. Bir yandan, açık bir protokol ve merkezi olmayan bir ağ olduğundan, düzenlenebilecek şirket veya merkezi sunucu yokken; diğer yandan, Bitcoin ağında faaliyet gösteren ve düzenlemeye ve uygulamaya kesinlikle duyarlı olarak ortaya çıkan bir dizi yeni aracı vardır. Bunlar, tüketicilere Bitcoin hizmetleri sağlayan borsaları, ticari işlemcileri ve para vericileri içerir. Bugüne kadar, Bitcoin ile ilgili düzenleme, büyük ölçüde "müşterinizi tanıyın", kara para aklama karşıtı kuralların ve tüketici koruma lisansının bu yeni araçlara uygulanmasına odaklanmıştır.

Son yıllarda hızlı teknolojik ilerleme ve yeni iş modelleri, perakende ödemelerde birçok yenilikçi ürünle sonuçlanmıştır. Bu yenilikler, nakit kullanımının azaltılması da dahil olmak üzere perakende ödeme ortamındaki büyük değişiklikler için potansiyeli artırmaktadır. Değişen bir ortamda kendi ana işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmek için, merkez bankalarının yeni gelişmeleri izlemesi ve sonuçlarını yakından incelemesi gerekmektedir (Fung & Halaburda, 2016).

Bu çalışmada, gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan sanal para olgusu, paranın dönüşümü ve merkez bankalarının dijital para algısı ele alınmıştır. Bu kapsamda sırasıyla para ve paranın dönüşümü, dijital para (kripto para) ve merkez bankası dijital parası ele alınmıştır.

PARANIN EVRİMİ

Ticaret ve takas yoluyla işbirlikçi değer yaratma paradigmaları binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu şekilde takas ve alışverişte yaşanan bir dizi zorluğu üstesinden gelme maksadıyla para ortaya çıkmıştır. Ticaret ve borsa için paradigmaların gelişimi bugün de devam etmekte olup, hem ana küresel ekonomideki krizler hem de bilgi teknolojisinin sağladığı yeni olasılıklar nedeniyle hızlanmaktadır.

Günümüz Modern paranın (dijital para) nasıl geliştiğini anlamak için, paranın tam olarak ne olduğunu ve işlevlerinin neler olduğunu kavramak gerekir. Başlangıçta bir mübadele aracı olarak insanların işini kolaylaştırmak üzere ortaya çıkan para günümüzde farklı işlevleri de barındırarak, işlerin kolaylaştırılması amacından öte işleri daha da zorlaştıran bir hal almıştır. Para bir araç olmaktan çıkmış amaç haline almıştır. Kısaca insanlar başlangıçta trampa ekonomisinin zorluklarıyla başa çıkmak için parayı elde tutarken, günümüzde sadece paradan para kazanmak için de parayı ellerinde tutmak istemektedirler.

Lietaer (2001), bir çalışmasında, "balıklar içinde yaşadıkları suyun doğasını kavrayamazlar. Benzer şekilde, insanlar paranın doğasını anlamakta zorlanırlar. Onlara o kadar tanıdık geliyor ki, ne hakkında olduğunu veya neyi temsil ettiğini nadiren sorgularlar. Fiziksel, duygusal ve zihinsel enerjimizin büyük bir bölümünü para kazanmaya, tutmaya ve harcamaya ayırıyoruz, ancak kaçımız gerçekten paranın ne olduğunu veya nereden geldiğini biliyoruz?" şeklinde ifadesiyle paranın hayatımıza ne denli girdiğini ve anlaşılmasının ne kadar zor olduğunu vurgulamıştır.

İktisat teorisi parayı ne olduğu şekliyle değil işlevleriyle yani ne yaptığı ile tanımlar. İlk adım paranın bir şey olmadığını anlamaktır. Bir topluluk içinde bir şeyi değişim aracı olarak kullanmak bir anlaşmadır. Bununla birlikte, çoğu insan para sistemimizi tamamen farklı hayal bile edemeyeceği şekilde kabul ettiği için bu anlaşma çoğunlukla bilinçsizdir (Lietaer, 2001). Bu anlamda bakıldığında para bir değişim aracı, değer biriktirme aracı ve değer ölçüsü aracıdır. Tüm bireyler sosyal hayatlarında farkına varmadan bu işlevleriyle parayı kullanmaktadır.

Para bir değişim aracıdır. İnsanlar parayı ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetleri temin etmek için kullanırlar. Trampa ekonomisi ya da başka bir ifade ile takas ekonomisinin yarattığı güçlükler "malın malla değişiminin" artan nüfusla birlikte neredeyse imkansız hale gelmiş olması bir değişim aracı ihtiyacını doğurmuştur. Bu başlangıçta mal para dediğimiz çeşitli eşyalarla yapılırken; daha sonra sırasıyla maden para, banknot, kağıt para ve temsili paralarla bu işlev yerine getirilmiştir. Bu durum, insanların ticaret yapmak için istedikleri mal veya hizmeti satan birilerini veya sundukları mal veya hizmeti isteyen birilerini bulmanın; milyonlarca insanın ve milyonlarca farklı mal ve hizmetin bulunduğu bir ortamda trampa ekonomisiyle gerçekleştirilemeyecek kadar zor ve karmaşık olmasından kaynaklanmıştır. Paranın bir değişim aracı olarak kullanılması hem karşılıklı ticari işlemleri basitleştirmiş hem de işlemlerin daha hızlı gerçekleşmesini sağlamıştır. Diğer tarafta paranın kullanılması işlem maliyetlerini de azaltmıştır. Para likit bir varlıktır. Likit varlık paraya hızlı dönüşen varlık anlamında kullanılır aynı şekilde para da diğer varlıklara dönüşme konusunda çok hızlı hareket eder. Bu da paranın likiditesinin yüksek olduğu anlamına gelir. Bu durum alışverişi kolaylaştıran en önemli faktör olarak gösterilebilir.

Para bir hesap birimidir. Hesap birimi, paranın fiyatların kote edildiği ve borçların kaydedildiği standartlaştırılmış şartlar sağladığı anlamına gelir. Ekonomik işlemlerin ölçüldüğü değer standardı olarak da adlandırılır (König, 2001). Her çeşit varlık parasal değeri ile kayıt altına alınırken; varlıkların değeri para ile ifade edilir ve para bir değer ölçüsü olarak kullanılır.

Son olarak, para bir değer biriktirme aracı, bir değer deposu olarak da işlev görür. Bu bireylerin satın alma güçlerini bugünden geleceğe aktarma anlamına gelmektedir. Bir birey emeği karşılığı elde ettiği paranın bir kısmını daha sonra kullanmak üzere elde tutmaya karar verebilir. Paranın bu şekilde depolanması tasarruf kaynağı olarak kullanılmasını ifade eder. Enflasyon dönemlerinde, genel fiyat seviyelerinde bir artış gözlemlendiğinde, para bir değer deposu olarak çok iyi hizmet etmez. Bu durum enflasyonun olmadığı ya da çok düşük olduğu durumlarda geçerlilik kazanır.

Daha önceki zamanlarda, para birimi aslında çoğu durumda fiziksel altın için kullanılabilen bir malın makbuzuydu. Ancak bugün, para birimlerinin çoğu "fiat" para birimleri olarak bilinir: doğal olarak ne değerli ne de bir emtia için kullanılamaz, ancak bunun yerine ülkelerin merkez bankaları gibi merkezi otoriteler tarafından verilir ve desteklenir. Bu tür para birimlerinin değeri, para biriminin kullanıcıları tarafından merkezi otoriteye verilen güvenden elde edilir (Turpin, 2014).

Dijital ekonominin büyümesi ve akıllı telefon gelişimi, son on yılda geleneksel olmayan finansal hizmetlerde yeni tür biçimlere hizmet etme ihtiyacı nedeniyle bir patlama yarattı. Önümüzdeki on yılda, daha fazla cihaz bağlandıkça ve nesnelerin interneti geliştikçe, makine işlemlerinden ikinci bir işlem turuna, işlem büyümesinin yoğunluğuna katkıda bulunarak para ve veri arasındaki ayrımın daha da artırması bekleniyor. Para hızla gereksiz hale gelirken, gerçek dünya ticaretinde de, "ödeme eylemi" giderek ortadan kalkmaktadır.

İnsanlar çoğunlukla parayı fiziksel biçiminde düşünmeye alışkın olsa da, bir ülkenin toplam para arzının sadece çok küçük bir kısmı tipik olarak banknot ve madeni para şeklindedir. İngiltere'de bu oran 2,2 trilyon Sterlin toplam para arzının % 2,1'dir. Bu durum kaydi para ve daha sonra elektronik para ya da e-para tartışmalarını gündeme getirmektedir. Bu oldukça genel tanım çerçevesinde, banka mevduatları, elektronik fon transferleri, doğrudan mevduat ve ödeme işlemcileri (mikro ödemeler dahil) gibi birçok farklı e-para biçimini düşünülebilir. Elektronik para (e-para), ihraççıya ilişkin bir talep ile temsil edilen ve ödeme işlemleri yapmak amacıyla fonların alınması üzerine düzenlenen ve kullanıcılar tarafından kabul edilen elektronik (manyetik olarak dahil) depolanan parasal değerdir (Peters vd., 2015). Kripto para denilen ve son zamanlarda sıklıkla kullanılan tabir elektronik paranın bir alt dalı olarak ifade edilebilir. En yaygın olarak bilinen kripto para birimi Nakamoto [2008] tarafından geliştirilen Bitcoin'dir. Bitcoin elektronik işlem yapmak için finansal araçlara ihtiyaç duymadığı ve para politikasını kontrol eden bir merkez bankası veya başka bir otorite tarafından kontrol edilmediği için "merkezi olmayan" bir para birimi olarak ifade edilmektedir.

Wikipedia'da, kripto para birimi, işlemleri güvence altına almak ve yeni birimlerin oluşturulmasını kontrol etmek için kriptografi kullanan bir değişim aracı olarak tanımlanır. Kripto para birimleri, alternatif para birimlerinin veya özellikle dijital para birimlerinin bir alt kümesidir. Kripto para birimleri, merkezi dijital para birimi ve merkez bankacılığı sistemlerinin aksine merkezi olmayan bir kontrol sistemi kullanmaktadır. Her bir kripto para biriminin merkezi olmayan kontrolü, genel bir finansal işlem veritabanı olarak hizmet veren dağıtılmış defter teknolojisi, genellikle bir blok zinciri ile çalışır. İlk kez 2009 yılında açık kaynaklı yazılım olarak piyasaya sürülen Bitcoin, genellikle ilk merkezi olmayan kripto para birimi olarak kabul edilir. Bitcoin'in piyasaya sürülmesinden bu yana, 6.000'den fazla altcoin (Bitcoin'in alternatif varyantları veya diğer kripto para birimleri) oluşturuldu.

Bitcoin genellikle "dijital para birimi" olarak tanımlanır. Bu açıklama doğru olmakla birlikte, hem çok geniş hem de çok dar olduğu için yanıltıcı olabilir. Çok geniş çünkü Bitcoin, kripto para birimi olarak adlandırılan çok özel bir dijital para birimi (aslında, türünün ilk örneği). Öte yandan, para birimi olarak Bitcoin sisteminin bir yönü olmasına rağmen, Bitcoin, daha geniş bir şekilde, mülk başlıklarını ve kimlik doğrulama belgelerini kaydetmek gibi ödemelerin veya para transferinin ötesinde birçok uygulamaya sahip bir İnternet protokolüdür (Brito vd, 2014).

Bitcoin ve benzeri kripto paraları, gizlilik, hızlı transfer ve transfer maliyetlerinin çok düşük olması gibi nedenlerle kullanımları hızla yaygınlaşmaktadır.

MERKEZ BANKASI VE DİJİTAL PARA

Merkez bankası yükümlülükleri hakkındaki tarihsel tartışmaların çoğu, para politikasının bugün bildiğimizden oldukça farklı olduğu bir zamanda gelişmiştir. Merkez bankaları artık makroekonomik yönetimde daha aktif bir rol oynamaktadır. Bu durum günümüz finans teknolojisine ayak uydurmak için para politikası uygulamalarında bir dijital para basmanın maliyet ve faydalarını dikkatle düşünülmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Coere, 2018). Teknolojik gelişmeler, finansal sistemin yapısındaki değişiklikler ve son para politikası gelişmeleri, gelecekte merkez bankalarının bilançolarına erişim için mevcut düzenlemelerin optimal olup olmadığını göz önünde bulundurmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

Merkez Bankaları ve halihazırda tamamlayıcı para birimi hareketine katılan çoğu insan birbirini görmezden gelme eğilimindedir. Merkez Bankaları, marjinal durumları ve ölçükleri nedeniyle bu tür alternatif para birimlerini küçümseyerek görmezden gelirken; para hareketlerine katılan diğer insanlara gelince, onlar da merkez bankalarının tam rolünün ve yetkilerinin tamamen farkında değilmiş gibi davranıyorlar.

Dijital ödeme teknolojilerindeki yenilikler ve dijital para birimleri, şirketlere ve bireylere merkez bankası parasına erişimin genişletilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir (Ketterer & Andrade, 2016). Bir ekonomide özerk bir dijital para birimi dolaştığında, ülkenin merkez bankası tarafından yayınlanan resmi para birimiyle rekabet etmesi mümkündür. Resmi para ve özel para arasındaki rekabet yeni bir şey değildir. Aynı şekilde dijital paralar çeşitli toplumlarda alternatif paralara dahil edilmiştir. Değerli metalar örneğin altın ve gümüş nasıl ulusal para birimiyle rekabet edebiliyorsa dijital paralar da rekabet edebilir. Bununla birlikte, çoğu ülkede yerel para biriminin en büyük rakibi yabancı hükümetlerin para birimleri ve özellikle de ABD Doları'ı olmaktadır. Bir merkez bankası için, dijital para biriminin yarattığı zorluklar temelde rakip bir para biriminin varlığı ile aynıdır (Raskin & Yermack, 2016).

Dijital ödeme ağlarının yaygınlaşması, e ticaret ve e ödeme sistemlerinin gelişmesi ve dijital paraların çok az bir maliyetle elektronik ortamlarda 7/24 saatte dolaşımında olması nakit kullanımını oldukça azaltmıştır. Bu ortamda merkez bankalarının meydana gelen duruma duyarsız kalması mümkün değildir. Bunun sonucunda merkez bankaları dijital para konusunda adım atmaya yönelik baskıyı üzerlerinde hissetmeye başlamışlardır.

Alternatif para birimleri ve özellikle de kripto para birimlerinin ne olduğu konusunda kafa karışıklığı var ve tartışmalar genellikle gerçekte ne teklif edildiğine dair ortak bir anlayış olmadan gerçekleşiyor. Burada netliği sağlamak amacıyla dikkat edilecek şey; merkez bankası dijital (kripto) para birimleri nedir? Sorusudur. Bu amaçla, dört temel özelliğe dayanan bir para sınıflandırması söz konusudur: ihraççı (merkez bankası veya diğer); biçim (elektronik veya fiziksel); erişilebilirlik (evrensel veya sınırlı); ve transfer mekanizması (merkezi veya merkezi olmayan). Bu sınıflandırma bir merkez bankası dijital parasını (CBDC), merkezi olmayan bir şekilde takas edilebilen elektronik bir merkez bankası para biçimi olarak tanımlar. Bu para ile eşler arası, yani aracıya gerek kalmadan doğrudan ödeme yapan ile alacaklı arasındaki işlemler gerçekleşir (Bech & Garratt, 2017).

Bu anlamda merkez bankalarının dijital parayı yasal olarak kullanmasının mantığı, nakit kullanımında meydana gelen aşırı azalma durumunda alternatif olarak güvenli bir merkez bankası aracı sağlamak olabilir. Son yıllarda, teknolojik gelişmeler, merkez bankası kağıt parasına kıyasla özel sektör ödeme araçlarının dijital formlarının kolaylığını ve verimliliğini önemli ölçüde geliştirmiştir. İsveç'te, bu gelişmeler dolaşımdaki nakit miktarında mutlak bir düşüşe yol açmıştır. Riksbank, bu konuda bir e-kronun kamuoyuna merkez bankası parasına sürekli erişim sağlayıp sağlamadığını ve ödeme sisteminin esnekliğini arttırıp arttırmayacağı ile ilgili araştırmalar yapmıştır (Bordo & Levin, 2017).

Dünyada çeşitli merkez bankaları bünyesinde dijital para birimi (CBDC) konusu son birkaç yıldır tartışılmaktadır. Ekvador merkez bankası 2015 yılında dijital bir para birimi başlatmış ve başarısız olan projeyi üç yıl sonra bitirmiştir (White, 2018). White'a göre merkez bankası dijital parası iki modelle oluşturulabilir. Birinci model Bitcoin gibi, bankalar arası takas sisteminden geçmeden eşler arası geçiş yapan, muhtemelen dağıtılmış bir muhasebe bloğu zinciri sistemi tarafından onaylanan dijital bir para; ikinci model olarak bireylerin ve işletmelerin merkez bankasının defterlerinde ticari bankaların bankalar arası ödemeler için kullandığı paralar gibi doğrudan tutabilecekleri hesap bakiyeleri şeklinde olabilir. İkinci model gerçekten düzgün bir para birimi olarak adlandırılmamakta, bir mevduat transfer sistemi olmakla birlikte, “dijital para birimi” şemsiyesi altına alınmaktadır. Çünkü merkez bankasının yükümlülüğü olarak fiat para notlarına benzemektedir ve bu şekilde “nihai” bir ödeme aracıdır ve işlemler neredeyse anında tek bir bilançoda yapılır.

İMF başkanı Christine Lagarde (2018), Singapore Fintech Festivalinde yaptığı konuşmada değişim rüzgarlarına ayak uydurulmasının gerektiğini belirterek merkez bankalarının dijital paralar konusunda duyarsız kalmaması ve bu konuda çalışmalar yapmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Kimilerinin devletin paradan elini çekmesi gerektiğini belirttiği bir ortamda, daha ileri giderek devletin düzenleyici olmadan öte aktif bir oyuncu olarak para piyasasında kalıp kalmamasını ve nakit geri çekilmesinin bıraktığı boşluğu doldurup doldurmayacağını dile getirmiştir. Lagarde, merkez bankalarının özel şirketlerin başarmak için daha az motive olduğu bir Merkez Bankası Dijital Parası (CBDC) ile kamu hedeflerine ulaşabilecekleri iddiasıyla kayda değer ilerlemesini haklı çıkarmaktadır. Lagarde, CBDC'lerin banka hesabı olmayan kişilere yardımcı olabileceği veya yoksul veya kırsal alanlara hizmetler ve finansal çözümler getirebileceği belirtmiştir. İsveç, Norveç ve Kanada gibi ülkelerin bir CBDC ihraç etmeyi düşündüklerini belirterek bu alanda çeşitli merkez bankaların çalışmalarını dile getirmiştir.

Diğer taraftan Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılan bir çalışmada 3 temel husus dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi başta İsveç ve Norveç olmak üzere bazı ülkelerde nakit talebinde dramatik bir düşüş olduğu; ikinci olarak, bugün merkez bankalarının yaygın olarak “jeton tabanlı” para birimi olarak adlandırılan şeyin, dağıtılmış bir defter teknolojisine veya karşılaştırılabilir şifreleme teknolojisine dayanan yeni teknolojilerden faydalanabilmesi gerektiği ve üçüncü olarak da en azından uzun vadeli bir bakış açısından, merkez bankalarının para politikası oluşturmadaki rolü ve daha yakın zamanda bir politika aracı olarak negatif oranların ortaya çıkması ve parasal aktarım mekanizmasının zayıflaması ile ilgilidir (Coere, 2018).

Çin Merkez Bankası (PBOC), yakın tarihte dijital Yuan'ın piyasaya çıkarılabileceğini açıkladı. PBOC yetkilisi, beş yıllık bir çalışma sonucunda dijital para konusunda artık sona geldiğini belirterek, kripto paraların yaygınlaşmasının küresel merkez bankaları arasında endişe yarattığını ve bunun da dijital varlığın potansiyel döviz risklerini önlemek ve para politikası yetkisini korumak için merkez bankası gözetimine alınması gerektiğini belirtti. PBOC'nin dijital para biriminin M2 yerine M0 veya dolaşımdaki nakit yerine kredi ve para politikasını etkileyeceği niyetiyle piyasaya sürmeyi amaçlamaktadır. Dijital para biriminin piyasaya sürülmesindeki bir amaç da Yuan'ın dolaşımını ve uluslararasılaşmasını da desteklemesidir (Zhao & Lam, 2019).

Teknolojik gelişmeler, finansal sistemin yapısındaki değişiklikler ve son para politikası gelişmeleri, gelecekte merkez bankalarının bilançolarına erişim için mevcut düzenlemelerin optimal olup olmadığını göz önünde bulundurmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Sadece merkez bankası parasının nasıl yaratıldığı değil, aynı zamanda kime verildiği de önemli. Bu değerlendirme, merkez bankası dijital para birimlerinin genel olarak finansal yapılar

üzerindeki potansiyel etkisi ve özellikle banka mevduatlarının istikrarı ile ilgili hususları içermektedir. Orta vadede, daha fazla bir reform, daha fazla finansal piyasa katılımcısına, aşırı likidite ortamında para politikasının iletimini güçlendirmeye yardımcı olması şartıyla, merkez bankasının bilançosunun yükümlülük tarafına erişim verilmesini içerebilir (Coeure, 2018).

Halen nakit, kamunun merkez bankası parasına sahip olabileceği tek araçtır. Birileri bu nakit işlemlerini sayısallaştırmak yani elektronik ortamda yürütmek istiyorsa, bir bankaya para yatırarak merkez bankası yükümlülüğünü ticari bir banka borcuna dönüştürmek zorundadır. Merkez bankası dijital parası, tüketicilerin merkez bankası yükümlülüklerini dijital formda tutmasına izin verecektir. Ancak bu, halkın merkez bankası hesaplarına sahip olmasına izin verilmesi durumunda da mümkün olacaktır, bu uzun zamandır var olan bir fikirdir (Bech & Garratt, 2017).

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi nesnelerin interneti beraberinde paranın da internetini ortaya çıkarmıştır. Her şeyin online olarak gerçekleştiği ortamda parasal işlemlerin de elektronik ortamda dijital verilerle kriptoloji altyapısıyla gerçekleşmesi doğal bir süreçtir. Merkez bankalarının bu sürece tepkisiz kalması sadece zaman kaybına neden olacaktır. Asırlar boyunca büyük dönüşüme uğrayan paranın dijital bir forma dönüşmesi tüm finansal kurumların finansal teknolojinin geldiği bu ortamda kaçınılmaz bir sonudur.

Bu çerçevede hükümetler kripto paraları özellikle de Bitcoin'i daha fazla incelemeli ve Bitcoin ile değişim yapan işletmeleri düzenlemelidir. Para otoriteleri bunu yaparken, gelişen bu para birimlerini baskılamaya veya yavaşlatmaya çalışmadan ve bu para birimleri ile işlem yapan ve yasalar çerçevesinde davranan bireylere saldırmadan bir davranış sergilemelidir. Turpin (2014)'nin belirttiği gibi, hükümetler üç nedenden dolayı kripto paraları yasadışı ilan etmemeli veya durdurmaya çalışmamalıdır: 1) Kripto paralar şu anda yasa dışı değildir ve neredeyse her ülkede mevcut yasal çerçeveler altında gelişmektedir. 2) Kripto paralar, geleneksel para birimlerine ve ödeme yöntemlerine göre önemli ekonomik avantajlar sunmakta; ve 3) hükümetler şu anda doğrudan kripto para ağını hedefleme yeteneğine sahip değildir. Hal böyle olunca sistemin yasal altyapısının merkez bankaları tarafından geliştirilmesi kontrolsüz gelişmenin önüne geçecektir.

Bitcoin veya türevlerinin egemen para birimlerinin yerini alması olası görünmese de, altta yatan blok zincirinin veya dağıtılmış defter teknolojisinin uygulanabilirliğini gösterdiler. Bitcoin gibi algoritmik dijital paralar, merkez bankası fiat para birimi için uygun rakipler gibi görünmektedir ve bu paraların piyasadaki varlıkları, merkez bankalarını daha sıkı para politikası izlemeye zorlamaktadır. Para otoritelerinin dijitalleşme noktasında gelişen parasal hareketlere duyarsız kalmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Merkez bankalarının kendi dijital paralarını çıkarması hem geç kalma maliyetlerini azaltacak hem de gelişen teknoloji çağına ayak uydurmalarını sağlayacaktır. Burada ortaya çıkacak olan, merkez bankası dijital parasına erişimin sadece yetkili bankalara değil bireylere de açık olması kontrollü bir kripto para geleceğini yaratacaktır.

KAYNAKÇA

- Bartos, J. (2015). Does Bitcoin Follow The Hypothesis Of Efficient Market? *International Journal of Economic Sciences*, 4(2), 10-23.
- Bech, M., & Garratt, R. (2017). Central bank cryptocurrencies. *BIS Quarterly Review* September.

- Bordo, M. D., & Levin, A. T. (2017). Central Bank Digital Currency and the Future of Monetary Policy. *NBER Working Paper No. 23711*.
- Brito, J., Shadab, H., & Castillo, A. (2014). Bitcoin Financial Regulation: Securities, Derivatives, Prediction Markets, and Gambling. *THE COLUMBIA SCIENCE & TECHNOLOGY LAW REVIEW*, 16, 146-221.
- Clougherty, T. (2015, November 10). *Matt Ridley on the Evolution of Money (among other things)*. 01 03, 2020 tarihinde Alt-M Ideas for an Alternative Monetary Future: <https://www.alt-m.org/2015/11/10/matt-ridley-on-the-evolution-of-money-among-other-things/> adresinden alındı
- Coere, B. (2018, 05 14). The future of central bank money. *Member of the Executive Board of the ECB, at the International Center for Monetary and Banking Studies*. Cenevre.
- Fung, B. S., & Halaburda, H. (2016). Central Bank Digital Currencies: A Framework for Assessing Why and How. Available at SSRN 2994052.
- Ketterer, J. A., & Andrade, G. (2016). *Digital Central Bank Money and the Unbundling of the Banking Function*. Inter-American Development Bank.
- König, S. (2001). The Evolution Of Money: From Commodity Money to E-Money. *UNICERT IV Program*, 1-21.
- Lagarde, C. (2018, November 14). *Winds of Change: The Case for New Digital Currency*. January 03, 2020 tarihinde International Monetary Fund: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/11/13/sp111418-winds-of-change-the-case-for-new-digital-currency> adresinden alındı
- Lerner, J. (2006). The new new financial thing: The origins of financial innovations. *Journal of Financial Economics*, 79(3), 223–255.
- Lietaer, B. (2001). The Future of Money: Towards New Wealth, Work and a Wiser World. *European Business Review*, 13(2).
- Peck, M. E. (2012). The Cryptoanarchists' answer to cash. *IEEE Spectrum*, 49(6), 50-56.
- Peters, G. W., Panayi, E., & Chapelle, A. (2015). Trends in crypto-currencies and blockchain technologies: A monetary theory and regulation perspective. *Journal of Financial Perspectives*, 3(3).
- Raskin, M., & Yermack, D. (2016). Digital Currencies, Decentralized Ledgers, and the Future of Central Banking. *NBER Working Paper No. 22238*.
- Turpin, J. B. (2014). Bitcoin: The Economic Case for a Global, Virtual Currency Operating in an Unexplored Legal Framework. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 21(1), 355-368.
- White, L. (2018, December 04). *Central Bank Digital Currency Threatens Financial Privacy and Economic Growth*. January 03, 2020 tarihinde Alt-M Ideas for an Alternative Monetary Future: <https://www.alt-m.org/2018/12/04/central-bank-digital-currency-threatens-financial-privacy-and-economic-growth/> adresinden alındı
- Wikipedia, The Free Encyclopedia. (2019, December 30). *Cryptocurrency*. January 10, 2020 tarihinde Wikipedia The Free Encyclopedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Cryptocurrency> adresinden alındı
- Zhao, Y., & Lam, E. (2019, Ağustos 12). *China's PBOC Says Its Own Cryptocurrency Is 'Close' to Release*. Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-12/china-s-pboc-says-its-own-cryptocurrency-is-close-to-release> adresinden alınmıştır

Kırsal Kalkınmada Elazığ Belediyesi'nin Rolü*

Mahir ÖZHAN **
Seda KARATAŞ***

Özet

Kalkınma; az gelişmiş veya geri kalmış ülkelerin veya bölgelerin kamu kurumları aracılığı ile ekonomik, sosyal, kültürel unsurlarda gelişmesini sağlamaktır. Yerel kalkınmayı doğrudan etkileyen yerel idare kurumları; belediyeler, il özel idareleri ve köy ve organlarıdır. Yerel kalkınmaya doğrudan etki eden belediyeler il merkezi ve il merkezi ile ilgili alanlarda, yerel kamu kurumları içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Belediyeler; içme suyu şebekeleri, kanalizasyon hatları, ulaşım gibi altyapı ile beraber çevre sağlığı ve temizliği, konut, sosyal hizmet ve yardımlar, kültür, sanat ve turizm tanıtımı, ekonomi ve ticaretin artırılması gibi hizmetleri 5393 sayılı belediye kanunu kapsamında yerine getirerek yerel bölgede yaşayan halkın sosyo ekonomik yapısını, demokratikleşme yönünü, refahını ve yaşam standartlarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Belediyelerin yerel kalkınmada üstelendiği vizyon ve misyonu belirlemeyi, belediyelerin kamuoyundaki bilinirliğini artırmayı ve daha etkili sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması için gerekli zemini oluşturmayı amaçlayan bu çalışma, Elazığ belediyesi örneklem alınarak yerel kalkınmada belediyelerin etkinliği üzerine oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kalkınma, Yerel Yönetimler, Belediyeler

The Role of Elazığ Municipality in Local Development

Abstract

Development is providing the enhancement in economic, social and cultural factors of underdeveloped or underdeveloped countries or regions through public institutions. Local administrative institutions that directly affect local development are municipalities, special provincial administrations and villages and their bodies. Municipalities that have a direct impact on local development have an important position in the provincial center and related areas, within local public institutions. Municipalities aim to provide drinking water networks, sewer lines, and infrastructure such as transportation, environmental health and cleanliness, housing, social services and benefits, culture, art and tourism promotion, services such as increasing the economy and trade by fulfilling within the scope of the municipal law numbered 5393 to improve the socio-economic structure, direction of democratization, welfare and living standards of the people living in the local area. This work has been built on the effectiveness of municipalities in local development by sampling the Elazığ municipality to increase the awareness of the municipalities

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN danışmanlığında Seda KARATAŞ tarafından hazırlanan "Kalkınma Planlarının Yerel Yönetimlere Etkisi: Elazığ Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye ORCID: 0000-0002-5274-6600.

*** Yüksek Lisans, Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye. ORCID:0000-0002-5302-8686.

Atıf yapmak için / To cite this article: Özhan, M. & Karataş, S. (2020). Kırsal Kalkınmada Elazığ Belediyesi'nin Rolü. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 205-215.

in the public and to create the necessary ground for a more effective sustainable development, to determine the vision and mission undertaken by municipalities in local development.

Keywords

Development, Local Governments, Municipalities

GİRİŞ

Çeşitli görüşlere sahip akademisyenler tarafından kalkınma kavramı hakkında birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlamalar doğrultusunda kalkınmayı; bir ulusta, kişi başına düşen milli gelirin arttırılması ile sanayi kesiminde milli gelir ve ihracat payının arttırılmasının yanında iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da iyileştirilmesi, yenileştirilmesi olarak açıklamak mümkündür. Kalkınma ulus bazında düşünüldüğü zaman ulus devleti içerisinde merkezi yönetime bağlı olan ve önemli işleyiş mekanizmasına sahip olan yerel yönetimler bu süreçten doğrudan etkilenmektedir. Bu etki doğrultusunda yerel yönetimler, ulusun genelinde yaşanan kalkınmaya ve küreselleşmenin etkisi ile oluşan Yeni Dünya'ya uyum sağlamak amacı ile kendilerine özgü iktisadi, sosyal ve siyasal yapılarında gelişim ve değişiklik göstererek yerel kalkınmayı sağlamaktadırlar.

Türkiye'deki kırsal kalkınma sürecine bakıldığı zaman, Cumhuriyet öncesinde tam anlamıyla kırsallık görülmektedir. Cumhuriyet sonrasında ise, sanayileşmeyle beraber aynı döneme denk gelen kentleşme süreci, kırsal kesimi olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyetten sonra ülkede kırsal ve kentsel kalkınmayı sağlamak amacıyla Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1930'larda temelleri atılan ancak 1960'tan sonra uygulamaya geçilen kalkınma planları ile temelleri 1854 ve sonrasında dayanan bir yerel yönetim organı olan Belediyelerin arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman, kalkınma planlarındaki temel amaç ülkenin sosyal, iktisadi ve siyasal olarak gelişmesini ve bu gelişimin sürekliliğini sağlamaktır. Belediye politikalarındaki temel amaçta belediye yönetiminde olan yerel bölgenin sosyal, iktisadi ve siyasal gelişimini ve bu gelişimin sürekliliğini sağlamaktır. Bu bağlamda kalkınma planları ile belediye politikaları aynı amaçla hareket etmekte ve bu amaç doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kırsal kalkınmaya doğrudan etki eden belediyelere, Avrupa yerel Özerklik şartı ile kendi temel kurallarını oluşturma, kendi hizmetlerini istediği biçimde yürütebilme ve kendi yerel kaynaklarını oluşturabilme imkânları verilerek belediyelerin güçlendirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu sayede belediyeler, yönetiminden ve hizmetlerinden sorumlu oldukları kırsal alanda yaşayan yerel halkın gereksinimlerine uygun hizmetlerini yürüterek kırsal alanın kalkınmasında daha hızlı ve etkili bir sürece sahip olacaklardır.

Bu çalışma, yerel yönetim idaresi olan belediyelerin, kırsal kalkınmada önemini ortaya konulması amacı ile oluşturulan ve yerel halkın verimli, etkili, güçlü hizmet beklentilerini "Elazığ Belediyesi" üzerinden açıklayan bir akademik çalışma ürünüdür

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalkınma ve Kalkınmanın Çeşitliliği

Dünyada iktisadi kalkınma ve büyüme kavramları 20. yy da önemli bir hale gelmiştir. Ülkeler gelişimlerini tamamlamak için kalkınmayı ve büyümeyi bir tutku haline getirmiş ve kalkınmayı gerçekleştirmek için çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir (Altıntaş, 1978:12). 21. yüzyıla gelindiğinde ise kalkınmanın küreselleşmenin etkisi ile oluşan Yeni Dünya'da sosyal, siyasal ve kültürel değişimleri de ele aldığını söylemek mümkündür. (Herrich & Kindelberg, 1987: 193). Bu nedenle kalkınma; iktisadi, sosyal, siyasal ve kültürel değişkenlere göre farklılıklar göstererek açıklanmaktadır. İktisadi değişkenlere göre kalkınma nitelikli işgücündeki artış,

milli gelirdeki artış, işsizlik oranındaki azalış olarak açıklanabilir. Sosyal, siyasal ve kültürel değişkenlere göre kalkınma ise toplumun demografik yapısına, kentleşme oranına ve teknoloji birikimine bakılarak açıklanabilir (Laurousse, 1990:810). Dolayısıyla genel bir kalkınma tanımı yapılacak olunursa kalkınmayı, toplumda kişi başına düşen milli gelirin arttırılması ile beraber iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da iyileştirilmesi, yenileştirilmesi olarak tanımlamak mümkündür (Han, 1999:2).

Kalkınmanın Çeşitliliği

Bölgesel Kalkınma

21. yüzyılda yaşanan küreselleşmenin etkisi ile oluşan Yeni Dünya'nın önemli sorunlarından biri haline gelen ülkeler arası veya ülke içerisindeki bölgeler arasında göze çarpan bölgesel gelişmişlik farklılıklarıdır. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bölgesel gelişmişlik farklılıkları sorununu çözüme kavuşturmak amacı ile çeşitli politikalar oluşturdukları bilinmektedir (Hill, 1998: 19, Yücel & Ata, 2006:506). Ülke içerisinde yer alan bölge idareleri bu farklılıkları gidermek için kendi yörelerinde iktisadi, sosyal ve kültürel politikalar oluşturarak bölge bazında kalkınmayla beraber ulusun bütününde gerçekleştirilen kalkınma faaliyetlerini de olumlu yönde etkilemektedirler (DPT, 2003b: 250).

Yerel Kalkınma

Yerel kalkınma kavramı, “yöre ve bölgelere” kendi iktisadi ve sosyo-kültürel yapılarını biçimlendirme olanağı sunarak, yerel bölge topluluklarının iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal yapılarında sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun bir şekilde gelişmelerini sağlamak amacı ile yerel yönetim idareleri tarafından oluşturulan politikaların bütünüdür (Çetin, 2006:127). Ülkenin bütününe bakıldığı zaman görülen ulusal kalkınmanın alt basamağını bölgesel kalkınma oluştururken bölgesel kalkınmanın da alt basamağını yerel kalkınmanın oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle yerel düzeyde kalkınma politikalarının ulusal gereksinimleri de göz önünde bulundurularak hazırlanmasını ve geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Böylece yerel alanların piyasa ekonomisinde rekabet edebilme ve istihdam oluşturma güçlerinin arttırılması ile beraber ulusal ekonominin güçlenmesi de sağlanacaktır (Gül, 2004:201-219).

Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, insanların sürdürülebilir refah seviyesi yüksek olan bir yaşama sahip olması ve bu yaşamı gelecek nesillere ulaştırmak için doğal çevre, fiziki sermaye, işgücü, finans, yatırım, altyapı gibi gerekli kaynak ve sermayelerin olması gerektiğini ifade eder (Han, 1999:339-365). Kaynakların korunması ve korunan bu kaynakların iyileştirilip geliştirilmesini temel ilke edinen sürdürülebilir kalkınma ile yenilenebilir kaynakların kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve doğal çevrenin korunması amaçlanmıştır (Çakıloğlu, 2002: 148). Bu kapsamda ülkelerin, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla bazı ilkeleri benimsedikleri görülmektedir. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir;

- ✓ Kalkınma ile doğa arasındaki dengenin sağlanması ve sağlanan bu dengenin korunması gerekmektedir.
- ✓ Kalkınma, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesine dayanmalıdır.
- ✓ Sürdürülebilir kalkınma, ileriki nesillerin gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını tehlikeye atmadan günümüzdeki nesillerin gereksinimlerini karşılamayı öngörmelidir.

Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler, ulusal sınırlar içerisinde farklı kırsal ya da kentsel alanlarda yaşayan bireylerin mahalli nitelikte yerel ve ortak gereksinimlerini karşılayan, belirli bir hukuk düzeni

içerisinde kurulan, yürütme ve karar organları seçim ile iş başına getirilen, kanunlarla belirlenmiş görev ve yetkilere, bütçeye ve özel gelirlere sahip olan merkezi yönetimden bağımsız, yetki genişliği ve tüzel kişiliği bulunan yönetsel birimlerdir (Akdemir, 2006:5). Yerel yönetimler ile belirli bölgelerde topluluklar halinde yaşam süren bireylerin temel haklarını kullanmalarına imkân verilmesi, etkinlikleri ve yönetime katılımlarının sağlanması ile demokrasinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Tekeli, 1983:3).

YEREL KALKINMA UYGULAMALARININ BİR ARACI OLAN BELEDİYELER

Belediyelerin Varoluşunu Gerekli Kılan Nedenler

Yerel yönetim idarelerinden biri olan belediyeler, dünyanın çoğu ülkelerinde halka en yakın kamu kurumu olarak yerel halkın ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulmuşlardır (Ulusoy & Akdemir, 2004: 191). Seçmenin yönetime en fazla düzeyde katıldığı düşünülen yerel yönetim organı olan belediyelerde, belediye başkanı ve belediye meclisi seçimle görev başına gelen yöneticilerden oluşur. Günümüzde küreselleşmenin ve yerelleşmenin etkisiyle beraber önemi artan belediyeler, gerek yerel hizmet sunumundan gerekse yerel bölgede meydana gelen demokratik düzey bakımından diğer kamu yönetimi idarelerine kıyasla daha öncelikli bir hale gelmişlerdir (Dönmez, 1999: 8).

Yerellik ilkesi doğrultusunda hizmet sunan ve karar organları seçmenler tarafından seçilmesinden dolayı vatandaşa en yakın birimler olarak tabir edilen belediyelerin ortaya çıkışını ekonomik, siyasi ve hukuki nedenler olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Kıt kaynakların optimal düzeyde kullanılarak az kaynak ile en fazla faydayı sağlamak yani kaynak tasarrufunu sağlayarak faaliyet ve hizmetlerin yürütülmesinin amaçlanması belediyelerin varoluşunu gerekli kılan ekonomik nedenleri oluşturmaktadır. Siyasi nedenlerin temelini ise demokrasi inancı ve yerel demokratik değerler oluşturmaktadır. Siyasal bir mekanizma olan devletin idari yapısı içindeki yönetim şekilleri de hukuksal nedenleri oluşturmaktadır (Siverekli Demircan, 2007: 138-139). Bu nedenlerin yanında bir de seçmenler açısından belediye idarelerini gerekli kılan nedenler vardır. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir;

- ✓ Belediyelerin, vaat edilen hizmeti doğru olarak yerine getirme gücüne sahip olmaları seçimde güven duygusunu arttırmaktadır.
- ✓ Belediyelerin, hizmet sunmak için gerekli bilgi ve yeteneğe sahip olduğu düşüncesi seçimde yeterlilik duygusunu güçlendirmektedir.
- ✓ Belediyelerin, gerekli durumlarda seçmene iletişim kurma ve erişebilirlik yetkisi tanınması da seçmen açısından belediyelerin varoluşunu gerekli kılmıştır.

Avrupa Yerel Özerklik Şartının Belediyelere Etkileri

Avrupa konseyi bünyesinde yerel ve bölgesel sorunların giderilmesi amacı ile kurulmuş olan Avrupa yerel özerklik şartı, yerel ve bölgesel yönetimler yürütme komisyonunun öncülüğünde, Avrupa yerel ve bölgesel yönetimler konferansının sunduğu bir proje baz alınarak tasarlanmıştır. 1991 yılında TBMM tarafından uygun bulunarak bakanlar kurulunca 6 ağustos 1992 tarihinde 92/3398 sayılı bir karar ile onaylanan Avrupa yerel özerklik şartının 15. maddesinde yer alan şartın yürürlüğe girmesi için en az 4 üye ülkenin onayının gerekliliğinden dolayı belirlenen sayıda ülkenin onaylaması ile şart Türkiye'de 1 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Türk İdare Dergisi, 1995:13). Yerel özerklik ile yerel yönetimlere, kendi temel kurallarını oluşturma, kendi hizmetlerini istediği biçimde yürütebilme, kendi yerel kaynaklarını oluşturabilme ve merkezi yönetimin yerel işlemlere ve faaliyetlere karışmasını önleyebilme imkânlarının verilmesi ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de yerel yönetimin en etkili idaresi olan belediyeler, Avrupa yerel özerklik şartı çerçevesinde değerlendirecek olunursa;

Avrupa yerel özerklik şartının 4. maddesinde yer alan “*kamu hizmetleri genellikle vatandaşa en yakın olan birimlerce yerine getirilecektir*” ilkesinde *subsidiarite*(yerellik) kavramı üzerinde durulmuştur. Bu kavram ile her hizmetin merkezden planlanması ve yürütülmesi önlenerek bu yetkilerin yerel yönetimlere verilmesi gerekli görülmüştür. Bu sayede yerel bölgelerde yerel idareler tarafından sunulan hizmetlerde etkinlik, verimlilik ve sürat sağlanmış olacaktır. *Subsidiarite* kavramına ülkemizde 5393 sayılı Belediye Kanununun 14. maddesinde ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı bünyesinde hazırlanan Mahalli İdareler Özel İhtisas Komisyonu Raporunda yer verilmiştir (İnaç & Ünal, 20015: 13)

Avrupa yerel özerklik şartının 7. Maddesinde “*yerel yönetimlerde seçilmiş temsilcilerin yükümlülüklerini ve sorumluluklarını yerine getirirken yapacakları masraflar temin edilecek, ödeneği ve sosyal sigorta primleri ödenecektir*” ülkemizde belediye başkanlarının ödenekleri ödenmekte ve sosyal güvenlik hakkı tanınmaktadır. Aynı hak belediye meclisi üyelerine tanınmamıştır. Yapılacak değişikliklerle belediye meclisi üyelerine de şarta uygun olarak sosyal güvence sağlanmalıdır (Yeter, 1996:9).

Avrupa yerel özerklik şartının 9. maddesinde “*yerel yönetim idarelerinin mali kaynaklarına*” yer verilmiştir. Bu maddede, yerel yönetimlerin serbestçe kullanabilecekleri yeterli mali kaynaklarının olması ve bu kaynakların yasalarda belirlenen sorumluluklarla orantılı olması, kaynakların bir bölümünün yerel sınırlar içinde oranlarını kendilerinin belirleyeceği yerel vergi ve harçlardan oluşması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 127. maddesinde “*mahalli idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır*” hükmü yer alır. Fakat uygulamada bu hükmün gerçekleşmediği üzerinde durulmuştur. Belediyelerin harcamaları Sayıştay, Maliye gibi çeşitli kurumlarca denetlenmekte ve belediyelerin yerel vergi ve harçları belirleme yetkisi bulunmamaktadır (İnaç & Ünal, 2015:15).

YEREL KALKINMADA ELAZIĞ BELEDİYESİ'NİN ROLÜ

Elazığ Belediyesinin İdari ve Mali Yapısı

Elazığ da yaşayan bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda her türlü ihtiyacını 5393 sayılı belediye kanununda belirtilen görev ve yetkiler çerçevesinde hızlı ve kaliteli bir biçimde karşılayarak hayatı kolaylaştırmayı ve şeffaflığı, katılımcılığı, verimliliği ön planda tutan evrensel ve etik değerlere bağlı hizmetler sunmayı amaçlayan Elazığ Belediyesinin idari yapısı; belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümeni olmak üzere üç organdan oluşmaktadır. Yerel bölge içerisinde bazı faaliyetleri yerine getirmek amacı ile yaptıkları faaliyetlerde ve aldıkları kararlarda belediye başkanı ve belediye meclisine bağlı olan; imar komisyonu, plan ve bütçe komisyonu, denetim komisyonu, ulaşım ihtisas komisyonu, kültür ve sosyal işler komisyonu, hukuk komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu gibi bazı komisyonlar oluşturulmuştur. Elazığ belediyesinin 2019-2020 döneminde örgüt yapısı; 1 belediye başkanı, 37 meclis üyesi, 6 belediye encümeni, 3 belediye başkanı yardımcıları ve bunlara bağlı 25 müdürlükten oluşmaktadır. Belediye bünyesinde ise; 391 memur, 152 kadrolu işçi, 8 sözleşmeli personel, 1822 *Belper*(şirket) personel bulunmaktadır. Belediye toplamda 2373 personel ile vatandaşlarına hizmet vermektedir (Elazığ Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

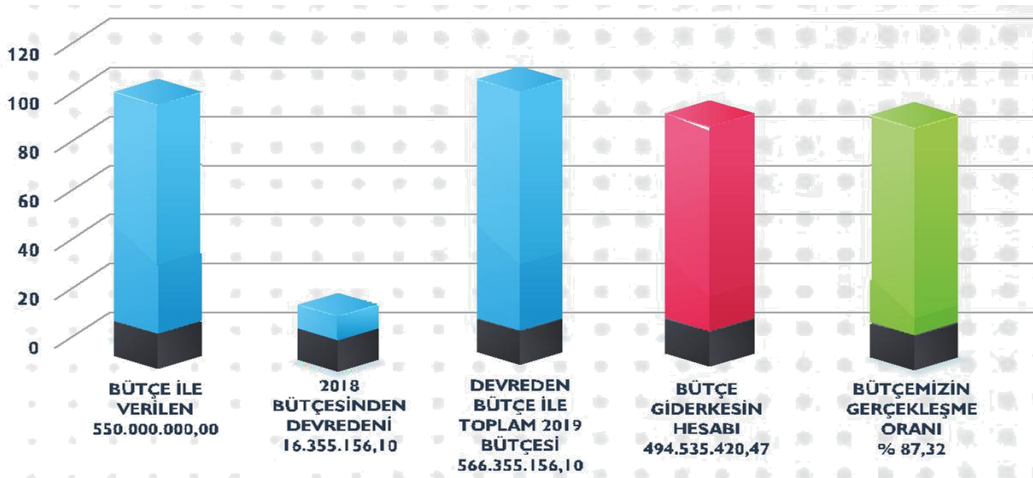
Etkin ve verimli hizmet sunmak ve yasaların belediyelere verdiği yetkiler doğrultusunda harcamalarda bulunabilmek amacıyla Belediye idaresi bünyesinde bulunan mali işler müdürlüğüne bağlı olan strateji geliştirme ve bütçe komisyonuna mali yılı faaliyet raporu hazırlama yetkisi verilmiştir. Strateji geliştirme ve bütçe komisyonu tarafından 2019 yılında Elazığ belediyesinin 2019-2024 yıllarını kapsayan stratejik plan hazırlanarak, 2019 mali yılı faaliyet raporu ve 2019 yılı kesin hesabı hazırlanarak İçişleri Bakanlığı ve Sayıştay Bakanlığına

gönderilmiştir. Aşağıdaki tabloda Elazığ belediyesinin 2019 mali yılı tahmini gelir bütçesi ile kesinleşen gelir karşılaştırılmasına yer verilmiştir (Elazığ Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

Tablo 1. Elazığ Belediyesinin 2019 Mali Yılı Tahmini Gelir Bütçesi ile Kesinleşen Gelir Bütçesi.

Gelirin Adı	Tahmini Gelir Bütçesi	Kesinleşen Gelir bütçesi
Vergi Gelirleri	39.780.000.00 TL	35.421.439.60 TL
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	88.649.000.00 TL	73.461.580.38 TL
Bağış, Yardım ve Özel Gelirler	4.105.000.00. TL	3.610.900.53 TL
Diğer Gelirler	309.186.000.00 TL	289.656.071.96 TL
Sermaye Gelirleri	58.480.000.00 TL	3.932.654.70 TL
Red ve İadeler(-)	-200.000.00 TL	0.00 TL
Genel Toplam	500.000.000.00 TL	406.082.647.17 TL

Elazığ belediye meclisinin 550.000.000.00 TL ile kabul etmiş olduğu belediye 2019 mali yılı gider bütçe ödeneğine, 2018 bütçesinden devreden 16.355.156.10 TL ile 566.355.156.10 TL olan gider bütçesinin mali yıl içinde 494.535.420.47 TL'si kullanılarak %87,32 oranında gider bütçesi gerçekleşmiştir. Yine belediye meclisince 50.000.000.00 TL finansman ile 500.000.000.00 TL olan 2019 mali yılı gelir bütçesi %82,47 oranında gerçekleşerek 406.082.647.17 TL gelir elde edilmiştir.

Şekil 1. Elazığ Belediyesi 2019 Mali Yılı Gelir-Gider Bütçe Uygulaması

Yerel Kalkınma Kapsamında Elazığ Belediyesi'nin Yapmış Olduğu Projeler

Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme sürecinin daha hızlı yaşanması, kentleşmeyi büyümenin odağına taşımakla beraber dünya genelinde kent ekonomilerinin ve kentlerin yaşam tarzlarının hâkim olmasına neden olmuştur. Bu nedenle kalkınma planlarında, yerel ve bölgesel alanlarda gelişimin sağlanması ve şehirleşme, kentleşme süreçlerinin hızlandırılması amacını benimseyen politikaların ele alınması öngörülmüştür. Yerel kamu kurumları kalkınma planlarının hedef, ilke ve politikaları çerçevesinde kendi görev alanlarına ilişkin politikaların geliştirilmesinden sorumlu tutulmuşlardır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 11. BYKP). Yerel kalkınmayı gerçekleştirmek amacı ile kalkınma planlarının ilke ve politikalarını kendisine yöntem/metot olarak benimseyen Elazığ belediyesi; il sınırları içerisinde sermaye hareketlerini, ticaret ve değer zincirlerini, ekonomik faaliyetlerini iyileştirmeyi, Elazığ ilinde iş ve yaşam çevresinde rekabet avantajı elde etmeyi, yatırım ve nitelikli işgücü çekmeyi, altyapı ve hizmet kalitesini iyi şekilde sunmayı, yerel bölge içerisinde yaşayan topluluğun güven ve sosyal uyum içerisinde yaşamasını sağlamayı gerçekleştirmek için çeşitli projeler oluşturmuş ve uygulamaya geçmiştir. Bu projeleri şu şekilde göstermek mümkündür (Elazığ Belediyesi AR-GE Koordinasyon birimi, 2019);

Elazığ belediyesinin, Elazığ ilinde iktisadi ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacı ile oluşturduğu projeleri şunlardır;

- ✓ Elazığ Belediyesi Katı Atık Bertaraf Tesisi Projesi
- ✓ Güneş Enerjisi Santralleri(GES) Projesi
- ✓ Sıfır Atık ve Geri Dönüşüm Faaliyetleri Kapsamında İl Genelinde Geçici Atık Depolama Merkezlerinin Kurulması Projesi
- ✓ Hamza Bey İçme Suyu Barajı Projesi

Elazığ belediyesinin, Elazığ ilinde sosyo-kültürel kalkınmayı gerçekleştirmek amacı ile oluşturduğu projeler şunlardır;

- ✓ Kent Köy Projesi
- ✓ Sağır Müftü Konağı'nın Restorasyon Projesi
- ✓ Time To Twinning Projesi
- ✓ Avrupa Gönüllü Hizmeti, Gençlik Kurumların Akredityasyonu Projesi
- ✓ Şehit Fethi Sekin Külliyesi Projesi
- ✓ Müzeler Şehri Elazığ Projesi

Elazığ belediyesinin, Elazığ ilinde yerel kalkınmayı arttırmak amacı ile oluşturduğu altyapı ve yaşanabilir çevre projeleri şunlardır;

- ✓ Altgeçit ve Üstgeçit Projeleri
- ✓ Çip Barajı Park, Rekreasyon Tesisleri ve Ağaçlandırma Alanı Çevre Düzenleme Projesi
- ✓ Yeni İmar Yolları Yol Yapımı, Onarımı ve Geometrik Kavşak Düzenlemesi
- ✓ Kanal boyu Duvarları ve Asfalt İşleri Yapımı
- ✓ İçme Suyu, Yağmur Suyu, Kanalizasyon Hatlarının ve Karaçalı Çeşmelerinin Altyapılarını Güçlendirme, Bakım ve Onarım İşleri

Küreselleşmenin etkisi ile oluşan Yeni Dünya'nın beraberinde getirdiği "Akıllı Şehir" olgusu doğrultusunda Elazığ Belediyesi'nin, Elazığ ilinde oluşturduğu projeler şunlardır;

- ✓ E-Belediyecilik, Kiosk Uygulamaları
- ✓ Mezarlık Bilgi Sistemi
- ✓ Arşiv Bilgi Sistemi Projesi
- ✓ Ulaşım Koordinasyon Merkezi (EBUKOM) Projesi
- ✓ Coğrafi Bilgi Sistemi

- ✓ Kent Rehberi Projesi
- ✓ Online İmar Durum Sistemi Projesi

Bu projeler doğrultusunda yerel yönetim idaresi olan Elazığ Belediyesi büyüme ve kalkınma politikaları ile bütünleşerek kentleşme sürecini daha hızlı ve verimli bir şekilde tamamlamayı hedeflemiştir.

Elazığ Belediyesinde Yerel Kalkınmayı Engelleyen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Yerel yönetim organlarından biri olan belediyeler, yerel bölgede yaşayan insanların kalkınma için yapılan yatırımlara sahip çıkma bilincini ve sorumluluğunu taşıması gerekliliğinin üzerinde durmalıdır. Çünkü belediyelerin yaptığı yatırımların ana amacı bölgede yaşayan insanların yaşam standartlarını hem iktisadi hem sosyal hem de kültürel anlamda arttırmaktadır. Bu standartlara ulaşabilmek de etkili ve gerekli yatırımların gereken zaman ve gereken yerde yapılması ile mümkün olacaktır. Bu durum olduğu sürece belediyeler, gücü ve verimliliği giderek artan bir kamu idaresi haline gelecektir. Bununla beraber belediyeler, bölgesel kalkınmada daha aktif ve gelişmeyi hızlandıran bir role bürünmüş olacaktır. Kırsal alanda yaşanan bu kalkınma eğilimi ulusal kalkınmayı da olumlu şekilde etkileyecektir. Belediyelerin bölgesel kalkınmada üstlerine düşen görev ve sorumluluğu etkili ve verimli bir şekilde yerine getirmediği durumlarda söz konusu idarelerin bölgeye yeterince faydası olmamakla beraber ülkenin gelişimine katkıları giderek azalacaktır. Bu durum istenilen hedeflere ulaşmada sorunlar çıkaracak hatta büyük problemlerin de ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yapılan araştırmada, Elazığ belediyesinde saptanan bu sorunlara vebu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan çözüm önerilerine aşağıda yer verilmiştir.

Elazığ belediyesi idaresinde olan Elazığ ilinde yerel kalkınmayı yavaşlatan sorunlar şu şekildedir;

- ✓ Elazığ il genelinde bazı mahallelerde sürekli su kesintisinin yaşanması, ulaşımda meydana gelen yetersizlikler ve sorunlar, yolların bozuk ve yetersiz olması, kanalizasyonlarda meydana gelen arızalar ve kanalizasyon atıkları gibi var olan sorunlar yerel bölgeyi olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Elazığ il genelinde belediye idarelerinde ve kurumlarında görev yapan bazı personellerin verimliliğinin ve etkinliğinin düşük olduğu bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda saptanmıştır. Bu durum belediye faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Elazığ belediyesi idaresi bünyesinde yapılan projelerin incelenmesi sonucunda belediye idaresinin, kamu varlıklarını ve kaynaklarını daha etkin, daha verimli kullanmadığı ve yüksek düzeyde vatandaş hizmeti sağlayamadığı bu çalışma ile belirtilmiştir. Bu durum Elazığ Belediyesi bünyesinde oluşturulacak bir reforma ihtiyaç doğurmuştur.
- ✓ Yerel bölge piyasasında yaşanan ekonomik sorunların yanında fosil yakıtlar, fabrikalar ve dumanlar sonucunda oluşan çevre kirliliği sorunu yerel bölgeyi olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Elazığ il genelinde var olan tarihi kültür varlıkları taşınmazların kullanılmadığı ve boş kaldığı için metruk hale gelmesi sonucunda sokaklarda yaşayan yoksul ve düşkün insanlar tarafından mesken haline geldiği görülmektedir. Bu durum yerel bölgenin güvenirliliği açısından sorun teşkil etmektedir.
- ✓ Devlet-Vatandaş ilişkilerinde var olan güvensizlik, bürokratik engeller ve kamu idareleri içerisinde adam kayırma, yolsuzluktan dolayı yerel idarelerde ortaya çıkan sorunlar.

Yukarıda belirtilen Elazığ ilinde yerel kalkınmayı yavaşlatan sorunların çözümü için şu önerileri yapmak mümkündür;

Kalkınma planlarının içerisinde yer alan “Sürdürülebilir Çevre” ilkesi kapsamında Elazığ belediyesi tarafından hazırlanan ve uygulanan; Alt Geçit ve Üstgeçit Projeleri, Kanal Boyu Duvarları ve Asfalt İşleri Yapımı Projesi, 15 Temmuz Demokrasi Meydanı ve Kapalı Otopark Projesi, 15 Nuktada E-Belediyeçilik Projesi, İçme Suyu, Yağmur Suyu, Kanalizasyon Hatları ve Karaçalı Çeşmelerinin Altyapılarını Güçlendirme, Hamza Bey İçme Suyu Barajı

Projeleri ile yerel bölgenin var olan su, kanalizasyon, ulaşım ve yol sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Fakat Elazığ il genelinde yapılan incelemeler sonucunda bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu alanlarda hazırlanan projelerin hemen tamamlanması ve sürdürülebilir çevre oluşturmayı amaçlayan benzer projelerin arttırılması ile halkın daha sağlıklı koşullarda yaşaması sağlanmalı ve bu sağlıklı koşulların gelecek nesillere ulaştırılması hedeflenmelidir.

Kalkınma planlarının ilkelerinden biri olan “Nitelikli İnsan ve Güçlü Toplum” ilkesini benimseyerek faaliyetlerini sürdüren Elazığ belediyesi, daha güçlü, daha tecrübeli ve teknik olarak alanında uzmanlaşmış personelleri göreve getirmeli ve nitelikli personel sayısını arttırmalıdır. Bununla beraber belediye, kendi personellerine gelişimlerini sağlayabilmeleri amacı ile eğitim veya kurs imkânları sunmalıdır. Sunulan bu imkânlar doğrultusunda belediye faaliyetlerinin ve hizmetlerinin daha kaliteli, etkin ve verimli bir şekilde tamamlanmasına zemin hazırlanmış olacaktır. Aynı zamanda yerel idare içerisinde oluşturulan performans ve strateji programının daha etkin bir şekilde yürütülmesi ve bilinçli personeller tarafından sunulan hizmetlerde vatandaşın memnuniyeti sağlanmış olacaktır. Böylelikle onuncu beş yıllık kalkınma planında yer verilen “İnsani Gelişmişlik ve Bilgili Toplumun” oluşturulması ile yerel alanda sosyal, kültürel yapılar da kalkınma seviyesi artış göstermiş olacaktır.

Küreselleşmenin etkisiyle oluşan Yeni Dünya'nın beraberinde getirdiği ve ülkemizde de onuncu ve on birinci beş yıllık kalkınma planlarında yer verilen, çağa ayak uydurmada büyük bir öneme sahip olan “Akıllı Şehir” ilkesi Elazığ belediyesince de benimsenmiştir. Ancak Elazığ belediyesince bu olgu yönünde önemli adımlar atılmamış sadece hedeflenen projeler arasında yerini almıştır. Şehrin imajını ve itibarını olumlu yönde iyileştirmek ve yaşanabilirlik düzeyi arttırmak için hedeflenen projeler arasında yer alan Coğrafi Bilgi Sistemi, Arşiv Bilgi Sistemi, Mezarlık Bilgi Sistemi projeleri gibi elektronik veri toplama sensörleri oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu projelere öncelik verilerek kısa sürede uygulamaya geçilmesi ile vatandaşlara dijital ortamda kendi işlemlerini yapabilme imkânı verilecektir. Bu sayede hem bölgesel hem de ulusal düzeyi etkileyecek bir kalkınma sağlanacaktır.

Kalkınma planlarının ilkelerinden olan “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik” ile “Sürdürülebilir Çevre” ilkeleri doğrultusunda Elazığ belediyesinin oluşturduğu ve şuan devam eden Elazığ Belediyesi Katı Atık Bertaraf Tesisi projesi, Güneş Enerjisi Santralleri (GES) Projesi, İl Genelinde Katı Atık Depolama ve Atık Toplama Merkezlerinin Kurulması Projesi, Çevresel Gürültü Eylem Planı projeleri vardır. Bu projeler kısa sürede tamamlanmalı ve faaliyete geçirilmeli hatta bu projeler gibi yeni projeler oluşturulmalıdır. Çünkü bu projeler ile yerel bölgede gerçekleştirilecek etkin ve çevre dostu yenilenebilir enerji kaynakları, faydalı ve güvenilir bir ekonomi, rekabetçi üretim, işgücü ve verimliliğe dayalı piyasa ekonomisi olacaktır. Bu şekilde oluşturulan projeler, yerel bölgenin kalkınmasına fayda sağlayarak bu faydanın gelecek nesillere ulaşmasında etkili olan sürekli kalkınmayı meydana getirecektir.

Kalkınma planlarında yer alan “Verimli ve Güçlü Ekonomi”, “Sürdürülebilir Çevre” ilkelerinin gerektirdiği şekilde Tarihi kültür taşınmazların, ilde bulunan belediye bünyesindeki kültür ve turizm müdürlükleri tarafından Sağır Müftü Konağı Onarımı Projesi gibi restore edilerek çeşitli etkinliklerde kullanılması, turizme açılması veya müze haline getirilmesi durumunda söz konusu bu varlıkların hem daha iyi korunması hem de kültürel, sosyal ve iktisadi alanlarda kalkınmaya yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sayede bu tarihi taşınmazların daha güvenilir bir ortamda gelecek nesillere ulaşması sağlanacaktır. Aynı zamanda bu taşınmazların turizme açılması ile bölge ekonomisine fayda sağlanacağı düşünülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından oluşturulan kalkınma planlarının tümünde “Demokrasi, Hukuk Devleti ve Eşitlik” ilkelerine yer verilmiştir. Fakat

onuncu ve on birinci beş yıllık kalkınma planlarına bakıldığında “Demokrasi, Hukuk Devleti ve Eşitlik” ilkelerine ek olarak “İyi Yönetişim” ilkesinin getirildiği görülmüştür. Merkezi yönetim ve yerel yönetim idarelerinin bu ilkeleri benimsemeleri ve bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermeleri öngörülmüştür. Elazığ belediye idaresi ve yönetimi, kanunda belirtilen hukuk kurallarına uygun hizmetler sunan demokratik bir yerel yönetim organıdır. Fakat bazı kamu idarelerinde olduğu gibi bu idare içerisinde de kırtasiyecilik, adam kayırma, liyakate dayalı sorunlar görülmüştür. Bu sorunların olması onuncu ve on birinci beş yıllık kalkınma planlarında yer alan “İyi Yönetişim” ilkesinin yeterli düzeyde uygulanmadığını göstermektedir. Belediye idaresi bu sorunların önüne geçmeli yerel bölgede demokrasi ve iyi yönetim anlayışını pekiştirecek hedef ve politikalar oluşturmalıdır. Böylelikle Elazığ Belediyesi, hem idare içerisinde hem de bağlı olduğu merkezi kamu idareleri içerisinde hesap verilebilirlik, saydamlık, tarafsız ve kapsayıcı, etkin, katılımcı ve son olarak hukukun üstünlüğünü benimseyen bir kamu idaresi olacaktır.

Yukarıda bahsedilen sorunlar ve bu sorunlara yapılan önerileri, Elazığ ilinde kalkınmaya ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülerek oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Elazığ Belediyesi yasalara uygun çeşitli politikalar ve hizmetler oluşturarak, yerel kalkınma için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirerek yerel bölgenin iktisadi, toplumsal, sosyal ve siyasi alanlarda daha hızlı bir süreçte kalkınmasını sağlayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizin yönetim yapısı içinde yer alması neredeyse yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan yerel yönetimler, ülkelerin kalkınmasında demokratik toplum düzeninin oluşturulmasında ve toplum ideallerinin gerçekleşmesinde katkı payı en yüksek olan idarelerdir. Yerel yönetimlerde halkın doğrudan yönetime katılması ve yerel halkın yönetim mekanizmasını daha çok sahiplenmesi ile ulusun bütününde yaşanacak olan birlik ve beraberliğin pekişmesini sağlamaktadır. Yerel hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulması ve seçmenlere kendilerini yönetebilme yetkisinin verilmesiyle oluşan demokrasi düzeni yerel yönetimlerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Avrupa yerel özerklik şartı ile yerel yönetim alanına yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Merkezi yönetimin yerel alanlarda sunulan hizmetlerle ilgili yetki ve sorumlukların yerel idarelere bırakmasını ve yerel bölgeye gerekli mali kaynağın aktarılmasını öngören Avrupa Yerel Özerklik Şartı ile yerel yönetim idarelerine, kaynak oluşturulması ve bu kaynakların kullanımı konusunda azımsanmayacak oranda yetki verilmiştir. Yerel yönetimleri ön planda tutan ilkelerin hayata geçirildiği bir siyasal ve yönetsel düzen oluşturmayı amaçlayan kalkınma planları, kamusal hizmetlerin en etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını hedef alanyerel ve bölgesel politikaları desteklemektedir.

Elazığ belediyesinin oluşturduğu kalkınma projeleri incelediğinde bu projelerin Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarının “Sürdürülebilir Çevre”, “Nitelikli İnsan ve Güçlü Toplum”, “Rekabetçi Üretim ve Verimlilik”, “Hukuk Devleti ve İyi Yönetişim”, “Akıllı Şehir” ilkeleri doğrultusunda oluşturulduğu görülmektedir. Bu kapsamda Elazığ Belediyesinin, kalkınma planları ile bütünleşerek kentleşme sürecini daha hızlı ve daha verimli bir şekilde tamamladığını, bölgede refah artışını sağladığını, demokratik yönetim çerçevesinde şeffaflık ve verimlilik ile hizmetlerini yürüttüğünü söylemek mümkündür. Son olarak Belediyenin küreselleşme ve yerelleşmenin etkisi ile oluşan Yeni Dünya'nın beraberinde getirdiği “Akıllı Şehir”, “Bilgi Toplumu” ve “Güçlü Altyapı” olgularına uygun projelere öncelik vererek yerel kalkınma sürecini hızlandırması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akdemir, T. (2006). *Yerel Yönetimlerin Finansman Sonuçları ve Borçlanma (Türkiye Örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi).DEU, SBE Maliye Anabilim Dalı.

- Altıntaş, M. (1978). *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*. Ankara: Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları, s.12.
- Çakılcıoğlu, M. (2002). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm. *10. Ulusal Bölge Bilimi-Bölge Planlama Kongresi*. İstanbul.
- Çetin, M. (2006). Yerel Kalkınma Ajansları. *Ege Academic Review*, 6(2).
- Dönmez, Mustafa. (1999). Belediye Yönetimi. *Belediye Dergisi*, Ankara, 3.
- DPT (2003b). "Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006)". Ankara.
- Gül, H.(2004). Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*(s:201- 219). Ankara:DPT Yayını, 1.
- Han, P. D. (1999).*İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Herrich, B. & Kindelberg, C.P. (1987). *Economic Developmant*(s.21'den Nakledilen Arif Ersan), *İktisadi Kalkınma ve Sosyal Denge İlişkisi*. İstanbul:İsav Yayını, s.193.
- Hill, Hal. (1998). The Challenge of Regional Development in Indonesia.*Australian Journal of International Affairs*, 52(1).
- İnaç, H. & Ünal, F. (2015). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17.
- Laurouss, M. (1990). C.V1, s.810.
- Sivrekli Demircan, E. (2007). Yeni Ekonomik Düzendeki Küreselleşme Bağlamında Belediyelerde Yeni Mali Yönetim Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29.
- Tekeli, İ. (1983).Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi.*Amme İdaresi Dergisi*, 16(2).
- T.C. (2005). 5393 Sayılı Belediye Kanunu.
- T.C. (2019). Elazığ Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu.
- T.C. (2014). Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*.
- T.C. (1995). Yerel Yönetimler ve Belediyeler. *Türk İdare Dergisi*
- Yeter, E. (1996).Avrupa Yerel Özerklik Şartı Karşısında Türkiye: Anayasa ve İlgili Yasalarda Durum. *Çağdaş Yerel Yönetim Dergisi*, 5(1).

Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSYİH Durağanlık Sınaması: Keskin ve Yumuşak Kırılmalı Panel Durağanlık Testi*

Gökhan KONAT**
Oktay KIZILKAYA***

Özet

Makroekonomik bir değişken üzerinde meydana gelebilecek bir şokun etkisinin kalıcı ya da geçici olup olmadığını araştırmak önemli bir konudur. Çünkü şokun etkisi olumsuz bir etkiye sebep olabilmekte ve bu durum değişkenin seyrini etkileyebilmektedir. Bu nedenle politika yapımcılar için makro ekonomik değişkenlerden biri olan büyüme serisinin uzun dönemde nasıl bir trend izlediğini tahmin etmek önem arz etmektedir. Bu amaçla çalışmada, 1970-2019 dönemi yıllık veriler kullanılarak 28 OECD ülkesi için kişi başı reel GSYİH'nın durağan olup olmadığını araştırılmıştır. Ekonometrik yöntem olarak yapısal kırılmaları dikkate almayan ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF ve CIPS testleri ile keskin ve yumuşak kırılmaları dikkate alan Li vd. (2015) panel birim kök testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar kişi başı reel GSYİH serisinin Avusturalya, Avusturya, Fransa, Meksika, Yeni Zelanda, Güney Kore ve İsveç için durağan olduğunu göstermektedir..

Anahtar Kelimeler

GSYİH, Panel Veri Analizi, Birim Kök Testi, Yapısal Kırılma

GDP Stationarity Test in Selected OECD Countries: Sharp and Smooth Breaks Panel Stationarity Test

Abstract

It is an important issue to investigate whether the effect of a shock on a macroeconomic variable is permanent or temporary. Because the effect of shock can cause a negative effect and this situation can affect the trend of the variable. Therefore, it is important for policy makers to predict what kind of a trend the growth series, one of the macroeconomic variables, will follow in the long run. For this purpose, in this study, it is investigated whether real GDP per capita is stationary or not for 28 OECD countries by using annual data for the 1970-2019 period. As an econometric method, CADF and CIPS tests, which do not take into account structural breaks, and developed by Pesaran (2006) are used. Then, the Li et al. (2015) panel unit root test, which takes into account sharp and smooth breaks, is used. The results show that the real GDP per capita series is stationary for Australia, Austria, France, Mexico, New Zealand, South Korea and Sweden.

Keywords

GDP, Panel Data Analysis, Unit Root Test, Structural Break

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, gokhan.konat@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0964-7893.

*** Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, oktay.kizilkaya@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3412-5616.

Atıf yapmak için / To cite this article: Konat, G. & Kızilkaya, O. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSYİH Durağanlık Sınaması: Keskin ve Yumuşak Kırılmalı Panel Durağanlık Testi. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 216-226.

GİRİŞ

Nelson ve Plosser (1982)'nin çalışmalarından sonra makroekonomik değişkenlerin durağanlık sınamaları önem kazanmıştır. Bunlardan biri de önemli makroekonomik göstergelerden biri olan kişi başına büyüme serisinin durağanlık sınamasıdır. Kişi başına reel GSYİH'nın durağanlık sınaması araştırmacılar ve politika yapıcılar için makroekonomik politika oluşturma, modelleme, test etme ve tahmin açısından büyük önem arz etmektedir (Chang vd., 2006: 1003).

Konjonktürel dalgalanmaları açıklamaya çalışan geleneksel görüşe göre hasıladaki dalgalanmalar trendden geçici sapmaları temsil etmektedir (Campbell & Mankiv, 1987: 857-858). Deterministik bir trend etrafındaki geçici makroekonomik dalgalanmalar, parasal ve mali şokların ekonomi üzerinde geçici etkilere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Aksine bir seri herhangi bir şok alırsa veya politika müdahalesi geçirirse, o zaman ortalamaya geri dönmez ve ortalamadan uzaklaşır (Murthy & Anoruo, 2009: 2493). Bu da kabul edilen genel görüş ile çelişir. Yani varsayılan konjonktür dalgalanmaları deterministik bir trend etrafındaki durağan dalgalanmalardır görüşü desteklenemez, şokun etkisinin kalıcı olduğu ve artık ortalamalarına dönmeyeceği yönünde yorum yapılır. Ayrıca şokun etkisinin kalıcı olması, bu makroekonomik değişken ile yapılan ekonometrik ve istatistikî analizlerin yanlış ve yanıltıcı sonuçlar vermesine neden olabilmektedir (Esen, 2014: 8).

Bu çalışmada hem kırılmaları dikkate almayan hem de kırılmaları dikkate alan iki ayrı test prosedürü uygulanarak seçilmiş 28 OECD ülkesi için kişi başına reel GSYİH serisinin durağanlığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kişi başına reel GSYİH değişkeni iktisat politikalarının etkisini analiz etmek için önemli bir makroekonomik değişkendir. Bu durumda GSYİH serisinin birim köklü olup olmadığını analiz etmek önem kazanmaktadır.

LİTERATÜR

Kişi başına reel GSYİH değişkeni için farklı ülke grupları için yapılan birçok çalışma mevcuttur. Fakat serinin durağan bir yapıda olup olmadığı ülke grupları için yapılan farklı analiz yöntemleri ile değiştiği görülmektedir. Tablo 1'de literatürde kişi başına reel GSYİH değişkeni için yapılan durağanlık sınamalarına yönelik çalışmaların özeti sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Dönem(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç
Nelson & Plosser (1982)	1909-1970	ADF birim Kök analizi	ABD için GSYİH içeren uzun dönem makro serilerinin 14'ünden 13'ü birim köklü
Fleissig & Strauss (1999)	1900-1987	Panel birim kök analizi	15 OECD ülkesinde için durağan
Strauss (2000)	1929-1995	SUR, Levin-Lin and Im, Pesaran and Shin Birim kök testi	48 ABD eyaleti için durağan
Smyth (2003)	1952-1998	IPS Panel birim kök analizi	24 Çin eyaleti için durağan
Chang vd. (2006)	1980-2004	SURADF panel birim kök analizi	33 ülke için durağan dışı, 14 ülke için durağan
Narayan (2007)	1870-2001	Panel Birim Kök Analizi	İki G7 ülkesi hariç diğer ülkeler için durağan
Öztürk & Kalyoncu (2007)	1950-2004	IPS (Im vd., 1997) panel birim kök analizi	27 OECD ülkesi için durağan değil

Chang vd. (2008)	1960-2000	Yapısal kırılmalı panel birim kök analizi	20 Latin ülkesi için durağan
Chen (2008)	1870-2003	Yapısal kırılmalı panel birim kök analizi	Gelişmiş 19 ülke için durağan
Chang vd. (2008)	1980-2008	Doğrusal olmayan panel birim kök testi	11 Orta Doğu Ülkesinden beşi için durağan
Hadri & Rao (2009)	1953-2003	Panel birim kök analizi	OECD ülkeleri için durağan
Çınar (2010)	1960-2008	SURADF ve CADF birim kök analizi	27 OECD ülkesi için durağan değil
Güloğlu & Ivrendi (2010)	1965-2004	SURADF ve CADF birim kök analizi	19 Latin Amerika ülkesi için durağan değil
Furuoka (2011)	1970-2007	İkinci kuşak panel birim kök analizi	9 ASEAN ülkesi için durağan değil
Chang & Su (2011)	1980-2008	Panel birim kök analizi	7 Doğu Avrupa ülkesi için biri hariç durağan değil
Chang vd. (2011)	1969-2009	Doğrusal olmayan birim kök analizi	9 Ortadoğu Avrupa ülkesinden 3 ülke için durağan
Chang (2011)	1969-2009	SURADF panel birim kök analizi	16 geçiş ülkesinden 11 için durağan
Cuestas & Garratt (2011)	1870-2003	Yumuşak geçişler, doğrusal olmayan trendler ve birim kök testi	Seçilen ülke gruplarından bazıları için durağan
Tiwari vd. (2012)	1950-2009	İkinci kuşak panel birim kök analizi	17 Asya ülkesi için durağan
Shen vd. (2013)	1991-2012	Panel birim kök analizi	9 Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden 6 tanesi için durağan
Tülümce & Zeren (2013)	1970-2011	Panel birim kök analizi	15 AB ülkesi için durağan
Chang vd. (2014)	1969-2011	Panel birim kök analizi	52 Afrika ülkesinin hemen hemen hepsi için durağan
Esen (2014)	1975-2012	Panel birim kök analizi	27 OECD ülkesi için durağan
Aslanidis & Fountas (2014)	1870-2008	Panel birim kök analizi	18 sanayi ülkesi için durağan
Solarin & Anoruo (2015)	1960-2011	Doğrusal olmayan panel birim kök analizi	52 Afrika ülkesinden 23 ülke için durağan
Zeren & İşlek (2019)	1960-2014	BCIPS panel birim kök analizi	D-8 ülkeleri için durağan

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada kişi başına reel büyüme serisinin panel birim kök testleri ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 1970-2019 yılları arasında 28 ülke grubu (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Güney Kore, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve ABD) alınmıştır. Ülkelerin kişi başına reel büyüme veri setine Dünya Bankası resmi veri tabanından ulaşılmıştır.

Pesaran (2006) yatay kesit bağımlılık probleminin üstesinden gelmek için ADF regresyonlarına gecikmeli seviyelerin yatay kesit ortalamalarını ve her bir serinin ilk farklarını modele eklemiştir. Standart panel birim kök testlerini yatay-kesitsel genişletilmiş bireysel ADF (CADF) istatistiklerinin basit ortalamalarına dayandırmaktadır. Bireysel CADF istatistiklerinin ise Im vd. (2003) tarafından önerilen t -bar istatistiğini kullanmaktadır. Böylelikle hem bireysel CADF istatistikleri için hem de yatay-kesitsel olarak genişletilmiş IPS (CIPS) testi olarak adlandırılan basit ortalama için yeni asimptotik sonuçlar elde etmektedir. Bireysel $CADF_i$ 'nin asimptotik sıfır dağılımı ve $CADF_i$ ile ilişkili olan $CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i$ istatistiği $N \rightarrow \infty$ ve $T \rightarrow \infty$ için araştırmıştır (Pesaran, 2007: 266).

Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CIPS test yapısı;

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (1)$$

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde. Burada f_t yatay kesitsel bağımlılığa sebep olan ve birimleri etkileyen fakat gözlemlenemeyen ortak etkilerdir. ε_{it} ise birimlere ait hatayı ifade etmektedir. Pesaran (2006) genel olarak durağan bir genel otoregresif süreç kullanarak (1) ve (2) denklemlerini aşağıdaki gibi tanımlamıştır:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Burada y_{it} 'nin yatay kesit ortalamaları ortak faktör f_t 'nin yerine kullanılmaktadır. Yani ortak faktör, $\bar{y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N y_{it}$ 'dir ve gecikmeli değerleri $\bar{y}_{t-1}, \bar{y}_{t-2}, \dots$ şeklindedir (Pesaran, 2007: 268-269). Bütün i 'ler için sıfır hipotez ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır ve sıfır hipotezi birim köklü yapıyı sınamaktadır:

$$H_0: \beta_i = 0$$

$$H_1: \beta_1 < 0, \beta_2 < 0, \dots, \beta_{N_0} < 0, \quad N_0 \leq N$$

CADF regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Test istatistiği olarak CADF regresyonundan elde edilen b_i parametresinin EKK tahmininin t -oranından elde edilmektedir. (4) nolu denklemden her bir birim için ayrı bir CADF regresyonu hesaplanmaktadır ve panelin geneli için bireysel CADF test istatistiklerinin ortalaması kullanılmıştır. Bu istatistik IPS testine dayanan CIPS istatistiğidir ve aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$CIPS(N, T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (5)$$

Li, Ranjbar & Chang (2015, LRC) panel birim kök testi tek değişkenli Carrioni- Silvestre vd. (2005) durağanlık sınamasına dayanmaktadır. Ayrıca bu test verideki keskin ve yumuşak yapısal

kırılmaları aynı anda dikkate almaktadır. LRC durağanlık testine göre, durağanlık sıfır hipotezi altında veri yaratma süreci aşağıdaki modele dayanmaktadır (Li vd., 2015: 1168-1169):

$$y_{it} = \alpha + \beta T + \sum_{k=1}^m \theta_{ik} DU_{k,t} + \sum_{k=1}^m \rho_{ik} DT_{k,t} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

(6) eşitliğinde α sabit, T lineer trend ve m optimal kırılma sayısıdır. $DU_{k,t}$ ve $DT_{k,t}$ kukla değişkenleri göstermekte ve aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$DU_{k,t} = \begin{cases} 1, & t > TB_k \\ 0, & \text{Diğer} \end{cases}$$

$$DT_{k,t} = \begin{cases} t - TB_k, & t > TB_k \\ 0, & \text{Diğer} \end{cases}$$

Tek değişkenli test istatistiği, çoklu kırılmalarla Kwiatkowski vd. (1992) tarafından önerilen KPSS testi ile hesaplanmaktadır. Hem keskin hem de yumuşak kırılmaları yakalamak için, bir trend fonksiyonunun tahmini aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$y_{it} = \alpha + \beta T + \sum_{i=1}^{m+1} \theta_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^{m+1} \rho_i DT_{i,t} + \sum_{k=1}^n \gamma_{1,k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2,k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (7)$$

Burada α , T ve m sırasıyla sabit, lineer trend ve optimal kırılma sayısıdır.

$$DU_{k,t} = \begin{cases} 1, & TB_{k-1} < t < TB_k \\ 0, & \text{Diğer} \end{cases}$$

$$DT_{k,t} = \begin{cases} t - TB_k, & TB_{k-1} < t < TB_k \\ 0, & \text{Diğer} \end{cases}$$

DU ve DT terimleri, keskin değişimleri yakalamak için modele dahil edilir. Yumuşak geçişleri yakalamak için ise $\sum_{k=1}^n \gamma_{1,k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$ ve $\sum_{k=1}^n \gamma_{2,k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$ Fourier terimleri eklenmektedir. Burada k uygun frekans sayısıdır. n ise $n \leq T/2$ koşulu ile frekans sayısını göstermektedir. Becker vd. (2004), $n = 1$ kısıtının makul bir kısıt olduğunu ifade etmiştir. Çünkü eğer $\gamma_{1,k} = \gamma_{2,k} = 0$ bir frekans için reddedilebilirse, zaman değişmezliğinin sıfır hipotezi de reddedileceğini ifade etmişlerdir. Enders & Lee (2012)'de, serbestlik derecesi sayısı ve aşırı uyum problemini aşmak için $n = 1$ olması gerektiğini ifade etmişlerdir. $n = 1$ kısıtı altında Denklem (7) eşitliği aşağıdaki formda yeniden yazılabilir:

$$y_{it} = \alpha + \beta T + \sum_{i=1}^{m+1} \theta_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^{m+1} \rho_i DT_{i,t} + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (8)$$

Denklem (8)'i tahmin etmek için iki aşamalı bir prosedür önerilmektedir. İlk adımda, optimum kırılma noktalarının sayısı m ve optimum frekansı k belirlenir. k değeri maksimum 7 olarak sabitlenmiştir. Daha sonra, herhangi bir frekans için, Bai ve Perron (1998) tarafından önerildiği gibi (8) eşitliği tahmin edilir ve kalıntı kareler toplamı (KKT) hesaplanır. Minimum KKT ye sahip olan en uygun frekans (k^*) olarak seçilir ve ardından elde edilen kırılma noktalarının optimum sayı ve yeri olarak en uygun frekans ile (8) eşitliği yeniden tahmin edilir. Daha sonra (8) eşitliğinde doğrusal olmayan bileşenlerin yani Fourier terimlerin anlamlılığı test edilir. Bunun için Becker vd. (2004, 2006) bildik F test istatistiğini kullanmaktadırlar:

$$F(k^*) = \frac{(SSR_{UR} - SSR_R(k^*))/2}{SSR_R(k^*)/T - q} \quad (9)$$

Burada SSR_{UR} kısıtsız, SSR_R ise kısıtlı kalıntı kareler toplamını göstermektedir.

BULGULAR

Ekonometrik analizin ilk aşamasında kişi başına reel büyüme serisinin durağanlık analizi Pesaran (2006) tarafından literatüre kazandırılan panel birim kök testi kullanılarak yapılmıştır. Pesaran (2006) CADF ve CIPS testlerinin sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Pesaran (2006) CADF ve CIPS Testi Sonuçları

Ülkeler	CADF Test İstatistiği	Ülkeler	CADF Test İstatistiği
Avustralya	-2.722	Japonya	-1.065
Avusturya	-2.608	Lüksemburg	-1.140
Belçika	-3.415**	Meksika	-3.074*
Kanada	-1.809	Hollanda	-2.108
Şili	-3.202*	Yeni Zelanda	-1.722
Danimarka	-2.174	Norveç	-0.604
Finlandiya	-1.683	Portekiz	-2.510
Fransa	-2.551	Güney Kore	-3.453**
Almanya	-2.483	İspanya	-3.175*
Yunanistan	-1.792	İsveç	-1.239
İzlanda	-1.749	İsviçre	-2.166
İrlanda	-0.124	Türkiye	-0.537
İsrail	-1.603	Birleşik Krallık	-2.918
İtalya	-1.050	ABD	-2.801
CIPS Test İstatistiği	-2.053		

Not: CADF için %5 kritik değer -3.27; CIPS için %5 kritik değer -2.16’dir.

CADF test istatistiği ülkelerin bireysel durağanlık sonucunu gösterirken, CIPS test istatistiği panelin geneli için durağanlık sonucu vermektedir. Sonuçlara göre, panelin geneli için kişi başına reel GSYİH serisinin durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bireysel test sonuçları göstergesi olan CADF istatistiğine göre ise 28 ülke grubundan sadece Belçika, Şili, Meksika, Güney Kore ve İspanya’nın durağan olduğu görülmektedir.

Ekonometrik analizin ikinci aşamasında Li vd. (2015) tarafında geliştirilen kırılmalı Fourier panel durağanlık testi kullanılmıştır. Elde edilen durağanlık testi sonuçları Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Kırılmalı Fourier Panel Durağanlık Testi Sonuçları

Panel A: Panel Pesaran vd. (2008) ve Panel Durağanlık Testi					
Pesaran vd. (2008) Yatay Kesit Bağımlılığı Testi		Test İstatistiği	p-değeri		
		102.72	0.000		
Panel Durağanlık Testi		Test İstatistiği	p-değeri		
Homojen Panel KPSS İstatistiği		-0.834	0.798		
Heterojen Panel KPSS İstatistiği		-0.906	0.818		
Panel B: Birimlerin Durağanlık Testi Sonuçları					
Ülkeler	Barlett	Kritik Değerler (%5)	Ülkeler	Barlett	Kritik Değerler (%5)
Avustralya	0.099	0.131	Japonya	0.125	0.122
Avusturya	0.080	0.106	Lüksemburg	0.180	0.162

Belçika	0.135	0.130	Meksika	0.065	0.109
Kanada	0.207	0.132	Hollanda	0.186	0.179
Şili	0.106	0.067	Yeni Zelanda	0.065	0.092
Danimarka	0.201	0.120	Norveç	0.176	0.101
Finlandiya	0.176	0.109	Portekiz	0.192	0.132
Fransa	0.068	0.100	Güney Kore	0.100	0.150
Almanya	0.268	0.138	İspanya	0.182	0.163
Yunanistan	0.083	0.093	İsveç	0.098	0.124
İzlanda	0.162	0.129	İsviçre	0.374	0.139
İrlanda	0.135	0.074	Türkiye	0.222	0.065
İsrail	0.106	0.129	Birleşik Krallık	0.112	0.129
İtalya	0.136	0.095	ABD	0.120	0.129

Tablo 3’de Panel A, yatay kesit bağımlılığı testi sonucunu ve panelin geneli için durağanlık testi sonucunu içermektedir. Panel B’de ise her bir ülkeye ait durağanlık testi sonuçları yer almaktadır. Pesaran vd. (2008) yatay kesit bağımlılık test sonucuna göre birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığını varsayan temel hipotez reddedilmektedir ve seriler arasında yatay kesitsel bağımlılığın olduğu sonucuna varılmaktadır.

LRC birim kök test sonucuna göre ise panelin genelini durağan olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememekte panelin durağan olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. LRC testi de her bir birim için ayrı ayrı durağanlık testi sonuçlarını vermektedir. Bu sonuçlara göre ise kişi başı GSYİH serisinin Avusturya, Avusturya, Fransa, Meksika, Yeni Zelanda, Güney Kore ve İsveç için durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Frekanslar ve Fourier Terimlerinin F İstatistikleri

Ülkeler	k^*	F-İstatistiği	Kritik Değerler (%5)	Ülkeler	k^*	F-İstatistiği	Kritik Değerler (%5)
Avustralya	3	29.504	3.179	Japonya	3	17.808	3.227
Avusturya	3	18.403	3.200	Lüksemburg	5	9.975	3.310
Belçika	3	19.292	3.179	Meksika	3	14.246	3.317
Kanada	3	20.894	3.186	Hollanda	5	14.948	3.299
Şili	1	252.688	3.358	Yeni Zelanda	2	20.256	3.338
Danimarka	4	10.697	3.044	Norveç	4	11.850	3.096
Finlandiya	5	14.099	3.251	Portekiz	4	7.840	2.939
Fransa	3	14.517	3.200	Güney Kore	3	23.929	3.232
Almanya	3	26.726	3.130	İspanya	5	16.436	3.310
Yunanistan	2	89.475	3.354	İsveç	3	23.552	3.186
İzlanda	5	19.430	3.344	İsviçre	3	21.449	3.163
İrlanda	1	219.779	3.317	Türkiye	1	44.612	3.399
İsrail	3	28.631	3.130	Birleşik Krallık	3	21.305	3.229
İtalya	2	40.027	3.527	ABD	3	28.000	3.179

Analizde kullanılan her bir ülkeye ait Fourier fonksiyonu için hesaplanan uygun frekans sayıları ve F istatistikleri sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır. Tablo 4 incelendiğinde, bütün ülkeler için elde edilen F-istatistiği değerleri kritik değerden büyük olduğundan doğrusal olmayan trendin anlamsız olduğunu göstere boş hipotez reddedilmektedir. Yani ele alınan ülkeler için Fourier terimlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 5’te ise her bir ülke için tahmin edilen kırılma tarihleri yer almaktadır.

Tablo 5. Ülkeler için Elde Edilen Kırılma Tarihleri

Ülkeler	Karılma 1	Kırılma 2	Ülkeler	Karılma 1	Kırılma 2
Avustralya	1987	2003	Japonya	1986	2002

Avusturya	1984	1999	Lüksemburg	1988	1999
Belçika	1987	2003	Meksika	1979	1999
Kanada	1986	2003	Hollanda	1989	1999
Şili	1977	2011	Yeni Zelanda	1994	2000
Danimarka	1984	1997	Norveç	1983	1996
Finlandiya	1980	1999	Portekiz	1986	1997
Fransa	1984	1999	Güney Kore	1988	2004
Almanya	1987	2004	İspanya	1988	1999
Yunanistan	1987	2003	İsveç	1986	2003
İzlanda	1979	2000	İsviçre	1987	2005
İrlanda	1976	2014	Türkiye	2004	2012
İsrail	1987	2004	Birleşik Krallık	1987	2002
İtalya	1984	1989	ABD	1987	2003

SONUÇ

Bu çalışmada, 28 OECD ülkesi için incelenen kişi başına reel GSYİH değişkeninin durağan bir yapıda olup olmadığı incelenmiştir. Böyle bir araştırma iktisadi açıdan önem arz etmektedir. Çünkü eğer durağan dışılık söz konusu ise, iş döngülerinin deterministik bir trend etrafında durağan dalgalanmalar göstereceği fikri ile çelişecektir. Elde edilen sonuçlar kişi başı reel GSYİH serisinin Avusturalya, Avusturya, Fransa, Meksika, Yeni Zelanda, Güney Kore ve İsveç için durağan olduğunu göstermektedir.

Ekonomik entegrasyonun beraberinde getirdiği ulusal merkez bankalarının para otoritesi olarak tek çatı altında toplanması dışsal şokların ekonomik aktörler üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Para otoritesinin finansal piyasalarda istikrarın yanında konjonktürel dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde alternatif para politikası araçları ile reel sektöre sağlanan pozitif dışsallıklar politika belirsizliklerinin etkisini azaltmakta ve reel GSYİH’da potansiyel ve reel farkını azaltmaktadır. İktisat teorisinde ekonomik entegrasyonlar ortak para ve finans politikalarının yanında makroekonominin sektörel etkileşimini de değiştirmektedir. Ekonomik birlikler içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel bazda emek ve sermaye hareketliliği toplam faktör verimliliğini artırmakta ve sürdürülebilir büyümenin kaynağını oluşturmaktadır.

OECD ülkelerinde kişi başına düşen gelirin durağanlık özelliklerini değerlendirmede yapısal kırılmaların dikkate alınması ve elde edilen sonuçların değerlendirilmesi politika oluşturulması bakımından son derece önem arz etmektedir. Sonuçların, iş döngülerinin deterministik bir trend etrafında durağan dalgalanmalar sergilediği görüşüyle tutarlıdır. Bu sonuçlar aynı zamanda OECD ülkeleri için kişi başına düşen gelir üzerinde geçici bir etkiye sahip olacağı anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslanidis, N. & Fountas S. (2014). Is Real GDP Stationary? Evidence From A Panel Unit Root Test With Cross-Sectional Dependence And Historical Data. *Empirical Economics*, 46, 101-108.
- Bai, J. & Perron P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66, 47-78.
- Becker, R., Enders, W. & Lee, J. (2004). A general test for time dependence in parameters. *Journal of Applied Econometrics*, 19, 899-906.
- Becker, R., Enders, W. & Lee, J. (2006). A stationairy test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.

- Campbell, J.Y. & Mankiw N.G. (1987). Are output fluctuations transitory?, *Quarterly Journal of Economics*, 102: 857-888.
- Carrion-i-Silvestre, J., L., Barrio-Castro, D. & López-Bazo, E. (2005). Breaking the Panels: An Application to the GDP Per Capita. *The Econometrics Journal*, 8(2), 159-175.
- Chang, T., Chang, H.L., Chu, H.P., & Su, C.W. (2006). Is Per Capita Real GDP Stationary in African Countries? Evidence from Panel SURADF Test. *Applied Economics Letters*, 13, 1003-1008.
- Chang, T., Lee, K., Kang, S., & Liu, W. (2008). Is Per Capita Real GDP Stationary in Latin American Countries? Evidence From A Panel Stationary Test With Structural Breaks. *Economics Bulletin*, 3(31), 1-12.
- Chang, H., Su, C., & Zhu, M., (2010). Is Middle East Countries Per Capita Real GDP Stationary? Evidence From Non-Linear Panel Unit Root Tests. *Middle Eastren Finance and Economics*, Issue: 6, 64-76.
- Chang, T., Liu, W. C., Tzeng, H. W. & Yu, C. P. (2010). Purchasing Power Parity for G-7 Countries: Panel SURADF Tests, *Applied Economics Letters*, 17:12, 1517-1523.
- Chang, H., Su, C., & Zhu, M., (2010). Is Middle East Countries Per Capita Real GDP Stationary? Evidence From Non-Linear Panel Unit Root Tests. *Middle Eastren Finance and Economics*, Issue: 6, 64-76.
- Chang, T. (2011). Is Per Capita Real GDP Stationary? An Empirical Note for 16 Transition Countries. *International Journal of Business and Economics*, 10 (1), 81-86.
- Chang, H.L. & Su, C.W. (2011). Is Per Capita Real Gdp Stationary? Non-Linear Panel Unit-Root Tests From Eastern-European Countries. *Journal of Economics and Business*, Volume: XIV, No: 2, 65-74.
- Chang, H.L., Su, C.W. & Zhu, M.N. (2011). Flexible Fourier Stationary Test in GDP Per Capita for Central Eastern European Countries. *Zb. Rad. Ekon. Fak. Rij*, 29 (1), pp: 51-63.
- Chang, T., H-P. Chu & Ranjbar. O. (2014). Are GDP Fluctuations Transitory or Permanent in African Countries? Sequential Panel Selection Method. *International Review of Economics and Finance*, 29: 380-399.
- Chen, S.W. (2008). Are 19 Developed Countries' Real Per Capita GDP Level Nonstationary? A Revisit. *Economics Bulletin*, 3, 1-11.
- Cuestas, J.C. & Garratt, D. (2011). Is real GDP per capita a stationary process? smooth transitions, nonlinear trends and unit root testing. *Empir. Econ.* 41, 555–563.
- Çınar, S. (2010). OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XXIX, Sayı: II: 591-601.
- Enders, W. & Lee, J. (2012). A Unit Root Test Using a Fourier Series to Approximate Smooth Breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599.
- Esen, E. (2014). Reel Çıktıdaki Dalgalanmalar Geçici mi Yoksa Kalıcı mı? OECD Ülkeleri için Bir Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ağustos 2014, 9(2), 7-23.

- Fleissig, A.R. & Strauss, J. (1999). Is OECD Real Per Capita GDP Trend Or Difference Stationary? Evidence From Panel Unit Root Test. *Journal of Macroeconomics*, 21(4), 673-690.
- Furuoka, F. (2011). Is GDP in ASEAN Countries Stationary? New Evidence from Panel Unit Root Tests. *Economics Bulletin*, Vol. 31 No.2: 1391-1400.
- Güloğlu, B. & Ivrendi M. (2010). Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America. *Applied Economics Letters*, 17(4): 381-386.
- Hadri, K. & Rao Y. (2009). Are OECD Macroeconomic Variables Trend Stationary? Evidence From Panel Stationarity Tests Allowing for a Structural Break and Cross- Sectional Dependence, *The Singapore Economic Review*. 54(03), 427-440.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Li, J.P., Ranjbar, O. & Chang, T. (2015). Unemployment Hysteresis in Piigs Countries: A New Test With Both Sharp and Smooth Breaks. *The Singapore Economic Review*, 60(4) 1-13.
- Murthy, V. N. R. & Anoruo, E. (2009). Are Per Capita Real GDP Series in African Countries Non-stationary or Non-linear? What does Empirical Evidence Reveal?, *Economics Bulletin*, 2492-2504.
- Narayan, P.K. (2007). Are GDP Per Capita Real GDP Levels Non-stationary, 1870-2001? *Japan and the World Economy*, 19, 374-379.
- Nelson, C. & Plosser, C. (1982). Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series. *Journal of Monetary Economics*, 10: 139-162.
- Öztürk, I. & Kalyoncu, H. (2007). Is Per Capita Real GDP Stationary in the OECD Countries? Evidence from a Panel Unit Root Test. *Ekonomski Pregled*, 58(11), pp. 680-688.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T., (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Shen, P-L., C-W. Su, & H-L. Chang (2013). Are Real GDP Levels Nonstationary Across Central and Eastern European Countries?. *Baltic Journal of Economics* 13(1): 99-108.
- Smyth, R. (2003). Is There a Unit Root in Per Capita Real GDP? Panel Data Evidence from Chinese Provinces. *Asian Profile*, 31, 289-295.
- Solarin, S., & Anoruo, E. (2015). Nonlinearity and the Unit Root Hypothesis for African Per Capita Real GDP. *International Economic Journal*, 29(4), 617-630.

- Strauss, J., 2000. Is there a Permanent Component in US Real GDP, *Economics Letters*, 66:137-142.
- Tiwari, A. K., A. Chaudhari & K. G. Suresh (2012), “Are Asian Per Capita GDP Stationary? Evidence from First and Second Generation Panel Unit Root Tests”, *Transit Stud. Rev.* (2012) 19: 3–11.
- Tülümce, S. Y. & Zeren F. (2013). Is The Real Per Capita GDP Stationary in the European Union Member States? New Evidence From the Unit Root Test in Nonlinear Heterogeneous Panel. *NWSA-Social Sciences*, 3C0112, 8, (3), 106-115.
- Zeren, F. & İşlek H., (2019). *Is Per Capita Real GDP Stationary in the D-8 Countries? Evidence from a Panel Unit Root Test*. Selected Topics in Applied Econometrics, SBN:978-3-631-79571-2.

Bitlis'te Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan İdareci ve Öğretmenlerin Eğitim-Öğretim İklimine Yönelik Tespitleri *

Celal İNCE **

Özet

Bu araştırmanın amacı, Bitlis'teki ortaöğretim okullarında görev yapan idareci ve öğretmenlerin eğitim-öğretim iklimine yönelik tespitlerini ortaya çıkarmaktır. Okul idarecilerinin ve öğretmenlerin okula yönelik örgütsel bağlılığı, eğitim-öğretimin diğer bileşenleriyle olan işbirliği, okul iklimine yönelik tespitleri, farklı lise türlerine dair algıları, eğitim-öğretim sürecindeki sorunların çözümüne yaptığı katkı sorgulanmaya çalışılmıştır. Nitel yöntemin takip edildiği bu çalışmada veri toplama tekniği olarak görüşme tekniğine başvuruldu ve 21 idareci ve öğretmen ile mülakat gerçekleştirildi. Verilerden elde edilen sonuçlar eğitim-öğretim sürecindeki yerel sorunların neler olduğu ve bu sorunların çözümü için geliştirilecek uygulamalara bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada; okul ve aile arasındaki işbirliğinin oldukça zayıf olduğu, başarı düzeyinin okul iklimi üzerinde belirleyici olarak başarı düzeyi düşük okullarda disiplinle ilgili sorunların ortaya çıktığı ve bu kapsamda öğrenci profilinin oldukça önemli olduğu anlaşıldı. Ayrıca idareci ve öğretmenler eğitim-öğretim süreciyle ilgili belli temalarda yerel ve genel sorunlarla bağlantılı tespitlerde bulundu. Bu sorunlar idareci ve öğretmenler tarafından motivasyon, yeni teknolojiye uyum, başarısız öğrencilerin bir üst sınıfa geçebilmesi, aile ilgisizliği, yoksulluk, iklim koşulları, kuşak çatışması, model eksikliği ve öğrencinin herhangi bir amacının olmaması gibi başlıklar üzerinden vurgulandı.

Anahtar Kelimeler

Lise, Bitlis, Eğitim Sorunları, Eğitim Yönetimi, Okul İklimi.

Determinations of Administrators and Teachers Working in Secondary Education in Bitlis Regarding the Education-Teaching Climate

Abstract

The aim of this research is to reveal the definitions of administrators and teachers working in secondary schools in Bitlis for the educational-teaching climate. The organizational commitment of school administrators and teachers to the school, their cooperation with other components of education and teaching, their determination of the school climate, their perceptions of different high school types, their contribution to the solution of the problems in the education and teaching process has been questioned. In this study in which qualitative method was followed, interview technique was used as data collection technique and interviews were conducted with 21 administrators and teachers. It is thought that the results obtained from the data will contribute to what the local problems are in the education-teaching process and the practices to be developed contribute to solve these problems. In the study; It was understood that the cooperation between the school and the family was quite poor, disciplinary problems arose in schools with low success

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Celal İnce (Dr. Öğr. Üyesi), Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye, Email: celalince548@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6081-4100

Atıf yapmak için / To cite this article: İnce, C. (2020). Bitlis'te Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan İdareci ve Öğretmenlerin Eğitim-Öğretim İklimine Yönelik Tespitleri. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 227-239.

levels as a determinant of the school climate and the student profile was very important in this context. In addition, administrators and teachers made determinations related to local and general problems in certain themes related to the education and teaching process. These problems were emphasized by the administrators and teachers under the headings such as motivation, adaptation to new technology, the ability of failed students to move to the upper class, family indifference, poverty, climate conditions, generation conflict, lack of model, and lack of any purpose of the student.

Keywords

High School, Bitlis, Education Problems, Education Management, School Climate

GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesi ve toplumsal dönüşümlerin gerçekleşmesiyle birlikte okul idarecilerinin ve öğretmenlerin eğitim-öğretim sürecindeki konumlarının değişmesine rağmen bu birimler önemini korumaya devam etmektedir. Okul idarecileri güvenli bir eğitim-öğretim sürecinin tesis edilmesinde, farklı aile geçmişine sahip öğrencilerin eğitimine rehberlik etmede (Minkos vd., 2017); velilerle iletişimin ve velilerin öğrencinin eğitim sürecine katılımının teşvik edilmesinde, akademik başarının yükseltilmesi için personeller arasındaki işbirliğinin ortaya çıkmasında ve başarılı bir eğitim ikliminin oluşmasında önemli roller üstlenmektedir (İnce, 2017). “Araştırmalar, bu süreçte okul müdürlerinin göstermiş oldukları bazı davranışların öğretimin kalitesini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadırlar” (Balyer, 2013: 181).

Okulun etkililiğinin artırılmasında belirleyici olan temel dinamiklerden biri okul idarecileri ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığıdır (Sezgin, 2010). Yakın dönemde sosyal bilimler alanında yıldızı parlayan ve tek bir tanımı olmayan örgütsel bağlılığın bir anlamı “etkileşim sonucu ortaya çıkan psikolojik bir aidiyet” olduğudur (Yeksen ve Gümüş, 2019: 221). Örgütsel bağlılığın güçlü olduğu okullarda daha başarılı bir performans ortaya çıkmaktadır. Bir örgüt olarak okulun hedeflerinin gerçekleşmesinde idareci ve öğretmenlerin kendilerini çalıştıkları okula psikolojik olarak ait hissetmesi, okulun hedeflerini ve değerlerini benimsemesi önemli rol oynamaktadır (Buluç, 2009).

Başarılı bir eğitim-öğretim sürecinin ortaya çıkmasını sağlayan ve aynı zamanda okul personelinin örgütsel bağlılığını güçlendiren temel unsurlardan biri de idareci, öğretmen ve aile bileşenleri arasındaki işbirliğidir. “...okul-aile dayanışmasını konu alan araştırmalar; öğrencinin başarısı üzerinde ailenin güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir” (Çelenk, 2003: 34). Aynı zamanda “..yönetici ve öğretmenlerin görevlerinde başarılı olabilmeleri, destekleyici bir örgütsel iklimin varlığına önemli ölçüde bağlı” (Özdemir, 2002: 39) olduğu gibi aile ve okul arasındaki iletişimsizlik ve ailenin çocuğunun eğitim sürecindeki katılım eksikliği eğitim-öğretim problemleri arasında önemli bir yer tutmaktadır (İnce, 2015). Bazı çalışmalara göre eğitim-öğretim sürecinin bir parçasını oluşturan okul başarısı sadece öğretmen ve öğrenci ilişkisi neticesinde ortaya çıkmamakta, ailelerin çocuğunun okuldaki etkinliklerini destekleyen ve tamamlayan bir misyonu bulunmaktadır. Hatta bazı teoriler açısından eğitim-öğretim bileşenleri arasında aile ilk sırada yer almaktadır (Aslanargun, 2007). Araştırmalar, okulla işbirliği içinde olan ve çocuğun eğitim sürecine aktif katılan aile sadece çocuğun okul başarısına katkı bulunmamakta aynı zamanda disiplin sorunlarının da minimize edilmesinde etkili olduğunu göstermektedir (Starr, 2017). Aile ve okul arasındaki işbirliği okul ikliminin yönünü de tayin edilmesinde belirleyici olmaktadır.

Örgütsel bağlılık gibi okul iklimi kavramı da eğitim alanında yakın zamanda sıkça tartışılmaktadır. Farklı tanımları bulunan okul iklimi, bir okulu ‘diğer okullardan ayıran ve üyelerinin davranışını etkileyen içsel özelliklerin tümü’ olarak açıklanmaktadır (Özdemir vd., 2010: 214). “Okul iklimi okulda bulunan kişilerin tutum ve davranışlarıyla yüksek derecede ilişkilidir” (Şentürk ve Sağnak, 2012: 32). Okul iklimi sadece idareci ve öğretmenlerin

davranışlarının şekillendirdiği bir ortam değil veli ve öğrencilerin de dönüştürülmesinde rol aldığı ve etkilendiği bir süreçtir. Dahası okul iklimi bir okuldaki eğitim-öğretimin bütün bileşenlerine etkisi vardır ve okulun genel performansı üzerinde belirleyici olmaktadır (Çalık ve Kurt: 170). Okul ikliminin birçok parametresi bulunmakla birlikte okul iklimini belirleyen temel faktörlerden biri öğrenci profilidir. Başarılı bir öğrenci kitlesine sahip olan okullarda disiplin sorunları azalmakta ve başarıya odaklanılan bir ortam oluşmaktadır. Diğer taraftan okul iklimi de öğrenci profili üzerinde belirleyici olmaktadır. Daha sorunsuz bir okul ikliminde eğitim-öğretim hizmeti alan öğrenciler daha başarılı bir performans sergilemektedir. Başka bir ifade ile okul iklimi ile öğrenci başarısı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Özdemir, 2002: 42).

İdareci ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı, okul ve aile arasındaki işbirliği ve okul iklimi açısından lise türleri arasında önemli farklar bulunmaktadır (İnce, 2015). Lise türleri öğretmen, öğrenci, müfredat, mekân gibi temel bileşenler açısından önemli ölçüde farklılaşabilmektedir (Yazgan, 2018: 48). Başarı düzeyi yüksek ve daha az disiplin sorunlarının olduğu fen liseleri ve bir kısım Anadolu liselerinde örgütsel bağlılık, eğitim-öğretim bileşenleri arasındaki işbirliği daha güçlü olmakta ve daha sorunsuz bir okul iklimi ortaya çıkmaktadır. Örneğin, lise öğrencileri arasında zorbalık olaylarını okul türü bağlamında ele alan bir çalışmada meslek liseleri kurban puanı en yüksek okul türünü oluştururken özel liseler zorbalık puanı en yüksek okul türünü oluşturmuştur. Çalışmada Anadolu lisesi öğrencileri en az zorbalık uygulayan ve en az zorbalığa maruz kalan kesim olarak ön plana çıkmıştır (Ayas ve Pişkin, 2011). Bu çalışmaya fen liseleri de örneklem kapsamına dahil edilmiş olsaydı muhtemelen zorbalık olaylarının daha az görüldüğü bir okul türü olarak yer alacaktı. Nitekim disiplin sorunlarının ele alındığı başka bir çalışmada fen lisesinde disiplin sorunlarına daha az görüldüğüne rastlanmıştır (Sarpkaya, 2007). Lise türleri arasındaki bu fark başarıyı daha da pekiştiren ya da başarısızlığı daha da derinleştiren bir unsura dönüşebilmektedir. Örneğin meslek liselerinde akademik başarıyı esas alan müfredata mesafe koyma, mesleki başarıyı esas alan müfredata yatkınlık eğilimi güçlenebilmektedir. Üstelik bu eğilimleri hem öğrenci hem de okul eksenli nitelikler destekleyebilmektedir. Yine meslek lisesi öğrencilerinin genel ve mesleki şeklindeki ayrışan lise türlerine yönelik avantaj-dezavantaj değerlendirmeleri (Yazgan ve Suğur, 2019) zenginlik -yoksulluk gibi toplumsal konulara ve geleceğe yönelik algıları ve beklentileri (Yazgan ve Suğur 2018) önemli ölçüde homojenleşebilmektedir.

Sonuç olarak okul idareci ve öğretmenleri eğitim-öğretim sürecinde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunların kaynağı genel eğitim sistemi ve okulla ilgili özellikler olabileceği gibi okul dışındaki ailenin de içinde bulunduğu çevresel etmenler de olabilmektedir. Bu sorunların neler olduğunu tespit etmek bu konuda geliştirilecek çözümlere katkı sunacağı düşünülmektedir (Dağlı ve Han, 2017). Bu bağlamda örgütsel bağlılık, eğitim-öğretim bileşenleri arasındaki işbirliği, okul iklimi ve bu unsurların farklı lise türlerinde nasıl tezahür ettiğine odaklanan bu araştırma, yerel dinamiklere bağlı olarak şekillenen eğitim-öğretim sürecindeki temel sorunları analiz etmeye çalışmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, Bitlis'teki ortaöğretim okullarında görev yapan idareci ve öğretmenlerin eğitim-öğretim iklimine yönelik tespitlerini ortaya çıkarmaktır. İdareci ve öğretmenlerin eğitimin temel bileşenleri ve aktörleri olması bakımından eğitim-öğretim iklimine yönelik değerlendirmeleri özel bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, okul idarecilerinin ve öğretmenlerin okula yönelik örgütsel bağlılığı, eğitim-öğretimin diğer bileşenleriyle olan işbirliği, okul iklimine yönelik tespitleri, farklı lise türlerine dair algıları, eğitim-öğretim sürecindeki sorunların çözümüne yaptığı katkılar incelenmektedir. Çalışmada bu amacı gerçekleştirmek için nitel araştırma yaklaşımı ve tekniklerine başvuruldu. Spesifik

verilere ulaşma ve olayları yerel bağlamda yorumlama, değerlendirme açısından nitel araştırma bir imkân sunmaktadır (Neuman, 2016: 224). Çalışmanın evrenini Bitlis'te ortaöğretim kurumlarında görev yapan idareci ve öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem kapsamına giren farklı orta öğretim okullarında görev yapan toplam 21 idareci ve öğretmen ile görüşme gerçekleştirildi. Çalışmada takip edilen araştırma yaklaşımına ve amacına daha uygun olduğu düşünülen amaçlı örneklem tekniğine başvuruldu (Glesne, 2013). Görüşmelere başlamadan önce yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandı. Görüşme formunda yer alan soruların örgütsel bağlılık, eğitim-öğretim bileşenleri arasındaki işbirliği, okul iklimi, eğitim-öğretime dair tespitlerle ilgili olmasına dikkat edildi. Araştırmanın veri toplama aşaması 2019-2020 eğitim-öğretim yılının güz döneminde tamamlandı. Okul isimlerinin gizli kalması için kodlama tekniğine başvuruldu. Her bir okulda idareci ve öğretmenlerden sadece bir kişiyle görüşme gerçekleştirildiğinden onlar için bir kodlama yapılmadı. Araştırmaya katılan katılımcıların bilgileri görüşmenin sonunda görev yaptığı okul kodu ve pozisyonu belirtilerek aktarıldı. Bu şekilde katılımcıların bilgilerinin de gizli kalmasına özen gösterildi.

BULGULAR

Okullarda görev yapan idareci ve öğretmenler, eğitim-öğretim sürecinin en önemli bileşenlerden biri konumundadır. Dolayısıyla bu kişilerin eğitim-öğretimin işleyişinde karşılaştıkları sorunlar ve bu sürece yönelik tespitleri önemlidir. Bu kapsamda çalışmada eğitim-öğretimle ilgili bütün sorunlar yerine belli temalara odaklanıldı. Bu temalar, örgütsel bağlılık, okul ve aile arasındaki işbirliği, okul iklimi, sözü edilen unsurlar açısından lise türleri arasındaki farklar ve eğitimle ilgili birtakım genel sorunlardan oluştu. Aşağıdaki başlıklarda bu temalar alınmaktadır.

Örgütsel Bağlılık

Eğitim-öğretimle ilgili birçok sorun örgütsel bağlılıkla ilişkili olduğu için örgütsel bağlılık da birçok sorunun çözümünde etkili olduğu için idareci ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı anlaşılmalı çalışıldı. Örgütsel bağlılığın bir bileşenini bireyin çalıştığı kuruma kendi ait hissedip etmediği ile ilgilidir. Bu kapsamda öncelikle idarecilerin ve öğretmenlerin görev yaptıkları okula yönelik aidiyet düzeyi, kendilerini çalıştıkları okula ait hissedip etmedikleri sorusuyla ortaya çıkarılma çalışıldı. Bazı okul idarecileri aidiyetle ilgili düşüncelerini şu sözlerle dile getirdiler:

...Ben bu okulun müdürüyüm. Aynı zamanda da bir babayım ve buradaki öğrencilerin hepsini kendi çocuklarım gibi görüyorum ve onların ilerde güzel yerlere gelebilmesi için elimden geleni yapmaya gayret gösteriyorum (R Lisesi, Müdür).

...Çünkü ilk atandığım yer bu okul olduğu için ve genelde ilk atandığımız yerde kendi evimiz gibi hissettiğimiz için kendimi bu okulun bir parçası olarak hissediyorum. Başka okullarda da görevlendirildim ancak o okullar bana yabancı geliyordu ancak bu okulda kendimi evim gibi hissettiğim için kendimi bu okulun bir parçası olarak düşünüyorum (F Lisesi, Öğretmen).

...idari birimde bulunuyorum. Bu birim okulda eğitim öğretim ve disiplin sağlanması açısından önemli bir birim. Ayrıca öğrenci veli ve öğretmenler arasındaki dengeyi sağlamakla görevliyim. Okulun idari işleri dışında çocukların gelişimi için yapılan çalışmalarda bulunuyorum bu nedenle okulun ciddi bir parçası olduğumu söyleyebilirim (O Lisesi, Müdür Yardımcısı).

Bir kısmı yukarıda verilen görüşme notunda izlendiği gibi mülakat yapılan idareci ve öğretmenlerin büyük çoğunluğu kendilerini görev yaptığı okula ait hissettiklerini dile getirdiler. R Lisesi müdürü bu aidiyetin nedenini sahip olduğu idari konumla açıklayıp “baba” rolüyle ilişkilendirirken F Lisesinde görev yapan öğretmen aidiyetin nedenini ilk atandığı okul olmasına dayandırmaktadır. O lisesindeki müdür yardımcısı ise R Lisesi müdürüyle benzer bir biçimde sahip olduğu konumun veli, öğretmen ve öğrenci arasındaki dengeyi sağlayan bir mekanizma olduğu için aidiyetin temel dinamiğini bu yönüyle açıklamaktadır. Görüşme

yapılan kişilerin tamamına yakını kendilerini çalıştıkları okulun önemli bir parçası olarak hissettiklerini ifade etse de işbirliğinin az olduğu, başarı düzeyinin düşük olduğu ve disiplin sorunlarının fazla olduğu okullardaki idareci ve öğretmenler bu durumun onları yordugunu ve motivasyonlarını düşürdüğünü ifade ettiler. K Lisesindeki öğretmen bu sorunların aidiyet düzeyini nasıl düşürdüğünü şu sözlerle aktardı.

Bu okuldaki ikinci yılım ve aslında ilk başladığım yıl evet kendimi okulun bir parçası olarak hissediyordum. Çalıştığım okul meslek lisesi ve ben de coğrafya öğretmeni olduğum için öğrencilerin kültür derslerine fazla bir ilgisi yok o yüzden, kendimi bu okulun bir parçası hissetmiyorum. Nedeni ise öğrencilerin derslere ilgisi yok onun haricinde çok fazla öğrencimiz de aileler parçalanmış şekilde boşanmış ve aile bireylerinden birçoğu hapiste olan öğrencilerin ağırlıkta olduğu bir okul. Bu yüzden açıkçası kendimi bu okula ait olarak hissedemiyorum (K Lisesi Öğretmen).

O kadar yüksek bir beklentimiz yok ama gözleri pırıl pırıl olan öğrencilerimiz de var. Özellikle bu seneki dokuzuncu sınıflar çok iyi ve biz onları gördükçe motivasyonumuz artıyor. Ama çalışmayan öğrenci gördükçe moralimiz bozulabiliyor. İnşallah güzel şeyler olacak... (A Lisesi, Müdür Yardımcısı)

K Lisesindeki öğretmen kendisini görev yaptığı okula karşı ait hissetmemesinin nedenlerini açıklarken öğrencilerin kendi dersine olan ilgisizliğini ve öğrencilerin sorunlu bir çevreden gelmesini ön plana çıkarmaktadır. A Lisesi müdürü de motivasyonlarının öğrenci profiline bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu durum esasında genel bir soruna işaret etmektedir. Akademik başarı düzeyi yüksek okullarda çalışan personelin aidiyet düzeyi genel olarak yüksek olmaktadır. Ancak akademik başarı düzeyi düşük ve sorunların yaygın olduğu okullarda çalışan kişilerin okula karşı aidiyet düzeyleri düşük olmaktadır. Sorunlu bir çevre ve aile geçmişine sahip olan öğrencilerin yoğun olarak gittiği okullarda bu öğrenciler için okul personeli tarafından yoğun bir çaba sarf edilmediği zaman ve okulun sahip olduğu sosyal sermaye düzeyi zayıf kaldığında okulun başarı düzeyi daha fazla düşebilmekte, okulu terk eden öğrenci sayısında artış yaşanmaktadır. Bu tür okullarda öğrencilerin içinden gelmiş olduğu çevre göz önünde tutularak değerlendirilmesi ve buna yönelik çözüm programlarının uygulanması önemli hale gelmektedir.

Eğitim-Öğretim Bileşenleri Arasındaki İşbirliği: Aynı sandalyenin Farklı Ayakları

Eğitim-öğretim sürecinin aile, okul idarecileri, öğretmen ve öğrenci olmak üzere farklı bazı temel bileşenleri bulunmaktadır. Görüşme yapılan bir idareci bu bileşenler arasındaki ilişkiyi “aynı sandalyenin farklı ayakları” biçiminde tarif etti. Bu sandalyenin bir ayağı kırık olduğunda, kısa ya da uzun olduğunda bütün sandalyenin işlev görmesini zorlaştırmaktadır. Tıpkı bu metaforunda olduğu gibi eğitim-öğretim sürecinin bileşenleri arasında karşılıklı ilişki kopuk olduğunda eğitim-öğretim ikliminin kötüleşmesine neden olabilmektedir. Örneklem kapsamındaki okullarda sözü edilen bileşenler arasında sosyal etkileşimin ve dayanışmanın olup olmadığını görüşme yapılan bazı kişiler şu sözlerle aktardılar:

Kesinlikle velilerimizin %90'ı bu sürece katılmıyor. Veli toplantısına 300 veliden 40 veli katılmıştı. Katılım için velileri teker teker aradığımız oluyor. Sene başında her hoca kendi sınıfındaki öğrencilerin velilerini aradı ve aradıktan sonra da öğrencilerimize söyledik. İki üç hafta öncesinden söyledik ki planları varsa ona göre düzenlesinler ama yine de yeterince katılım sağlayamadık. Genellikle okulda bir sorun olunca veliler okula çağırılıyor. Öğrenci hastalanıyor, hastaneye götürüyoruz, velisini arıyoruz, velisi tamam siz bakarsınız diyor. Öğrenciyi direk bize bırakıyor. Düşünsenize ailenizi arıyoruz ama onlar sizi, bize bırakıyorlar. Mesela bir hocamız okulun yaptığı dışında kendisi gidip çocuklara deneme sınavı getiriyor, yapmaya çalışıyor, gerçekten yardımcı olmaya çalışıyor. Hiç alakası olmamasına rağmen başka bir hocamız benim sınıfım için flüt getirdi. Müdür baş yardımcımız, çocuklar oynayıp öğrensinler diye satranç getirdi. Bunlar fedakarlıktır, yapmasalar da olur ama sırf çocuklara yararlı olur diye yapıyorlar. Yeterince fedakârlık yaptığımızı düşünüyorum ama bu bizim için yeterli değil, daha

iyisini yapabiliriz. Aileler ile daha çok işbirliği içinde olabilirsek daha iyi şeyler yapabiliriz (A Lisesi, Müdür Yardımcısı).

... ailelerle bir araya pek gelemiyoruz. Bunun en büyük sebebi öğrencilerimiz çoğunluğunun yatılı pansiyonda kalmaları ve ailelerin okula 2-3 saat uzakta yaşamalarıdır. Veli toplantılarını ne kadar çok yapsak da coğrafi koşullar ve iklim sorunları velilere ulaşmamıza engel oluyor. Velilerin bizimle sık sık irtibat kurmadıklarının farkındayız. Aileleri işin içine katmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu nokta da sık sık veli ziyaretleri yapılmalı, aile gözlem formları düzenlemeli, Millî Eğitim Bakanlığı ve öğrencilerle birlikte aileleri okula çekmek için gerekli faaliyetler yapılmalıdır (E Lisesi, Öğretmen).

Bölge ve illere göre değişiklik göstermekle birlikte ailenin çocuğun eğitim sürecine katılım eksikliği eğitim-öğretim sürecinin önemli problemleri arasında yer almaktadır. Okul ve aile arasındaki işbirliğine odaklanan birçok çalışmada rastlanıldığı gibi yukarıda verilen görüşme notlarından da ailelerin veli toplantılarına bile katılmada isteksiz davrandığı anlaşılmaktadır. A Lisesi müdür yardımcısı 300 veliden sadece 40 velinin veli toplantısına katıldığını ifade ederken öğrencinin gündelik hayatta karşılaştığı birçok sorunun aileler tarafından idareci ve öğretmenlere havale edildiğini anlatmaktadır. E Lisesindeki öğretmen ise ailelerin de eğitim-öğretim sürecine dahil olması gerektiği konusunda görüş ortaya koyarken öğrencilerin pansiyonda kalması, ailelerin uzak mesafede bulunması, coğrafi koşullar ve sert iklimin aile-okul işbirliğini zorlaştırdığını belirtmektedir. Görüşme yapılan diğer bazı kişiler de idare, öğretmen ve aile arasındaki işbirliğini şu sözlerle ifade ettiler:

Okul personeli, öğrenci ve aileler arasındaki sosyal etkileşim yok denecek kadar azdır. Bunun sebepleri arasında okuldaki öğrenci sayısının ultra düzeyde olması nedeniyle iş yoğunluğumuzdaki sorumluluğun fazla olması en büyük etkidir. Ancak mümkün olduğu kadar öğrencilerimizin ailelerini ziyaret ediyoruz (B Lisesi, Müdür Yardımcısı).

Okul personeli ile öğretmenlerin arası genel olarak iyi ama bazı öğretmenlerin personelle arası kötü. Aslında bu karakter meselesi. Bizim güvenlik kulübemiz var orada oturup çay da içerler, sohbet de ederler. Öğretmenlerimiz birbirleri ile iyi anlaşılıyorlar ama genelde birbirleriyle çok iyi anlaşanlar beraber takılıyor. Ama şükür olsun bizim okulda bir gruplaşma yok, bazı okullarda olabiliyor. Sosyal etkileşimin artırılması için bizim seminerlerimiz oluyor, kahvaltıya gidiyoruz, gezi düzenliyoruz. Mesela Muradiye Şelalesi'ne gitmiştik, Ahlat'ta bir müzeye gitmiştik. Aile gibiyiz bu okulda (A Lisesi, Müdür Yardımcısı).

İyi bir eğitim-öğretim ikliminin şekillenmesinde belirleyici olan temel dinamiklerden biri okul kurumu ve öğrenci ailesi arasında bulunan etkili bir iletişim ağının olmasıdır. Ancak özellikle meslek liselerinde ve akademik başarı düzeyi düşük okullarda gerçekleştirilen görüşmelerin çoğunda bu iletişim kanalının tıkalı olduğu ve az işletildiği belirtildi. Yukarıda verilen görüşmelerin bir kısmı bunu vurgulamaktadır. B Lisesindeki müdür yardımcısı, velilerle bağlantı kuramamanın nedenlerini öğrenci sayısının fazla olmasına ve iş yoğunluğuna dayandırılmaktadır. Başarılı bir eğitim-öğretim süreci için okul ve aile arasındaki işbirliğinin yanında okul personelinin kendi arasındaki dayanışma ve işbirliği de önemlidir. A Lisesi müdür yardımcısı okul personelleri arasındaki ilişkinin genel olarak iyi olduğunu belirtmekle birlikte bazı bireyler arasında kopuk bir ilişkinin var olduğunu, bu ilişkiyi güçlendirmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiğini açıklamaktadır. Görüşme yapılan diğer bazı kişiler de okul ve aile arasındaki etkileşimin düşük düzeyde olduğunu şu sözlerle aktardılar:

Okulumuzda personel ve ailelerle etkileşim içindeyiz ancak şöyle bir sıkıntımız var; biz okulda velilerle görüşmek istediğimiz zaman ya da bir veli toplantısı yaptığımız zaman birçok aile bize dönüş yapmıyor. Yani şöyle diyeyim öğrencileri okula bırakmışlar ve hiç onlarla ilgilenmiyorlar. Ancak personel ve öğretmenlerimiz öğrencilerle bir sosyal etkileşim ve dayanışma içindedir. Öğrencilerle ilgili görüşlerimizi dile getiriyoruz ancak ailenin bu sürece katılımı konusunda biraz sıkıntı yaşıyoruz (F Lisesi, Öğretmen).

Açıkçası aileler toplantılara gelmiyor, öğrencilerle ilgili birçok toplantı yapıyoruz gelmeleri için telefonla arıyoruz ama aileler katılmıyor. 330 civarı öğrencimiz var toplantı yapınca 20 tane veli geliyor, diğer velilerden hiçbiri gelmiyor sadece öğrencinin kayıt zamanı okula geliyorlar. Onun

haricinde gelmiyorlar bu yüzden ailelerle fazla görüşemiyoruz tabi bu da öğrencilerde disiplin sorunlarına neden oluyor. Açıkçası ailelerle hiçbir iletişimimiz yok. Birçok aileyi hiç görmedik velilerin çoğu çocuğu gözden çıkarmış (K Lisesi, Öğretmen).

Sınırlı oranda etkileşim var. Bunun sebebi öğrencilerin taşınmalı olması köylerden gelmesi haliyle velilerle iletişim kurmamız çok zor. Bunun için sınırlı olmasına rağmen veli ziyaretleri yapmaya çalışıyoruz fakat bu durum sınırlı olduğu için bir eksiklik kalıyor haliyle. Velilerin duyarsızlığı ve velilerin yaptığımız veli toplantılarına katılmaması da bu eksikliği destekler nitelikte (L Lisesi, Rehber Öğretmen).

Görüşme notlarından da takip edildiği üzere F Lisesindeki öğretmen ve L Lisesindeki rehber öğretmen de aile ve okul arasında sınırlı bir iletişimin olduğunu belirtmektedir. F Lisesindeki öğretmen okul personelleri arasında güçlü bir dayanışma olduğunu ifade etmesine rağmen okul ile aile arasında etkileşimin çok az olduğunu ve bunu ailenin çocuğun eğitim sürecine katılımına yönelik ilgisizlik ile açıklamaktadır. K Lisesindeki öğretmen ise 330 öğrencinin olduğu okulda veli toplantısı yapıldığında ancak 20 civarı velinin toplantıya katıldığını ve velilerin bu konuda oldukça ilgisiz olduğunu ifade etmektedir. L Lisesindeki öğretmen ise aile ve okul arasındaki sınırlı iletişimin nedenini taşınmalı eğitime dayandırmaktadır. Nedenler farklılaşmakla birlikte okul ve aile arasındaki iletişim problemi birçok okulda rastlanan bir olgu olduğu görülmektedir. Okul ve aile arasındaki iletişim başka birçok akademik çalışmada da vurgulanmakta ve aynı zamanda eğitim-öğretim süreciyle ilgili genel bir sorunu yansıtmaktadır.

Okul İklimi

Eğitim-öğretim sürecinin temel unsurlardan biri de okul iklimidir. Birçok parametresi bulunan, diğer okullardan farklı olma özelliklerine işaret eden ve iç dinamiklerin bütünü olan okul iklimi aynı zamanda sorunların ve başarıların bir göstergesi olmaktadır. Sorunların birçok kaynağı bulunmaktadır. Sorunların artış gösterdiği okullarda okul iklimi sorunlu bir hal alarak okulun temel hedeflerinin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Görüşme yapılan kişiler görev yaptıkları okulun okul iklimi açısından ne düzeyde olduklarını ve bu süreçte belirleyici olan dinamikleri şu sözlerle ifade ettiler:

Eğitim atmosferini alt başlıklar altında tek tek açıklamak gerekir. Fiziki ortam, gayet yeterli okulumuz geniş öğrencilerimize yeterli çalışma alanı sağlayabiliyoruz. Ancak eğitim seviyesi biraz düşük, her sınıfta olmasa da bazı sınıflarda durum bu şekilde. Örneğin 10. sınıf öğrencileri başarı puanı ile değil de en yakın okul uygulaması kapsamında geldiler, en çok problemi onlarla yaşıyoruz (D Lisesi, Öğretmen).

Güvenli bir ortam olduğunu düşünmüyorum çünkü öğrenciler ergenlik dönemindedir ve çoğu sinir patlamaları yaşıyor. Sigara kullanımı çok fazla ve üzerlerinde çakmak bulunduruyorlar. Meslek lisesinde olduğumuz için eğitimde kullandıkları aletleri tomavida, demir gibi aletleri ellerinde bulunduruyorlar. Bazen koridorlarda ellerinde bu gibi aletlerle sık sık görebiliyoruz... Disiplin konusunda daha önceki dönemlerde bir sıkıntımız vardı ancak bu dönem disiplini biraz elimizde tutmayı başardık ama hala derse kitap, defter getirmeyen öğrencilerimiz var. Derste not yazmayan, uyumak isteyen, dersi dinlemek istemeyen çok öğrencimiz var. Yirmi kişilik bir sınıfta dersi dinlemek isteyen üç ya da dört kişi iken geriye kalan kısmı ise ders dinlemek istemiyor. Çünkü ailelerinin zorla gönderdiklerini söylüyorlar aile ve eğitim sistemi tarafından zorlandıklarını söylüyorlar (F Lisesi, Öğretmen).

...dediğim gibi buranın öğrenci alma kriterlerinden kaynaklı olarak akademik başarının düşük olması zaman zaman davranışlara da etki ediyor bu da doğal olarak disiplin problemleri ya da olumsuz davranışlara yansıyor. Bu, eğitim atmosferi açısından olumsuz sayabileceğim durumlardan (H Lisesi, Rehber Öğretmen).

Görüşüne başvuru yapılan kişiler genellikle okullarında fiziki ortamla ilgili sorunlar bulunmadığını ancak öğrenci profilinin okul ortamı üzerinde oldukça belirleyici olduklarını ifade ettiler. D Lisesindeki öğretmen 10. sınıfların sınav puanı yerine ikamete dayalı geldikleri için sorunların kaynağını en çok onlar oluşturduğunu ifade etmektedir. F Lisesindeki öğretmen

ise öğrencilerin geçirmiş olduğu dönem ve kişilik özelliklerine bağlı olarak güvenli bir eğitim ortamının olmadığını söylemektedir. Öğretmen, birçok öğrencinin sigara içtiğini ve üzerlerinde çakmak taşıdığını, ders dinlemek istemediğini, not tutmadığını ve derste uyumak istediğini açıklamaktadır. Benzer bir biçimde H Lisesinde görev yapan rehber öğretmen de öğrencilerin akademik başarılarının onların davranışlarına yansıdığı belirtmektedir. Görüşme yapılan K Lisesindeki öğretmen ise okul iklimi açısından öğrenci profilini merkeze alarak bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirdi:

Eğitim başarısı konusunda sıfır altındayız. Başta öğretmen olarak biz kendimize çok soruyoruz acaba bizden kaynaklı bir sorun mu, biz mi bir şeyler veremiyoruz öğrencilere? Öğrencileri kazanmak için çok farklı yollar deniyoruz ama maalesef öğrencilerin hiçbirini derse karşı ilgisi yok yani öğrenci kendini kapatmış bilgiye kapatmış ve bir kelime dahi öğrenmek istemiyor. Tabii bunun sorumlusu olarak tutamıyoruz öğrenciyi, çünkü liseye gelmiş ve hala okuma yazma bilmeyen öğrencilerimiz var. Bu noktada ilköğretimde de sorun var. Bu yüzden geçmiş yaşamları ve eğitimleri de sorgulanmalı. Eğitim seviyesi böyleyken tabii bu beraberinde disiplin sorunlarını da getiriyor. Birçok öğrencimizde disiplin sorunu yaşıyoruz. Gerek sınıf içerisinde gerekse sınıf dışında birçok sorun yaşıyoruz. Ancak öğrenciyi kaybetmemek adına birçok disiplin suçu görmezden geliyoruz ama genel anlamda eğitim başarısının düşüklüğünün beraberinde disiplinsizliği getirdiğini görüyoruz (K Lisesi, Öğretmen).

Daha önceki görüşme notlarında rastlanıldığı gibi bu görüşme notunda da akademik başarının disiplin sorunlarını da etkilediği görülmektedir. K Lisesindeki öğretmen birçok öğrencinin görev yaptığı okulda eğitim-öğretime sorunlu başladığını ifade etmektedir. Bazı öğrencilerin düzgün bir okuma-yazma becerisine bile sahip olmadığını ve bilgiye tamamen kapalı olduğunu söylemektedir. Öğretmen, bu başarı düzeyinin disiplin sorunlarına yol açtığını belirtmektedir. Sonuç olarak görüşme notları incelendiğinde özellikle akademik başarı düzeyi düşük okullarda daha fazla disiplin sorunlarının ortaya çıktığına ve okul ikliminin zedelendiğine rastlanmaktadır. Görüşme yapılan diğer idareci ve öğretmenlerin düşünceleri de bunu desteklemektedir:

Öğretmen olarak elimden geleni yapmaya çalışıyorum ancak bu okula gelen öğrenciler sınavsız geldikleri için zorlandığı çok fazla şey oluyor. Bildiklerimi anlatırken nasıl anlattıysam bu kapasitedeki çocuklar anlar diye bazen çok basite indirgeyerek konu anlatmam gerekiyor. Bu durum bazen ister istemez hevesinizi kırabiliyor. Ama gelecek vaat eden öğrenci yetişmek çok fazla zor oluyor (J Lisesi, Öğretmen).

Okulumuz eğitimsel başarı açısından iyidir, öğrencilerimizin akademik başarıları daha yüksek. Disiplin sorunlarımız çok çok az başka bir yerle kıyasladığım zaman yaşanan olaylar disiplin bile sayılmaz. Disiplin ile ilgili bir sıkıntımız yok. Eğitimsel başarılarımız da yüksektir. Öğrenci buraya belirli bir puanla geliyor belli bir kriterimiz var. Okulumuz bir proje okulu, sınavla öğrenci alan bir okul dolayısıyla öğrenci belirli bir akademik başarı düzeyinde okula kayıt yapıyor ve burada çalışarak da kendini geliştiriyor. Deneme sınavları yapıyoruz, deneme sınavları bizim için bir ölçüttür bu sayede konu analizleri yapılıyor eksik olduğu yerlerde öğretmenler öğrencinin eksik olduğu alanları yeniden tanımlıyor bu şekilde çalışıyoruz (I Lisesi, Okul Müdürü).

J Lisesindeki öğretmen bulunduğu okula öğrencilerin sınavsız yerleştikleri için öğrenci başarı seviyesinin oldukça düşük olduğunu, ders anlatırken anlaşılması için etkili teknikler bulmakta zorlandığını ve bu süreçten motivasyonunun zedelendiğini belirtmektedir. Tam tersi I Lisesi müdürü bulunduğu okulun proje okulu olmasından dolayı öğrencileri sınavla aldığını ve öğrencilerin başarı düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu ve disiplin davranışlarının yok denecek kadar az olduğunu belirtmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi öğrenci profilinin okul iklimi üzerinde oldukça belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Başarı düzeyi düşük okullarda görev yapan idareci ve öğretmenlerin motivasyonu düşerken başarı düzeyi yüksek okullarda daha az disiplin sorunlarına rastlanmaktadır. Bu bağlamda okul iklimi açısından lise türleri arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan bazı kişiler bu konudaki düşüncelerini şöyle aktardılar:

Bir fen lisesi ile bir düz lise, bir meslek lisesi, bir imam hatip lisesi aynı değil. Bir fen lisesine gelen öğrencinin seviyesi kesinlikle yüksektir, hazır bulunuşluğu daha iyidir ve bundan dolayı da öğretmen derse daha iyi adapte oluyor ve çok daha iyi anlatıyor. Fen lisesinde öğretmen dersi iyi anlatmak için çalışarak geliyor ama düz lisede öğretmen normal derse gidiyor (A Lisesi, Müdür Yardımcısı).

Fakat sonuçlar çok iç açıcı değil. Ben dört yıldır bu okulda çalışıyorum her sene üniversiteye yerleştirdiğimiz öğrenci sayısı çok sınırlı. Bunun sebebi de daha önce saydığımız motivasyon eksikliği, öğrenilmiş çaresizlik vesaire birçok şey sayabiliriz (L Lisesi, Rehber Öğretmen).

Ben başka okullarda da öğretmenlik yaptım burada anlattığımı orada da anlatıyordum. Ama karşıdaki öğrenci profili farklı olduğu zaman bir fark ortaya çıkıyor. Yoksa eğitim aynı. Ama dediğim gibi öğrencinin akademik başarısı, motivasyonu düşük olduğu zaman bu öğretmenin de motivasyonunu düşürebiliyor. Öğretmen bu durumda dersleri daha alt seviyede anlatmak zorunda kalıyor çocuğun anlaması için (I Lisesi, Müdür).

Maalesef ki bütün okullar da aynı kaliteye ulaşmıyor. Aslında öğretmen aynı öğretmen ama kaliteye ulaşamıyoruz. Aynı kaliteye ulaşmamızın sebebi derse girdiğimiz zaman kırk dakika olan dersin yirmi dakikası öğrenciyi susturmakla, şöyle böyle yapamayın demekle geçiyor. Diğer okullara gittiğimiz zaman bu problemler daha az ve daha fazla ders işleyebilme imkânımız oluyor. Bu yüzden eğitim kalitesi yönünden çok kaliteli olduğunu düşünmüyorum (F Lisesi, Öğretmen).

Görüşme notlarına bakıldığında lise türleri arasındaki öğrenci profili farklılığı eğitim-öğretim sürecini, öğretmen ve idarecilerin tutumlarını, öğretimin niteliğini belirlediği görülmektedir. Fen liselerinde A Lisesindeki müdür yardımcısının belirttiği gibi öğrencilerin hazır bulunuşluğu iyi olduğu için öğretmenlerin uyumu daha kolay olmaktadır. Diğer taraftan öğrencinin bilgi düzeyi düşük olduğu okul türlerinde öğretmen ders anlatırken zamanın önemli bir kısmını dersin düzenini sağlamakla geçirmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca başarı düzeyinin düşük olduğu okul türlerinde disiplin sorunlarına daha fazla rastlanmakta ve okul iklimi bu süreçten olumsuz etkilenmektedir.

İdareci ve Öğretmenlerin Eğitim-öğretime Dair Tespitleri

Bu çalışmada görüşme yapılan idareci ve öğretmenlere eğitim-öğretimle ilgili yerel ve genel sorunların neler olduğu da soruldu. İdareci ve öğretmenler eğitim-öğretimin temel bileşenleri arasında yer aldığı için bu süreçte birçok sorunla karlı karşıya kalmakta ve bu konuda önemli tespitleri bulunmaktadır. Görüşme yapılan idareci ve öğretmenler belli ortak temalara yoğunlaştığı görüldü ve bu konudaki düşüncelerini S Lisesinde görev yapan rehber öğretmen şu sözlerle aktardı:

Dikkat eksikliği, ders çalışma isteksizliği, dikkat dağınıcı öğelerin çok fazla olması. Önceden sadece televizyon varken şu anda sosyal medya hesaplarının çok fazla kullanılması, instagram, facebook, gibi daha fazla akışın olduğu ve daha fazla dikkat çeken yerler olduğu için okuldaki sınıf ortamı artık öğrenciler için sıkıcı bir ortam olmaya başladı. Okul binaları artık eskisi kadar işlevsel değil (S Lisesi, Rehber Öğretmen).

Yukarıdaki görüşme notunda izlendiği gibi S Lisesindeki rehber öğretmen eğitim-öğretim süreciyle ilgili genel bir sorunu dile getirildiği görülmektedir. Özellikle yakında zamanda gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelen sosyal medyanın ona göre sınıf ortamını öğrenciler için sıkıcı hale getirerek öğrencileri motivasyonsuzluğa sürüklemektedir. Bireylerin günümüzde zamanının önemli bir kısmını sosyal medyada geçirmesi sadece okul süreciyle de sınırlı kalmamakta genel bir soruna işaret etmektedir. Bu sorun eğitim-öğretim yönteminde yeni araçların kullanılması gerektiğini göstermektedir. Eğitim-öğretim sürecinde karşılaşılan temel sorunlarla ilgili A Lisesi Müdür yardımcısı da bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etti:

Bence en büyük problemleri temel almadan sınıfları geçmeleri ve ailelerinin eğitimleriyle yeterince ilgilenmemesidir. Aileler aslında bu konuda yeterince bilgiye sahip değil. "Ben çocuğun cebine 5 lira koydum, kitabını, kalemimi aldım yeter" diyor ama bu yeterli olmuyor. Çoğumuzun

anne babası, benim annem de okuma-yazma bilmezdi, eve gittiğimde derslerimi kontrol etmezdi, babam da kontrol etmezdi. Böyle olunca da bütün iş öğretmene kalıyor. Eğer öğrenci öğretmen arasında sıcak bir ilişki yakalanırsa, öğrenci öğretmeni severse ondan çekinir ve çalışır. Çalışmazsa da maalesef sıkıntı oluyor. Erken yaşlarda iyi bir temel oluşturması lazım, iyi bir temel oluşması için de ailenin yardımcı olması, bilgisinin ve farkındalığının olması lazım. Maalesef bizim bu bölgede genel olarak bu sıkıntı var. ... Başta da söylediğim gibi burası düşük puanla öğrenci alan bir okul olduğu için eğitim temelleri düşük olan öğrenciler geliyorlar. Bunun da nedenlerinden biri ailelerin bu konuda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve çocuklarına yardımcı olamamalarıdır. Yardımcı olmak istiyorlar ama yeterince bilgi sahibi olamadıkları için yardımcı olamıyorlar. Geldikleri okulların da olanakları yetersiz çünkü gelenlerin çoğu birleştirilmiş sınıflarda okumuş olabilirler. Başka bir nedeni ise buraya gelen öğretmenlerin uzun süre burada kalmamalarıdır. Yeni atanan acemi öğretmenler şark görevi ile zorunlu olarak buraya geliyorlar. Zorunlu görevleri bitinceye dek deneyim kazanıyorlar ama burada kalmayıp başka yerlere gidiyorlar. Buradaki öğrenciler bir nevi kobay gibi oluyor. Deneyim sahibi olmayan acemi öğretmenlerin ders anlatması da başarısızlığın nedeni olabilir (A Lisesi, Müdür Yardımcısı).

A Lisesi müdür yardımcısı eğitim-öğretimle ilgili gördüğü sorunlar arasında başarılı olmayan öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi, ailelerin çocuğunun eğitimi karşısında oldukça ilgisiz davranması ve yerel dinamiklere bağlı olarak yeni göreve başlayan öğretmenlerin başarısızlıkta etkisi olabileceğidir. Başarılı olmayan öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi birçok tartışmayı beraberinde getirmekte ve öğrenci bir üst sınıftaki müfredatı kavramada zorluklar yaşamaktadır. Geri kalan öğrencilerin ihtiyacını karşılamak üzere düzenlenen destekleyici kurslar bu bağlamda oldukça önemlidir. Bitlis'te eğitim-öğretim ile ilgili sorunları E ve F Liselerindeki öğretmenler şu sözlerle özetlediler:

Bunun haricinde öğrencilerimiz de aile olarak maalesef Bitlis yöresinde çok çocuklu aile yapıları olduğu için aileler çocuklarına ilgi göstermekte geride kalabiliyorlar. Etkin bir şekilde veli ziyaretlerinin yapılmadığı söylenebilir. Köyden gelen öğrencilerimiz var, yatılı okul olduğumuz için. Bu noktada ciddi şekilde velilerin öğrencilerle ilgilendiklerini düşünmüyorum. Bu ciddi bir sorun. Eğitim noktası haricinde iyi bir rol model olmaları gerekiyor (E Lisesi, Öğretmen).

Öncelikle başarılı olmak için bizim öğrencilerimizin bir hedefi olmalıdır. Ne yazık ki bizim öğrencilerimizin hiçbir hedefi yok ve zorunlu olarak okula geliyorlar. Çoğu ben gelmek istemiyorum ailem beni zorla gönderiyor diyor. Bu öğrencilerin çoğu maddi imkânları düşük ve sıkıntı yaşayan öğrencilerdir. Bu öğrenciler okuldan çıkınca bir işte sabaha kadar çalışıyor ve hiç uyumuyorlar. Öğrenci okula geldiğinde uyumaya başlıyor. Hem maddi yetersizlikleri hem de ailelerinin desteklememesi bu yönden olumsuz sonuçlara yol açıyor. Aynı zamanda öğrenci bu okula başarı seviyesi düşük bir şekilde geliyor o yüzden başarı yönünden pek iç açıcı bir durum olmuyor (F Lisesi, Öğretmen).

E Lisesindeki öğretmen ailelerin çok çocuklu olmalarından ve okuldan uzak mesafede bulduklarından dolayı okuldaki çocuklarıyla ilgilenemediklerini belirtmektedir. Bu durumun eğitim-öğretim sürecinde önemli bir sorun olarak yer aldığını aktarmaktadır. F Lisesindeki öğretmen ise görev yaptığı okula gelen öğrencilerin birer hedefleri olmadıklarını, ailelerin zoruyla okula devam ettiklerini ve öğrencilerin yoksul bir aile yapısına sahip olduğunu ve bu durumun eğitimle ilgili bir soruna yol açtığını açıklamaktadır. Bu açıklama ailenin ekonomik durumu ile öğrenci profili arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Eğitim-öğretimle ilgili sorunları I Lisesi müdürü ise şu sözlerle dile getirdi:

Günümüzdeki sıkıntı benim gördüğüm kadarıyla öğrencilerin bilişim teknolojilerine çok fazla zaman harcamaları internet, instagram, whatsapp gibi yerlerde bilgisayarda, internette çok fazla zaman geçirmeleri. Bunu Bitlis'e indirirsek sadece Bitlis'e özel bir sorun var mı diye sorarsak. ... veli çocuğunu tanıyamıyor. Veliler bize bizim zamanımızda 40-50 yıl önce diye bahsediyor. 50 sene önceki devir yok artık 50 sene önce internet yoktu, cep telefonu yoktu, bilgisayar yoktu çocukların zaman kaybedebileceği uğraşı alanları yoktu 50 senede nesil değişti. Günümüzde x nesli y nesli z nesli gibi nesiller oluştu veli buna ayak uyduramıyor bu yüzden öğrenciyi tanıyamıyor bu etkenler ailelerde var. Ama diğer okullarla kıyasladığımız zaman veli profili biraz daha bilinçli ama desenez ki çok mu iyi hayır değil. Yüzde olarak tahminim yüzde 50. Okulumuzdaki başarı büyük oranda öğrencinin kendi başarı çabasından kaynaklanıyor. Çocuklar

uğraşiyor veliler yüzde 50 ilgisizdir. Veli de ben fen lisesine kaydettim çocuk her yeri kazanır mantığı hâkim. Dolayısıyla Bitlis'e özel sıkıntılar var (I Lisesi, Okul Müdürü).

Daha önce değinildiği gibi I Lisesi müdürü de yeni teknolojik araçların öğrencilerin önemli zaman kaybı yaşamasına yol açtığını ifade etmektedir. Bununla birlikte öğrenci ve ebeveyn arasındaki kuşak çatışması eğitim-öğretim sürecine de yansındığını dile getirmektedir. Bununla birlikte diğer okullarla kıyaslandığında bulunduğu okulun velileri daha bilinçli olduğunu aktaran okul müdürü ancak yine de ailenin çocuğuna karşı oldukça ilgisiz davrandığını belirtmektedir. Eğitim-öğretimle ilgili sorunları J ve N Liselerinde görev yapan öğretmenler de şu cümlelerle özetlediler:

En büyük problemleri model olan bir kesimin olmaması. Aileleri genellikle köyde çalışan dolayısıyla diğer çocuklarının pek de bir kariyer sahibi olmadığı ve eğitimde yönlendirmenin eksik olduğu bir şehir ve aile yapısı. Model alacak birileri olsa en azından ders çalışma istekleri artar ve şehirde belirli konferanslar ya da eğitici ve bilgilendirici bir faaliyet olmadığı için eğitim gayet formal düzeyde kalıyor. İnsanlar uygulamayı dökmedikleri ölçüde zihinde kalıcı hale getiremiyorlar (J Lisesi, Öğretmen).

En büyük problemi yeterli ilgili değıller yani herhangi bir hedefleri yok. Sabahları okula geldikleri zaman ben buruya niçin geliyorum görevlerim neler diye sormuyorlar sadece gelmek için geliyorlar. Sonra buradan çıktuktan sonra her şey bitiyor. Sabah tekrar devam ediyor. Yani bir amaçsızlık durumu söz konusu diyebiliriz (N Lisesi, Rehber Öğretmen).

J Lisesindeki öğretmene göre en önemli sorunlardan bir tanesi öğrenciye model olacak birinin bulunmamasıdır. Ailelerin önemli bir kısmının kırsal alanda ikamet ediyor olması ve diğer aile fertlerinin eğitim-öğretim süreciyle ilgili bir deneyimlerinin olmamasının model eksikliğinde belirleyici olduğunu aktarmaktadır. N lisesinde görev yapan öğretmen ise öğrencilerin bir amacının olmamasının önemli bir sorun olarak karşlarına çıktığını belirtmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bitlis'te ortaöğretim kurumlarında görev yapan idareci ve öğretmenlerin eğitim-öğretim iklimine yönelik tespitlerin ele alındığı bu çalışmada; aile ve okul arasında güçlü bir işbirliğinin olmaması, motivasyon eksikliği, yeni teknolojik araçların oluşturduğu hasarlar, başarısız öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi, ailenin çocuğunun eğitim sürecine katılımın düşük olması, ailelerin yoksul olması ile eğitim arasındaki ilişki, iklim şartları, kuşak çatışması, model eksikliği, öğrencilerin hedef belirlemede yetersiz kalması üzerinde durulan başlıca temalar olmuştur. Görüşme yapılan idareci ve öğretmenlerin eğitim-öğretimle ilgili üzerinde ortak durdukları konulardan biri okul ve aile arasındaki işbirliği eksikliğidir. Görüşme yapılan kişiler ailelerin çocuğunun eğitim-öğretim sürecine katılımlarında oldukça isteksiz davrandığını belirttiler. Aile ve okul arasındaki işbirliğinin güçlü olması eğitim-öğretim iklimini pozitif yönde etkilediğini düşünüldüğünde (Çelenk, 2003: 34) aile ve okul arasındaki dayanışmanın zayıf olması, ailenin çocuğunun eğitim sürecine katılımının düşük olması önemli bir problem olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğrencinin eğitim-öğretiliyle ilgili hedef belirlemede yetersiz kalması ya da hedefini gerçekleştirilmede motivasyonunun düşük olması eğitim-öğretim iklimini olumsuz etkileyen bir faktör olarak yer aldığı görülmektedir. Çünkü "motivasyon, okuldaki öğrenci davranışlarının yönünü, şiddetini, kararlılığını ve eğitim ortamlarında istenilen amaca ulaşmada hızı belirleyen en önemli güç kaynaklarından biri"ni oluşturmaktadır (Akbaba, 2006: 343). Diğer taraftan yeni teknolojik ve sosyal medya araçlarının yanlış kullanılması da eğitim-öğretim iklimine zarar vermektedir. Nitekim İnce'nin (2014) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada yeni teknolojik araçların kontrollü kullanılmadığında akademik başarıyı olumsuz etkileyebileceği sonucuna varmıştır. Bu unsurlar gibi ailenin sosyo-ekonomik düzeyi de çocuğun eğitim-öğretim sürecinin yönü üzerinde belirleyici olmaktadır. Ekonomik sermaye sadece çocukların eğitimle ilgili fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasında rol

oynamamakta öğrenme etkinlikleri konusunda da etkisini göstermektedir (Şengönül, 2013). Çalışmada üzerinde durulan diğer temel konulardan biri idareci ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı oldu. Bazı okullarda idareci ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı zayıf olsa da görüşme yapılan kişilerin büyük çoğunluğu kendilerini görev yaptıkları okulun önemli bir parçası olarak hissettiklerini belirtti. Örgütsel bağlılığın zayıf kalmasında öğrenci profilinin belirleyici olduğu görüldü. Bu kapsamda öğrenci başarı düzeyi ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki Ekinci (2008) tarafından yapılan çalışmada da tespit edilmişti. Çalışmada üzerinde durulan temalardan biri de öğrenci profili ve disiplin sorunları arasındaki ilişki oldu. Ayas ve Pişkin (2011) yaptığı çalışmada bu ilişkinin lise türlerine göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdi. Bu çalışmada da öğrenci profilinin okul iklimi üzerinde oldukça etkili olduğu izlendi. Başarı düzeyi düşük lise türlerinde disiplin sorunlarının daha fazla olduğu görüldü.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 13, 343-361.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 119-135.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568.
- Balyer, A. (2013). Okul Müdürlerinin Öğretimin Kalitesi Üzerindeki Etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 19(2), 181-214.
- Buluç, B. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Algularına Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(1), 5-34.
- Çelenk, S. (2003). Okul Aile İşbirliği ile Okuduğunu Anlama Başarısı Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24), 33-39.
- Dağlı, A. ve Han, B. (2017). Okul Müdürlerinin Görüşlerine Göre Diyarbakır İli Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 892-904.
- Ekinci, A. (2008). *Genel liselerdeki sosyal sermaye düzeyinin ÖSS başarısına etkisi*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çev. Eds.), (3.baskı). Anı Yayıncılık.
- Ince, C. (2015). Family Background, Different Forms of Capital, And Student Achievement in Turkish High Schools. *The Anthropologist*, 22(2), 328-336.
- İnce, C. (2014). *Sosyal sermaye ve akademik başarı arasındaki ilişkinin sosyolojik bir analizi: Şanlıurfa'da bir alan araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- İnce, C. (2017). Öğrenci Başarısı Üzerinde Okulun Etkisi Hakkında Bir Değerlendirme. *International Conference on Multidisciplinary, Engineering, Science, Education and Technology*, 702-708.
- Kurt, T. ve Çalık, T. (2010). Okul İklimi Ölçeği'nin (OIÖ) Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(157).
- Minkos M. L vd., (2017). Culturally Responsive Practice and the Role of School Administrators. *Psychology in the Schools*, 54(10), 1260-1266.

- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicelik yaklaşımlar*. S. Özge (Çev.). Yayın Odası Yayınları.
- Özdemir, A. (2002). Sağlıklı Okul İkliminin Çeşitli Görünümleri ve Öğrenci Başarısı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(1), 39-46.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. ve Erkan, S. (2010). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Okul İklimine İlişkin Algılarını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 213-224.
- Sarpkaya, P. (2007). Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Velilere Göre Resmi Liselerdeki Öğrenci Disiplin Sorunlarının Nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 110-121.
- Sezgin, F. (2010). Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının Bir Yordayıcısı Olarak Okul Kültürü. *Eğitim ve Bilim*, 35(156).
- Starr, L. (2017). Activities to Promote Parent Involvement. https://www.educationworld.com/a_curr/curr200.shtml, Erişim tarihi: 29.09.2020
- Şengönül, T. (2013). Sosyal Sınıfın Boyutları Olarak Gelirin, Eğitimin ve Mesleğin Ailelerdeki Sosyalleştirme-Eğitim Süreçlerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim* 38(167), 128-143.
- Şentürk, C. ve Sağnak, M. (2012). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Liderlik Davranışları ile Okul İklimi Arasındaki İlişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 29-47.
- Yazgan, Ç. Ü. (2018). Sermayenin Temsili Bağlamında Meslek Lisesi Öğrencilerinin Kültür ve Meslek Derslerine Yönelik Görüşleri: Eskişehir İli Örneği. *Journal of Economy Culture and Society*, 58, 45-65.
- Yazgan, Ç. Ü. ve Suğur, N. (2018). Aşağıya Düşüş Korkusu Ve Yukarıya Çıkma Umudu: Meslek Lisesi Öğrencilerinin Zenginlik Ve Yoksulluk Algıları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 269-310.
- Yazgan, Ç. Ü. ve Suğur, N. (2019). Yukarıya Doğru Hareketlilikte Bir İmkân ve Sınırlılık Olarak Türkiye'de Meslek Liseleri: Eskişehir Örneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *İŞ, GÜÇ: The Journal Of Industrial Relations & Human Resources*, 21(3), 65-86.
- Yeksan, Ö. ve Gümüş, A. (2019). Örgütsel Bağlılık Konusunda Yazılmış Yüksek Lisans Tezlerinin Bibliyometrik Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 219-239.

Tanzanya'nın Bağımsızlık Sürecinde Mwalimu Julius Kambarage Nyerere Faktörü*

Emine Zeynep DABAN **

Özet

Afrika'nın milli kurtuluş hareketleri, uzun bir siyasi ve ideolojik hazırlığın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan sömürgelerin tasfiyesi süreci ile birlikte bağımsız olan Afrika devletleri, siyasi ve ekonomik modernleşmeyi gerçekleştirebilmek için çabalamışlardır. Bu modernleşmeyi gerçekleştirebilmek için yöntem olarak Afrika Sosyalizmi'ni seçen Tanzanya'nın ilk Devlet Başkanı Julius Nyerere, özellikle bu kavramı Batı sosyalizminden ayırmıştır. Nyerere'nin sosyalizmi sömürgecilğe karşı savaşa ve geleneğe dönüş kavramlarına vurgu yapmaktadır. 'Ujamaa' uygulaması ile birlikte Afrika sosyalizmini teoriden pratiğe taşıyan Nyerere, Tanzanya'nın kendi kendine yeterli bir ülke olarak ekonomik kalkınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Tanzanya'nın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir figür olan Julius Nyerere'nin iktidarda olduğu 1985 yılına kadar Tanzanya'da gerçekleştirmiş olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Afrika, Tanzanya, Bağımsızlık, Sosyalizm, Julius Nyerere

Mwalimu Julius Kambarage Nyerere As An Actor In The Independence Process Of Tanzania

Abstract

African national liberation movements came into existence as a product of a long political and ideological preparation process. African states which gained independence along with the decolonization process starting in the wake of the Second World War made efforts to undergo political and economic modernization. The first Head of State of Tanzania, Julius Nyerere, who selected the African Socialism as the method for this modernization distinguished this concept especially from the Western Socialism. Nyerere's socialism places the emphasis on the concepts of the fight against colonialism and return to tradition. Nyerere who went from theory to practice by virtue of 'Ujamaa' tried to enable that Tanzania would have economic development as a self-sufficient country. In this conjunction, this study aims to examine political, social and economic transformations which Julius Nyerere, a significant figure in Tanzania's independence process, set in motion until 1985 when he was in power in Tanzania..

Keywords

Africa, Tanzania, Independence, Socialism, Julius Nyerere

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Doktora öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: zeynepdbn16@gmail.com

Atıf yapmak için / To cite this article: Daban, E. Z.(2020). Tanzanya'nın Bağımsızlık Sürecinde Mwalimu Julius Kambarage Nyerere Faktörü, Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2): 240-249.

GİRİŞ

21. yüzyıl dünya coğrafyasını derinden etkileyen ve son üç yüz yılın bir olgusu olarak kabul edilen ekonomik çıkar odaklı sömürgecilik faaliyetlerinin tarihsel arka planı çok daha gerilere götürülebilir. Bu bağlamda sömürgeciliğin ilk evresi M.Ö. 9. yüzyılda Fenikeliler tarafından kurulan Kartaca kolonisi ile başlayıp, Roma İmparatorluğu ile devam eden bir süreçte ortaya çıktığı söylenebilir (Daban, 2017: 27). Kurulduktan sonra koloniden bir imparatorluğa dönüşen Kartaca, Roma İmparatorluğu ile Akdeniz ticareti üzerinde rekabete girmiştir. M.Ö. 2. ve 3. yüzyıllarda gerçekleşen Pön savaşları ile Roma İmparatorluğu, Kartaca'yı mağlup etmiş ve bölgeyi kendi kolonisi olarak kullanmaya başlamıştır. Romalıların bölge için kullandıkları isim olan "Aprica" ve "Ifrikia" daha sonrasında kıtanın modern ismi olan "Afrika"ya kaynaklık etmiştir (Ki-Zerbo, 1981: 2-3).

M.S. 11. yüzyılda Haçlı Seferleri ile başlayıp 19. yüzyıla kadar süren dönem içerisindeki faaliyetler sömürgeciliğin ikinci evresini oluşturmaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar olan süreç ise sömürgeciliğin üçüncü evresidir. Bu üç dönem arasında gerçekleştirilen sömürgecilik faaliyetleri, yapısı ve işlevi dolayısıyla birbirinden farklıdır. Sömürgeciliğin ilk iki evresinde sömürgeci ile sömürülen arasındaki ekonomik, askeri ve teknik farklılık ve aralarındaki ticaret küçük ölçekliydi (Ferro, 2011: 45). Fakat üçüncü evrede, Avrupa ülkelerinin sanayi devrimini gerçekleştirdikten sonra, sömürgecilik emperyalizme evrilmiştir. Emperyalizm ise sömüren ve sömürülenler arasındaki ticari dengeyi sömürgeciler lehine değiştirmiş ve ekonomik sömürünün yanı sıra sömürülenleri aşağılama, soykırım, köle ticareti ve ayrımcılık gibi sosyo-kültürel ve ideolojik sömürüye maruz bırakmıştır (Hazar, 2009: 61).

Avrupalıların Afrika'yla ilk kez tanışmasında en büyük rolü kâşifler, misyonerler ve tacirler oynadı. Bunları da istilacılar izledi (Magdoff, 2006: 78). 15. yüzyıl ile birlikte Avrupalıların sömürgeleştirme faaliyetlerinde istila etme hırsı ve ihtiyacı ön planda oldu. Kâşifler, keşif içgüdülerini seferlerden elde edilecek maddi olanaklar ile harekete geçirmekteydi. Rönesans ile birlikte bu keşif gezileri dünyayı tanımanın bilimsel bir aracı olarak görülmeye başlandı (Luraghi, 2000: 217).

Maddi çıkar ve öğrenme faktörlerinin yanı sıra kâşifleri harekete geçiren bir diğer faktör din olmuştur. Sömürgeciler için Afrika, Batı değerlerinin ayrılmaz bir parçası olan Hristiyanlığın yayılması için biçilmiş kaftandı. Bu yaklaşımla Afrika yerlilerinin yiyecek içmelerinden danslarına, şarkılarına, giyim-kuşamlarına kısacası sosyokültürel bağlamda akla gelen her türlü alana kadar karışmışlardır. Kısa bir zaman sonra Hristiyanlığın yayılması ile başlayan bu girişimin amacı Afrika toplumlarının dokusunu değiştirmeye yönelmiştir (Ataöv, 2010: 29). Bu misyon daha sonra Avrupalıların sömürgecilik faaliyetlerini meşrulaştırmak için kullanılan bir ideolojiye dönüşmüştür. Sömürgeciler, Afrikalıların kendilerine bakmaktan aciz olduklarını ve bu yüzden herhangi bir durumda hayatlarını sürdürmek için beyazların rehberliğine ihtiyaç duyduklarını iddia etmişlerdir. Böylelikle kölelik insanîyetli ve yardımsever bir kurum olarak temsil edilmiştir. Buna göre köleliğin acımasızlığı köle sahiplerinin hırsının bir sonucu değildi, aksine siyahi Afrikalıların kontrol edilip toplumun verimli bir üyesi yapılabilmesinin tek yolu (Memmi, 2014: 41).

Avrupa devletlerinin bu sömürgecilik yarışına dâhil oluşu Portekiz ile başlamıştır. 14. yüzyıldan beri Portekizli denizciler, deniz yolu ile Afrika civarlarından Hindistan'a ulaştıracak bir rota bulmak için Atlantik'i ayrıntılı olarak araştırıyorlardı. Aynı zamanda çöl üzerinden Kuzey Afrika'ya ulaştığını bildikleri altının kaynağını keşfetmekle de ilgilenmekteydiler (Chomsky, 2001: 20-21). Bu süreçte ilk önce Azorlar, Madeira ve Kanarya gibi daha sonra plantasyon sistemine dâhil olacak çeşitli takımadaları keşfettiler. Daha sonra 1434'te Gil Eannes, Bojador Burnu'nu geçerek Portekiz'in keşiflerini bir adım ileriye taşıdı. Eannes'ten

sonra Kolomb'un başarılı keşif gezileri ile Batı Afrika kıyıları Portekiz için önde gelen köle tedarikçisi oldu (Labib, 1984: 662).

Sömürgecilik yarışı başlamadan önce bölgede, Avrupa devletlerinden daha güçlü ve onların yayılmasını engelleyecek bir örgütlülüğe ve askeri güce sahip olan Afrikalı devletler vardı. Bu yüzden "Modern" veya "medeni" Avrupalıların "barbar" veya "ilkel" Afrikalılarla karşılaşmaları hakkında popüler söylemlerin aksine, Avrupalılar ile Afrika halklarının ilk temasları genel anlamda diplomatik ve barışçıl olmuştur (Gilbert ve Reynolds, 2016: 228). 15. yüzyıl boyunca Portekizliler genellikle Afrika toplumlarıyla ticari ilişkiler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Afrika'nın herhangi bir yerinde köle ticareti başladığı andan itibaren ise elde edilen kazançları korumak için bu barışçıl hava yerini askeri müdahalelere bırakmıştır. Sömürgeleştirilen bölgelerdeki politik çıkarlarını korumak için silahlı güce başvuran kapitalist sömürgecilerin Afrika'da acımasız bir yöntem kullandıkları da görülmüştür (Rodney, 2013: 150-151).

Bu bilgiler ışığında makale, genel olarak Afrika'nın doğu bölgesinde sömürgeciliğin nasıl ortaya çıktığını, burada uygulanan sömürgecilik faaliyetlerinin toplumu ne ölçüde negatif etkilediğini ve sömürgecilik politikasına karşı halkın nasıl uyandığını ele almaktadır. Özelden ise, Tanzania'yı incelemiş olup, Tanzania'nın bağımsızlığında etkin bir aktör öğretmen olan Julius Nyerere'nin halkı nasıl birleştirdiğini ve bağımsızlık için nasıl bir mücadele verdiğini kaleme almıştır.

DOĞU AFRIKA'DA SÖMÜRGEÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

1488'de Bartolomeo Diaz'ın Ümit Burnu'nu keşfi, 1498'de Vasco Da Gama'nın Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşması ve 1492'de Kolomb ile birlikte Yeni Dünya'nın keşfi, sömürgeciliğin daha küresel bir boyut kazanmasının önünü açmıştır. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde Portekiz'in ardından sömürgecilik yarışında İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa da yerlerini almaya başlamıştır (Arnold, 1995: 21-22).

18. yüzyılın sonuna doğru dünyada, sömürgeciliğin bir yarış ve güç mücadelesine evrilmeye başlaması ile birlikte, Avrupa devletleri sömürgelerini elinde tutabilmek için daha etkili yapılar geliştirme ihtiyacı hissetmiştir. 19. yüzyıl, sömürgeci güçler arasındaki rekabetin gittikçe kızışmaya başladığı ve aynı zamanda yeni sömürgeci güçlerinde bu yarışa katıldığı bir dönem olmuştur (Burbank ve Cooper, 2011: 335-336). 19. yüzyılda Avrupalı emperyal güçlerden olan Portekizliler, İspanyollar ve Hollandalılar, sömürgecilik yarışı boyunca kazandıklarının çoğunu yitirmiş ve 1871'de ulusal birliğini sağlamış olan Almanya ve İtalya bu yarışa dâhil olmuştur (Roberts, 2014).

1884-85'te Bismarck önderliğinde toplanan Berlin Afrika Konferansı ise Afrika sömürgeciliğinde yeni bir döneme geçişin somut bir belgesi olmuştur. Avrupalı sömürgecilerin Afrika kıtası üzerinde kazandıkları hâkimiyet alanlarını resmileştirmek için 'fiili işgal' ilkesi benimsemişlerdir. Buna göre sömürgecilerin Afrika'da hak iddia edebilmeleri için o toprakları askeri birliklerle işgal etmeleri gerekmektedir (Crowe, 1942: 220-223).

Ümit Burnu'nun keşfi ile Doğu Afrika'da sömürgecilik faaliyetleri yürüten Portekiz'in 19. yüzyıl ile birlikte etkisini kaybetmesiyle Doğu Afrika, İngiltere ve Almanya arasında paylaşılmıştır (Ferro, 2011: 136). 1885'te Zanzibar Sultanlığı'nı himayesine alan Almanya 1890'da İngiltere ile imzaladığı anlaşma ile Zanzibar'ı İngiltere'ye bırakarak Tanganika'yı kendi egemenliği altına almıştır (Tuncalı, 1966: 32). Bu süreçte Tanganika'da Müslümanlar Alman işgaline karşı büyük bir direniş göstermişlerdir. 1905-1907 yıllarında Maji Maji isyanı olarak başlayan bu isyanlar gittikçe daha büyük çatışmalara neden olmuştur. Bu isyanlar ve diğer çatışmalar sırasında Almanlar tarafından Tanganika'da katledilenlerin sayısı 200.000 ile 300.000 arasında tahmin edilmektedir (Kavas, 2010: 582-586). 20. yüzyılın başlarında Afrika'nın sömürülmesi büyük ölçüde tamamlandığında, Afrika'daki Avrupa etkinliğinin doğası da değişmeye başlamıştır. Sömürgeci güçler kendi egemenliklerine dâhil olan bölgeleri

güçlendirmek istemelerinden dolayı hedeflerini artık işgal etmekten, yönetmeye doğru değiştirmişlerdir (Gilbert ve Reynolds, 2016: 477).

I. Dünya Savaşı'nda Doğu Afrika büyük bir kanlı savaş seferberliğinin bir sahnesi haline gelmiştir. Almanya ve Müttefik güçlerin Doğu Afrika sömürgeleri üzerindeki mücadeleleri ise yüzlerce dönüm arazinin yakılması, gıda kaynaklarının yok edilmesi ve binlerce Afrikalının ölmesi ile sonuçlanmıştır (Yeni Şafak, 11 Mayıs 2017). I. Dünya Savaşı'nın sonrasında ise Avrupa devletleri arasında imzalanan antlaşmalar ile Avrupa'ya barış gelmiş olsa da Afrika'da tam aksi bir durum söz konusuydu. Savaş sonrasında Afrika, Avrupa'ya özgü sebepler yüzünden daha büyük ve kanlı çatışmaların içine girmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016: 502).

I. Dünya Savaşı'nın ardından 1919'da Versailles Antlaşması ile İngiltere, Alman Doğu Afrikası'nın büyük bir kısmını kendi egemenliği altına almıştır. 1921'de Belçika'nın elinde kalan Ruanda ve Burundi hariç Almanlar'ın elindeki bütün topraklar ele geçirilmiştir. İngilizler, Tanganika ve Zanzibar'ı önce İngiliz mandası haline getirmiş, daha sonra 1947'de Birleşmiş Milletler'in vekâletine bırakmıştır (Kavas, 2010: 586). İngiltere'nin Tanganika ve Zanzibar sömürgelerini BM'nin vesayetine bırakmasındaki en önemli etken, II. Dünya Savaşı sırasında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile 14 Ağustos 1941 tarihinde imzalamış olduğu Atlantik Beyannamesi'dir. Bu Beyanname ile sömürgeci devletler, sömürgelerinin bağımsız olmalarını kabul etmişlerdir. Böylelikle II. Dünya Savaşı sonrasında Afrika'nın en önemli gündemi bağımsızlık hareketleri olmuştur (Daban, 2017: 131-132).

1960 yıllarda Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri bir yol ayrımı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu yollardan ilki "modernleşme teorisyenleri"nin ortaya atmış olduğu kuramdır. Afrika ulusları ekonomik modernleşmeyi sağlamak ve Batı'daki insanların refah düzeyine ulaşmak istiyorlarsa, geleneksel yaşamlarını bırakıp Avrupalı ve Amerikalıları izlemeleri gerekmektedir (Rostow, 1960: 179). İkinci yol ise, "bağımlılık teorisyenleri"nin kuramıdır. Bu kurama göre modernleştirme teorisi Afrikalıları Batılılara daha da bağımlı kılmaktaydı. Ekonomik gelişme Avrupalıları taklit etmekle değil, Avrupalıların kurduğu sömürü sistemini fark etmek ve geleneksel yapıyı korumaktan geçer. Afrikalıları için gelecek başkalarının sömürüsüne dayanmayan sosyalist bir ekonomiye dayanmalıydı (Ongur ve Yavçan, 2014: 273). Afrika devletleri bazıları bu iki seçenektan birini seçerek yoluna giderken, diğerleri bu iki yolun bir kombinasyonunu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Tanzanya lideri Julius Nyerere, komün mülkiyetle ilgili geleneksel Afrikalı düşünceler ile Avrupa'nın sosyalizm düşüncesini birleştirmeye çalışmıştır (Gilbert ve Reynolds, 2016: 470).

AFRİKA'DA MİLLİ KURTULUŞ HAREKETLERİ VE SOSYALİZM FAKTÖRÜ: TANZANYA ÖRNEĞİ

İki dünya savaşı arasındaki dönem sömürgeciliğin zirve yaptığı dönem olarak bilinmektedir. Afrika'nın sömürgecilik dönemi için kısa bir zaman aralığı olsa da, sömürgeci yönetimler tarafından kullanılan gücün derecesi gittikçe artan bir yoğunlukta olmuştur. Bu dönem aynı zamanda Afrika milliyetçiliğinde yeni bir dönemin habercisiydi. İtalya'nın Habeşistan'ı (Etiyopya) işgali pan-Africancılar ve Milliyetçileri harekete geçiren önemli bir itici güç olmuştur. Savaş sırasında Afrikalı birlikler sadece kıta içinde değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya'da da savaşmışlardır. Daha geniş bir dünya ile tanışan bu birlikler, seferberliğin sona ermesi ile birlikte Afrika'da güçlü bir politik konum işgal etmişlerdir (Gilbert ve Reynolds, 2016: 510).

Afrika'nın milli kurtuluş hareketleri, birden bire değil, uzun bir siyasi ve ideolojik hazırlığın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Afrika milliyetçiliği fikri önce sömürgecilik durumunun ve sonuçlarının bilincine ermiş olan belirli kişilerde uyanmıştır. Çoğu bağımsızlığını elde eden Afrika devletlerinin ilk liderleri olacak olan bu kişilere göre milliyetçilik sadece sömürge yönetimi karşısında bir tepki değil, aynı zamanda toplumsal bir

yenilenme, bir yeniden doğuş hareketiydi. Gana lideri Kwame Nkrumah, Gine lideri Seku Ture, Mali lideri Modibo Keita ve Tanzania lideri Julius Nyerere örnek gösterilebilir. Bu isimler Afrika'da milliyetçiliğin yayılmasına ön ayak olurken aynı zaman sömürgecilerin kapitalizmine karşı sosyalizmin Afrika yorumunu da geliştirmişlerdir (Davidson, 1965: 103).

Afrika'nın bağımsızlık anlayışı Batı'nın siyasi, ekonomik ve sosyal her türlü bağından kurtulmayı hedef almaktadır. Bu bağlamda Afrika sosyalizmi anlayışı da Karl Marx'ın alt yapısını şekillendirdiği Avrupa'da ortaya çıkıp, gelişen sosyalizm anlayışından oldukça farklıdır. Batı sosyalizminin temeli olan sınıf mücadelesi olgusu Afrika sosyalizminde yer almamaktadır (Oran, 1997: 209-210). Çünkü sınıf mücadelesine önderlik edecek işçi sınıfının yerine Afrika'da yaygın bir şekilde tarım ve endüstri devrimlerini yaşamamış, komünal toplumun temel bileşeni köylü sınıfı vardır. Ayrıca Batı'da sosyalizm kapitalizmin alternatifi olarak ulaştırılması gereken bir amaç iken, Afrika sosyalizmi Afrika için modernleşme ve kalkınmayı gerçekleştirecek bir araç olarak görülmektedir (Mkapa, 2008: 42-43).

Afrika sosyalizminin en iyi teorisyeni hiç şüphesiz Nyerere'dir. Nyerere, sosyalizmi Edinburgh Üniversitesi'nde eğitim hayatını sürdürürken öğrenmiştir. Ancak Batı sosyalizmini Tanzania'ya bire bir uygulamamıştır. Onun Tanzania'daki sosyalizm anlayışı; geleneksel Afrika toplumuna, bir ve beraber olmayı, bir arada yaşamayı, emeğe değer vermeyi, özgür olmayı ve eşitliği ilke edinmiştir. Herkesin çalışıp üretmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca yolsuzluk yapanların, sömürgecilerin, tembellerin, toplumda yeri olmaması gerektiğini de vurgulamıştır. Bu nedenle emeksiz bir sosyalizmin olamayacağını da her fırsatta ifade etmiştir. Bu ilkeler, Batı sosyalizminden farklı olarak gelişen, Afrika sosyalizminin en temel nitelikleri haline gelmiştir (Diana ve Ibanga, 2016: 117).

TANZANYA DEVLET BAŞKANI JULIUS NYERERE: TEORİDEN PRATİĞE

Nyerere'nin uzun ismi, Mwalimu Julius Kambarage Nyerere'dir. Öğretmen olmasından dolayı kendisine bir onur göstergesi olarak yerel dilde (Svahlilice) "Mwalimu" unvanı verilmiştir. Nyerere, Zanaki kabilesinden olup, babası bu kabilenin reisiydi. Eğitimine Uganda'nın misyon okullarında başlamış, 1943 yılında da Makerere Kolejinde Öğretmenlik için eğitim almaya hak kazanmıştır. Dernek altında örgütlenme tecrübesini de ilk olarak burada kazanan Nyerere, Tanganika Afrika Refahı Birliği derneği ile ulusal siyasete dair ilk izlenimlerini de yine burada elde etmiştir (Molony, 2015: 66). Daha sonra İngiltere'de Edinburgh Üniversitesi'nde eğitimini sürdürmek için gitmiş ve İngiltere'de eğitim gören ilk Tanzanyalı olmuştur. İngiltere'de entelektüel anlamda kendini geliştirme imkanı bulan Nyerere, daha sonra Afrika toplumsal yaşamıyla bağdaştıracağı sosyalizmi Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenmiştir (Ismail, 1999: 516).

Nyerere politikaya girdiğinde, İngiltere'nin MC adına yürüttüğü manda yönetimi sona ermiş ve Tanganika, Birleşmiş Milletler'in (BM) vesayeti altına girmişti. Bu gelişmelerin ardından Nyerere, milli kurtuluş hareketini hızlandırmak amacıyla, Tanganika Afrika Birliği'ne katılmıştır. 1954 yılında bu Birliğin Başkanı olmuştur. Başkan olur olmaz Birliğin ismini, Tanganika Afrika Ulusal Birliği'ne (TANU) dönüştürmüştür. 1955 ve 1956 yıllarında New York'a giderek, BM Vesayet Meclisi'nde Tanganika'nın bağımsız olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu yolda gerekli tüm adımların atılacağını da dile getirmiştir. Fakat bu istek İngiltere tarafından reddedilmiştir. Ancak Nyerere'nin Tanganika'daki etkisini göz önünde bulunduran İngiltere, onu Yasama Meclisi üyeliğine atamıştır (Kassam, 2000: 2). Bu atama Nyerere'yi tatmin etmemiş ve bir yıl bitmeden 1957'de meclis üyeliğinden ayrılmıştır. İngiltere'nin Tanganika'nın bağımsızlığı erteleme girişimleri karşısında Nyerere süreci protesto etmeye başlamıştır. Bu girişim geniş bir yankı bulmuş ve 1958'de Tanganika'nın bağımsızlığı için bu coğrafyada yaşayan Afrikalı, Avrupalı ve Asyalıların temsil edilmesini ön gören seçim tasarısı

kabul edilmiştir. Seçimlerde her üç toplumdaki aday gösteren TANU, önemli bir zafer elde etmiştir (Chacha, 2003: 4).

1960 Eylül'ünde Tanganika, artık kendi kendini yöneten bir devlet statüsü kazanmıştır. Nyerere, Bakanlar Kurulu Başkanı olarak seçilmiş, ardından Aralık 1961 tarihinde de bağımsız Tanganika'nın ilk Başkanı olarak kürsüye oturmuştur. 1962 yılında da Nyerere'nin başkanlığında Tanganika Cumhuriyeti kurulmuştur. 1964 yılına kadar Tanganika ismiyle anılan ülke, 26 Nisan 1964'te Zanzibar ile birleşerek Tanzania Birleşik Cumhuriyeti adını almıştır. İlk devlet başkanı olarak da Nyerere atanmıştır. Sömürgecilik ve Apartheid'e karşı Afrika kurtuluş mücadelesinde temel bir figür olan Nyerere, 1985 yılına kadar her beş yılda bir yapılan seçimleri kazanmış ve başkanlık koltuğunu bırakmamıştır (Otunmu, 2014: 18). 1985 yılında da yeniden seçilen Nyerere, kendi isteğiyle bu görevi bırakmıştır. Ancak 1990 yılına kadar Tanzania Devrimci Partisi'nin başkanlığını yürütmüştür (Gündüz, 2017: 160-161).

Nyerere iktidar koltuğuna ilk oturduğunda Tanzania'nın siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerinin farkındaydı. Bu problemlerin çözümü için de sosyalizm yolunu seçmiştir. Bu akım, Nyerere'nin siyasi yaşamını derinden etkilemiştir. Nyerere, sosyalizmin kırsal bölgelerde daha çok etkili olacağını düşünerek, köylülere daha çok önem vermeye çalışmıştır. Çünkü köylülerin birlikte çalışıp üretmesi, ülkenin hem ekonomisinin büyümesini hem de kalkınıp gelişmesini sağlayacaktı. Bu ilkeler doğrultusunda hareket eden Nyerere'nin ilk hedefi mevcut eğitim sistemini değiştirmektir. Nyerere Batı eğitim sisteminin, Afrikalıları değerlerinden uzaklaştırarak sömürgecilerin faaliyetlerine hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu yüzden oluşturulacak yeni sistemde geçmişteki Afrika değerlerine ve benlik saygısına, iş ve aile birliğine dayalı etkenlerin yeniden canlandırılmasına odaklanılması amaçlanmıştır (Nasongo ve Musungu, 2009: 111-116).

Bu bağlamda sömürgeciler tarafından küçümsenen geleneksel değerleri yeniden canlandıran Nyerere, insanların kendilerini Afrikalı olarak takdir etmesini ve bununla gurur duymasını arzu etmiştir. Batı eğitimini reddetmek ve onunla mücadele etmek için her şeyden önce, kendine güvenme eğitiminin olması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Kendine güvenme eğitimi (Kujitegeme), Nyerere'nin sık sık kullandığı ve bu yolla başarılı olacağı vurguladığı en önemli değerdir (Mkapa, 2008: 19-20). Bunu da ilk dönemler için başardığı söylenebilir. Batı eğitim sistemi Afrika'ya girmeden önce, yerli (milli) eğitimin temel amacı, ailenin, klanın ve daha büyük grupların kültürel mirasını korumak olmuştur. Bu anlamda toplumun her üyesi, çocukları eğitmek ve onları yetiştirmek amacıyla önemli roller üstlenmiştir. (Ibhawoh ve Dibua, 2003).

Nyerere, her fırsatta, halkı bilinçlendirmeyi onlara bir öğretmen olarak rehberlik etmeyi hedefleri arasına koymuştur. Bu anlamda sömürge eğitiminin, gençlerin kendi ülkelerine hizmet etmesi için tasarlanmadığını belirtmiştir. Aksine sömürge toplumunun değerlerini arzulamayı telkin ettiğini ve bireylerin sömürge devletine hizmet için yetiştirildiğini söylemiştir. Bundan hareketle sömürgecileri kendi ülkesinde istemediğini de ifade etmiştir. Bununla ilgili çalışma başlatıp, sömürge döneminde yüksek makamlarda bulunan İngiliz kamu görevlilerini görevden uzaklaştırmaya karar vermiştir. İlerleyen zamanlarda bu politikanın dezavantajları Tanzania için çok ağır olmuştur. Çünkü hükümet kademelerinde deneyimli olan İngilizlerin yerine, bilgisiz, deneyimsiz Tanzanyalıların önemli görevlere getirilmesi, ileriki aşamalarda Tanzania'nın bürokratik ve siyasi hayatında ciddi durgunluklara ve çöküşlere neden olmuştur. Nyerere'nin 1985 yılında iktidarı bırakmasının arka planında da bu uygulamaya yatmaktadır (Diana ve Ibanga, 2016: 110-111).

Aslında Nyerere'nin savunmuş olduğu bu fikirler sadece Tanzania için değil, aynı zamanda tüm Afrika devletleri için geçerliydi. 1963 yılında kurulan Afrika Birliği Teşkilatı'nın (2001 yılından bu yana "Afrika Birliği" olarak değişmiştir.) kurucularından biri olan Nyerere, Afrika devletlerinin bağımsızlığı için de mücadele etmiştir. 1970'lerde Rodezya (şimdiki ismi Zimbabve), Mozambik ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki sömürgeci yöneticilere karşı,

buradaki halka destek vermiştir. Bundan da öte, siyahların nerede yaşadıklarına bakılmaksızın, hepsinin birleşmesi gerektiğini vurgulayan Pan-Afrikanizm hareketiyle de yakından ilgilenmiştir. Ayrıca Nyerere, Afrika'nın en büyük, saygın siyasi liderlerinden ve sömürge sonrası düşünürlerden biri olarak da görülmüştür. Yeni fikirlere ve eleştirilere açık olmuştur. Nyerere'nin yetişkin öğrenimi ve kendi kendine yetme düşüncesi de, Afrika'nın birçok ülkesinde hala geçerliliğini korumakta ve eğitim sistemleri ile bağlantılı olarak devam etmektedir. Tanganika'da Nyerere'nin Tanganika Afrika Ulusal Birliği kısa sürede bu partinin iktidarıyla yarışabilecek başka bir parti çıkmayacak kadar geniş bir desteğe sahip olmuştur (Fouere, 2015: 35).

Nyerere'nin tek parti iktidarını oluşturmasını sağlayan ve bu iktidarın otoriterliğini pekiştiren en önemli etkenler Arusha Bildirisi ve Ujamaa (Cemaat-Aile) projesidir. Bu bağlamda Nyerere, kalkınma programlarını finanse etmek için dış yardıma veya yatırıma güvenmekten ziyade modernist sosyalist ilkeleri ve bir dizi geleneksel Afrika yaşam biçimleri ve değerleri birleştiren Ujamaa projesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ujamaa herkes için adalet ve eşitlik temelinde bir "ahlaki ekonomi" nin teşvik edilmesi, işgücünün, kolektifleştirilmesi gibi somut hükümet politikaları üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu proje üretim araçlarının, özel işletmelerin ve konutların kamulaştırılması ve özellikle sağlıkta ve eğitimde kamu hizmetlerinin sağlanmasını da kapsamaktadır. Ancak bu stratejinin uygulanması bürokrasi ve tek bir parti tarafından kontrol edilen güçlü bir devletin kurulmasına dayanmaktaydı. Böylelikle bu devlet inşa edilirken muhalefetin enerjisi "fakirlikle mücadele" şeklinde bu ekonomik gelişmeye yönlendirilebilecekti (Gilbert ve Reynolds, 2016: 565-566).

Ujamaa'nın resmîyet kaynağı ise 1967 yılında Tanzanya'nın Arusha şehrinde yapılan bir toplantı sonucu Arusha Bildirisi'dir. Bu bildiri ulus oluşturma politikalarını sosyal ve ekonomik kalkınma stratejisiyle birleştiren toplumsal bir projedir. Nyerere, iktidarının ilk yıllarında ekonomik kalkınma planını sosyalist temeller üzerine şekillendirmeye çalışmış ve bunu Arusha Bildirisi ile somutlaştırmıştır. Bu Bildiri, Tanzanya için yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Bildiri, şu başlıklarla gündeme gelmiş ve onaylanmıştır:

- 1) Sömürge zihniyetine dayalı kapitalist ekonomi sistemi ortadan kaldırılmalı,
- 2) Yabancı burjuvaziye son verilmeli,
- 3) Yerel burjuvazi sisteminin ortaya çıkması engellenmeli,
- 4) Ujamaa (Cemaat-Aile) köyleri oluşturulmalı,
- 5) Köy ekonomileri geliştirilmeli,
- 6) Bütün bankalar ve sigorta şirketleri devletleştirilmeli, gibi kararlara yer verilmiştir.

Ayrıca bu bildiri bağımsız milli bir ekonomi oluşturulurken en büyük engellerden biri olan yolsuzlukla mücadele konusuna da değinmiştir (Nyerere, 1977: 1-6).

Bildirinin ardından Hükümet, ülkede bazı özel işletmeleri ve kiralık konutları millileştirmiştir. Kırsal kesimde Kenya'da uygulanmakta olan özel toprak mülkiyeti ile Sovyet bloğunun devlet mülkiyetli büyük çiftlikleri arasında orta bir yol izlemeye çalışmıştır. Nyerere bir tür Afrikalılaştırılmış sosyalist köyler olan Ujamaa köylerinin oluşturulmasına nezaret etmiştir. Köylüler işbirliği içinde toprakta çalışacak ve küçük ölçekli imalatla uğraşacaklardı. Her köyde bir klinik, okul ve kooperatifi işletecek bir grup yönetici olacaktı. Ayrıca Tanzanya'nın hammadde kaynaklarının yerliler tarafından işletilmesi gerektiğini dile getiren Nyerere, herkese iş sağlanmaya ve herkese eşit davranmaya çalışmıştır. Nyerere dış yardım kabul etmeme ve kendi kendine yetebilme fikirlerini istikrarlı bir şekilde savunsa da Nyerere'nin vizyonundan etkilenen Avrupalı sosyalistler bu fikirlerin uygulanmasını desteklemek için Tanzanya'ya büyük paralar akıtmışlardır. Ancak bu para bu projelerin hayata geçirilmesinde kullanılmak yerine Tanzanya'daki yolsuzluk ağını besleyen en önemli kaynak haline gelmiştir (Gilbert ve Reynolds, 2016: 470).

Tüm çabalarına rağmen Nyerere'nin siyasi, ekonomi ve sosyal vizyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Siyasi olarak gittikçe otoriterleşen ve her türlü muhalefeti yasaklayan Hükümet,

projeleri zor yoluyla uygulamaya çalışmış ve başarısız olmuştur. Kırsal kesimde insanların zorla Ujamaa köylerine taşınması için yerlerinde edilmesi birçok bölgede isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bu köylerde yetersiz devlet desteği ve elverişsiz iklim koşulları (yağmursuzluk döneminin uzun sürmesi) gibi etkenlerden dolayı kollektif tarım üretimi gerçekleştirilememiş ve bu durum tarım üretiminden gelen kâr ile yapılacak klinik ve okul gibi sosyal hizmetlerin hayata geçirilememesine neden olmuştur. Köylülerin desteği ile inşa edilen çoğu okul ise en fazla liseye kadar eğitim vermekteydi (Saul, 2012: 119).

Tarımsal üretimdeki verimsizliğin yanı sıra devlet mülkiyetinde olan sanayi kuruluşları da çok sayıda çalışana sahip olmasına rağmen üretim konusunda oldukça yetersizlerdi. Ayrıca Nyerere'nin dava arkadaşlarından yolsuzluğa karışanların ortaya çıkması, ülkeyi yönetebilmek için deneyim sahibi olmayanların önemli görevlere getirilmesi, Nyerere'nin iktidarının ilk on yılından (1970) sonra şiddete dayalı söylemler ve faaliyetlerde bulunması tüm bu projelerin vurguladığı "ahlakilik" ilkesinin yıpranmasına neden olmuştur. Sadece iç politikadaki gelişmeler değil, dış politikada yaşanan bir takım problemler, çatışmalar Tanzanya'nın siyasi, ekonomik çöküşünün en önemli nedenleri arasındadır. 1977-78 yıllarında yaşanan Tanzanya-Uganda Savaşı'nın Tanzanya'ya büyük bir mali yükü olmuştur. Bütün bu sürecin ülkeyi ciddi bir ekonomik çöküşe sürüklemesinin ardından bütün sosyalist uygulamalardan vazgeçilmiştir. Afrika coğrafyasında eşine ender rastlanan bir şekilde Nyerere, başarısızlığını kabul etmiş ve 1985 seçimlerinde aday olmayarak, görevinden ayrıldığını ifade etmiştir (Mkapa, 2008: 48-50).

SONUÇ

Sömürgeciliğin başlatılmasına karşı mücadele veren Afrika halkları, tek bir çatı altında birleşmeye başladılar. Parti oluşumları başta olmak üzere, dernekler, vakıflar ve kolektifler aracılığıyla birleşmeye çalıştılar. Afrika'nın bugün bağımsız olan birçok bölgesinde siyasi partiler çok tehlikeli bir şekilde abartılmıştır. Bir parti üyesinin karşısında halk genel olarak sessiz kalmayı tercih etmektedir. Parti liderine ve hükümetine övgüler düzer. Ama sokakta, köyden uzakta, kahvede ya da nehir kıyısında halkın hayal kırıklığı, umutsuzluğu ama aynı zamanda birikmiş öfkesi açıkça duyulabilir. Parti, halkın hoşnutsuzluğunu ifade etmesine izin vermek yerine, halkla liderlik arasında özgür düşünce alışverişini temel görevi olarak görmek yerine, araya yasaklar ile bir duvar örmektedir. Parti liderleri, polis komiseri gibi davranarak halka sürekli sessiz olmaları gereğini hatırlatır. Halkın hizmetinde olduğunu, halkın mutluluğu için çalıştığını iddia eden bu partiler, aslında sömürgeci devletlerin zihinsel ardılları olarak işlev görmektedirler.

Frantz Fanon'a ait olan yukarıdaki paragraf Afrika devletlerinin siyasi portresini tüm hatları ile açıklamaktadır. Afrika'daki siyasi partilere ait bu durum değerlendirmesi Tanzanya için de geçerlidir. Nyerere çok partili sistemi en iyi ihtimalle boşa zaman ve kaynak harcaması ve en kötü ihtimalle yeni inşa edilmekte olan ulusun birlik ve beraberliğine en büyük tehdit olarak görmekteydi. Bu durum Tanzanya'da tek parti iktidarını pekiştirirken demokrasinin önünde de en büyük engeldi. Ancak Tanzanya'nın günümüzde tam anlamıyla demokratik olmasa da hem istikrarlı hem de barışçıl nadir bir Afrika ulus devleti olmasında şüphesiz Nyerere'nin büyük payı vardır. Ujamaa politikası belirli iç ve dış sebeplerden dolayı işe yaramasa da Nyerere'nin bıraktığı siyasi ve sosyal miras, iç çatışmalarla gündeme gelen diğer Afrika devletlerine göre daha az çatışmalarla gündem oldu.

Afrika geleneksel değerlerinin, kültürünün ve Batı sanayi teknolojisinin bir sentezini kullanan Nyerere'nin Afrika sosyalizmi, Tanzanya'da ciddi yoksulluk, bağımlılık, eşitsizlik, parçalanma ve ezilmeye yönelik yenilikçi ve pratik bir projeydi. Bu örnekte Nyerere, modernlik ile geleneksel Afrika değerleri arasında bir çelişki olmadığını da göstermeye çalıştı. Ülke içindeki çelişkiler ve dıştan gelen ekonomik baskı, Nyerere'nin sosyalist deneyinin çökmesine neden olsa da, kapitalist toplumlarda sosyalizmi inşa etme olanakları hakkında önemli bir örnek

haline geldi. Buna ek olarak, Nyerere yalnızca Pan-Afrikancılığa değinmekle kalmadı, aynı zamanda Güney Afrika'nın kurtuluşu ve Afrika Birliği'nin oluşumuna da sonuna kadar destek olmuştur. Afrika'nın kurtuluşu ve Afrika'nın birliği için Nyerere çok çaba harcarsa da, Tanzania'da bu birliği tam anlamıyla sağlayamadığı söylenebilir. Ancak diğer ülkeler gibi iç çatışmalar alevlenmesin diye, 1962'de devlet başkanı olduğu ülkesinin yönetiminde 1985'te kendi isteğiyle siyasetten çekilmiştir. Bu da Afrika'da bir ilki oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*, (çev.) Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.
- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Burbank, J., Cooper F. (2011). *İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik*, (çev.) Ahmet aybars Çağlayan, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Chacha, D. M. (2003). "Julius Nyerere: The Intellectual Pan-Africanist and the Question of African Unity", *CODESRIA'S 30TH Anniversary Conference*, Dakar, Senegal, 08-11 December.<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.9123&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 11.05.2020).
- Chomsky, N. (2001). *Sömürgecilikten Küreselleşmeye*, (çev.) Mustafa Erdem Sakıncı, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Crowe, S. E., (1942). *The Berlin West African Conference 1884-1885*, London: Longman Press.
- Daban, C. (2017). *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*, İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Davidson, B. (1965). *Afrika'da Milli Kurtuluş ve Sosyalizm Hareketleri*, (çev.) Atilla Tokatlı, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Devisse J., Labib S. (1984). "Africa in inter-continental relations", (ed.) D . T . Niane, *General History of Africa IV: Africa from the Twelfth to the Sixteenth Century*, Paris: UNESCO Publishing.
- Diana, F., Ibanga A. (2016). "Julius Nyerere's Philosophy of Education: Implication for Nigeria's Educational System Reforms", *Africology: The Journal of Pan African Studies*, vol. 9, No. 3, June 2016. <http://www.jpanafrican.org/docs/vol9no3/9.3-10-Francis.pdf> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- Ferro, M. (2011). *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlığa, 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, (çev.) Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi.
- Fouere M. A. (2015). "Julius Nyerere, Ujamaa and Political Morality in Contemporary Tanzania", (Ed. Marie-Aude Fouere), *Remembering Nyerere in Tanzania: History, Memory, Legacy*, Tanzania: Mkuki na Nyota Publisher.
- Gilbert, E., Reynolds J. T. (2016). *Dünya Tarihinde Afrika: Tarihöncesinden Günümüze*, (çev.) Ahmet Demirkaya, İstanbul: Küre Yayınları.
- Hazar, N. (2009). *Uluslararası Politika ve Uygarlıklar*, Ankara: USAK yayınları.
- Ibhawoh, B., Dibia J. I. (2003). "Deconstructing Ujamaa: The Legacy of Julius Nyerere in the Quest for Social and Economic Development in Africa", *African Association of Political Science*, Vol. 8, No. 1, 2003. <http://pdfproc.lib.msu.edu/?file=/DMC/African%20Journals/pdfs/political%20science/volume8n1/ajps008001004.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Ismail, H. (1999). Nyerere: A Tribute To A Statesman, *Review Of African Political Economy*, 26:82.
- Kavas, A. (2010). "Tanzanya: Tarih ve Ülkede İslamiyet", *Türk Diyanet Vakfı: İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39.

- Kassam, Y. (1994). "Julius Kambarage Nyerere", <http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/nyerere.pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- K1-Zerbo J. (1981). "General Introduction", *General History of Africa I: Methodology and African Prehistory*, (ed.) J. Ki-Zerbo, Paris: UNESCO Publishing.
- Letacounoux, F. G. (2017). *Afrika'nın Kavşağı: Tanzania, Zanzibar*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi*, (çev.) Halim İnal, İstanbul: E Yayınları.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm*, (çev.) Erdoğan Usta, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Memmi, A. (2014). *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*, (çev.) Şen Süer, İstanbul: Versus Kitap.
- Mkapa, B. W. (2008). "Leadership for Growth, Development, and Poverty Reduction: An African Viewpoint and Experience", https://pdfs.semanticscholar.org/5a30/c3ae3b52b55717de9b1ca47d7ba3969a8708.pdf?_ga=2.263969420.1899842867.1596398448-1912114740.1572885691 (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Molony, T. (2015). "Julius Kambarage Nyerere: His Formative Years", (Ed. Marie-Aude Fouere), *Remembering Nyerere in Tanzania: History, Memory, Legacy*, Dar es Salam: Mkuki na Nyota Publisher.
- Nasongo, J. W., Musungu, L. L. (2009). "The Implications of Nyerere's Theory of Education to Contemporary Education in Kenya", *Educational Research and Review* Vol. 4, No. 4, s. 111-116, April 2009. http://www.academicjournals.org/article/article1379602647_Nasongo%20and%20Musungu.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Nyerere, J. K. (1973). "Ujamaa-The Basis of African Socialism", *Ujamaa – Essays on Socialism*, USA: Oxford University Press.
- Nyerere, J. K. (1977). *The Arusha Declaration Ten Years After*, Dar Es Salaam: Government Printer.
- Ongur, H. Ö., Yavçan, B. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (ed.) Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Otunnu, O. (2014). "Mwalimu Julius Kambarage Nyerere's Philosophy, Contribution, And Legacies", *African Identities*, Vol. 13, No. 1, 18–33.
- Roberts, J.M. (2014). *Kısa Dünya Tarihi*, (çev.) Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Rodney, W. (2013). *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı*, (çev.) Hülya Osmanağaoğlu, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Rostow, W.W. (1960). *The Stage Of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Saul, J. S. (2012), Tanzania Fifty Years On (1961–2011): Rethinking Ujamaa, Nyerere And Socialism In Africa, *Review Of African Political Economy*, Vol. 39, No. 131.
- Tuncalı, E. (1966). *Uyanan Afrika: Kara İhtilal*, İstanbul: Akşam Kitap Kulübü Serisi Yayınları.
- Yeni Şafak, *Almanya Ve İngiltere'nin Tarihinde Kirli Bir Leke:Bagamoyo*, 11 Mayıs 2017, <https://www.yenisafak.com/dunya/almanya-ve-ingilterenin-kirli-tarihinde-bir-leke-bagamoyo-2656222>. (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

Merkez-Çevre Ayrımından Beyaz-Zenci Türk Ayrımına Türk Siyasal Hayatında Sosyal Bölünme*

Erhan KORKIN**

Özet

Türkiye’de 1990 sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak siyasal ve toplumsal alanda merkez-çevre geriliminin arttığı sahneler ortaya çıkmıştır. Hızlı kentleşme ile birlikte kentlere doğru kırsal göçler artış göstermiştir. Bu durum aynı zaman kırsal kültürel kodların da kentlere taşınması demektir. Bu dönemlerde özellikle medyatik figürler üzerinden Türkçeye “Beyaz Türkler” denen bir kavramsallaştırma kazandırılmıştır. Bu kavram siyasal alan tartışmalarına kendi zıddını da dahil ederek girmiştir. 2018 cumhurbaşkanlığı seçiminde “Beyaz-Zenci Türk” ayrımının iki aday tarafından seçmen davranışını etkilemek amacıyla “merkez-çevre” dikotomisi içerisinde kullanılması, mevcut ayrımın elit, entellektüel, zengin ve üst sınıf gibi kültürel, ekonomik kodlarla başlayıp, siyasal alandaki merkez-çevre ikiliği çerçevesine oturtulması bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu çalışmanın amacı, Şerif Mardin tarafından Türk siyasal hayatını tanımlamada kullanılan “Merkez-Çevre” tezinin varlığını biçim değiştirerek (Beyaz-zenci Türk) devam ettirdiğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Şerif Mardin, Merkez-Çevre, Beyaz-Zenci Türkler

Social Division In Turkish Political Life From Centre-Periphery Distinction To White-Black Turks Difference

Abstract

Abstract

Depending on developments in Turkey after 1990 scenes of center-periphery tensions increased in the political and social fields it has emerged. Rural migrations to cities have increased with rapid urbanization. This also means that rural cultural codes are moved to the cities. During these periods, a conceptualization called “White Turks” was introduced to Turkish, especially over media figures. This concept has entered the political field discussions by including its own opposite. The use of the "White-Black Turks" distinction in the 2018 presidential election to influence voter behavior by the two candidates in the "center-periphery" dichotomy, starting with the existing distinction with cultural, economic codes such as elite, intellectual, rich and upper class. The aim of this study is to reveal that the “Center-Periphery” thesis used by Ş.Mardin to define Turkish political life continues by changing its form (White-Black Turks).

Keywords

Şerif Mardin, Centre-Periphery, White-Black Turks

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Erhan KORKIN (Öğretmen (MEB)-Doktora Öğrencisi), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE SBKY Burdur, ekorkin09@gmail.com, ORCID: 000-0002-1238-1299

Atıf yapmak için / To cite this article: Korkın, E. (2020). Merkez-Çevre Ayrımından Beyaz-Zenci Türk Ayrımına Türk Siyasal Hayatında Sosyal Bölünme. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5(2) : 250-265.

GİRİŞ

Merkez-çevre yaklaşımı Türk siyasal hayatını analiz etmede yoğunlukla kullanılan bir şablondur. Şerif Mardin tarafından ortaya konulan bu yaklaşım, hem Osmanlı hem Cumhuriyet döneminde meydana gelen dönüşümler sonucu oluşan siyasal yapıyı çözümlenmede kullanılan önemli bir araçtır. Merkez ve çevre ayrımıyla, merkezi temsil eden vergi vermeyen, ayrıcalıklı yönetici sınıf ile bu sınıfın değerlerinin oluşturduğu çemberin dışında kalan, kendi değer ve simgeleriyle merkezle gerilimli ilişkiler içerisinde olan çevre kastedilmektedir. Merkez ve çevrenin karşılaşma alanlarında, bütünleşmeden ziyade ayrışmalar meydana gelmiştir. Çünkü merkezin kendi değer ve simgelerini çevreye karşı bir üstünlük, ayrıcalık ve baskı aracı olarak kullanması sonucu karşı karşıya gelişler gerilimli olmuştur. Merkez ve çevrenin gerilimleri, klasik Osmanlı döneminden 1950 Demokrat Parti (DP) iktidarına kadar merkez lehine sonuçlanmıştır.

1950’de DP iktidarı ile başlayan dönem, merkez-çevre ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşmuş; ilk kez çevre devlet iktidarını kazanarak merkeze taşınmıştır. Çevrenin DP ile merkeze taşınması 1950’den günümüze, merkezin tepkileriyle kesintiye uğrasa da, süreklilik sağlamıştır. 1990’lı yıllarda Özal iktidarıyla siyasal ve ekonomik alanda daha görünür hale gelen çevreye karşı özellikle medya üzerinden “Beyaz Türkler” kavramı ortaya atılmıştır. Etnik veya tensel bir sınıflandırma içermeyen bu kavramsallaştırma, çevrenin her alanda etkin bir konuma gelmesinden rahatsız olan, kendini Türkiye’nin merkezinde gören dar, elitist bir grubun medya üzerinden gerçekleştirdiği dışlayıcı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 28 Şubat Darbesi (1997) öncesi ortaya çıkan Beyaz Türkler metaforu 28 Şubat’tan sonra siyasal arenada kendi zıddı olan “Zenci Türkler” kavramsallaştırması ile karşı karşıya gelmiştir. Böylece “Beyaz-Zenci Türk” metaforu içeriğindeki Beyaz Türklerden kasıt, DP’den günümüze kadar gelen baskıcı geleneksel merkez ve saraylılık olarak dar bir seçkin sınıf; Zenci Türklerden kasıt ise geleneksel merkezin baskısının karşısında ezilmiş olan geniş çevre ve garibanlık anlamlarında kullanılarak Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisi içerisinde kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Şerif Mardin’in Türk siyasal hayatını tanımlamak amacıyla kullandığı “merkez-çevre” tezinin, günümüzde “beyaz-zenci Türk” ikiliği olarak varlığını devam ettirdiğini ve güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışmamızın kapsamı dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesine dahil olan merkez-çevre literatürü sosyal bölünme yaklaşımı içerisinde analiz edilmiştir. İkinci bölümde Türk siyasal hayatı, Şerif Mardin’in merkez-çevre tezi çerçevesinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde Beyaz-Zenci Türk kavramsallaştırmasının ortaya çıkışı, gelişimi ve Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisi çerçevesi içerisinde girmesi aşamaları medya alıntıları yoluyla detaylı olarak analize tabi tutulmuştur.

Bu çalışmada metodolojik olarak, merkez-çevre tezleri ile Şerif Mardin’in Merkez-çevre dikotomisi ve Türk siyasal hayatına yansımaları bölümlerinde literatür taraması yöntemi, “Beyaz-Zenci Türk” kavramlarının ortaya çıkışı ve gelişimi bölümünün ağırlıklı olarak medya söylemlerinden oluşması nedeniyle eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin en büyük engeli, yöntemin kendisinin de söylem analizine tabi tutulabilmesidir. Bu eksikliği gidermek ve objektifliği arttırmak amacıyla söylemler tarihsel arka plan bilgileriyle bağlamına oturtulmaya çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık kapsamında, makalenin kavramsal çerçevesi içerisinde dahil olan sosyal bölünme yaklaşımı içerisindeki merkez-çevre tezleri ele alınmıştır. Bu çerçevede ekonomik anlamda merkez-çevre yaklaşımı ile Edward Shils ve Şerif Mardin’in merkez-çevre tezlerinin içerikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Sosyal Bölünme

Sosyal bölünme, toplumların içerisinde yapısal olarak meydana gelen sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel bölünmelere vurgu yapan sosyolojik bir terimdir. Toplumsal tabakalaşmaya yol açan boyutlara, geçmişten günümüze doğru Lijphart taksonomisi üzerinden bakıldığında; sosyo-ekonomik boyut, dinsel boyut, kültürel-etnik boyut, kentsel-kırsal boyut, rejim desteği boyutu, dış politika boyutu ve post-materyalist tartışmalar boyutu olmak üzere yedi bölünme boyutu belirlenmiştir (Lijphart,2006:84). Bu ayrımlara dayanan toplumsal tabakaların karşı karşıya gelişlerinde yaşanan çatışmalar veya gerilimler modern siyasi partilerin oluşumuna temel dayanak oluşturmuştur. Buradan hareketle sosyal bölünme modeli aynı zamanda toplumların siyasal alanını açıklamada temel bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece sosyal bölünmenin siyasal alanda önemli bir konuma yükselmesi merkez-çevre tezlerinin ortaya çıkışını sağlamıştır.

Türkiye’de sosyal bölünmenin yüzeye çıktığı zamanı belirlemek amacıyla Osmanlı modernleşme dönemlerine kadar geri gidilmesinde yarar bulunmaktadır. Çünkü kabaca 18. yüzyıl ile birlikte, devleti içine düşmüş olduğu kötü durumdan kurtarmak amacıyla, batılılaşma çabaları ve sonraki yüzyılda Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi siyasal fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Hepsi aynı amaca hizmet eden bu fikir akımlarının devletin kurtarılmasına yönelik verdiği tepkilerde yaşanan ayrımlar ilk yatay bölünmeleri ortaya çıkarmıştır. Türk siyasal tarihinin sosyal bölünme yaklaşımıyla ele alınmasında Şerif Mardin’in dikey bir bölünme olarak ele aldığı merkez ve çevre yaklaşımı göze çarpmaktadır. Bu yaklaşım sosyolojik bir temele sahiptir. Bu dikey bölünme, Osmanlı’dan günümüze Türk siyasal hayatını açıklamada yaygın olarak kullanılmıştır. Burada merkez olarak tabir edilen kavramdan kasıt; yönetenlerin oluşturduğu elitiz tabakayı ve bu kesimin değerlerini; çevre ise, yönetilen tabakayı ve onun değerlerini temsil etmektedir.

Sosyal bölünmeye vurgu yapan diğer çalışmalara bakıldığında özellikle seçmen davranışını belirlemede yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Abadan ve Yücekök’ün (1966), farklı gelir grubundaki kişileri baz alarak yaptıkları araştırmalar sonucunda, bazı gelir grubundaki kişilerin belirli bir siyasi partiye yönelik oy verme davranışı gösterdiğini; Sencer (1974) ise, oy verme hususunda sürekli olarak karsızlık yaşayan ve oy konusunda bir fikri olmayan seçmenleri düşük sosyo-ekonomik grupta, oy verme konusunda bir fikre sahip olup fakat oy vermede çekimser kalanları yüksek sosyo-ekonomik grupta yer aldıklarını tespit etmiştir (Sencer, 1974:278). Kırsal-kentsel ayrımı yapan Baykal (1970), kırsal ve kentsel bölünme yaklaşımıyla seçmen davranışlarını analiz ederek kırsal alanlardaki seçime katılım oranlarındaki yüksekliği dönemin köy nüfusunun fazlalığına bağlamıştır. Özbudun (1975) ise gelişmiş-az gelişmiş ayrımı ile seçmen davranışını açıklamaya çalışarak, az gelişmiş yerlerde bağımlı iradenin, gelişmiş yerlerde özgür iradenin var olduğunu belirtmiştir. Diğer bir örnek ise, 1995 ve 1999 Isparta seçimlerini soyo-ekonomik bölünme boyutu üzerinden ele alan Şaban Sitembölükbaşı (2001), seçmenler siyasal hareketlerine yöne veren sosyal ve ekonomik faktörler üzerinden analiz yapmıştır.

Merkez - Çevre Tezleri

Bu bölümde literatürde yer alan merkez-çevre tezlerinin içeriği incelenecektir. Bu amaçla öncelikle kavramın kullanıldığı ekonomik, kültürel ve siyasal içeriğe göre sınıflandırılması yapılmıştır. Bu sınıflandırmada; ekonomik anlamda merkez-çevre, kültürel anlamda merkez-çevre (E.Shils) ve hem kültürel hem de siyasal anlamda merkez-çevre (Ş.Mardin) tezleri incelenmiştir.

Ekonomik Merkez-Çevre Tezi

Bu modele göre, toplumsal değişim dinamizminin ivmesini belirleyen en temel gösterge ekonomidir. Model doğal olarak kapitalist ekonomik sistemi en iyi yaşayanları merkeze koyarak, bu süreci yaşayanlarla, sistemin dışında kalan çevreler arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgular. Yani

mekana dayalı bu yaklaşıma göre, karşılıklı ilişkinin bir tarafında, imkan ve olanak bakımından daha ileri düzeyde olan ve merkezi temsil eden “metropol” varken, diğer tarafta çevreyi temsil eden az gelişmiş ve gelişmekte olan yerler vardır (Marshall, 2003: 489).

Vergin’ in Wallerstein’in teorisinden hareketle açıkladığı bu modele göre, kapitalist Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri merkezi temsil etmekte; bu kapitalist merkezin etkisinde ve baskısında olan ülkeler ise yarı çevre ve çevre ülkelerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle aslında kapitalist merkezin çevre ve yarı çevre üzerinde kurduğu baskılı sistemin aynı zamanda bu ülkelerin gelişmesinin önünde bir engel teşkil ettiğini, “aktif geriletme” mantığına dayandığını, belirtmektedir (Vergin, 2004: 174).

Bu teori aynı zamanda modernleşmenin merkezine Kuzey ve Batı Avrupa kapitalist ekonomilerini koyarak, modernleşmenin bu ülkelerden çevreye yani az gelişmiş ekonomilere doğru yayılım göstereceğini ve bütün toplumları etkileyeceğini belirtmektedir. Ayrıca uluslararası düzeyde olduğu kadar ulusal düzeyde de ekonomik temelli merkez-çevre ayrımı yapılabilmektedir. Örneğin Çolak’a göre Türkiye’de, Ankara’nın başkent olarak merkezi yönden idari bir öneme sahip olmasına rağmen ekonomik göstergeye dayalı olarak finans faaliyetlerinin İstanbul merkezli olması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Çolak, 2009: 9).

Edward Shils’in Merkez-Çevre Tezi

Amerikalı sosyolog Shils’e göre her toplumun bir merkezi vardır. Ancak bu merkez coğrafi merkezden ziyade toplumların bir araya gelmesini, birlikte hareket etmesini sağlayan genetik bir kod olarak tanımlanmaktadır. Yani hem kültürel hem de kurumsal boyutta oluşan merkez, bir yandan kendi değer ve inançlarını toplumsal alanı yönlendirme kullanırken, diğer yandan bu değer ve inançlarına göre kurumlar oluştururlar. Gönenç’e göre, merkezin bu kültürel sembol ve değerleri aslında toplumu yöneten kültürel düzenin merkezidir (Gönenç, 2006: 130).

Bu değer sistemini merkezi yapan, toplumun kutsal farz ettiği ile buna bağlı olarak onla kurulan özel ilişkiden dolayı merkezdir (Shils, 2002: 86). Merkezin bu değerler aracılığıyla toplumun yöneten kesimine dönüşeceği öngörülmektedir. Shils, merkez-çevre ayrımı tezinde, sosyolojik açıdan toplumun değerlerindeki ve kültürel alandaki farklılaşmaları anlatmakta ve bu noktalara vurgu yapmaktadır.

Merkez çevre arasındaki mesafe, merkezin değerlerinin halkla oluşan ilişkisiyle belirlenebilmektedir. Yani halkın merkezin değerleriyle bütünleşmesi veya merkezin kendi değerlerini çevreye doğru aktarabilecek, yayabilecek mekanizmalara sahip olması ile alakalıdır. Modern öncesi toplumlardan günümüze doğru bakıldığında merkezi değerlerin halka doğru yayılımının arttığını ve bununla birlikte merkez-çevre değerleri arasındaki mesafenin daraldığını söyleyebiliriz. Buradan yola çıkarak Shils, merkez-çevre arasındaki mesafenin daralmasında, çevrenin bu merkezi değerler yayılımını kabullenışı yani bu değerler sistemini kendi değerleri gibi benimsemesinin etkisine vurgu yaparak; bu daralmanın merkez ve çevre sistemlerinin bütünleşmesine yol açtığını belirtmektedir (Shils, 2002: 95).

Modernizmle birlikte ekonomik gelişim, siyasal haklardaki artış, sanayi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler gibi dönüşümler merkez ve çevre değerleri arasındaki açıklığın kapanmasına, merkezin değerlerinin çevre tarafından benimsenmesine ve kabulüne zemin hazırlamıştır. Gönenç’e göre bu daralmaya yol açan merkez-çevre arasındaki temas artışına, ekonomik sistemlerin gelişimi, kentleşmedeki artış, eğitim olanaklarının artışı, oy kullanma hakkının genelleşmesi, iletişim teknolojisindeki hızlı dönüşümler gibi etkenler etki etmiştir (Gönenç, 2006: 130). Shils’in anlatımıyla; iletişim teknolojisindeki yeniliklerle birlikte bireysel özgürlük alanındaki genişlemeler merkez-çevre arasındaki mesafeyi daraltarak; merkezin ve çevrenin birbirlerine karşı sınırlarının daha muğlak bir hale gelmesine neden olmuştur (Shils, 2002: 96).

Şerif Mardin'in Merkez- Çevre Tezi

Şerif Mardin'in merkez-çevre yaklaşımının Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'si olarak 2 başlıkta incelenmesi zarureti vardır. Çünkü merkez ve çevre kavramının içeriğinde ve merkezi değerlerin toplumsal alanla münasebetinde zamanla değişiklikler meydana gelmesi, Shils'in belirttiği üzere, toplumların siyasal gereksinimlerinin farklı düzeylerde gelişebileceği ve bu durumda toplumların siyasal ihtiyaç düzeyinde eşit olamayacakları ortaya çıkmaktadır (Shils, 2002: 96). Mardin de bu kültürel bölünme şemasına uygun olarak kendi merkez-çevre dikotomisinin çerçevesini oluşturmuştur. Fakat Keyman, Mardin'in, kendisine has bir yaklaşımla yönetim olgusunu tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirdiğini öne sürmektedir (Keyman, 2009: 51). Böylece Mardin'in merkez-çevre ikiliği, Türk siyasal hayatındaki dönüşümleri de içerisine aldığı için Shils'in merkez-çevre ikiliği gibi tek biçimli yapıdan ziyade daha kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Mardin, toplumsal dönüşümlerdeki farklılıklara dikkat çekerek, her toplumun, içeriği farklı şekillerde olsa da bir merkezin olduğunu açıklamaktadır (Mardin, 2006: 35). Böylece Mardin'in merkez çevre yaklaşımı, Türk modernleşmesi ile Batı modernleşme süreci arasındaki farklılıklara vurgu yaparak, Türk modernleşmesinin daha iyi anlaşılacağı üzerine kurgulanmıştır. Yani Batı ülkelerinde yaşanan merkez-çevre gerilimini yaratan dinamiklerin Türk modernleşme sürecinde yaşanmaması veya daha yalın düzeyde kalması merkez-çevre ayrışmasının yönünde sapsmalarına neden olmuştur.

Osmanlı dönemine baktığımızda Mardin, Shils'in "Her toplumun bir merkezi vardır" yaklaşımındaki merkez anlayışını "devleti bir arada tutan öz" çerçevesi üzerine oturttuğu görülmektedir. Merkezden kasıt, devleti yöneten, vergi ödemeyen ayrıcalıklı sınıf ve bu sınıfa ait değer ve semboller; çevre ise, devleti yöneten "öz" ün yani merkezin dışında kalan geniş toplumsal alan bu alanın değer ve sembolleridir.

Mardin, bu dönemde yaşanan merkez-çevre geriliminin temel boyutunu, merkez olarak tasvir ettiği çerçevenin içerisine toplumun yani çevrenin kolayca girememesi olarak görmektedir. Çünkü Mardin'e göre, İmparatorluğun oluşum aşamasında Osmanlı toplumunda çok parçalı ve farklı sosyal yapıların varlığını devam ettirmesi bu durumun yaşanmasına neden olmuştur. Böylece bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl başarısını, bürokrasiden ziyade merkeze sıkı sıkıya bağlı bir ordu kurmakta göstermesine ve Osmanlı toplumunun parçalı yapısının bu merkezi yapıya kolayca oturmamasına neden olmuştur (Mardin, 2006:38- 39). Örneğin Osmanlı'nın kuruluş yıllarında uçlarda gaza faaliyetleri icra eden çevrenin temsilcisi olan Anadolu göçebeleri merkezin ganimet paylaşımında yer alırken, zamanla devletin büyümesi ve kurumsallaşması ile paylaşım sisteminin dışında tutulması bir gerilim alanı oluşturmuştur.

İkinci gerilim, merkezin taşraya olan bakışından kaynaklanmaktadır. Mardin'e göre, taşranın, taht mücadeleleri içerisinde bulunanlarca kolayca kullanılabilmesi ve isyanların çıkış noktası olması nedeniyle merkezin her zaman kendisine kuşkuyla bakmasına yol açmıştır (Mardin, 2006:39- 40). Merkezin imparatorluğun genişlemesiyle çevreye yönelik daha gevşek ilişkiler kurmak zorunda kalması çevrenin tehlikeli olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Üçüncü gerilim alanı ise merkezi değerler ve semboller zırhı içerisinde yer alan resmi görevliler (merkez bürokrasisi-patrimonyal) çevrenin sembol ve değerlerinin çatışmasıdır. Burada resmi görevliler merkezi temsil ederken halk ise çevreyi temsil etmektedir. Mardin'in tarifiyle bu gerilim, Sultan ve etrafındaki devlet görevlilerinin, Anadolu'nun çok parçalı sosyal yapısı ile karşı karşıya gelişlerinde yaşanan gerilimdir (Mardin, 2006: 41). Kul sistemiyle padişaha bağlı resmi görevliler sınıfına dahil olmayan özellikle Müslüman halk, resmi görevlilerin siyasal, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklarına karşı tepki geliştirmiştir. Sonuç olarak, merkezin değerlerini temsil eden resmi görevliler çevredeki Anadolu halkının değerleri arasında keskin bir bölünme ortaya çıkmıştır (Mardin, 2006: 42). Bu durum merkez ile çevrenin karşı karşıya geldiği bir gerilim alanı oluşturmuştur.

Dördüncü gerilim alanı ise devletin merkezi bürokratik çekirdeğini oluşturanların çevreye yönelik faaliyetleridir. Çünkü bu bürokratik sınıf, liyakatle iş başına gelmiş, devlete uzunca süreler hizmet etmiş ve bu nedenle ayrıcalıklı konuma gelerek bu konumunu miras yoluyla devam ettirmiş bir sınıftır. Merkezi bürokratik sınıf ayrıca gerek statü, gerek eğitim gerekse de dilsel olarak farklı bir kültürel ve simgesel yapı oluşturarak bunu çevreye karşı bir üstünlük aracı haline dönüştürmesi, gerilimi derinleştirmiştir. Çünkü merkezin oluşturduğu bu kültürel ve simgesel değerlere çevrenin ulaşabilmesi için gerekli mekanizmalar bulunmamaktadır. Bu durum Mardin'e göre, merkezde bulunan yöneticilerin aldıkları eğitimin çevreden farklı olması ve bu Arapça, Farsça ağırlıklı eğitimlerini resmi resmî kültürle kaynaştırmışlarından kaynaklanmış; bunun sonucunda da çevre, kendi geleneksel eğitim olanaklarıyla, karşı bir ikincil kültür geliştirmiştir (Mardin, 2006: 44-45). Bu durum bölünmeyi ve gerilimi derinleştirmiş ve çevrenin merkeze karşı kendi kültürünü (taşra kültürü) oluşturmasına neden olmuştur.

Mardin, Cumhuriyet Türkiye'sinde merkezi Kemalizm olarak değerlendirerek; Kemalizm'i; Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, merkezin temel elemanları olan padişah ve ulemanın tasfiyesi ve eski merkezi değerlere bağlı Osmanlı bürokrasinin etkisizleştirilmesi sonucu Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliği ve karizmasının etkisiyle ve bir dizi modernist prensibi içinde barındıran esnek ilkeler bütünü (Mardin, 2006) olarak tanımlamaktadır.

Mardin, Cumhuriyet Türkiye'sinde çevreyi, Milli Mücadele Dönemini yürüten Büyük Millet Meclisi'nde (1920-1922) kendilerini 2. grup olarak adlandıran ve Mustafa Kemal'in grubuna muhalefet eden grupla başlatır. Bu "İkinci Grup", eski veya pasif konuma getirilmiş memurların önderliğinde ve genellikle dağıntık bir eşraf grubundan oluşmaktadır. İkinci grup, Kemalistlerin, plebisitçi demokrasi ve devletin "aradaki" grupları -özerk yapılar- ortadan kaldırması gerektiği düşüncesinin aksine, merkeziyetçilikten kurtulmayı ve ekonomik liberalizmi savunmaktadır. Büyük Millet Meclisinde "İkinci Grup" Kemalistlerin iktidarını güçlendirmesinden sonra merkezden uzaklaştırılmıştır (Mardin, 2006:60).

METODOLOJİ

Bu çalışmada metodolojik olarak, merkez-çevre tezleri ile Şerif Mardin'in Merkez-çevre dikotomisi ve Türk siyasal hayatına yansımaları bölümlerinde literatür taraması yöntemi, "Beyaz-Zenci Türk" kavramlarının ortaya çıkışı ve gelişimi bölümünün ağırlıklı olarak medya söylemlerinden oluşması nedeniyle eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Merkez-çevre yaklaşımı Türk siyasal hayatını analiz etmede yoğunlukla kullanılan bir şablondur. Şerif Mardin tarafından ortaya konulan yaklaşım, hem Osmanlı hem Cumhuriyet döneminde meydana gelen dönüşümler sonucu oluşan siyasal yapıyı çözümlemede kullanılan önemli bir araçtır. Bu çalışmanın amacı, Şerif Mardin tarafından Türk siyasal hayatını tanımlamada kullanılan "Merkez-Çevre" tezinin varlığını biçim değiştirerek, "Beyaz-Zenci Türk" ikiliği olarak devam ettirdiğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada metodolojik olarak nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde, Merkez-çevre tezleri ile Şerif Mardin'in Merkez-Çevre dikotomisi ve Türk siyasal hayatına yansımaları bölümlerinde literatür taraması, "Beyaz-Zenci Türk" kavramlarının ortaya çıkışı ve gelişimi bölümünün ağırlıklı olarak medya söylemlerinden oluşması nedeniyle eleştirel söylem analizi teknikleri kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizi, metinlerde kurulan anlamların hangi kategorileri ürettiğini, neye yaradığını çözümlemeye çalışan ve bunu sağlamak için, metinler arasında kurulan anlamlar dünyasının

kurduğu söylem, bu söylemin ilişkiye girdiği ideoloji ve çatıştığı diğer söylemleri araştıran ve ortaya çıkardığı sonuçları, iktidar/dil/ideoloji ilişkilerini araştırma birimi üzerinde incelemek için kullanılan etkili ve uygun bir teknik olarak görülmektedir (Akgün,2015:31). Bu yöntemin en büyük zayıflığı, yöntemin kendisinin de söylem analizine tabi tutulabilmesidir. Bu durum tarafsızlık boyutunda bir eleştiriye maruz kalabilir. Bu eksikliği gidermek ve objektifliği sağlamak amacıyla medyadan alıntılanan söylemler tarihsel, toplumsal arka plan bilgileriyle bağlamına oturtulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Evreni

Araştırmada Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan, Erkan Mumcu, Muharrem İnce, Recai Kutan gibi siyasi liderlerin söylemleri incelenmiştir. Bu liderlerin örneklem olarak seçilmelerinin nedeni, beyaz-zenci Türk kavramsallaştırmalarını siyasal arenada kullanmaları ve aynı zamanda bu kavramsallaştırma içerisinde değerlendirilmeleridir. Bu gerekçeden hareketle kavramsallaştırmanın seyrinin ortaya konmasında, ilk ortaya çıktığı zaman dilimi olan 1992 ile son olarak kullanıldığı 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimi yılları arasındaki medyaya yansımış kullanımları ele alınmıştır.

Veri Toplama

Bu çalışmada, Türk siyasi tarihinin merkez-çevre tezi çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik verileri elde etmek amacıyla Şerif Mardin'in "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" isimli makalesindeki bilgiler kullanılmıştır. Ayrıca "Beyaz Türk" benzetmesinin ilk olarak kullanıldığı Ufuk Güldemir'e (1992) ait Turgut Özal Dönemini anlatan "Teksas Malatya" isimli kitapta kavramın kullanılış amacına yönelik bilgilerden faydalanılmıştır.

1990'lı yıllarda başlayan "Beyaz Türk" metaforunun ilerleyen yıllarda "Zenci Türk" metaforuyla birlikte medyada sıklıkla kullanılmasından dolayı; 1992-2018 yılları arasındaki kullanımlara ulaşmak amacıyla ulusal dijital gazete arşivleri içerisinde Beyaz Türk- Zenci Türk kavramları anahtar sözcük olarak kullanılarak arama motorları üzerinden bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan medya içeriklerinin yakın zaman dilimine kadar uzanması, verilerin güncelliğine katkı sunmaktadır.

Bulgular

Bu çalışmada, Türk siyasi tarihinin merkez-çevre tezi çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik verileri elde etmek amacıyla Şerif Mardin'in "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" isimli makalesindeki bilgiler kullanılmıştır. Ayrıca "Beyaz Türk" benzetmesinin ilk olarak kullanıldığı Ufuk Güldemir'e (1992) ait Turgut Özal Dönemini anlatan "Teksas Malatya" isimli kitapta kavramın kullanılış amacına yönelik bilgilerden faydalanılmıştır.

Türk Siyasi Tarihinde Merkez-Çevre

Mardin, Osmanlı İstanbul'unda 18. yy.'da meydana gelen Patrona Halil Ayaklanması'nı (1730) ayrı bir yere koymaktadır. Lale Devri (1718-1730) gelişmelerine karşı çıkan ve devri bitiren bu ayaklanmayı, daha sonraları çevrenin hoşnutsuzluğunu gösteren diğer tepkilerin karakteristik bir yapıya dönüşmesinin temellerini atan ilk ayaklanma olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu isyanı, Osmanlı "çevresinin" merkeze yabancılaşmasının kentsel biçimi olarak nitelendirmektedir (Mardin, 2006:48). Bu ayaklanmanın temelinde, modernleşme ile oluşan kültürel yabancılaşmaya duyulan tepkinin bundan sonraki çevresel tepkilerde kendini tekrar etmesi yatmaktadır. Yani çevrenin merkezin kültürel yabancılaşmasına yönelik tepkileri, zamanla daha bütünleşik bir yapıya kavuşarak modernleşme çabalarının seyrine etki edecektir.

Mardin, 19. yy modernleşme çabaları içerisinde yer alan ulus devlet kurma girişimlerinin merkez-çevre ilişkilerini harekete geçirdiğini belirterek; bu durumu 3 problem alanı halinde ele almıştır. Bunlar, gayrimüslimleri, Müslüman öğeleri ve her iki grubu anlamlı bir şekilde siyasal sisteme dahil etme çabalarıdır. Mardin'e göre ulus devlet modelini amaçlayan ve merkez-çevre ilişkilerine dinamizm katan bu girişimlerle, gayrimüslim ve Müslüman toplulukların ulus devlet içerisinde bütünleştirilerek imparatorluğun parçalı toplumsal yapısına son vermek ve sonunda bu parçalı sosyal yapıyı siyasal sisteme sağlıklı ve bütüncül bir şekilde dahil etmek amaçlanmıştır (Mardin, 2006:49).

Birinci gruba yönelik çabaların Tanzimatçıların reformlarında (Osmanlıcılık), ikinci gruba yönelik çabaları 2. Abdulhamid Dönemi Pan-İslamizm siyasetinde (İnalcık, bu anlayışa ön ulusalcılık da demektir), Üçüncü gruba yönelik çabaların ise 1908 sonrasında (Türkçülük-Baticılık) görülmeye başlandığını söyleyebiliriz. 20. yy başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülüğünde 2. Meşrutiyet dönemi (1908-1918) başlatılmıştır. Bu dönem aynı zamanda modern siyasal partilerimizin de doğduğu bir zaman dilimidir. Mardin'e göre, Jön Türk devriminin bu başarısının ardından siyasal partilerin oluşması, çevrede yer alan eşrafın partilerde ve mecliste yer almasının önünü açmıştır. (Mardin,2006:55).

Mardin, Jön Türklerin 1908 Devrimi'nin gerçekleştirmesinde bir araya getirerek bütünleşmesini sağladığı merkez ve çevre temsilcilerinin, süreçte yeniden gerilimli ilişkilere geri döndüğü belirterek bu duruma, Jön Türklerin, kültürel alandaki laiklik temelli politikalarını, toplumdaki keskin ayrımları dikkate almadan uygulamaya girişmelerinin yol açtığını ortaya koymuştur (Mardin,2006:51). Böylece merkez ve çevre arasındaki gerilimin artması aynı zamanda çevrenin merkeze karşı direnişe geçmesine ve Jön Türklere sağlanan desteğin azalmasına yol açmıştır.

Mardin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) muhalif olan çevrenin süreklilik taşıdığını, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasından sonra paylaşım ve işgal politikalarına dahil edilmesine karşı Anadolu'da, ulusal kurtuluş hareketinin teşkilatlandığı dönemlerde, Mustafa Kemal'in Ankara'daki ulusalcı kuvvetlerinin etrafının, karşı çıktıkları Sultan hükümeti için çalıştıkları varsayılan isyancı gruplar tarafından çevrildiğini belirterek; bu durumun Kemalizm'in mimarları arasında çevreye karşı eskiden olduğu gibi bir parçalanma korkusuna ve bu korkunun 1950 yılına kadar sürmesine neden olduğunu işaret etmektedir (Mardin, 2006:52).

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile devlet yönetimini ele geçiren sivil ve askeri bürokrasi; Cumhuriyetin ilanı ve yeni devletin politikalarının-ilke ve inkılapların- hayata geçirilmesinde devletin her zaman en üst makamlarında konumlanmışlardır. Bu bürokratik yapı Karpat'a göre, Osmanlı'nın son dönemlerinde merkezi sahiplenen Türkçü, laik ve sıkı merkeziyetçi kamu bürokrasisi yeni rejimin kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Karpat, 2010: 419). Özellikle askeri sınıf Heper'e göre, Cumhuriyet kurulduktan sonra da önemli bir konuma sahip olmuştur. Atatürk için rejimin önemli dayanaklarından birisini ordu teşkil etmekteydi (Heper,1998:210). 1950 yılına kadar olan tek parti yönetiminde ordunun gücü, ilke ve inkılapların hayata geçirilmesinde her zaman temel yardımcı bir mekanizma olarak kullanılmıştır. Bu durum, doğal olarak devlet yönetiminde sivil-askeri bürokrasi birlikteliğini zorunlu kılıyordu. Sonuç itibarıyla tüm yapılanlar sivil-askeri bürokrasiye dayanıyordu (İzol, 2002:197). Bu bürokratik merkezin karşısına ilk çevre temsilcisi olarak Birinci Mecliste oluşan muhalif grup çıkmıştır. Mardin'in İkinci Grup (Mardin,2006:58) olarak adlandırdığı bu grup genellikle eşraftan oluşanların dayandığı bir görünüme sahip olduğu söylenebilir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mecliste oluşan bu muhalif grup, Mustafa Kemal önderliğindeki merkeze karşı adem-i merkeziyetçi ve liberal söylemleri savunmuşlardır. Kemalist merkezin İkinci Gruba karşı tepkisi din üzerinden olmuştur. İkinci Grubun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) altında kurumsallaşarak gelişmesi Kemalist merkezin müdahalesini getirmiştir. Mardin'e göre bu duruma, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasıyla, Kemalistlerin iktidarlarını sağlamlaştırmak amacıyla gerek kendi partileri Halk Partisi'ni gözdağı vererek disipline etmede

gerek yeni kurulan muhalif parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmada kullandıkları taktikler yol açmıştır (Mardin,2006:61). Burada üzerinde önemle durulması gereken noktanın, merkezin çevreye kuşkulu bakışının, çevrenin muhalif partilerde yoğunlaşmasına ve merkezin bu duruma tahammülsüz yaklaşımıdır.

Çevrenin siyasal partide bütünleşmesinin ikinci örneği 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile olmuştur. SCF'nin kısa sürede taşra ile bütünleşerek Kemalist merkezi tehdit eder duruma gelmesi , TCF'de yaşanan sonuçla benzer nedenlere dayalı olarak SCF'nin de kapatılmasına yol açmıştır. Kemalist merkezin tepki gerekçesi TCF' de olduğu gibi dinsel gericilik savunmasıydı. Mardin'e göre, Kemalizme karşıt birçok grubun kuvvetle desteklediği çok partili siyasa konusunda yapılan bu deney, (Serbest Cumhuriyet Fırkası) Patrona İsyanı'na (1730) benzeyen Menemen kasabasında bir ayaklanmayla çevrenin temel yeri olan taşranın, Cumhuriyetin laik amaçlarına hıyanetle bir kez daha özdeşleştirilmesine yol açmıştır (Mardin,2006:61-62). Böylece Kemalist merkez ikinci kez taşranın başka bir partide bütünleşmesine müsaade etmemiştir. Bu durum aynı zamanda merkezin taşraya olan kuşkucu bakışını da simgelemektedir. Mardin'e göre 1923-1946 yılları arasındaki bu durum, merkezin taşrayı, kendi iktidarını tehdit edebilecek potansiyel bir muhalefet alanı olarak görmesi üzerine, onu baskılamaya, kontrol altına almaya çalışmasına yol açmıştır. (Mardin,2006:62).

Cumhuriyet'i kuran kadrolar, 19. Yüzyıl bürokratik yönetim geleneğinin bir devamı olarak yeni kurulan devlette bürokratik bir merkez oluşturdular. Merkezin oluşturduğu resmi ideolojinin içerisine çevrenin oturtulamaması Mardin'e göre, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısının, merkez tarafından göz ardı edilmesinden kaynaklandığını belirterek, ayrıca Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşakların da Anadolu'nun bu parçalı ve farklı yerel, dinsel ve etnik toplumsal yapısını, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp kabul etmediklerini, karşılaştıklarında, bu yapıyı görmezden geldiklerini, böylece merkezin, çevreye karşı ilişkilerinde, kasvetli ve sert görünüm kazandığını öne sürmüştür (Mardin,2006:65).

Çok partili hayata geçişle birlikte, askeri bürokrasi ağırlıklı tek parti dönemindeki merkez, 1950 yılında iktidarı Demokrat Parti'ye (DP) kaptırmıştır. DP Mardin'e göre, Halk Partisi'nin bazı eski ve önde gelen üyeleri tarafından 1946'da kurulan, bir eşraf partisi olmaktan ziyade, kırsal kitlelerin ve onlara önderlik edenlerin kuvvetli bir şekilde destekleyeceklerini düşündüğü bir siyasal ideoloji ile başarıya ulaşacağını uman bir partidir (Mardin,2006:66). DP iktidarı, uzun yıllardır merkezde konumlanmış bürokratik merkezin yerini, çevrenin temsilcisine demokrasi gereği bırakması anlamına geliyordu. Yani bürokratik merkez yaklaşık yarım asırdır elinde tuttuğu devletin yönetim gücünü demokratik çevreye teslim etmek zorunda kalmıştı.

DP'nin iktidara gelmesi, Mardin'in merkez-çevre dikotomisine göre çevrenin merkeze taşınması anlamında bir dönüm noktası oluşturmaktadır. DP'ye yapısal olarak bakıldığında, üst yönetiminin merkezin temsilcisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinden çıkıp, çevrenin temsilcisi olan DP'nin kurucuları olmaları DP'yi tabanı halka dayanan bir çevre ile üst yönetimi merkeze dayananların oluşturduğu bir parti görünümüne sokmuştur. Mardin'e göre bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, geleceğe dönük bir hareket ve örgütlenme çabaları içerisinde olmak yerine, eski ideallere sınıksız bağlı bürokratik bir partiye dönüşmesi sonucunda kendisinin "bürokratik" merkezi, Demokrat Parti'nin ise "demokrat" çevreyi temsil ettiğini ileri sürmeyi sağlayacak sağlam nedenleri ortaya çıkarmıştır (Mardin,2006:73-74). Sonuç olarak 1950 seçimleriyle birlikte merkez-çevre gerilimi farklı bir aşamaya girmiştir. Çünkü çevre artık merkeze taşınmıştır. Bu sürecin bazı kesintiler olsa da günümüze kadar süreklilik kazandığı görülmektedir. Bu durum merkezdeki konumlanışını terk etmek istemeyen askeri, sivil ve elit gruplar ile seçimlerde sürekli kaybeden CHP'lilerin muhalefette birleşmelerine yol açmıştır.

DP iktidarıyla, çevrenin farkına varan merkez, 1960 Darbesi sonrası yıllarda, çevreye yaklaşma eğilimi göstermiştir. Çünkü darbe yönetimi sonrası yapılan ilk seçimlerin galibi yine çevrenin temsilcisi, DP'nin devamı niteliğindeki parti olan Adalet Partisi olmuştur. Özellikle merkezin taşıyıcılığını üstlenmiş olan CHP'nin sola doğru eğilimleri –ideolojik dönüşümü (ortanın solu) bu

duruma örnektir. Böylelikle merkez-çevre ilişkisinde çevreye hâkim olma mücadeleleri başlamıştır. Bir de 1960'lı yıllarda farklı siyasi yapıda birçok partinin kurulduğu düşünülürse bu mücadelenin söylem ve uygulama düzeyinde yeni boyutlara ulaşacağı görülmektedir. Çünkü çevrenin bir kısmına merkezi sağ muhafazakâr çizgideki partiler hükmetmeye çalışırken, diğer kısmına sol ideolojiden beslenen partiler hükmetmeye çalışmışlardır.

Prof. Yasin Aktay'ın görüşüne göre; kırdan kente göçen, dini hassasiyetleri olan çevre, kentlerde gecekonduların bölgelelerinde kendi ortamlarını oluşturmuştur (Aktaran: Aktay, 2008: 53). Bu olgu, sayısal olarak geniş bir toplumsal taban oluşturması nedeniyle bu grupları referans kaynağı yapan partilerin de doğuşuna neden olmuştur. 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) ardılları olan Milli Selamet Partisi (MSP) ve Refah Partisi (RP) bu çevrenin çıkarlarını referans kaynağı yaparak merkeze taşıma gayreti içinde olmuşlardır. Bu durum merkezin bu çevreye olumsuz bir yaklaşım sergilemesine neden olmuş ve tepkisini Milli Nizam Partisini kapatarak göstermiştir. Ayrıca MNP'nin 1974'te merkezin temsilcisi CHP ile kısa süreli de olsa hükümette koalisyon ortağı olarak yer alması, çevreyi oluşturan toplum kesimlerinin merkezin bürokratik kademelerine doğru hareketlenişini hızlandırmıştır. Yani Çolak'a göre, çevrenin temsilcisi olan partilerin koalisyonlar yoluyla iktidar ortağı olduğu süreçlerde yaşanan bürokratik kadrolaşma girişimi çevreyi oluşturan toplum kesimlerinden merkeze doğru, eskisinden farklı ve hızlı bir hareketlenme yaşanmasını sağlamıştır (Çolak, 2009: 118).

24 Ocak kararları (1980) ve 12 Eylül darbesi, sosyal, siyasi ve ekonomik alanda köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Serbest piyasa oluşturma ve küresel eklemlenme çabaları ve bu çabaların önündeki siyasi engelleri ortadan kaldıran 12 Eylül darbesi tüm toplumu depolitize etmiştir. Bu olağan dışı ortamda 1982 anayasası kabul edilmiş, 1983 seçimleri yapılmıştır. Seçimleri Özal'ın Anavatan Partisi kazanmıştır. Merkez-çevre ilişkisi bakımından dengelerin tekrar muhafazakâr çevre lehine değişeceği süreç başlamıştır. 1974 yılındaki muhafazakâr çevrenin merkeze doğru hareketlenişi, Özal dönemi ile birlikte yüksek bir ivme kazanmıştır. Özal'ın ekonomik alandaki uygulamalarıyla güçlenen çevre, sosyal ve siyasi alanda etkili bir seviye yakalamıştır. Bu durumdan yine rahatsız olan merkez 1990'lı yıllarda çevre üzerindeki baskısını arttırmıştır.

1991 yılı seçimleri sonrasında oluşan koalisyon hükümetleri, siyasi istikrarsızlık dönemlerinin yaşanmasına neden olmuşlardır. Merkez sağ arasında yaşanan kavgayı da (ANAP-DYP) buna eklemek gereklidir. Özellikle 1996 yılında RP'nin koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesi, 1974 koalisyonunun tekrarı gibi, merkezin yoğun baskısına maruz kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 28 Şubat olayıyla müdahale gelmiş ve RP iktidardan çekilmek zorunda bırakılmıştır. Böylece merkezin temsilcisi olan atanmış sivil ve askeri bürokrasinin lehine gelişen bir ortam oluşturulmuştur.

Merkeze doğru hareketlenen çevre ve çevrenin muhafazakar kesimine, merkezin yoğun baskısı ile, muhafazakar çevre siyasi partiler, STK'lar ve vakıflar aracılığıyla varlığını devam ettirmiştir. Özellikle 1990'lı yılların sonunda çevrenin muhafazakâr yapısının dağılık görüntüsünün bir aldatmaca olduğu, daha bir bütünleşik olduğu, 2002 yılında yapılan seçimlerde kendini göstermiştir. Ak Parti ile tek başına iktidara gelen çevre, bu parti ile iktidarda kalmayı 18 yıldır sürdürmektedir. 2002, 2007, 2011, 2015-1, 2015-2 ve 2018 genel seçimlerinden üst üste birinci parti olarak çıkan AK Parti en üst merkezi makam olan Cumhurbaşkanlığı makamını da 3 dönemdir elinde bulundurmaktadır.

Sonuç olarak Ak Parti, merkez sağ partilerde olduğu gibi güçlü bir lider karakteri, karizması, etrafında örgütlenmiş bir partidir. Siyasal İslam hareketi olarak, muhafazakar çevreyi iktidarda tutmaktadır. Kendilerini, içerisinde çıktıkları RP ve öncülü MNP ye atıfta bulunmadan DP ve ANAP çizgisinde muhafazakar demokrat olarak tanımlayarak, çevrenin tümünün temsilcisi olduğunu belirtmektedir.

Siyasal İslam'ın, muhafazakâr çevrenin iktidarda olmasına rağmen kendini merkezin geleneksel değerleriyle bütünleştirmek istememesi; ana muhalefetin de geleneksel merkezi

değerlerden vazgeçmeyerek çevreyle bütünleşememesi, bu partilerin hem kendilerini hem de rakiplerini kurgulamalarında çatışmacı bir üslup takınmalarına yol açmaktadır. Buna ana muhalefet partisinin kendini konumlama bunalımı dahil edildiğinde; Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'de beyaz ve zenci Türk ayrımının varolduğuna ve kendisinin zenci Türkler kapsamında olduğuna yönelik beyanatıyla, CHP'yi (ana muhalefeti), DP'den günümüze kadar gelen baskıcı geleneksel merkez anlayışının temsilcisi olarak dar bir seçkin sınıfın(Beyaz Türkler) temsilcisi; kendisini de geleneksel merkezin baskısının karşısında ezilmiş olan geniş çevrenin (Zenci Türkler) temsilcisi olarak konumlandırmaktadır. Böylece Türkiye siyaset sahnesinde “Beyaz-Zenci Türk” ayrımına dayanan söylemler, Şerif Mardin'in “Merkez-Çevre” ikiliği çerçevesi içerisinde kullanılmaya başladığı görülmüştür.

Türk Siyasal Tarihinde Merkez-Çevre

Buradaki kavramsallaştırmalar bir ten rengi veya ırksal bir kategorizasyon olmayıp; sosyal, kültürel ve siyasal ayrışma temelli bir inceleme dahilinde ele alınmıştır. İncelenen metinler medya üzerinden taranarak elde edilerek, metnin tarihsel bağlamı içerisinde analiz edilmiştir. Kavram, kullanıldığı dönemin ve siyasal, sosyal ve kültürel alanın bağlamı içerisinde karşıtını da üretmektedir. Bu açıdan kavramsallaştırmayı zıttı ile kategorize ettiğimizde aşağıdaki tabloda yer alan ikilikler, analizler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Kavramsallaştırmanın Kullanıldığı Anlamsal İkilikler

Gelenekselliğe karşı	Modernlik
Halka karşı	Elit
Dinciliğe karşı	Laiklik (İslami kültürel öğelerin reddi)
Sol	Sağ
Alafranga	Alaturka
Modern	Gerici
Zengin	Fakir

Tablodaki İkilikler İçin: Akgün, 2015:12-21.

Kavram kullanıldığı dönem içerisinde farklı anlamlarda ve farklı alanlardaki kullanıma göre değişik tanımlamalara yol açabilmektedir. Böylece kavramın tanımlaması da bu durumlara göre farklılık gösterebilmektedir.

Beyaz Türk kavramı ilk defa Ufuk Güldemir'in, Turgut Özal ve ANAP iktidarını anlattığı *Texas Malatya* adlı kitabında yer almaktadır (1992:360). Bu kavramsallaştırma, sosyal ve kültürel (sınıfsal) bölünmeye atıf yapan tanımlamalarla başlamış ve siyasal alana merkez-çevre dikotomisi tezinin çerçevesine girerek geçiş yapmıştır. Kitapta, Beyaz Türkler şöyle tanımlanmaktadır:

Türklerden fazla hoşlanmayan, Çankaya'da Fransızca konuşan sarışın İstanbullular görmeyi özleyen bir türdür. Açıklamakta güçlük çektikleri sosyolojik olgulara çeşitli adlar takarak onlar üzerinde düşünmek külfetinden kurtulmakla birebirdir. Örneğin 'irtica' veya 'arabesk' ya da 'türban' gibi. Sokakta başörtülülerin sayısının artmasını, Türkiye'nin değişen köy-kent ilişkileri içinde değil, 'irticanın yükselmesi' biçiminde algırlar. Sanki, öteden beri kentlerde yaşayan 'modern' Türkler, aniden durup dururken başörtüsü takmaya, camiye gitmeye başlamış ve İslamcı olmuşlardır (Güldemir, 1992:360-361).

Bu tanımlamadan yola çıkarak Beyaz Türkler benzetmesiyle, Fransızca konuşma dil bilmekten ziyade bir Fransız aristokrasisi göstergesi olarak ele alınmakta; İstanbullu olma kökenden orada doğup büyüme anlamında kullanılmıştır. Böylece bu tanımlama Beyaz Türkleri elit bir sınıf olarak

tarif etmektedir. Özal'ın çevrenin değerlerinin temsilcisi olması nedeniyle bu Türk eliti sınıfı tarafından kabullenilmediğini belirten yazar bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Gönlünde, bu makamlar için Fransızca konuşan sarışın İstanbullular olan Türk eliti, Malatyalı Özalları Başbakanlığa, Çankaya'ya yakıştıramamıştır. Türk eliti, Özalları hiçbir zaman benimsememiştir. İşbaşına geldikleri günden bu yana Özallar bu çevre içinde gizli alay konusu olmuştur. Zaman zaman, Türk elitinin Özal'ın siyasi kararlarına yönelik gibi gözükten muhalefetine ardında da büyük ölçüde 'kozmetik' nedenler olduğu da bir gerçektir (Güldemir, 1992: 107).

Öte taraftan beyaz Türk sınıfı için yabancı dil bilmek veya üst düzey bir makama sahip olmak yeterli değildir. Güldemir'in kitabındaki beyaz Türk tanımı; dar, elit ve ötekini dışlayan aristokratik bir sınıfa tekabül etmektedir. Bu sınıf kapalı bir özellik göstererek, sosyal mobilité yoluyla bürokraside yükselenleri ve hatta Özal örneklemede olduğu gibi ülke yönetiminin en tepesinde olmayı bile bu sınıfın bir üyesi olmak için yeterli bir koşul olarak görmemektedir. Bu sınıf kendini adeta aristokratik bir geleneğin temsilcisi sayarak, Türk siyasetinin, bürokrasisinin ve hatta özel sektörünün doğal hakimi ve sahibi olarak görmektedir.

Güldemir ile literatüre giren beyaz Türk metaforunun kullanımı özellikle medyada yaygınlaşmıştır. Medyadaki kullanımlara bakıldığında kavramın, Güldemir'in aristokratik bir sınıf tanımıyla farklı orta ve alt sınıflara doğru anlam kaymasına uğradığını fakat bu anlam kaymalarına rağmen kavramın özellikle "dışlayıcılık" işlevinin varlığını aynen devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Ramn (2016) makalesinde Beyaz Türkleri tanımlarken siyah Türkleri de ele alarak kavramı zıddıyla birlikte kullanmıştır:

Siyah Türk arabesk müzik veya halk müziği dinler. Beyaz Türkün müzik tercihi ise Batı klasik müziği veya Türk popudur. Siyah Türklerin hafta sonu eğlencesi mangal yapmakken, Beyaz Türkler tenis oynar veya kayak yapar. Bazen bu ayrım ayrıntılarda gizlidir. Beyaz Türk taksidi arka sağda otururken, Siyah Türk direkt şoför yanında oturabilir. Daha karikatürize şekilde tanımlamak gerekirse Beyaz Türkler papyonuyla, Siyah Türkler tespihleriyle endam ederler (Ramm, 2016: 1355).

Buradaki karşılaştırma kültürel anlamda bir sınıf ayrımına dayandırılarak, davranışlar üzerinden bir tarif gerçekleştirilmiştir.

Gazete köşelerinde de yoğun olarak tartışılan Beyaz Türk benzetmesi, Güldemir'in tarifindeki üst sınıflardan orta ve alt sınıflara doğru anlam kaymasına dışlayıcılık özelliğini koruyarak geçiş yaptığını göstermektedir. Örneğin Güneri Civaoglu köşesinde;

Doğru dürüst bir meslek ya da eğitim... Bir yabancı dili adam gibi konuşabilmek. Müzik, resim, edebiyat, sanat, sinema kültürü... Temiz ve abartılmamış giysiler... Örneğin bir gömlek, bir spor pantolon, yumuşak yazlık pabuçlar (Civaoglu, 1996).

Serdar Turgut ise beyaz Türkleri dar seçkin bir sınıf olarak Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda en önemli aracı olarak tarif etmektedir;

Aslında temelde sessiz çoğunluk biziz. "Ben bir zamanlar bu gibi insanlara beyaz Türkler adını takmıştım. Bazıları buna karşılık Türkiye'de zenci olan Türkler mi var diye yazılar yazmıştı.... Ve bu ülke bir gün tam çağdaş olacaksa bunu ancak beyaz Türklerin omuzları üzerinde yapacaktır (Turgut, 1998).

Beyaz Türkler tartışmasının medyada yoğunlaşması üzerine kavramsal tartışmaya bilim adamları da dahil olmuştur. İlber Ortaylı Beyaz Türkler kavramını Batı aristokrasisi üzerinden değerlendirerek, Türkiye'deki tartışmaların anlamsız olduğunu ortaya koymaktadır. Ortaylı'ya göre;

Türkiye'nin Beyaz Türkleri, 'beyaz değil'di. Çünkü, Beyaz Türk, babadan oğula geçen bir aristokrasiyi temsil etmeli. 'Bizdeki Beyaz Türklerin vasıfları yeterli değil! Kısacası bizdeki Beyaz Türkler'in rengi pek beyaz değil! Standartı son derece düşük bir takımdan bahsediyoruz. Türkiye'de Beyaz Türk diye adlandırdığımız sınıfın kendine böyle bir paye vermesinden kaynaklanıyor bu durum. Bu alüvyonsuz nehrin dolaşımı adeta. Sular çekildiğinde geride hiçbir şey kalmıyor (Haber7, 2010).

Murat Bardakçı ise kavramı "entelektüel" kategorisi içerisinde değerlendirerek toplumsal sınıf ayrımı içerisindeki üst sınıf olarak tarif etmektedir. Bardakçı'ya göre;

1970'li senelerde hayatta olan eski devrin entelektüel kesimi, bir toplumu üç kesimin teşkil ettiğini söylerlerdi: "Avam", "havas" ve "havâsü'l-havas"... Avam, pek öyle tahsili olmayan, günlük hayatını idameye çabalayan sıradan vatandaş demektir. Okuyup kendini yetiştirmiş olanlara, yani entelektüellere "havas" denirdi; toplumun üst sınıfını ise "havâsü'l-havas", yani batıdaki karşılığı ile "creme de la creme" teşkil ederdi. Bugün okumuş, batının hayat tarzını benimsemiş ve hayat tarzlarını o şekilde devam ettirmeye

çalışan çevreler için kullanılan "Beyaz Türkler", aslında eskilerin "havâsü'l-havas" sınıfında mütalâa ettikleri kişiler ile ailelerdir (Bardakçı, 2014).

Güldemir'in (1992) tarifindeki beyaz Türk sınıfının kendisini Batı tarzı aristokratik bir geleneğin temsilcisi olarak görmesi Ortaylı (2010) tarafından anlamsız bulunmuştur. Ortaylı'nın Türkiye' de bu tarz bir sınıfın olmadığına yönelik eleştirisinin kanıtı olarak Tocqueville'nin (1962) tanımı gösterilebilir. Tocqueville'ye göre;

Aristokrasinin dayanağı ve desteği topraktır. Sadece imtiyazlar ve doğuş, aristokrasinin teessüsü için kâfi değildir. Miras yoluyla geçen toprak mülkiyeti lâzımdır. Bir millet ölçsüz servetlerle birlikte, büyük sefaletler arz edebilir. Fakat, servetler topraktan doğmuyorsa, cemiyetle sadece zenginler ve fakirler vardır; aristokrasi yoktur (Tocqueville,1962:16).

Beyaz Türk kavramsallaştırması siyaset sahnesine 28 Şubat vakası ile girmiştir. 28 Şubat 1997 'Postmodern Darbesinin' ardından kapatılan RP'nin yerine kurulan Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai KUTAN'ın aşağıdaki demeçleri, beyaz Türk kavramının zıttı olarak zenci Türk kavramını da ortaya çıkarmıştır: "Nasıl Amerika'da zenciler, beyazların okullarına girdilerse, yakın bir gelecekte türbanlı kızlarımız da üniversitelere gireceklerdir. Korkunun ecele faydası yok." (Milliyet,1998).

Ayrıca yine Recai KUTAN, partisinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması üzerine şu açıklamayı yapmıştır; "Bu ülkede zenciler ve beyazlar var. Beyazlara her şey mubah, zencilere değil" (Ergun Aksoy, Radikal, 11 Şubat 1999, akt. Bali,2007:332). Böylece 28 Şubat öncesi ortaya çıkan kavramsallaştırma, 28 Şubat'tan sonra siyasal arenaya karşılığını bularak girmiştir. Burada bahsedilen beyaz Türklerden kasıt dar seçkin bir sınıf; Zenci Türkler ise merkezdeki beyaz Türklerin baskısına maruz kalmış islami çevre olarak tasvir edilmiştir. Buradaki kavramsallaştırmada esas nokta merkez ile birlikte çevrenin de dar bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş olmasıdır.

Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile Recai Kutan'ın İslami kalıba indirmediği çevrenin, Recep Tayyip Erdoğan ile birlikte tüm genişliğiyle ele alındığı görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan da başbakanlığa oturmasının hemen ardından New York Times'a verdiği mülakatta, ülkede beyaz ve zenci Türkler ayrımının varolduğuna ve kendisinin de bu ayrımın zenci Türkler kısmına dahil olduğunu belirterek; temsil ettiği hareketin odağına bütün çevreyi oturtmaktadır (Deborah Sontag, New York Times, 11 Mayıs 2003). Böylece siyasal alana taşınan bu metafor *Şerif Mardin'in merkez-çevre ikiliği* teorisi içerisine oturmaktadır. Gelinek noktada çevrenin, merkeze ve onun çevreye bakışına yönelik yeni söylemler geliştirmeye başladığı görülmektedir. Süreç içerisinde medya üzerinden yapılan söylemlere bakıldığında kavramsallaştırmanın çerçevesi daha iyi anlaşılacaktır:

"Biz zenci Türküz!" Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na cevap! (medyafaresi, 2013)."

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Kendileri beyaz Türkmüş, biz de zenci. Ben kabul ediyorum. Eğer bu milletin hizmetkarı olmak zenci olmak demekse, ben zenciyim (Yenisafak, 2014)."

Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Zenci bir Türk olmaktan şeref duyuyorum (Sabah, 2015)."

Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2016 yılındaki Diyanet Şurası'nda aşağıda söylediği açıklama, beyaz-zenci Türk ayrımının siyaset sahnesinde merkez-çevre dikotomisi içerisine giriş yaptığının açık bir kanıtı olarak görülmektedir: "Şerif Mardin'in çevre olarak ifade ettiği, daha önce dışlanmış, ötekileştirilmiş tüm kesimleri merkeze taşıma çabamızdan, bu kesimin de istifade etmesini sağladım (mulkiyehaber, 2016)."

Örneklerdeki Beyaz Türk ve Zenci Türk ayrımı ile literatürdeki merkez-çevre dikotomisi kastedilmektedir. Buradaki Beyaz Türkler, merkezde bulunan elit yönetici ve onun değerlerini temsil eden dar bir kitleyi (CHP); Zenci Türkler ise, yönetilen geniş bir kitleyi ve onun değerlerini temsil etmektedir (AKP).

Türkiye'de yeni hükümet sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte siyasi partilerin ittifaklar yoluyla seçimlere katılması zarureti ortaya çıkmıştır. Doğal olarak ittifak partileri seçimleri kazanabilmek için, seçmen davranışını etkilemede, "çevreye" yaslanmak

durumunda kalmışlardır. Artık çevre kıymetli alana dönüşmüştür. Bu da “beyaz-zenci Türk” tartışmalarını daha doğrusu kim beyaz kim zenci tartışmalarını ortaya çıkararak kavramların zaten muğlak olan sınırlarını daha da karmaşık hale getirmiştir. 2018 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, beyaz-zenci Türk metaforuna yönelik medyaya yansıyan aşağıdaki örnekler bu durumu özetlemektedir:

Cumhurbaşkanı Erdoğan, CHP’nin Cumhurbaşkanı Adayı İnce’nin “Erdoğan Beyaz Türk, ben zenciyim” sözlerine ilişkin, “Zenci Türklerden bahsediliyorsa o biziz.” (Yenicag, 2018).

Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Biz, bu ülkede yıllar yılı beyaz-zenci ayırımında beyaz Türk muamelesi görmedik, zenci Türk muamelesi gördük. Neyiyle? İnancımızla fikrimizle düşüncemizle. Bizim çocuklarımız imam hatiplerin kapısından çevrildi Bay Muharrem, senin çocukların çevrildi mi? (Haberturk,2018)."

Muharrem İnce, “Ben Türkiye zencisiyim. Erdoğan saraylı, ben gariban (Birgün, 2018).”

SONUÇ

Şerif Mardin tarafından, Türk siyasi tarihini açıklamak üzere ortaya konulan merkez-çevre tezi, sadece kültürel bir bölünmeden ziyade siyasal alandaki bölünmeyi de içerisine alan kapsamlı bir sosyal bölünme yaklaşımıdır. Mardin’in merkez-çevre tezi, dönemsel şartları göz önüne alarak, Türk siyasi tarihini Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak iki aşamada değerlendirmiştir. Yani merkez ve çevrenin karşı karşıya geldiği gerilimleri, ayrışmaları bu teori çerçevesi içerisinde ortaya koymuştur.

Teoriye göre, merkez-çevre ilişkisinin gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet dönemindeki tasviri genellikle yöneten-yönetilen ikiliğine denk düşmektedir. Klasik Osmanlı döneminde merkez, devleti yöneten, bir arada tutan özdür. Merkezden kasıt, vergi vermeyen, ayrıcalıklı yönetici tabaka ve onların değerleridir. Çevre ise merkezin dışında kalan, vergi veren tüm Müslüman, gayrimüslim tebaa ve onların değer ve simgeleridir. Cumhuriyet döneminde merkez, Mardin’e göre, Osmanlı’nın son dönemlerinde yönetimde etkin olan sivil ve askeri bürokrasinin Cumhuriyetle birlikte tek parti (CHP) olarak devleti yönetmeye başlayan Kemalist gruptur. Çevre ise Kemalist grubun iktidarına, uygulamalarına muhalefet eden ve bu uygulamalardan hoşnut olmayan merkezin pasif konuma getirdiği kişilerin ve eşrafın oluşturduğu gruptur.

Türk siyasi tarihine merkez-çevre gerilimleri açısından bakıldığında, devleti yöneten seçkin grup olan merkezin her zaman çevreye kuşkuyla baktığı, tehdit olarak algıladığı görülmektedir. Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde merkez, kendi değer ve simgelerini çevreye bir baskı ve ayrıcalık unsuru olarak kullanmıştır. Böylece çevre, merkezin değerler çerçevesi dışında kalarak, kendi değerler ve simgeler bütünüyle merkezle gerilimli ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu nedenle merkez ve çevre bütünleşmesi sağlanamamıştır. Gerilim sonucu karşı karşıya gelmeler genellikle merkezin lehine olmuştur.

Teoriye göre, Merkez-çevre geriliminde çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, 1950 seçimlerinde, Demokrat Parti’nin, iktidarı merkezin temsilcisi CHP’den alması bir dönüm noktasıdır. Çünkü seçkin bürokrasi ve tek parti (CHP) uygulamalarından rahatsız olan çevre, DP’de bütünleşmiştir. Böylece tabanı halka dayanan bir çevre ile üst yönetimi merkeze dayananların oluşturduğu Demokrat Parti, 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı CHP’den almıştır. Bu seçimlerle birlikte merkez-çevre ilişkisi farklı bir aşamaya geçmiştir. Çünkü çevre artık merkeze taşınmıştır. Çevrenin doğrudan merkeze taşınması, merkezin bazı reaksiyonlarıyla kesintilere uğramışsa da günümüze kadar sürekliliğini sağlamıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllarda Özal’ın iktidarıyla başlayan siyasal ve toplumsal alandaki değişim ve dönüşümler merkez-çevre gerilimini daha görünür hale getirmiştir. Özellikle neoliberal ekonomik politikalar sonucunda değişen iktisadi yapı, hızlı bir ivme yakalayan kentleşme ve göçlerle kırsal kodların kentlerde belirgin hale gelmesi, medyada “Beyaz Türkler” metaforunu

ortaya çıkarmıştır. Bu metafor, Özal'ın ekonomik alandaki uygulamalarıyla güçlenen çevrenin, sosyal ve siyasal alanda etkili bir konuma yükselmesine merkezin değerlerinin temsilcisi olduğunu iddia edenlerin medya üzerinden tartışmaya açtığı bir kavramsallaştırma olarak ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllar boyunca medyada işlenen Beyaz Türkler, çevreyi dışlayan, kendisini siyasetin, bürokrasinin ve özel sektörün sahibi olarak gören dar bir seçkin grup olarak karşımıza çıkmıştır. 28 Şubat Darbesi sonrasında siyasal alanda Beyaz Türkler kavramsallaştırmasının zıddı olarak Zenci Türkler kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Dar bir İslami çevrenin odak noktası yapılarak başlatılan bu benzetme, Ak Parti iktidarı ile tüm çevreyi ve onun değerlerini temsil eden bir kavramsallaştırmaya dönüşmüştür. Ayrıca bu dönemle birlikte zenci Türkler medya üzerinden Beyaz Türklere yönelik dışlayıcı bir görüntü içerisinde olmuştur.

Sonuç olarak, 2018 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesi ile birlikte çevre üzerine yoğunlaşan siyasi yarışta sıklıkla kullanılarak sınırları muğlaklaştırılan "Beyaz-Zenci Türk" benzetmesi; DP'den günümüze kadar gelen baskıcı geleneksel merkez ve saraylılık olarak (Beyaz Türkler) dar bir seçkin sınıf; geleneksel merkezin baskısının karşısında ezilmiş olan geniş çevre ve garibanlık (Zenci Türkler) anlamlarında kullanılmıştır. Böylece Türkiye siyaset sahnesinde "Beyaz-Zenci Türk" ayırımına dayanan söylemler, Şerif Mardin'in "Merkez-Çevre" ikiliği çerçevesi içerisinde kullanılmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan, N.&Yücekök A.N. (1966). 1961-1965 Seçimlerinde Büyük Şehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları, *Ankara Üniv. SBF. Dergisi*, 21(4), 103-117.
- Akgün, C. N. (2015). *Beyaz Türkler Kimdir? Kavramın Oluşum Sürecinin Ve İçeriğinin Tarihsel Olarak İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktay, Y. (2008). Bu Olmazsa Başka Merkez. *Anlayış Dergisi*, (60), 52-54.
- Bardakçı, M. (2014). *Beyaz Türkler*. 18.04.2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/934513-beyaz-turkler> adresinden alındı.
- Baykal, D. (1970), *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniv. SBF. Yayınları.
- Birgün (2018). *Muharrem İnce: Erdoğan beyaz Türk, ben zenci*. 25.04.2020 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/muharrem-ince-erdogan-beyaz-turk-ben-zenci-219059> adresinden alındı.
- Çolak, M. (2009). *Merkez Çevreyi Yeniden Düşünmek: 1923-1980 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Kocaeli:Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönenç, L. (2006). 2000 li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Bilim dergisi*, (105), 129 – 152.
- Güldemir, U. (1992). *Texas-Malatya, İstanbul: Tekin Yayınevi*.
- Haber7 (2010). *İlber Ortaylı 'Beyaz Türk'te ezber bozdu*. 15.04.2020 tarihinde <http://www.haber7.com/yasam/haber/629131-ilber-ortayli-beyaz-turkte-ezber-bozdu> adresinden alındı.
- Habertürk (2018). *Ankara Haberleri*. 25.04.2020 tarihinde www.haberturk.com/ankara-haberleri/15698234-cumhurbaskani-erdogan-biz-bu-ulkede-yillar-yili-beyaz-zenci-ayriminda-beyaz-turk-muamelesi adresinden alındı.
- Heper, M. (1998). *Türkiye'de Devlet, Demokrasi Geleneği ve Silahlı Kuvvetler. Türkiye'de Yönetim Geleneği*. (Ed. D. Dursun ve H. Al). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- İzol, R. (2002). Türkiye'de Ordu'nun Siyasi Varlık Sebepleri. *Mülkiye*, XXVI (235), 193-215

- Karpat, K. H. (2010). Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, F. (2009). Şerif Mardin Okumak: Modernleşme, Yorumu Bilgisel Yaklaşım ve Türkiye. *Şerif Mardin'e Armağan*. (Ed.A.Öncü ve O.Tekelioğlu), İstanbul: İletişim yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. (Ed. M. Türköne ve T. Önder) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (2003). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve sanat yayınları.
- Medyafaresi (2013). *Biz Zenci Türk'üz! Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na cevap!*. 25.04.2020 tarihinde <https://www.medyafaresi.com/haber/biz-zenci-turkuz-erdogandan-kilicdarogluna-cevap/103335> adresinden alındı.
- Milliyet Gazetesi (1998). *FP'den zenci benzetmesi*. 18.04.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/fpden-zenci-benzetmesi-5346688> adresinden alındı.
- Mülkiyehaber (2016). *Bu kez milletten af diledi!*. 24.04.2020 tarihinde <http://mulkiyehaber.net/bu-kes-milletten-af-diledi/> adrsinden alındı.
- Paksoy, A. F. (2018). Beyaz Türkler: Medyanın Ürettiği ve Dönüştürdüğü Bir Kavram. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29) ,35-53.
- Ramm, C. (2016). “Beyond ‘Black Turks’ and ‘White Turks’–The Turkish Elites’ Ongoing Mission to Civilize a Colourful Society. *Asiatische Studien-Études Asiatiques* 70(4): 1355-1385.
- Rıfat N. B. (2007). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sabah (2015). *Zenci bir Türk olmaktan şeref duyuyorum*. 25.04.2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-zenci-bir-turk-olmaktan-seref-duyuyorum> adresinden alındı.
- Özbudun, E. (1975). Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Shils, E. (2002). Merkez ve Çevre. (Çev.Y. Z. Çelikkaya). *Türkiye Günlüğü*, (70), 86-96.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler. Ankara: Nobel Yayınları.
- Sontag, D. (2003). *The Erdogan Experiment*. 25.04.2020 tarihinde <http://www.nytimes.com/2003/05/11/magazine/the-erdogan-experiment.html?src=pm&pagewanted=3> adresinden alındı.
- Tocoueville, A. (1962). Amerikan demokrasisi. (Çev. Taner Timur), İstanbul: Siyasî İlimler Derneği Yayınları.
- Turgut, S. (1998). *Hakim Benim*. 16.04.2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/h-kim-benim-39040404> adresinden alındı
- Vergin, N. (2004). Siyaset Sosyolojisi: Kavramları, Tanımlar, Yaklaşımlar. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar *

Cevdet COŞKUN **
Eda YANAR ***

Özet

Milli Görüş Hareketi, 1970'lerin başından itibaren Türkiye siyaset sahnesinde görünmüştür. Bu hareket tarafından kurulan, sırasıyla, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi katı laikçi cumhuriyet rejimiyle sorunlar yaşamış ve laik rejime tehdit oldukları iddiasıyla kapatılmışlardır. Söz konusu siyasi geleneğin kadro anlamında devamı olmakla birlikte ondan ayrı olduğunu iddia eden Adalet ve Kalkınma Partisi ise, kapatma davasına maruz kalmakla birlikte on sekiz yıldır iktidardadır. Bu çalışmada bu iki hareketin süreklilikleri ve kopuşları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla söz konusu partilerin program, beyannameleri, politika ve fiili uygulamaları incelenmiş, ayrıca siyasi anlamda partilerini aşan bir etkiye sahip figürler oldukları için bu iki hareketin liderleri Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'ın kişisel siyasi arka planı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada gerek Milli Görüş Hareketi gerekse de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin İslamcı olmaktan çok milliyetçi-muhafazakâr bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Adalet ve Kalkınma Partisi, Milli Görüş, Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan

National View and Justice and Development Party: Continuities and Rupture of Relations

Abstract

National View Movement has appeared in Turkey's political scenes at the beginning of 1970's. Having been established by this movement respectively, National Order Party (Milli Nizam Partisi) (MNP), National Salvation Party (Milli Selamet Partisi), (MSP), Welfare Party (Refah Partisi), (RP), and Virtue Party (Fazilet Partisi), (FP) had problems with rigid secularist regime and has been closed. Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi), (AK Parti) which has been established by the staff of this movement but claims that it has separated from them on the other hand, is in power despite exposing to a closure case. This study aims to determine the continuities and rupture of relations between these two movements. The doctrines, declarations, policies and practices of these parties have been examined and because of their political effect exceeding their parties, the personal background of these two movements' leaders Necmettin Erbakan and Recep Tayyip Erdoğan has been tried to be revealed for his purpose. This study has deduced that both National View Movement and Justice and

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, cevdetcoskun75@gmail.com, 0000-0003-3932-6924.

*** İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, ed5ynr@gmail.com, 0000-0002-7409-6821.

Atıf yapmak için / To cite this article: Coşkun, C. & Yanar, E. (2020). Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar. Akademik İzdüşüm Dergisi. 5(2): 266-280.

Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi), (AK Parti) are nationalist and conservative rather than to be Islamist.

Keywords

Justice and Development Party, National View Movement, Necmettin Erbakan, Recep Tayyip Erdoğan

GİRİŞ

Amerikalı sosyal bilimci Immanuel Maurice Wallerstein (1930-2019)'in modellemesine göre üç ana siyasi akım içinde Marksizm, toplumsal değişimi hızlandırma misyonuyla hareket ederken; liberalizm, değişimi kendi doğal akışına bırakmayı; muhafazakârlık ise, değişimi geciktirmeyi amaç edinir. Bu anlamda, Türkiye'de muhafazakârlığın, İslamcı siyasetle eşleştirilmesi oldukça çelişkili görünüyor. Zira İslam, değişimi hızlandırmayı amaçlayan devrimci bir çıkışı temsil etmekle birlikte muhafazakârlığa da karşıttır. Bu çelişkili durum, bu makalenin konusunu teşkil eden gerek Milli Görüş (MG) Hareketi, gerekse kadro anlamında ardılı olmakla birlikte ondan koptuğu iddiasıyla ortaya çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) söz konusu olduğunda da geçerlidir. İleride görüleceği üzere hem MG hem de AK Parti, siyasi söylemlerinde İslamcı özellikler taşımakla birlikte özellikle Osmanlı geçmişi anlamında belirgin bir milliyetçi-muhafazakâr arka plana sahiptirler. MG lideri Necmettin Erbakan da, 1969 seçimlerine katılırken 'milliyetçi mukaddesatçı bir Türkiye yaratmak' sloganını kullanır. O halde, bu siyasi hareketlere neden İslamcı yakıştırmaları yapılmıştır?

Bu durumun iki nedeni olduğundan bahsedilebilir. İlk olarak bu siyasi hareketler nüfusun % 99 gibi ezici çoğunluğunun Müslüman olduğu ve önemli bir bölümünün kendini 'dindar' olarak tanımladığı bir coğrafyada siyaset yapmaktadır. Dini duygulara hitap etmek, belli bir oy oranını garantileyen bir durumdur. Üstelik merkezden çevreye doğru dindarlık düzeyi artmaktadır. MG'ningeleneksel kitlesel sağ partiler tarafından ihmal edilmiş ve fakat kendisinin temsil etme iddiasında olduğu, Cumhuriyet'in Batılılaşma politikalarına uyum sağlamakta zorlanan, hatta buna direnen bu 'çevre'nin beğenisini kazanmak muhafazakârlığın din boyutunu yeniden üretmekle mümkün olacaktır. İkinci bir neden ise, Göle (2007: 63)'nin 'ekstra modern' diye tanımladığı Cumhuriyet yönetiminin siyasal alanı belirlerken uyguladığı katı laikçi politikaların dışında olmaları nedeniyle bu siyasi hareketleri kriminalize etme yolunda kullanışlı bir araç olduğu için 'müesses nizam' tarafından böyle tanımlanmış olmalarıdır. Göle'nin tespitindeki durum, rejimin belirlediği katı laik sınırların dışında olan siyasi hareketleri, aslında gelenekçi olmalarına rağmen kolayca 'köktenci' veya 'İslamcı' olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Buna rağmen, MG'nin söylemi göreceğimiz gibi ancak 1970'li yılların sonlarından itibaren açıkça İslami bir karaktere bürünürken İslamcı politikaları terk ettiği iddiasıyla siyasete giren AK Parti, zaman içinde İslamcı söylemin işlevsel yönünü siyaset alanını domine etmek için kullanmaktan çekinmemiştir. İslam'ın politik anlamda araçsallaştırılması anlamında 'Siyasal İslamcı' olarak adlandırılabilir olan bu iki siyasi hareketin daha baskın yönü görüleceği gibi özellikle Osmanlı geçmişine gönderme yapan, milliyetçilik yoğun bir muhafazakârlıktır. Bu çalışma, MG ile AK Parti arasındaki süreklilikler ve kopuşları incelemiştir. Bu amaçla; parti programları, parti liderleri ve yöneticilerinin beyanları, seçim beyannameleri, partilerin vaatleri ve fiili anlamda uygulamaları ile birlikte liderleri de içerik analizi yöntemiyle incelenerek bu süreklilik ve kopuşların ne derece geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ'NİN TARİHSEL KÖKENİ

Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle birlikte milliyetçi-muhafazakâr, sağcı partilerin belirgin bir hakimiyeti ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok çalışmada vurgulandığı üzere Türk halkının kabaca üçte ikisinin muhafazakâr olduğu gerçeği bir yana, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ülkeyi yönetmeye başlayan tek parti iktidarının baskıcı uygulamalarının bu durum üzerindeki

etkisini de hesaba katmak gerekir. Nihayet 1950 yılında ilk seçimleri Demokrat Parti (DP)'nin kazanmasının bir nedeni de bu baskıcı yönetime karşı halk tepkisi olmuştur. Aynı durum 27 Mayıs darbesi sonrasında gerçekleşen 1961 seçimlerinde de görülmüştür. DP'nin kurumsal varlığı sona erdirilmiş olmasına rağmen bu partinin mirasçıları sayılabilecek üç parti, toplamda % 62'nin üzerinde oy oranına sahip olmuşlardır. 1965 seçimlerinde ise, DP'nin siyasi mirasçısı sayılan Adalet Partisi (AP)'nin % 52,8 olmak üzere, milliyetçi- muhafazakâr partilerin toplam oy oranı % 65'e yaklaşmıştır (Tekin & Okutan, 2011: 159-160). Bu dönem sanayileşmenin hız kazandığı yıllardır. DP döneminde tarımsal kalkınmaya dayalı olan ekonomi politikaları AP döneminde köyden kente göçün de etkisiyle yerini sanayi üretimine ağırlık veren bir stratejiye bırakmıştır. Sarıbay'ın belirttiğine göre 1962-1971 arasında sanayi üretimi tarıma oranla üç kat artmıştır (1985: 94). AP'nin büyük sanayiciler ve toprak sahipleri yararına politikalar üretmesi özellikle Anadolu'nun değişik kesimlerinde imalat yapan küçük ve orta ölçekli üreticilerin tepkisine neden olmuştur. Bu tepki AP'de bazı milletvekillerinin yeni arayışlar içine girmesine yol açmış ve MG'nin ortaya çıkışının koşullarını sağlamıştır. Yılmaz'a göre MG geleneğinin Türkiye siyaset sahnesine çıkmasını kolaylaştıran nedenler arasında köyden kente göçün hızlanmasıyla eğitim seviyesinin artması da sayılabilir (2016: 1171).

MG'nin fikri temelleri 1967 yılında atılmıştır (Çakır, 2005: 544). O yıl Odalar Birliği Genel Sekreterliği görevine seçilen Necmettin Erbakan büyük sanayici ve tüccarlara karşı Anadolu sanayici ve küçük tüccarları savunmasıyla dikkat çekmiştir (Arpacı, 2017: 55). Daha sonra iktidar ile fikir ayrılığı nedeniyle tartışmalı bir şekilde bu görevden ayrılmak zorunda kalan Erbakan, 1969 seçimlerinde AP'den milletvekili olmak istemiş ancak reddedilince AP'den ayrılan milletvekilleriyle birlikte 1969 seçimlerinde bağımsız olarak seçimlere girmiş ve yalnızca kendisi Konya'dan seçilmiş, diğerleri seçilememiştir (Bora, 2018: 469).

1970 yılının başlarında AP'den istifa eden iki milletvekilinin katılmasıyla MG'nin ilk partisini kuran Erbakan, yasaklı olduğu dönemler dışında vefat ettiği 2011 yılına dek birkaç defa kapatılıp isim değiştirmekle birlikte muhafazakâr sağcı temel üzerine kurulu siyaset anlayışını çoğunlukla koruyan MG partilerinin değişmez lideri olarak kalmıştır. Siyasi hayatı boyunca aldığı en yüksek oy % 21,38 olmasına ve tek başına iktidar deneyimi bulunmamasına rağmen, MG Türkiye siyasetinde her zaman tartışmalı olagelmıştır. 2002 yılından bu yana kesintisiz bir şekilde hükümet eden AK Parti'nin de kadro anlamında bu geleneğin devamı olarak yola çıktığı göz önüne alındığında Türkiye siyasetinin son elli yılını bir şekilde etkilemiş olan bu hareketin doğru tahlil edilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye'de sosyolojik yapının 1950'li yıllardan beri süregelen değişimi 1960'lı yılların sonlarına kadar devam etmiştir. İlk çok partili seçimlerde rejimin dışladığı Anadolu'nun çeperindeki dindar çevrelerin desteğiyle iktidara gelen DP, ilk yıllarında ezanın yeniden Arapça okunmaya başlaması, okullarda zorunlu din dersi gibi icraatlarla dindar seçmeni memnun edecek politikalar üretmeye özen göstermiştir. Ancak bir süre sonra rejim karşıtı İslamcı hareketlerin bu politikaları istismar etmesi üzerine DP, bazı tedbirler almak zorunda kalmış, hatta Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmıştır (Poyraz, 2010: 313). DP'nin on yıllık iktidarının ardından gelen 27 Mayıs darbesi sonrasında oluşturulan oldukça liberal (Zürcher, 2002: 359) 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamında İslamcı ideolojiyi savunan birçok gazete ve dergi ortaya çıkmıştır. Ancak siyasette İslamcı düşünceler milliyetçi-muhafazakâr, sağcı oluşumlar içinde ifade edilmeye devam etmiştir. Akgün ve Çalış'a göre Türkiye'de Türkçülüğün de İslamcılığın da lider isimleri aynı komünizmle mücadele dernekleri geçmişine sahiptir (2008: 597). Ne var ki, 1960'lı yılların sonlarına doğru yükselen anti-komünizm, 68' Prag Baharı, 6. Filo'nun Dolmabahçe'ye demirlemesi gibi sorunların kaotik ortamında Türk sağcılığında bir kırılma meydana gelmiş ve o zamana dek komünizmle birlikte mücadele eden

milliyetçi-muhafazakâr cephe bir tarafın İslamcı hassasiyetleri öne çıkarmasıyla bölünmüştür (Poyraz, 2010: 314).

Bu bölünmede, bir kanat seküler milliyetçi safta birleşirken diğer kanat, MG olarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Yavuz (2005a: 594), ‘dini bir hareket’ olarak tanımlamadığı bu hareketin, din iktidar ilişkilerinin yeniden tanımlanması, devlet-toplum arasındaki çizginin yeniden tanzimi ve inanç ve kimlikleri yüzünden sistem dışına itilen kitlelerin siyasi alana taşınması amacıyla ortaya çıktığını iddia etmiştir.

MG ile diğer sağcı partilerin başat ortak özelliği muhafazakâr sağcılık olmuş ve ihmal edilebilir ayrıntılar dışında geniş bir skalada benzer politikalar üretmişlerdir. Bununla birlikte MG, görece liberal AP’ye kıyasla daha tutucu olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’ye yakın olmuştur. MG lideri Erbakan, bağımsız aday olduğu 1969 seçimleri öncesinde Konya’daki mitinginde MHP ve diğer milliyetçi partilerle birleşmeyi gerçekleştirmeye çalışacağını vaat etmiştir (Arpacı, 2017: 64). Erbakan, diğer sağcı parti AP’yi sık sık gayrı-millî olmakla suçlarken MHP için hiçbir zaman böyle bir suçlama getirmemiştir. Görüleceği gibi, hem MG hem de AK Parti her kritik durumda MHP ile ittifak etmiş, Bora’nın tabiriyle, milliyetçi-muhafazakâr terkip içinde dindarlık, mutlaka milliyetçilikle donatılmıştır (2018: 403).

SAĞCILIĞIN FANTASTİK BİR BİÇİMİ OLARAK MİLLİ GÖRÜŞ

Bağımsız milletvekili adaylığı olduğu 1969 seçim çalışmaları sırasında Samsun teşkilatına üye olan ilk beş yüz kişiye törenle ‘iman diploması’ dağıtılacağını (Arpacı, 2017: 65) söyleyen Erbakan’ın siyasete girişi, konu üzerine araştırma yapan birçok kişiye göre Nakşibendilik tarikatı geleneğine bağlı İskender Paşa Cemaati sayesinde olmuştur (Çakır, 2005: 545; Çalmuk, 2005: 561; Yavuz, 2005a: 591). Çakır’a göre partinin önemli kadroları İskender Paşa dergâhına bağlı isimlerdir (2005: 545). Ancak, Çalmuk’a göre 1980’lerin sonunda MG’nin yeterince güçlenip kendi başına bir cemaat haline gelmesiyle İskender Paşa Cemaati’nin o zamanki lideri Esad Coşan ile Erbakan arasında sert tartışmalar yaşanmış, Coşan, Erbakan’ı hak etmediği halde kendisini ‘cihad emiri’ ilan etmekle suçlayıp yollarını ayırmıştır (2005: 563).

Erbakan, kendinde ‘iman diploması’ dağıtma hakkı dâhil birçok keramet gören, kendisine biat etmeyen ‘patates dininden’ sayılacağı, (Çalmuk, 2005: 562) seçimleri kendi partisine verilen oy sayısına göre ‘Müslümanların sayımı’ (Yavuz, 2005a: 592) şeklinde ele alan, tek milli hareketin kendi hareketleri, geri kalanların ise ‘kökü dışarıda’ olduğunu kararlılıkla iddia edebilen, gezilerde önüne çıkan herkese elini öptüren, medeniyetimizi ‘diğer medeniyetlerden üstün’ (Erbakan, 2019: 28) bir konumda gören, fantastik bir figürdür. Bir röportajında, ‘zekâsını ölçmeye makinelerin dayanamayacağını’ (Arpacı, 2017: 46) iddia eden Erbakan, diğer taraftan bütün dünya meselelerine içinde Japon Mitsubishi firması sahiplerinin bile bulunduğu üç yüz zengin Yahudi’nin karar verdiklerine, bunların Türkiye’yi İsrail’e vilayet yapacağına ama MG’nin varlığıyla bunu engellediğine inanacak kadar gerçeklikten kopuktur (Erbakan, 2019: 46-50). Bu anlamda gerçekten de siyasetçiden çok bir cemaat liderine benzer. Müridleriyle ilişkisi her iki tarafın da kabullendiği bir eşitsizlik üzerine kuruludur. Diğer partilerin seçmenleri varken onun inananları vardır ve toplantılarını ‘biat töreni’ yaptırarak kapatır (Çakır, 2005: 568). Anti-semitizm düzeyinde bir Yahudi nefreti Erbakan’da yoğun olarak gözlenir. Osmanlı’da Kahire baş hahamı olarak görev yapmış, Lozan Barış Konferansı sırasında Türk heyetinde yer almış olan Yahudi hukukçu, filolog ve haham Haim Nahum’un (Timetürk, 07.04.2020) söz konusu konferans sırasında Fransa Başbakanı, İngiltere Başbakanı ve Amerikalılarla görüşürken Türkiye’yi savaşla yenediklerini, o yüzden fakirleştirip, dinden uzaklaştırdıktan ve böldükten sonra Avrupa Birliği (AB)’ne almamayı fakat bir anda “gir” demeyi, sonra da İsrail ile birleştirip yok etmeyi tartıştıklarını iddia etmesi ve bir dolarlık

Amerikan banknotlarının üzerindeki Latince[†] yazının ‘Dünya hakimiyetine erişildi’ anlamına geldiğini iddia edip buradan bir Yahudi komplosu çıkarması komplo teorileri anlamında birer zirvedir (Erbakan, 2019:58-61).

Osmanlı döneminde ‘dünyanın hakimi bir ülke’ (Erbakan, 2019: 64-65) olan Türkiye’nin yeniden bu pozisyonu kazanması özlemini her seferinde dillendiren Erbakan, Osmanlı geçmişi üzerinden ‘büyüklük’ ve ‘dünyaya nizam verme’ fenomenlerine sık sık vurgu yapmıştır. Sarıbay, Erbakan’ın Batı’ya ve Yahudilere düşmanlığa varan karşıtlığının nedeni olarak da onları ‘dünyaya nizam verecek Büyük Türkiye’nin karşısında bir engel’ olarak görmesini göstermiştir (2005: 594).

MNP’nin kuruluş beyannamesi, “Allah’ın, Hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunmak üzere seçtiği mümtaz ve aziz milletimiz!” diye başlar. Beyanname “Hak’kın yardımıyla çok yakın bir gelecekte, milletimizin yeniden bütün dünyaya örnek büyük bir medeniyet kuracağını” müjdelere ve herkesi bu ulvi gaye için çalışmaya çağırır. Beyannamenin ‘milletimiz’ kelimesinin büyük harfle yazılmasına özen gösterilen ‘tarihimiz’ bölümünde milletimiz: “Tarihin en büyük milleti olarak örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, asırlarca dünyanın nizamını sağlamak hususunda kendisini mesul görmüştür”. Haçlı seferlerinden, İstanbul’un fethinden, Viyana kapılarını zorlamaktan bahseden beyanname Milletimizin her zaman Batıya karşı galip geldiğini sıkça vurgular (Millî Nizam Partisi Parti Programı, 1970: 5)

MNP, herhangi bir seçime girmeden 12 Mart Muhtırası’nın ardından Anayasa Mahkemesi tarafından 1971 yılında kapatılmıştır. Erbakan, MNP kadroları tarafından 11 Ekim 1972’de Süleyman Arif Emre başkanlığında kurulan Millî Selamet Partisi (MSP)’ne 1973 yılında katılmıştır.

MG söylemi, ilk defa MSP’nin 1973 seçim beyannamesinde kullanılmıştır. Bu partinin beyannamesinde MG, yerli olmayan liberal ve sol görüş karşısında tek yerli görüş ve dünyayı buhranlardan kurtaracak yeni medeniyet sentezi olarak nitelendirilmiştir (1973 Seçim Beyannamesi, 1973: 14). Milli Görüş’ün aslında milleti değil, bütün Müslümanlar anlamında ümmeti temsil ettiği, dolayısıyla milliyetçi bir argüman olmadığını iddia eden bazı görüşlere (Yavuz, 2005b: 279; Sarıbay, 2005: 581; Arpacı, 2017: 40, 117) karşılık Erbakan (2013: 241), ‘Malazgirt’te inanın şahlığını yaşamadan, Kosova’da, Niğbolu’da bir kılıç olup parlamadan, Ulubatlı Hasan olup İstanbul’u fethetmeden, Sultan Fatih olup atını denize sürmeden, Kanuni olup şanlı ordularıyla Avrupa’nın içlerine yürümeden, Seyit Çavuş olup 250 kiloluk mermiyi ‘Ya Allah’ deyip namluya sürmeden, Sakarya’nın siperlerine girmeden ve Kıbrıs’ta düşman tahkimatının arasından geçmeden’ MG’nin ne olduğunun anlaşılamayacağını iddia etmiştir. MSP’nin 1973 Seçim Beyannamesi’nde ise, Türkiye’nin Ortak Pazar’a girmesi durumunda “Türk’lüğünü kaybedeceği iddia edilmiştir (1973: 35-36).

1973 seçimlerinde Süleyman Arif Emre liderliğinde % 11,80 oy alan MSP’nin 26 Ocak 1974 tarihinde ilk iktidar deneyimini 1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Bülent Ecevit önderliğindeki CHP ile koalisyon kurarak başlamıştır. On aydan daha kısa bir sürede sonlanan bu hükümet döneminin en önemli icraatı, Temmuz 1974’teki Kıbrıs Barış Harekâtıdır. Kamuoyunda harekâtın başarısı Ecevit’e mal edilmişse de bu harekâtın yapılmasında Erbakan faktörünün daha etkili olduğu yolunda iddialar ortaya atılmış, Erbakan’ın kendi açıklamaları da buna işaret etmiştir. Erbakan, Ecevit’in harekât konusunda isteksiz olduğunu, kendisinin ısrarıyla bu harekâta karar verildiğini hatta kendisinin Kıbrıs’ın tamamının alınmasından, daha sonra Rum tarafından bir itiraz gelmesi durumunda fazla alınmış olan toprağın iade edilmesinden yana olduğunu ifade etmiştir (1991: 72). Kıbrıs konusu, aralarında zaten fikir

[†] “Annuit Coeptis”: “Tanrı başlangıcı destekler.”

uyuşmazlığı bulunan iki parti arasında daha sonra da polemik konusu olmuş ve her iki parti de olası bir erken seçimde ‘Kıbrıs Fatih’i iddiasıyla oy devşirebilmek için koalisyona son vermişlerdir (Sarıbay, 2005:585).

MSP’nin ikinci koalisyon dönemi 1975-77 yılları arasında milliyetçi partilerin oluşturduğu ve iki yıldan daha uzun bir süre devam eden I. Milliyetçi Cephe (MC) Koalisyonu olmuştur. AP, MHP, MSP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)’nin Demirel başkanlığında bir araya geldiği hükümet, Erbakan’ın iddialı ‘Ağır Sanayi Hamlesi’ni hayata geçirmek için önemli bir şans olmuştur. Erbakan’ın ‘fabrika kuracak fabrikalar kurma’ mottosunu hayata geçirmek yolunda MSP, birçok proje hazırlamıştır. Erbakan’ın ‘Cumhuriyet tarihinin en önemli ve en büyük kalkınma hamlesi’ dediği bu projelerin Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) raporlarına göre uygulanabilirliği yoktur. Hatta bazı projeler için ayrılan araziler ihtilafli şahıs arazisi çıkmıştır. Nihayet Dünya Bankası da bu projeleri ciddiye almamış ve kredi vermemiştir. Bu dönemde yeni projeler için artarda atılan temeller de kamuoyunda alay konusu olmuştur. Koalisyon, Erbakan’ın deyimiyle AP’nin kendi projelerine bütçe vermemesi nedeniyle sonlanmıştır. (Sarıbay, 2005: 586-588).

1977 seçimlerinde % 8.60 oy alan MSP, CHP iktidarını engellemek için bir kez daha MHP ve sağcı koalisyonla işbirliği yapmış ve II. MC’yi kurmuşlardır. Ancak bu birliktelik altı ay bile sürmeden 1978 yılının başlarında son bulmuştur (Sarıbay, 2005: 590).

1970’lerin sonunda dünyada yaşanan petrol krizine bağlı ekonomik durgunluk ve komünist Sovyetlerin Afganistan işgali gibi faktörlerin yanında aynı dönemde İran’da meydana gelen İslam Devrimi ve Pakistan’da darbeci general Ziya Ülhak’ın yönetimi ele geçirmesi de İslamcı hareketlere ivme kazandırmıştır. MG’nin İslamcı olduğuna dair atıf, bu dönemden itibaren kısmi de olsa bir geçerlilik kazanmış olabilir. Ancak, bu daha çok yukarıda da bahsedildiği gibi İslamı siyasi amaçlar için kullanmak mahiyetinde olmuş gibi görünmektedir. Kıbrıs’ta koşullar uygun olduğunda adanın tamamını ele geçirmeye çalışırken olduğu gibi burada da koşullar uygun ise, İslami söylemi araçsallaştırıp siyasi güç devşirmek için bu söylem kullanılmış olabilir. Zira tam bu dönemde “Erbakan, Ziya, Humeyni, yaşasın İslam birliği”, “İran, Pakistan, sıra bizde Müslüman” gibi sloganlar MSP’nin mitinglerinde duyulmaya başlanmıştır (Arpacı, 2017: 254). Yine aynı dönemde, Erbakan, ‘Müslüman Birleşmiş Milletler (BM)’ projesinin de dahil olduğu ve hepsi de Türkiye öncülüğünde gerçekleşecek olan projelerini açıklamıştır. Bunlar; BM yerine Müslüman Ülkeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı, NATO yerine Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı, AB yerine Müslüman Ülkeler Ortak Pazar Teşkilatı ve Birliği, Euro yerine Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi, UNESCO yerine Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatıdır (Çakır, 2005: 566).

12 Eylül darbesinden sadece altı gün önce, içki satan dükkanlara saldırıların yaşandığı, “Ya şeriat ya ölüm”, “Vur de vuralım, öl de ölelim” gibi sloganların atıldığı Konya mitinginde Erbakan: “İstanbul’un fethindeki çalışkanlık, cihat aşkı, çalışma azmi bize örnek olmalıdır. Sultan Fatih’in yeni ordusu, fetihler sizin olsun, gazanız mübarek olsun! Kılıçlarımızı bileyeceğiz, hazır olun” şeklinde konuşmuştur (Arpacı, 2017: 256). Burada İstanbul’un fethine yapılan yoğun atıfta da görüldüğü gibi Erbakan’ın güç kullanma ve hükmetme arzusu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

12 Eylül darbesinin ardından MSP kapatılmış ve Erbakan bir askeri dinlenme tesisinde bir ay kadar gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldığında ‘kahraman ordumuzun bütün mensuplarının gösterdikleri asil, nazik ve necip muameleden dolayı’ teşekkür etmesi ve yeni devrenin milletimiz için saadet ve selamet getirmesini dilemesi (Arpacı, 2017: 74). Erbakan’ın 12 Eylül’e bakış açısını ortaya koyan kritik bir açıklamadır. 12 Eylül’ün genel olarak milliyetçi-muhafazakâr damarla ilişkili İslamcı çevrelerde hararetli bir memnuniyetle karşılanmış olduğu oldukça tartışılmıştır (Yılmaz, 2005: 637). Ancak, MG’nin militarizme

ilgisi 12 Eylül ile sınırlı görünmemiştir. Erbakan'ın Almanya'daki bir konuşması sonrasında Kemalizm ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulduğu bir soru üzerine 'Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerinin hiçbirinde Kemalizmin ve TSK'nın payı olmadığı' (Çalmuk, 2005: 552) cevabını vermesi, MG'nin sadece militarizmle değil Kemalizm ile de sanıldığı kadar sorunlu olmadığını göstermektedir. Nihayet, Karadağ ve Çiçek de bu hareketin 'İslamcı Kemalist' olarak tanımlanabileceğini belirtmişlerdir (2015: 320).

12 Eylül, İslamcı oluşumlara yol açmış olmasının yanında, 80'li yıllardaki büyük kentlere yoğun göç, şehirlerin çeperinde Tezel'in deyimiyle hayatlarını anlamlandırarak 'aşkın' bir kimliğe ihtiyaç duyan yoksul gettoların oluşmasını da beraberinde getirmiştir (2006: 32-37). Batı'da pozitivist-modernist anlayışın krizde olduğu (Çaha, 2005: 479) ve dindarlığın bütün dünyada yükselmeye başladığı böyle bir zamanda, Türkiye'de de İslamcı düşünce yükselmeye başlamıştır. O dönemde uygulanan denetimsiz neo-liberal ekonomi politikaları büyük kitleleri yoksullaştırırken diğer yandan zenginleşen yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. Bürokrasinin desteğiyle açılan tarikat okulları Türkiye'nin her yanına yaydıkları eğitim olanağıyla Anadolu'nun dindar gençlerini kamusal alana taşımış, ekonomideki liberalleşme de Anadolu girişimcileri cesaretlendirmiştir (Çaha, 2005: 481).

1983 yılında Ali Türkmen'in başkanlığında kurulan Refah Partisi (RP)'ne 1987'de siyasi yasağının kalkmasıyla birlikte lider olan Erbakan, yeni partisiyle ilk mitinglerinden birinde Ortak Pazar'a üye olmanın beş milyon Fransız Ermeni'sinin gelip Türkiye'yi satın alması anlamına geldiğini söylemiştir (Arpacı, 2017: 78). Bu yıllarda, özellikle büyük şehirlerin gecekondu kesimlerine yardımları RP'nin yükselişine önemli katkılar sunmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetlerin çöküşü, Bosna, Cezayir, Çeçenistan, Azerbaycan gibi Müslüman ülkelerde yaşanan sorunlar da RP'nin yükselişine devam ettirmesini sağlamıştır.

Bu güçlenme durumu sahada özellikle kadın mensuplarının çabasıyla bu hareketin cemaat durumundan siyasi parti durumuna doğru evrilmeye başlamasını sağlarken Erbakan, 1991 yılının başlarında Sivas'taki bir konuşmasında, Müslüman olan herkesin RP'li olmasının zorunluluk olduğunu, RP'li olmayanın "patates dininden" olduğunu ve RP'ye çalışanın cennete gittiğini söylemiştir (Arpacı, 2017: 335-336). Ne var ki 'patates dininden' olanların oranı hâlâ hayli yüksektir ve RP, 1991 seçimlerinde yüzde on barajını aşabilmek için MHP geleneğinin o dönemdeki partisi Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve dönemin bir başka aşırı milliyetçi partisi İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile ittifak etmek zorunda kalmıştır. Bu üç parti, toplamda % 16,87 oy almış ancak RP'nin yükselişi devam etmiştir. RP, 1994 yerel seçimlerinde % 19 oy oranıyla Doğru Yol Partisi (DYP) ile ANAP'ın ardından üçüncü olmasına rağmen Ankara ve İstanbul dahil olmak üzere bazı önemli büyükşehir belediyelerini kazanmıştır. Türkiye'nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası sayılan bu seçimler Erbakan'ın yukarıda bahsedilen 'güç kullanma' ve 'hükmetme' arzularını kamçulamış ve seçimlerin hemen ardından kendisine biat edilmesi durumunu gerekirse zorla sağlama yoluna gidebileceğinin sinyallerini vermiştir.

Birçok araştırmacı 28 Şubat'ı Milli Görüş'ün siyasi kaderinde dönüm noktası olarak görmüştür. Ancak, 28 Şubat'la birlikte gerek 'Kudüs Gecesi' olayını gerekse tarikat liderlerinin Başbakanlıktaki iftar yemeğini anlamlandırarak olay, daha önce, 1994 yılında yaşanmıştır. Erbakan yerel seçimlerin 16 gün sonrasında meclis grubundaki konuşmasında: "Türkiye'nin şu anda bir şeye karar vermesi lazım Refah Partisi Adil Düzen getirecek. Bu kesin şart, geçiş dönemi yumuşak mı olacak, kanlı mı olacak, altmış milyon buna karar verecek" (Arpacı, 2017: 335) demiştir.

Bu konuşma üç konuyu berraklığa kavuşturmuştur: İlk olarak, Erbakan veya RP'nin asıl sorununun baskı rejimi değil, baskı araçlarının kendi elinde olmaması olduğu konusunda daha

az şüphe kalmıştır. İkinci olarak, serbest seçimlere giren ve daha birkaç gün öncesinde ülkenin en büyük iki şehrinin yönetimini seçimle devralan bir partinin seçimle olamaması durumunda kanlı bir şekilde rejimi değiştirmek istemesi birçok kişiyi dehşete düşürmüş ve bu partinin niyetini daha çok sorgular hale getirmiştir. Son olarak da Erbakan'ın, ülke çapındaki desteği sadece seçmen sayısının beşte birine tekabül eden ve askeri bürokrasi ve yargı bürokrasisiyle sorunlu bir siyasi lider olarak kanlı (veya kansız) bir rejim değişikliği gerçekleştirebileceğine inanacak kadar gerçeküstü bir konumda kalmakta inat ettiği daha net anlaşılmıştır.

RP, 1995 seçimlerinde İstanbul başta olmak üzere büyükşehir belediyelerinin özellikle yoksul semtlere daha önce olmayan hizmet ve yardımlar götürmesinin olumlu etkisiyle yüzde 22,38 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmış ve kısa süreli bir Anayol deneyiminin ardından Haziran 1996'da DYP ile birlikte Refahiyol Hükümeti'ni kurmuştur. Askeri bürokrasinin RP konusunda önyargılı olduğu bir vakta olmakla birlikte Erbakan'ın yukarıda değinilen demokrasi açısından kuşku uyandırıcı söylemlerinin de etkisiyle hükümet rahat bir ortamla karşılaşmamıştır. Buna rağmen koalisyon hükümeti Arpacı (2017: 308-309)'ya göre makroekonomik anlamda başarılı görünen bir performans göstermiştir. Refahiyol'un 366 günlük iktidarında Gayri Safi Milli Hasıla (GMSH)'da artış kaydedilirken, büyüme hızı düşmüş, ithalat ihracata oranla daha fazla artmıştır. Ayrıca hem iç hem de dış borç stoku artış göstermiştir.

Ne var ki, bu hükümet, daha doğrusu RP kanadı; daha çok Kudüs Gecesi ve tarikat yemeği gibi olaylarla gündeme gelmiştir. Bunların dışında, Susurluk protestoları gibi olaylarda devletin karanlık ilişkilerini savunmaları, cezaevlerindeki açlık grevlerinde grevcileri aşağılamaları, RP'li Adalet Bakanı'nın o dönemde Baas diktatörlüğü ile yönetilen Irak'ta uygulanan Kur'an'ın yarısını ezberleyen mahkumların cezasının kaldırılması gibi tasarrufların Türkiye'de de uygulanabileceğini gündeme getirmesi gibi olaylar bu hareketin demokrasiye uyum göstermekte zorluk çektiğini göstermiştir. Özellikle Erbakan'ın Susurluk olayını protesto edenleri açıkça bir ırkı aşağılayacak şekilde ifade etmesi etnosantrik bakış açısının yıllar içinde hiç değişmediğinin bir göstergesi olmuştur. Bütün bu gerekçelerin ışığında hükümetin, 28 Şubat olmasaydı bile uzun süre ayakta kalabileceği şüphelidir. Zira, hükümetin tek askeri anlaşmasını Erbakan'ın yıllar boyunca mantık sınırlarını zorlayan bir anti-semitizm düzeyinde muhalefet ettiği İsrail ile yapması, yine daha önce karşı çıktığı Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmasına onay vermesi gibi politikalar Erbakan'ın iktidardaki performansının kendi tabanında bile hayal kırıklığı yaratmasına neden olmuştur (Çakır, 2005: 570-571). Nihayet 28 Şubat kararlarına hükümetten de önemli bir itiraz gelmemiş, bu kararları sadece iktidar ortağı DYP değil, Erbakan kendisi de imzalamıştır. Erbakan, o anda istifa etmeyip yaklaşık 4 ay daha başbakanlık yaptıktan sonra hem askeri bürokrasinin baskısı hem de basının sert muhalefeti nedeniyle Haziran 1997'de istifa etmiştir. Altı milyon civarında oy almış bir parti olarak RP'nin tabanından 28 Şubat kararlarına hiçbir tepki gelmemiş olması, parti tabanının Adil Düzen'in kanlı mı kansız mı olacağına karar vermesini isteyen Erbakan'a üçüncü seçenек olan 'hiçbiri' cevabı veren geriye kalan 54 milyon ile aynı minvalde düşündüğünü göstermiştir.

KAÇINILMAZ DÖNÜŞÜM

Erbakan'ın Haziran 1997'de Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmasıyla MG ve Erbakan'ın 27 yıllık siyasi hayatının majör tarihi de sona ermiştir. RP'nin kapatılma davası ve Erbakan'ın yargılanma aşaması, daha sonra İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın okuduğu bir şiirden dolayı dört ay hapis cezası alması, gücünün sınırlarının farkına varmış olan MG'nin ittifak arayışına girmesine yol açmıştır. Öyle ki, yıllarca Avrupa ve Batı medeniyetine nefret derecesinde karşı duran Erbakan, aldığı bir yıllık cezanın hukuka aykırı olduğu iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne başvurmak noktasına gelmiştir. RP'nin 1998 yılının Ocak ayında kapatılmasının ardından yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) Genel Başkanı

Recai Kutan, son iki yılda geçirdikleri deneyimler sonucunda, demokrasinin her şeyden önce geldiğini, demokrasi olmadan hiçbir şeyin gerçekleştirilemeyeceğini öğrendiklerini söylemiştir (Gülalp, 2003: 84). Kutan, Amerika'yı da ziyaret etmiş ve bu seyahat sırasında şeriat devletine karşı olduklarını ifade etmiştir (Çakır, 2005: 572-573).

FP, 1999 seçimlerinde % 15,4 oy almıştır. Çakır'a göre (2005: 574) aynı seçimde ikinci parti olan MHP'nin "Seçilseler bile iktidar olamazlar" propagandası bu partinin daha yüksek oy alamamış olmasında etkisi olmuştur. Tek başına bu tespit bile MG siyasetindeki değişim gerekliliğinin ne derece elzem olduğunu göstermiştir. RP'nin aksine FP, demokrasiye, bireye, insan haklarına daha çok vurgu yapmış, Türkiye'nin coğrafi ve tarihi konumu nedeniyle Avrupa'dan kopuk politikalar üretmesinin mantıklı olmayacağını vurgulamıştır (Özdemir, 2015: 187). Ancak, Özdemir'in deyiimiyle 28 Şubat'tan ders çıkarmasına rağmen bu partinin kaderi de değişmemiştir (2015: 189).

FP Milletvekili Merve Kavakçı'nın yemin töreni için başörtüsü ile Meclise gelmesiyle yaşanan olaylar FP'de bir ayrışmanın fitilini de ateşlemiştir. Temmuz 1999'da dört aylık hapis cezasını tamamlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi eski Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik ettiği 'Yenilikçiler', parti liderliğini ele almak için çalışmalarına başlamış ve Mayıs 2000'deki kongrede, Erbakan'ın desteklediği mevcut Genel Başkan Kutan'a karşı yarışan Erdoğan ekibinin adayı Abdullah Gül, her ne kadar 633'e karşı 521 oyla kaybetmişse de Erbakan hegemonyasını sarsmayı başarmıştır. Siyasi yasağı nedeniyle hareketi perde gerisinden yöneten Erdoğan'ın önderliğindeki 'Yenilikçiler' parti liderliğini alamayınca farklı bir parti kurma hazırlıklarına başlarken Haziran 2001'de FP kapatılmış ve Temmuz 2001'de Saadet Partisi (SP), Ağustos 2001'de ise AK Parti kurulmuştur.

MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ'NİN SİYASET SAHNESİNE ÇIKIŞI

Kasım 2002 seçimleri her ne kadar Dünya Bankası'ndan transfer edilmiş Kemal Derviş'in müdahaleleri ile hafifleme yoluna girmişse de ağır bir ekonomik kriz ve başarısızlığı her kesimden kabul gören bir hükümetin varlığı ortamında gerçekleşmiştir. Bu ortamda iktidar koalisyonunu oluşturan üç parti büyük oy kayıplarıyla karşılaşırken yeni kurulmuş AK Parti ve lideri Erdoğan'ın büyük kitle desteği sayesinde bu seçimleri kazanması sürpriz olmamıştır. Erdoğan, seçimin hemen ardından yaptığı açıklamada başörtüsünün birinci sorunları olmadığını, insanların hayat tarzlarına müdahale edilmeyeceğini ve Türkiye'yi 28 Şubat sürecine götürebilecek gerginlikler yaşanmaması için aşırı özenli olacaklarını ifade edecek kadar temkinli davranmıştır. Erdoğan, Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını ve tamamen yeni bir parti olduklarını defaatle ifade etmiştir. AK Parti, ideolojik duruşunu ise, Türkiye siyaset tarihinde ilk defa rastlanan bir tanımla 'muhafazakâr demokrat' olarak ifade etmiştir (Akdoğan, 2003: 6).

2002 Seçim beyannamesinde AK Parti'nin 'farklı inanç ve kültürleri ülke için bir zenginlik kabul ettiği; değişik dil, din, soy ve sosyal statüden insanın kanunların eşit koruyuculuğu altında özgürce yaşamasını ve siyasete katılmasını gerekli gördüğü' ifade edilmiştir. Partinin, 'toplumun oluşturduğu kurum ve değerlere devletin müdahale etmesinin kargaşa ve huzursuzluk doğuracağına' inandığı belirtilmiş, AK Parti'nin, 'maceraperest siyasetçilerin, toplum gerçeklerinden kopuk ideolojik projelerle sivil-demokratik kazanımların tahrip edilmesine yönelik girişimlerine karşı en büyük teminat' olduğu ileri sürülmüştür (AK Parti Seçim Beyannamesi, 2002: 12). AK Parti, muhafazakârlığı sivil-demokratik bir kavram olarak ortaya koymuş ve kavramın içeriğini doldururken halkın tercihlerini ve taleplerini önceleyen bir anlayışla siyaset yapacağı sinyalini vermiştir (Akyüz, 2016: 43). Bu anlamda, AK Parti, MG ve Erbakan'ın etnosantrik, içe kapanık ve ütopyik projelerle bilinen tutumunun tersine bir politika benimsemiştir. Beynamede 'toplum gerçeklerinden kopuk ideolojik projeler' cümlesinin olumsuz anlamda vurgulanması da bu yeni partinin MG'den koptuğu algısını

güçlendiren bir durum olmuştur. Bulaç (2010: 17), AK Parti'nin hem Türkiye'deki yasal mevzuatın içine girebilmek hem de uluslararası hâkim güçlerin kabul ve onayına mazhar olabilmek için MG geleneğinden vazgeçerek yeni bir kimlik arayışına girdiğini ve muhafazakarlık tanımında karar kıldığını belirtir. İçerisi kadar dışarıya verilecek görüntü de önemli olduğundan muhafazakârlık, AK Parti'nin bu anlamda işini kolaylaştıran bir kavram olmuştur.

Seçimin hemen ardından parti lideri Erdoğan'ın "Bu ordu bizim ordumuzdur, gözbebeğimizdir. Kimse ordumuzla bizim aramıza girmesin. Bu konuda aracı ve tefeci istemiyoruz". (Koyuncu, 2013: 131) şeklindeki sözleri AK Parti'nin de MG gibi ordu ile iyi ilişkiler kurmaya önem verdiği göstergesi olmuştur. İktidarının ilerleyen yıllarında Erdoğan, 2007 yılındaki e-muhtıranın ardından askeri vesayeti kontrol altına alıp 'ustalık' dönemine geçtiği 2011 yılından itibaren özellikle Suriye topraklarında yapılan askeri operasyonların başında 'başkomutan' sıfatı ve askeri giysilerle sık sık gündeme gelmiştir.

Yeni partinin özellikle ekonomi ve AB politikaları ilk yıllarda oldukça başarılı bulunmuştur. Ekonomide Derviş döneminin önlemleri devam ettirilmiş ve yabancı yatırımcıların ilgisi canlı tutulmuştur. AB üyeliğini temel stratejik hedef olarak belirleyen AK Parti, AB ile katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğinde olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirmek amacıyla gerekli düzenlemeleri, süratli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu anlamda MG geleneğiyle kıyaslanamayacak derecede yönünü modern dünyaya çevirmiştir. Bu partinin laiklik politikası da belirgin bir şekilde MG'nin aksi yönde belirlenmiştir. Parti tüzüğüne göre AK Parti; 'milli irade, hukukun üstünlüğü, akıl, bilim, tecrübe, demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlükleri ve ahlakılığı' siyasi yönetim anlayışının temel referansları olarak kabul etmiş Anayasa'da yer alan 'laiklik ve kanun önünde eşitlik' ilkelerinin, güvence teşkil ettiğini vurgulamıştır (AK Parti Tüzüğü, 2002: 22-23). Partinin ilk genel başkanı olan Gül de laiklik anlayışlarının 'devletin dini inançlar üzerinde baskı kurduğu jakoben Fransız anlayışı değil, devletin bütün dini inançlara aynı mesafede olduğu Anglo-Sakson anlayış' olduğunu belirtmiştir (Akyüz, 2016: 45). Ancak, AK Parti, her ne kadar laiklik karşıtı olarak algılanabilecek şekilde davranmamak konusunda imtina ettiyse de hatta sözcüleri başörtüsü sorununun çözümünü tabanının tepkilerini bile göze alıp ertelediyse de yerleşik askeri ve yargı bürokrasisi tarafından "takiyeci" olarak suçlanmaktan kurtulamamış, sonuç olarak, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi, Nisan ayındaki laiklik yanlısı gösteriler eşliğinde Genelkurmay Başkanlığı'nın laiklik ilkesine 'sözde değil, özde bağlı' bir cumhurbaşkanı istediğini belirten ve 'internet muhtırası' olarak hatırlanan gece yarısı muhtırasına muhatap olmak zorunda kalmıştır.

Bu olay, AK Parti'nin MG'den ayrıldığı bir noktayı ortaya çıkarmıştır. Muhtıranın ertesi günü hükümet tarafından yapılan açıklamada 'Genelkurmay Başkanlığı'nın, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurum', Genelkurmay Başkanı'nın da 'görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumlu' olduğu ve herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceği hatırlatılmıştır (Koyuncu, 2013: 132).

Erbakan'ın 28 Şubat'ta yaptığı aksine, AK Parti, askeri bürokrasinin müdahalesi karşısında direnç göstermiş ve cumhurbaşkanını halkın seçmesi için referanduma gitme kararı almıştır. Ekim 2007'de yapılan referandumda % 68 oy oranıyla cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu süreçte, Gül de meclis tarafından MHP'nin toplantı yeter sayısının bulunması için meclise gelmesiyle Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak AK Parti ile askeri bürokrasi arasındaki gerilim devam etmiştir. Bu dönemde askerler, eşi başörtülü olduğu için Cumhurbaşkanı Gül'ün resepsiyonuna katılmama ve bazı istifalarla AK Parti'yi protesto etme yoluna başvurmuşlardır. 2008 yılında 'laikliğe aykırı fiillerin odağı haline

geldiği' gerekçesiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından partiye açılan kapatma davasında Anayasa Mahkemesi (AYM), partinin kapatılmaması ancak hazine yardımıyla belli oranda mahrum bırakılması kararı vermiştir (Akyüz, 2016: 47).

AK Parti'nin bu bürokratik engelleme çabalarına yanıtı, askeri ve yargı bürokrasisini demokratik ülkelerdeki gibi sınırlandıracak kapsamlı bir anayasa değişikliği talebiyle 2010 yılında referanduma gitmek olmuştur. % 58 oy oranıyla kabul edilen referandumla 12 Eylül Darbesi sorumlularının yargı önüne çıkarılması dahil olmak üzere demokratikleşme yönünde birçok değişiklik yapılmıştır.

AK Parti'nin ilk yıllarında dış politikada Milli Görüş Hareketi partilerinin tersine proaktif bir strateji izlenmiş, Kıbrıs sorununun çözümü için Annan Planı desteklenmiştir. Ayrıca 2005 yılında İspanya ile birlikte 'Medeniyetler İttifakı' oluşturulmuştur. Ancak AK Parti'nin dış politikası 2009'da Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun da etkisiyle MG'nin neo-Osmanlı yayılmacılığına yaklaşmıştır.

İktidarının ilk yıllarında siyasi alanı tahkim etmek amacıyla birçok farklı çevreyle iş birliğine giden AK Parti, etki alanını oldukça genişletmiştir. Özellikle 2008 global ekonomik krizinin parti lideri Erdoğan'ın deyimiyle 'teğet geçmesi' bu partinin Erdoğan'ın 'çıraklık' olan 2002, ve 'kalfalık' olan 2007'den sonra 'ustalık dönemi' dediği 2011 seçimlerinde % 49 oyla her iki seçmenden birinin siyasi tercihi olarak merkez sağın domine edici unsuru haline gelmesini sağlamıştır. Bu dönemde, ordunun siyasete müdahale potansiyeli etkisizleştirilmiş, bürokrasi denetim altına alınmış, yeni bir burjuvazi, yeni bir medya yaratılması (Karadağ & Çiçek, 2015: 325) çalışmaları hız kazanmış, merkez sağdaki düşük oy potansiyelli partilerin başkanlarına koltuk verilerek bünyeye alınmışlardır. Dış politikada ise, yukarıda bahsedilen neo-Osmanlı anlayış yerleşmeye başlamıştır. Parti lideri Erdoğan'ın giderek her şeye muktedir bir "tek adam'a dönüştüğü ve kadınların doğuracağı çocuk sayısından, doğum yöntemine kadar her şeye karar vermek istediği bu dönem, AK Parti'nin MG köklerine dönme, Erdoğan'ın da etki alanı çok daha geniş yeni, post-modern bir Erbakan'a dönüşme sürecinin başlangıcı olmuştur.

AK PARTİNİN MİLLİ GÖRÜŞ KÖKENİNE DÖNÜŞÜ

2011 seçimlerinin ardından AK Parti lideri Erdoğan, 2010 yılında Tunus'ta başlayıp Mısır ve Suriye'ye sıçrayan 'Arap Baharı' isyanını Ortadoğu'da 'ustalık' sergileme imkânı olarak görmüştür. Bora'ya göre Suriye'de olan, Erdoğan'ın tavsiyelerine kulak vermeyen Suriye lideri Esad'a karşı 'sert güç' gösterisiydi (2018: 484). Ne var ki 'Emevi Camii'nde namaz kılma' niyeti daha fazlasına işaret ediyor olabilir. Nihayet dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye liderinin siyasi ömrünü haftalarla ölçmesi de bu niyetin 'sert güç' gösterisinden fazlası olduğunu gösteren bir emare gibi görünmüştür. Dış politika anlayışını müphem bir "Pax Ottomana"[‡] üzerine kuran Davutoğlu, çerçevesini "Stratejik Derinlik" (2001) isimli kitabında çizdiği ve Türkiye'nin Osmanlı mirasçısı olarak sözcülemi 'Balkanlar'daki Müslüman azınlıklar ile ilgili meselelerde bile müdahale hakkını kazanacak bir garanti elde etme hedefi gözetmesini' (Davutoğlu, 2001: 123), isteyecek kadar neo-Osmanlı strateji doğrultusunda kimi zaman bölgedeki Türkmenleri, kimi zaman da başka paramiliter grupları kullanarak Suriye iç savaşına müdahil olmuştur (Bora, 2018: 485). Bu anlamda AK Parti'nin dış politikasının 'ustalık' döneminden itibaren MG Hareketi'ne yaklaştığı iddia edilebilir.

Bu dönemde iç siyasette ise gerek siyasi gerek sosyal alanı AK Parti ve Erdoğan'ın isteği hilafına tahkim etmek için baskı politikası iyice sertleştirilmiştir. Bu baskılar 2013 yılı Mayıs ayında çevreci hassasiyetlerle başlayan ve bir ayı aşkın süre devam eden Gezi Parkı

[‡] Osmanlı Barışı.

protestolarını siyasi bir forma taşımıştır. Bu protestolar ayrıca Erdoğan'ın 'camide içki', 'deri elbiseli saldırganlar' gibi düzmece olayları kullanıp halkın bir bölümüne karşı düşmanca bir tutum almaktan imtina etmediğini de göstermiştir. Öyle ki, Erbakan'ın ayrıştırıcı ve kendi inanan kitlesini geri kalan vatandaşlara karşı üstün gören bakış açısını hatırlatacak bir şekilde protestocuların karşısına kendi kitlesini çıkarabileceğini bile söylemiştir. Bu protesto gösterileri, Ak Parti iktidarına yönelik hoşnutsuzluğun ilk kapsamlı dışavurumu olması açısından kritiktir. Bu protestolardan sonra Erdoğan, meşruiyetini giderek azalan bir kitle üzerinden tanımlarken halkın yalnızca kendi çizdiği sınırlar içinde kalan ama sayısal anlamda iktidarını garanti edecek bir kesimine hitap etmeye başlamıştır. Bu minvalde, Erdoğan'ın Gezi'nin ardından daha da yoğun şekilde Başkanlık sistemi vurgusu yapmış olması, muhtemelen halkı kutuplaştırarak milliyetçi-muhafazakâr çoğunluğun iradesini ilanihaye iktidarda tutacak olmasıdır. 2015 seçimleri öncesinde 'bu işin huzur içinde çözülmesi için' Başkanlık sistemi için gerekli 400 'yerli ve milli' milletvekilini istemesi (T24, 07.03.2015) ve alamadığında MHP ile iş birliği yaparak bunu sağlaması bu niyeti faş etmiştir.

Erdoğan, Kürt sorununun çözümü için kendisinin RP İstanbul İl Başkanlığı döneminde Erbakan'ın yaptığı gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. Ne var ki yine Erbakan gibi sorunu Kürtlerin bireysel veya toplumsal hakları anlamında değil de Müslüman Türk ile rabitası üzerinden tanımladığı için bu girişimler başarısız olmuştur. Erdoğan'ın bu sorun konusunda daha RP İl Başkanı olduğu 1991'de hazırladığı ve dönemine göre oldukça ileri sayılabilecek - ki ondan da iki yıl önce, 1989'da 'statükocu' olarak görülen CHP'nin daha ileri sayılabilecek bir 'Kürt Raporu' vardı- Kürt Raporu doğrultusunda Erbakan bazı girişimlerde bulunduysa da sonuçta geldiği yer "komünistlik, bölücülük konuşacaksan Türkçe konuşsan da zararlısın ama Adil Düzen'i konuşacaksan değil Kürtçe, Ugandaca da konuşsan, seni alnından öperim" noktasıdır (Youtube, 29.05.2019). Aynı şekilde Erdoğan da ismini birkaç defa değiştirdiği Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik birkaç girişimden sonra 'Kürt sorunu' diye bir sorunun olmadığı ama 'Kürt kardeşlerimin bazı bireysel sorunlarının' olduğu noktaya gelmiş ve daha önce çokça üretilmiş hamasi devlet politikasını yeniden üretmeye başlamıştır. Ancak, Erbakan'ın bu sorunu çözmek için siyasi gücünün Erdoğan'la kıyaslandığında oldukça yetersiz olduğunu hatırla tutmak gerekir.

AK Parti ve lideri Erdoğan, MG gömleğini üzerinden çıkararak oturduğu iktidar koltuğunda her alanda önemli dönüşümlere imza atarak ve önemli tartışmalara konu olarak 18 yıl geçirmiştir. Erdoğan, İstanbul'a belediye başkanı olduğunda 'bu şehrin imamı' pozisyonundan geçiş yaptığı 'muhafazakâr demokrat' kimliğiyle çok önemli dönüşümlere imza attıktan sonra 2017 referandumu öncesinde yaptığı gibi partisine oy vermeyenlerin 'hem bu dünyasını hem de ahiretini yakacağını' söyleyecek kadar Erbakan'a yaklaşmıştır. Diğer taraftan 'Allah'ın bir lütfü' olarak değerlendirdiği meşum 15 Temmuz darbe girişimini de MHP ile iş birliği yapıp ustaca hukukun serbest bıraktığı zanlıyı daha cezaevinden çıkmadan emirle tekrar tutuklatabilen bir distopyaya çevirmiştir. Erdoğan ve rejimi bugün gelinen noktada tıpkı yirminci yüzyılın ünlü Kolombiyalı yazarı Gabriel Garcia Marquez'in (1924-2014) 'Başkan Babamızın Sonbaharı' isimli romanındaki kurgu karakteri anımsatmıştır. Bir türlü bitmeyen bir döngüde her gün başka bir defosu ortaya çıkan ama ayakta kalmaya da devam eden, bir 'fasit daire' gibi durmadan kendini tekrar eden bir baskı rejimi. AK Parti, iktidarının ilk zamanlarındaki, çağın değerlerini özümseyen, değişimin dinamiklerini kavramış, demokratik meşruiyetini geniş toplumsal katmanların desteğiyle sağlayan bir siyasi yapıdan giderek yalnızca en katı muhafazakâr sosyo-kültürel değerlerin savunucusu haline gelmiş, vatandaşlık ilişkilerini toplumsal katmanın en dibindeki sosyolojik zümrenin tam biat etmesi üzerine kurmuş, iktidar aygıtlarını zor yoluyla rıza üretmek yolunda fütursuzca kullanabilen bir post-modern milliyetçi-muhafazakâr cemaate evrilmiştir.

SONUÇ

MG'nin sağcılığın İslami söylemi tercih eden muhafazakâr kanadı olarak Türkiye siyasetine girmesinden bu yana yarım asır geçmiştir. Bu siyasi geleneğin temsilcileri sık sık katı laikçi rejimin baskılarına maruz kalıp partileri kapatılmış ve bu hareket içinde siyaset yapanlar cezalandırılmışlardır. Sözgelimi, Erbakan'ın kurduğu ilk MG partisi MNP, kurulduktan bir buçuk yıl sonra, hiçbir seçime girmeden 12 Mart muhtırası sonrası kapatılmıştır. Ardından kurulan MSP, 1970'li yıllarda üç defa koalisyon ortağı olarak iktidar olmuştur. MSP, 12 Eylül Darbesi tarafından kapatılmış, Erbakan da toplamda iki ay hapis yatmıştır. MG, RP ile 1990'lı yıllarda yüzde 20'nin üzerinde oy oranıyla en yüksek halk desteğine ulaşmış ve 1996 ile 1997 Haziran ayları arasında bir yıl iktidar koalisyonun büyük ortağı olarak hükümet etmiştir. Ne var ki bu parti de 28 Şubat sonrasında kapatılmıştır. Ardından kurulan FP, rejimin “makul siyaset” kriterlerine daha yakın olmasına rağmen yine kapatılmıştır. MG kadroları tarafından kurulmakla birlikte bu harekettten kopmuş oldukları savıyla siyaset yapan AK Parti ise, kurulduktan bir yıl sonra iktidara gelmiş ve yaklaşık 18 yıldır iktidarı devam etmektedir.

AK Parti ile Milli Görüş geleneği partilerinin süreklilikleri ve kopuşlarının özellikle siyasi anlamda partilerinden daha baskın oldukları için liderleri üzerinden incelendiği bu çalışmada, MG lideri Erbakan'ın ‘İslamcı’ bir söyleme sahip olmakla birlikte bunu dindar halkın sempatisini kazanmak ve oya tahvil etmek için siyaseten elverişli olduğu oranda kullandığı, ancak daha fazla muhafazakar, sağcı bir arka plana sahip olduğu, ‘İslami’ sıfatı atfedilen siyasetinin ise daha çok dindar Müslüman Türk'ün Osmanlı döneminde kısmen olduğu gibi dünyaya hakim olmasının mücadelesi olduğu; aynı şekilde Erdoğan'ın uzun siyasi yolculuğunda özellikle 2002 ile 2011 yılları arasında cumhuriyet tarihinin en kapsamlı reformlarını hayata geçirmek ve demokrasinin üzerindeki askeri vesayeti sonlandırmakla birlikte önemli bir güce ulaştığında MG kökenine döndüğü ve bu defa kendi sorgulanamaz vesayetini kurmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, iki liderin arasındaki fark olarak; Erdoğan, ilk yıllarında oldukça pragmatik ve esnek iken ve tam da bu nedenle iktidar alanını tahkim etmekte zorlanmazken iktidar alanını tahkim ettikten sonra giderek baskıcı bir ‘tek adam’ rejiminin taşlarını döşemiştir. Erbakan ise, katı ve iktidarı tahkim etmekte zorlanmış, pragmatizm anlamında dönüşmekte başarısız kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgün B. & Çalış, Ş.H. (2008). Türk Milliyetçiliğinin Terkinde İslamcı Doz. T.Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (3. Baskı)* (s. 584-600), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ak Parti 2002 Seçim Beyanamesi, (2002), Erişim Adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/954/200304063.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (19.04.2020).
- Ak Parti Tüzüğü, (2002), Erişim Adresi: <https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf>, (19.04.2020).
- Akdoğan, Y. (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*, Ankara: Ak Parti Yayınları.
- Akyüz, İ. (2016), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin din politikalarında etkili olan temel dinamikler”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 38-58, Erişim Adresi: <https://www.academia.edu/>, (20.04.2020).
- Arpacı, I (2017), *Türk Siyasetinde Erbakan*, İstanbul: Kopernik Kitap.

- Bora, T. (2018), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (6. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulaç, A. (2010), *Göçün ve Kentin İktidarı (Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye Ak Parti)*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005), Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 476-492), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (2005), Milli Görüş Hareketi, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 544-575), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalmuk, F. (2005), Necmettin Erbakan, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 550-567), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2001), *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Erbakan, N. (1991), H.H. Ceylan (Yay. Haz.) *Türkiye’nin Temel Meseleleri*, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Erbakan, N. (2013), *Davam: Ne yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım*, Ankara: Milli Gazete Kitap Kulübü.
- Erbakan, N. (2019), Ü. Türk (Yay. Haz.) *Milli Görüş İktidarı: Niçin ve Nasıl*, Ankara: Mgv Yayınları.
- Göle, N. (2007), Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (4. Baskı)* (s. 56-67), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülalp, H. (2003), *Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karadağ, A. & Çiçek, Z. (2015), Merkez-Çevre İlişkileri, A. Karadağ (Ed.) *Türkiye’de Siyasal Hayat* (s. 303-328), İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Koyuncu, B. (2013), AK Parti’nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam Unsuru: *Türkiye’de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi, (1970), Erişim Adresi: http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/1%20MNP/MNP%201970%20Kuruluş%20Beyannamesi.pdf, (24.04.2020).
- Milli Nizam Partisi Parti Programı, (1970), Erişim Adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/799/197600503.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (24.04.2020).
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, (1973), Erişim Adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/815/197600578_1973.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (25.04.2020).
- Özdemir, H. (2015), 28 Şubat Süreci, Arifesi ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi (RP)-Fazilet Partisi (FP) (Karşılaştırmalı Bir Analiz), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 165-193. Erişim Adresi: <https://www.academia.edu/>, (17.04.2020).

- Poyraz, F. (2010), Milli Nizam Partisinden Ak Parti'ye, T. Uzun (Ed.) *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (s. 311-338), Ankara: Orion Kitabevi.
- Sarıbay, A.Y. (1985), *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnekolayı*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A.Y. (2005), Milli Nizam Partisinin Kuruluşu ve Programının İçeriği, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 576-590), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Y. & Okutan, Ç. (2011), *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Yılmaz, S. (2016), Milli Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 1164-1185, Erişim Adresi: <https://www.acamedia.edu/>, (13.04.2020).
- Tezel, Y.S. (2006), Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinde "Muhafazakârlık" Sorunsalı: Devamlılıklar, Değişmeler ve Kırılmalar, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık (3.Baskı)* (s. 21-39), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timetürk, (2020), "Haim Nahum kimdir?" Erişim adresi: <https://www.timeturk.com/haim-nahum/biyografi-723161>, (07.04.2020).
- T24 (2015), "Erdoğan: 400 milletvekilini verin ve bu iş huzur içinde çözülsün", Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-erdogan-gaziantep-te-konusuyor,289627>, (18.04.2020).
- Yavuz, H. (2005a), Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 591-619), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, H. (2005b), *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2005), Darbeler ve İslamcılık, T.Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (2. Baskı)* (s. 632-639), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Youtube, (2019), "Kürt Meselesi Hakkında Neler Söyledi", Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=xVSbtivEFrU>, (11.04.2020).
- Zürcher, E.J. (2002), Y. S. Gönen (Çev.) *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, (12. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tirana Direnmek: Salisburyli John ve Thomas Aquinas Karşılaştırılması*

Kamil CAN **

Özet

Antik Yunandan günümüze kadar siyasal sistemler sınıflandırılmıştır. Platon ve öğrencisi Aristoteles günümüzde bu sınıflandırmanın kaynaklığını eden bir çizelgeyi ortaya koymuşlardır. Aristoteles yönetimi elinde bulunduran kişi ya da kişilere göre bir sınıflandırma yaparak bu yönetim şekillerinin iyi ve kötü olarak ikiye ayırmıştır. Sınıflandırılan bu siyasal sistemler arasında monarşik bir yönetim olarak tiranlık, krallığın yozlaşmış ve zorba bir yönetim şekli olarak kabul edilmiştir. Tiranlık sisteminin yöneticisi olan tiranlar ortak iyiliği hiçe sayarak kendi çıkarları için çalışmış ve halkının nefretini kazanmışlardır. Toplumsal bir eylemin gerekliliği tartışılarak, tiranların sonunun ne olduğuna dair tartışmalar yapılmış ve pek çok eser verilmiştir. Bu çalışmada tirana direnme konusunda orta çağda önemli eserler veren Salisburyli John ve Thomas Aquinas'ın düşüncelerinin karşılaştırılması yapılarak tiranlık rejimine karşı düşünceleri ile zorba ve zalim bir şekilde yöneten tiranların sonunun nasıl olacağı incelenmektedir. Salisburyli John ve Thomas Aquinas bir bütün olarak konuyu ele almamış olmalarına karşın eserlerinde tiranlığı ve tiranların sonlarına üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler

Salisburyli John, Thomas Aquinas, Tiranlık, Tirana Direnmek

Resist Tyrant: A Comparison Between Salisbury John and Thomas Aquinas

Abstract

Political systems have been classified since ancient Greece. Plato and his student Aristotle have put forward a chart that is the source of this classification today. Aristotle made a classification according to the person or persons holding the administration and divided these management forms into two as good and bad. Among these classified political systems, tyranny as a monarchic government was accepted as a corrupt and bullying form of the kingdom. The tyrants, who are the rulers of the system of tyranny, ignored the common good and worked for their own interests and gained the hatred of their people. Discussing the necessity of a social action, discussions were made about the end of the tyrants and many works were given. In this study, by comparing the thoughts of John and Thomas Aquinas from Salisbury, who made important works in the middle ages in terms of resistance to tyranny, how the end of the tyrants who managed in a tyranny and cruel way will be examined. Although John and Thomas Aquinas from Salisbury did not address the issue as a whole, they evaluated tyranny and the end of the tyrants in their works.

Keywords

Salisbury John, Thomas Aquinas, Tyranny, Resist Tyrant

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, kamilcan5@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1872-6008

Atıf yapmak için / To cite this article: Can, K. (2020). Tirana Direnmek: Salisburyli John ve Thomas Aquinas Karşılaştırılması. Akademik İzdüşüm Dergisi,5(2): 281-294.

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca iktidara itaat ve direnme ikilemi, insanoğlunun yönetim felsefesini oluşturmuştur. Topluluk halinde yaşamayı öğrenen insanoğlu, kendisi seçtiği ya da yaratıcının gönderdiği bir lidere tabii olmuştur. Anarşik bir ortamın yok edilmesi ve belirlenen düzene uyma zorunluluğu oluşturulmuştur. Bu düzeni bazen yaratıcı tarafından, bazen de insanlar kendi iradeleri ile koymuştur. Yasaların ve kuralların kaynağı toplumun sisteme karşı itaat etme duygusunu yönlendirir. Seçilen ya da gönderilen lider, halkın üzerinde sorumluluk ve söz sahibi olduğu yüzyıllar boyunca kabul görmüştür. Fakat liderin uygulamış olduğu politikalar ve davranışları halkın tepkisini yahut onayını almıştır. Antik Yunandan günümüze kralın tiranlaşması ve bunun sonucunda halkın veya bireyin nasıl bir yol izleyeceği tartışılmıştır. Kralın tiranlaşması sonucunda öldürülmesinin söz konusu olup olmayacağı ve halkın tepkisinin nasıl olması gerektiğini hem Batı-Hristiyan düşüncesi hem de Doğu-İslam düşüncesi tartışmıştır.

Siyaset biliminde hükümet biçimlerinin sınıflandırılmasını Platon'un Devlet adlı eserinde ve ardılı Aristoteles'in Politika adlı eserinde görmekteyiz. Aristoteles hükümet biçimlerini önce üçü ayırır, krallık, aristokrasi ve cumhuriyet; ardından yönetim biçimlerinin yozlaşmış biçimlerini tiranlık, oligarşi ve demokrasi (II.V.2,4) şeklinde belirtir.

Aristoteles'in sınıflandırılmasında yer alan tiranlık yönetimi tarihsel olarak oldukça eski bir dönemde karşımıza çıkmaktadır. Tiranlık yönetiminin başında bulunanlara 'tiran' adı verilmektedir. Tiran kavramına; "eski Yunan ve ortaçağ İtalyan kent devletlerinde kuvvet yoluyla ele geçirdiği iktidarı tek başına elinde tutan kişi" (Aşukin vd., 1979) olarak genel geçer bir tanım yapılmaktadır.

Tiran kavramı M.Ö. 7. yüzyılın ortalarında şair Arkhelaos'un bir parçasında görmekteyiz. "Çekememezlik yüreğimde hiç yer etmedi ve tanrılar tarafından oluşturulan düzene karşı hiç öfkeli değilim. Bir tiranın yüce gücünü istemiyorum. (*megales d'ouk ereo turannidos*)". Tüm bunlar gözümde pek ıraktır" (Delacampagne, 2003: 25). *Tyrannis* ya da *Turannis* şeklinde kullanılan kelimenin kökenine dair tartışmalarda Yunanca kökenli olmayıp, Lidya kökenli –ki Anadolu coğrafyasında yer almış olması ve doğulu olarak adlandırılan toplumlarla iletişim halinde olmuş olabileme ihtimali nedeniyle- olduğu iddia edilmektedir.[†] Lidya'nın Anadolu coğrafyasında yer alması ve dil kökeni bağlamında doğulu olduğu belirtilmektedir. Kavram ilk kullanıldığı dönemde "efendi" anlamında kullanılırken sonradan 'despot'[‡] anlamı kazanmıştır (Kaya, 2016: 26).). Kelimenin anlam değişikliği, Yunanlıların doğudaki zorba ve despotları tanımlamak amacıyla tiran kelimesini kullanmış olmaları nedeniyle gerçekleşmiştir (Ağaoğulları, 2009: 36).

Antik Yunan kökenli *Tyran* kelimesi, ile Yunanlılar halkın içinden ya da yüksek sınıflara mensup birisinin, halkın güvenini ve saygısını kazanarak, hükümeti devirerek tek başına iktidara gelmiş kişileri kastetmişlerdir. Öyle ki tiranların halkın sevgisini kazanmış bir şekilde iktidara gelmiş ve kendini halka karşı hizmet eden bir idareci gibi göstermiştir. Tiranlar genellikle yetenekli kişilerdir. Ayrıca dönemlerinde yapmış oldukları çalışmalar ve yatırımlar onları halkın gözünde saygın bir konuma getirmiştir. Yapmış oldukları hizmetleri genel olarak "...yurtları içinde sükun, güvenlik düzeni sağlamak ve ekonomik gelişime önem vermekle, oturdukları şehirleri anıtsal binalarla süslemekle, dine ve güzel sanatlara karşı özel bir ilgi göstermişlerdir"(Mansel, 2014: 189). Tiran halkın hizmetinde olan bir hizmetkar gibi göz

[†] 'Tiran' kelimesinin doğudan geldiğine dair, Asya kökenli olduğunu savunan bir eser için bakınız: Delacampagne, Christian (2003). Filozof ve Tiran.(Çeviren: İnci Malak Uysal). Ankara: Epos Yayınları

[‡] 'Tiran' kavramı ve 'despot' kavramının ayrımını görmek için bakınız: Aşukin, N.S.,Butirskiy, N.P ve Veber, A.İ. (1979). Politika Sözlüğü. (Çeviren: Mazlum Beyhan). İstanbul: Sosyal Yayınlar

boyamış ve çaba harcamış olmasına karşın ardılları sadakati sağlayacak bir ideoloji oluşturamamıştır (Freeman, 2018: 143)

Olumlu yönde yapılan işlerin olmasına karşın Tiranlık yönetimi yozlaşmış ve hatta halkına zulüm eden bir yönetim halini almıştır. Platon, Aristoteles, Sokrates ve onların ardılları olarak kabul edilen filozoflar bu yönetim biçimini kınamışlardır (Delacampagne, 2003: 24).

Aristoteles Politika eserinde, iktidardaki yöneticinin gücünü "... umumun menfaatine göre kullandıkları zaman hükümet gerçek hükümet şekillerinden " (III.V.1) olduğunu ve krallık yönetiminin gerçek bir yönetim şekli olduğunu kabul ederken; gücü "... hususi menfaatleri bakımından hükmeden hükümetler bozulmuş hükümet şekilleridir.." (III.V.1) olarak betimlemesiyle de tiranlık yönetiminin bozulmuş bir yönetim şekli olduğunu belirtir. Pasajın devamında ise "... krallığın bozulmuş şekli tiranlık..." (III.V.3) "Tiranlık, yalnız hükümdarın menfaatini güden bir monarşi şeklidir..." (III: V.3) diye belirtmiştir.

Tarihin bilinen ilk tiran katilleri Harmodios ve Aristogeiton adında iki Atinalıdır. Tiran Peisistratos'un oğulları Hippias ve Hipparkhos babalarından devrıldıkları tiranlık rejimini devam ettirmişlerdir. Hippias babasının yerine geldiği zaman daha baskıcı ve despot bir yönetim sergilemiştir. Bu süreç içerisinde kişisel bir sorunun siyasal nefrete dönüşmesiyle Harmodios ve Aristogeiton, Hipparkhos'u öldürmüşler ve Hippias ise suikasttan kurtulmuştur (Newell, 2019: 64-65). Her ikisi de düzenledikleri suikastın ardından Hippias'ın emriyle işkencelerle öldürülmüşlerdir. Birer kahraman olarak anıldılar ve adlarına pek çok heykellerin yapıldığı iddia edilmektedir (Delacampagne, 2003: 37-38).

Aristogeiton ve Harmodios'un yapmış oldukları suikast, ilk defa *tyrannicide* (tirani öldürme) düşüncesinin pratiğe dökülmüş halidir. Fakat ne yazık ki yüzlerce yıl sonra Avrupa siyasi düşüncesinde açık yüreklilikle Salisburly John tarafından ortaya atılacak ve ardından tartışmalar başlayacaktır. Tiranların hükümetten men edilmesinin bir başka pratiği ise kan dökülmeden Harmodios ve Aristogeiton'un elinden kurtulan Hippias'ın yönetiminde görülmektedir. Aristokratlar ve demokratların birleşmesi ile beraber M.Ö. 510 yılında Hippias can güvenliğinin sağlanması şartıyla yönetimden el çekmiştir (Mansel, 2014: 210-211).

Antik Yunanda hukuki olarak demokrasiyi korumak amacıyla önlemler alınmıştır. Demophantas Kararnamesi M.Ö. 410 yılında iki katilide anarak tiranlık için önlemler alınmış ve ardından bu kararnameyi takip eden Eretrialıların M.Ö. 341 yılında yürürlüğe soktukları geniş kapsamlı anti-tiran yasası, M.Ö. 330'lu yıllarda Erosos anti-tiran yasası ve Troya'da M.Ö. 280 yılında öncekilerden daha gelişmiş ve genişletilmiş yasa yürürlüğe girmiştir (Kırdım, 2020: 141-142). Hippias'ın yönetimden el çektilmesi, antik Yunanda tehlikeli olduğu düşünülen kişinin haklarından yoksun kalmadan on yıla kadar uzaklaştırılması ile sürgün etme eyleminin pratiğe kavuşmuş bir örneğidir (Finley, 2003: 37-38).

Tiranın öldürülmesi ve onu öldürene karşı ödülleri verileceği, eylemi gerçekleştirene ve ailesine belirli şartlar altında önemli olabilecek yardımların yapılacağı, tiranın başa geçmesinde yardımcı olanların cezalandırılması gibi yaptırımları ele alan Troya anti-tiran yasası (Kırdım, 2020: 135-138), ilk *tyrannicide* eyleminin ardından ortaya çıkan bu sorunların çözüme kavuşturulması ve demokrasinin korunması amacıyla oluşturulan yasalar arasında en keskin yaptırımlara sahip olanıdır.

Tiranların kötü olduğunu ve hatta onları öldürmenin bir görev olduğunu kabul edilmesi, katillerinin birer kahraman olarak yüceltilmesini sağlayan düşüncenin temellerini Aristokrasi sınıfının etkisi olduğu görülmektedir. İktidarlarını kaybeden sınıf tekrar iktidarı ele geçirmek için halkı etkilemiş olmaları tiranların öldürülmesi hususunda kaynaklık etmektedir (Mansel, 2014: 189).

Çalışma tirana direnme konusunda önemli düşüncelerini ortaya atan, orta çağ Avrupasının teolog filozofları Thomas Aquinas ve Salisburyli John'un eserleri üzerinden tiranlık rejimine ve tiranı öldürme (*tyrannicide*) eylemine karşı düşüncelerinin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Salisburyli John ve Thomas Aquinas bir bütün olarak konuyu ele almamış olmalarına karşın eserlerinde tiranlığı ve tiranların sonlarına üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Thomas Aquinas'ın De Regno (krallık üzerine) bazı kaynaklarda De Regiune Principum (Prenslik Yönetimi Üzerine) eseri ile Salisburyli John'un Policraticus eseri ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci kısmında Salisburyli John'un tiranlık rejimine bakış açısına yer verilerek *tyrannicide* eyleminin gerekliliğine dair düşünceleri incelenmiştir. İkinci kısımda ise Thomas Aquinas'ın tiranlık rejimine bakış açısına yer verilmiş olup *tyrannicide* eylemine karşı düşüncelerine ve halkın tiranlara karşı nasıl tutum sergilemeleri gerektiği incelenecektir. Son kısımda sonuç olarak iki düşünürün *tyrannicide* eylemine dair fikirlerinin karşılaştırılması yapılacaktır.

SALİSBURYLİ JOHN VE TİRANLIK ANLAYIŞI

Salisburyli John, gününün en bilgili ve eğitilmiş adamı olarak bilinen ününe karşın, Batı dünyasında günümüzde pek bilinmemektedir. 12. Yüzyıl Rönesans'ının bu "en güzel çiçeği", gerekli dikkati üstüne çekememiştir (Taylor, 2006: 133). John günümüzde dikkat çekmemiş olmasına karşın, papistlerin (papa taraftarlarının) ilk sözcüsü olmuş ve tirana direnmeyi doktrin olarak ilk defa kullanan yazarlar arasındadır (Ebenstein, 1996: 101-103) ve ortaçağ siyasal düşüncesinde üstünde fazla durulmayan "siyasal boyun eğme yükümlülüğü" meselesini gündeme getirmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2006: 218).

Salisburyli John çalışma konumuz olan 'tiran sorunu' başta olmak üzere ortaçağ içinde değinilmemiş konuları ele almış olduğu eseri Policraticus döneminin en önemli eseri olmuş ve 1159'da kaleme almıştır. John'un *Policraticus* sözcüğünü 'devlet adamının kitabı' anlamı vererek ilk kez kullandığı sanılmaktadır (Şenel, 1995: 253).

John'un eseri, orta çağda Aristoteles'in tanınmadan önce yayınlanmış olması nedeniyle ilk defa siyasi felsefeyi sistematik bir şekilde incelemektedir (Abadan, 1959: 112). Policraticus'u önemli bir eser olarak görülmesinin bir başka nedeni ise; papist bakış açısının en keskin bir şekilde sunulmuş olmasıdır (Ebenstein, 1996: 99).

Policraticus'un tamamlanarak ortaya çıkmasında dönemin önemli olaylarının etkisi görülmektedir. II. Henry'nin Fransa'ya karşı savaşta kiliseyi vergilendirmesi John'un Policraticus'u tamamlanmasında etkili olmuştur. Yıllarca toplamış olduğu malzemeler sonucunda eserini tamamlamış ve II. Henry'nin almış olduğu bu kararların dini ve etik değerleri yıktığını düşünmüştür. Policraticus ile John bu saldırıya karşı bir yanıt vermiş ve ayrıca Hıristiyanlığın ahlaki değerlerine ve toplumsal değerlerine karşı bir tehdit olarak algılamıştır (Taylor, 2006: 136). Salisburyli John'un fikir dünyasında din ve din kurumlarının her şeyden üstün bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Salisburyli John, şahit olmuş olduğu olaylar ve eğitim hayatının ona katmış olduğu din algısı onu bir papist yapacaktır. Öyle ki, Russel, Augustinus'un Tanrı Kenti adlı eserinde kiliseyle devletin ayrılması ve devletin, bütün dinsel konularda kiliseye baş eğerek sadece Tanrısal kentin bir parçası olması gerektiği konusundaki (1972, 109) bir görüş bildirdiğini açıklamış olsa da 'iki kılıç' kuramının sahibi olarak Papa Gelasius'un iki otorite –devlet ve kilise- arasındaki ilişkiyi tanımlamıştır. Fakat kendisi Hz. İsa'nın hem dini ve hem de devlet iktidarını kendinde barındırdığını ve onun ardından gelenlerin, ikisini de bir arada barındıramayacağını savunarak iki otoriteyi birbirinden ayırır. İktidarın otoriteyi Tanrı'dan aldıklarını savunmuştur. Ama iki iktidar arasında oluşan anlaşmazlıklar ve birbirlerine karşı

hangisinin üstün geleceğini belirtmemekle beraber Gelasius'un kilisenin ayrıcalıklı olduğunu göstermektedir.

John, kralın otoriteyi kilise tarafından aldığını, kilisenin kan dökücü eylemlerinde kralı kullandığını, onun kilisenin aracılığıyla tanrının hizmetkârı olduğunu ve kutsal olan yasaların bedenen zorlayıcı iktidarı kullanan bir aracı olarak görmektedir (Nederman, 2009: 32). Kralın yapabildiği her şey Tanrı'dandır. İktidar, Tanrı'dan ayrılamaz, ama adalet ve şefkatini öğreten bütün şeyleri yapan Tanrı'nın eli için bir ikame olarak kullanılır.

John Policraticus eserinde bir bütün olarak tiran sorununu ele almamış olmasına karşın bölümler arasında onun tanımı yapmıştır. John'a göre tiranın tanımı: "... yasalara uygun olarak yöneten kişinin prens olmasına karşılık, tiran zora dayanan yönetimi ile halkı ezen kimsedir..." (Aktaran: Tunçay, 2018: 419), başka bir pasajda; "Genel bir deyişle tiran, zora dayalı bir yönetimle bütün halka karşı çıkan bir kimsedir; bir kimse yalnızca bütünüyle halka karşı tiran gibi davranmakla değil, en aşağı bir durumda bile duyurmakla böyle olabilir." (Aktaran: Tunçay, 2018: 413). Son olarak tiranın tanımını bir bütün olarak yapmış olmasa da kendinden önceki düşünürlerin tiranlık üzerine söylediklerine katıldığını belirtmektedir (Nederman, 2009: 190).

John'un yapmış olduğu tanımlamalar aslında karşımıza Aristoteles'ten bu yana görülen, halka hizmet etmeyen, kendi arzu ve istekleri doğrultusunda hareket eden ve en önemlisi de yasalara uymayan zalim, zorba yönetici profili karşımıza çıkarmaktadır. Fakat Aristoteles'ten farklı olarak "tiranın kuvvet kullanarak" yönettiğini belirtir (Ebenstein, 1996: 103).

İktidar ve şan'a olan düşkünlüğü hırs olarak adlandıran John, iktidara gelmek için bütün zenginliğini bu yolda harcayarak iktidarı ele geçiren kimse, artık denklikten hoşnutsuzluk duyar ve kendisini tiranlığa yükselteceğinden bahseder. Hırsın artması ile beraber denkliğin ortadan kalktığına ve adaletsizliğin hızlıca yükseleceğine ve hatta adaletsizlik tiranlığın yükseliş yolunu takip edeceğini belirtir. Adaletin olmamasını iktidarı ele geçirirken, hırsının da kölesi olan tiran, iktidarı, kendisinin başkalarına karşı üstün olduğunu ispatlamaya araç olarak kullanır, üstün gücün yalnızca kendisinde olduğunu ispatlamayı amaçlayacağını belirtir (Nederman, 2009: 163-164). Tiranın iradesinin, arzuların bir kölesi ve özgürlüğün yoksunluğundan yana uygulamalarda bulunması ve halkını bir köle gibi görüp onlara zulüm içerisinde bulunacağını belirtir (Nederman, 2009: 212). Kendi arzu ve isteklerini yerine getirmek ve onları uygulamaya koyabilmesi için iktidar olgusunu destekler niteliktekileri ve öncülü olanları hiçe sayarak, bütün iktidarın kendisinde olmasını arzu eder (Nederman, 2009: 192).

John, Policraticus eserinde yalnızca dünyevi tiranların olmadığını, dinsel tiranlarında olacağını, insanın insana karşı zararlı olabileceğini ama çok daha zararlı olanın dinsel ve dünyevi tiranlar olduğuna işaret eder (Nederman, 2009: 217). Tiranların insanlık için oldukça zararlı olduklarını belirtirken aslında onun katledilmesi ya da iktidardan men edilmesine dair düşüncelerini açıklamak için yer vermektedir.

Tiranın katledilmesi hususuna değinmeden önce, tiranın bazı zaman ve şartlar altında tanrı tarafından görevlendirilmiş olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. John'a göre otoritenin sahibi olan Tanrı tiranları kendisine bir hizmetkâr olarak günahkâr olanların üstüne bir ceza mahiyetinde göndereceğini ve günahkâr olanları düzeltmesini sağlayıcı bir araç olarak kullanacağını ve iyi olanların bu yolla tekrar eğitileceklerini savunur. Bu durum sebebini ise halkın günahları onlara bir tiranın hükmetmesine sebep olmasıdır (Nederman, 2009: 201). Tiranların tanrı tarafından görevlendirilebileceğine (Nederman, 2009: 210) ve iktidara itaat edilmesini savunurken (Nederman, 2009: 28-29), aslında yalnızca Tanrı tarafından görev yüklenilmiş olana olmasını savunur. Yöneticinin uyruklarına karşı sert bir tutum içinde olmasının yalnızca Tanrı'nın izlemiş olduğu bir yol olduğu tekrar karşımıza çıkmaktadır. Kutsal

Kitapta[§] yer alan 1. ve 2. Krallar bölümünde ki anlatıları alıntıylaarak, “...adam, tiranlık yapmasına karşın yine de tanrının seçilmişiydi ve öyle olduğundan Kral onurunu kaybetmedi”ğini bahseder (Nederman, 2009: 202). Yalnızca kendisinin inandığı Hıristiyanlık dini içerisinde yer alan tiranlar değil diğer dinlerdeki tiranlarında tanrıdan geldiğini kabul eder (Nederman, 2009: 201-202).

Salisburyli John’da Tyrannicide (Tiranı Öldürmek) Eyleminin Gerekliliği

John tiranlardan kurtulmanın en kullanışlı ve güvenli halinin Tanrı’nın şefkatine sığınarak ona dua edilerek bu zulümden kurtulmak olacağını belirtir (Nederman, 2009: 209). Tiranların öldürülmesine dair olan düşüncelerine karşılık tanrıya yapılacak dua ile tiranın tanrı tarafından yok edileceğini açıklaması kendi içinde bir paradoks yarattığı yanılığısı ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bölüm yalnız başına alındığında ve bütünlüğe bakılmadığı takdirde hatalı bir çıkarım olabilmektedir. Çünkü tarihsel bir olaya atıfta bulunmuş ve tekrar tiranların öldürülebileceğine dair kendine yeni bir alan açmıştır. İsrailoğullarının tiranlar tarafından yönetildiklerini ve onlar tarafından zulme uğradıklarını daha sonra Tanrı’ya dua edip, tiranların öldürülerek boyunduruktan kurtarıldıklarını belirtir (Nederman, 2009: 207). Tanrının izni doğrultusunda boyunduruğu altında oldukları tiranın öldürülmesi ile özgür olduklarına değinmiş olması, John’un ‘tiran katli’ hususunda kendisinin çelişkilere boğulmasını engellemeye ve savunusunu desteklemeye çalıştığı söylenebilir.

John Policraticus’ta sekizinci kitabın on yedinci bölümünde kutsal kitaptan alıntı yapar: “Ben çobanlara karşıyım! Koyunlarımdan onları sorumlu tutacağım, koyunlarımı gütmelerine son vereceğim. Öyle ki, artık kendi kendilerini güdemeyecekler. Koyunlarımı onların ağzından kurtaracağım, artık onlara yem olamayacaklar.” (Hezekiel 4:10). Dinsel bir atıfta bulunarak tiranın öldürülmesi hususunda Tanrı’dan destek aldığını ve nasıl otoritenin asıl sahibinin Tanrı olduğunu savunuyorsa, tekrar ona başvurarak düşüncesini sağlam bir temel üzerine kurmaya çalışmıştır.

Eserinin başlarında Salisburyli John “... tiranları öldürülmek adil ve hakkaniyete uygundur. Kılıca sarılan, kılıçla mahvolmayı hak ...” (Nederman, 2009: 25) edeceğini, kılıçla gelenin kılıçla yok olacağını açıkça belirtmektedir. Kılıcın bir araç olarak seçilmesi aslında tiranın öldürülmesi için ne kadar kesin ve emin olduğunu göstermektedir. Ayrıca farklı bir betimleme daha kullanarak, tiranın kötülüğün emsali ve hatta öldürülecek olan olduğunu, tiranlığı zehirli bir kökten türeyerek çok tehlikeli, her alanı kaplayan bir ağaç olarak betimlemiş ve ardından balta ile kesilmesi gerektiğini savunmuştur (Tunçay, 2018: 419).

John, tiranlığın kamu suçundan daha kötü olduğunu belirterek, adaletin kendisini koruması için silahlanacağını ve kamu gücünün bir müdahalesinin olacağını belirtir. Fakat kamu gücünün ya da bireylerin müdahalesi için, halkın düşmanı olandan bir intikam alamayacağını belirtir ve mücadele etmeyen kişinin suçlu olacağını kabul eder (Nederman, 2009: 25). Buradan tam olarak bir ölçü alma ki bunu kamu düşmanını iktidardan edemeyeceği anlaşılabilir. Fakat hiçbir şekilde mücadele etmeyen kişinin de hem kendi benliğine hem de dünyanın genel refahına karşı bir suç işlediğini kabul eder.

Policraticus sekizinci kitabın on dokuzuncu bölümünde Julius Sezar ve onun soyundan gelenler arasında tiran olanların nasıl bir şekilde öldürdüklerini anlatmaktadır. On dokuzuncu bölümü tarih kitabından bir bölüm gibi okunabilir. Fakat burada John tiranların öldürülmesi hususunda yeni kaynaklar ortaya çıkarmıştır. Roma İmparatorluğu’nda tiran olarak kabul edilen iktidar sahiplerinin yakın çevresi tarafından ya da devlet mekanizmasının kendi iç

[§] Kutsal Kitap’tan yapılan alıntılar çalışma boyunca Kitap adlarıyla belirtilmiş olup, İncil (2013). İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları ve <https://www.kutsalkitap.org/>, <https://incil.info/>, <https://www.bursakilisesi.com/kutsalkitap/> adreslerinden yararlanılmıştır.

dinamiklerinin almış olduğu kararlar neticesinde tiranın öldürülmesine kabul ettirilmeye çalışılmıştır ve tutsak olan bir tiranın öldürülmesinin yasal olduğunu belirterek bu eylemin tiranı öldürme eylemi (Aktaran: Güngör, 2015: 224) olduğunu yeniden tekrar eder ve aslında onların öldürülmesinin gerekliliğini açıklamıştır.

John, Roma İmparatorluğu'ndan örnekler vererek tiranın öldürülmesi için kendine özel bir rezerv ortaya çıkarmaktadır. Roma imparatoru Neron'un bir tiran olduğunu ve hırs, şehvet gibi olumsuz olarak kabul edilen duygu ve eğilimler içinde bulunduğunu; Roma başta olmak üzere pek çok yerde Hıristiyanlara yapılan zulümleri anlattıktan sonra doğal afetlerin Roma İmparatorluğu'nda oluşturdukları etkileri anlatır ve ardından tiranları aldatmak ve ona yağcılık yapmanın yasal olduğunu, eğer diğer yollarla tiranın durdurulması zor ise öldürmenin onurlu bir şey (Nederman, 2009: 205) olduğunu, tiran sorununa değinmiş önemli tarihçilere göndermede bulunarak, tiranın öldürülmesini savunmuştur.

Tiranların zararlarının genel kabul gördüğünün açık ve cezalandırılmasının da belirgin (Nederman, 2009: 212) olduğunu, aslında sorunun ve cezalarının da ortak olabileceğini belirterek tiranların her nerede olursa olsunlar onları bekleyen bir ceza olduğunu bilmelerinin gerekliliği ortaya çıkar.

John tiranların öldürülmesini kesin bir şekilde ortaya koymuş fakat bazı şartları sıralamıştır. Bazı düşünüler John'un tiranı öldüren kişi için ortaya koymuş olduğu şartlar nedeniyle, kendisinin 'boyun eğme' düşüncesine karşı bir direnişi ortaya çıkardığını ve ardından ortaya çıkan durumlar ile beraber tohumunu filizlendirdiği 'tiranı öldürme' savının ne kadar tehlikeli olduğunun farkına vararak şartları eklediğini belirtmektedirler. Bu konu üzerine Şenel: "Onun bu sözleri ortaçağda farklı bir ses olarak yankılar yaratmıştır. Ancak kendi sesinin yankısından kendisi de ürkmüş olmalı ki, kitabında tiranların öldürülmesi yolunda attığı yürekli adımlarını bir bir geri aldığini görürüz"(1995: 254).

Şenel'in geri adım olarak kabul ettiği şartlar: tiranı öldürecek olanın, tirana karşı yeminle ve sadakat yükümlülüğünde olanların tiranı öldürmemesi ve kullanılacak olan tekniklerde ise, zehir kullanılmamasını ve bu yöntemin kendi deyimiyle kafirler tarafından kullanıldığını, dini olarak yöntemin kullanılmaması gerektiğini savunur (Nederman, 2009:209).

Açık olarak karşımıza, tirana yeminle bağlı olan ya da hep sadık olma yükümlülüğü altında olan kimse, tiranı öldürmemelidir. Ayrıca tiranın zehir ile öldürülmesini yanlış olacağını, çünkü dinsizlerin bu tekniği kullanması ile beraber yasal olarak hiçbir dayanak noktasının olmadığını belirtir. Burada kendisinin bir piskopos olduğunun hatırlanması ile beraber Eski Ahid'de öldürme yöntemleri olarak, kılıçla öldürme (Çıkış, 32/27), taşlama (Tesniye, 22/24), yakma (Levililer, 20/14;21/9) gibi yöntemlerin kullanılması, Hıristiyan din öğretisinde yemin üzerine Yeni Ahid'de, "Yine atalarımıza, 'Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab'bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin'..." (Matta 5/33) aslında John'un çelişmediği görülebilir.

John'un bu şartları koymasına karşın tiranların öldürülmesine karşı olmadığını ve din ve onurdan ödün verilmeyerek yapılmasının önemli olduğunu belirterek (Nederman, 2009: 209) kendi içinde bir çelişki yaratmadığını göstermektedir. Zalim bir yöneticinin kendi iradesi ile sonunu kendisinin belirleyeceğini ve tiranların sonlarının karmaşık olduğunu belirterek; kötülüklerinde ısrarcı bir şekilde devam ediyorsa sonunun kötü olacağını ki öleceklerini, ama yapmış olduklarının yanlış olduğunu görür ve tanrıdan af dilerse onun bağışlanacağını belirtir (Nederman, 2009: 210).

Salisburyli John bir papist olarak kilise iktidarını yüceltmış olmasına rağmen Tanrının adaletini uygulayacak kişinin yani *tyrannicide* (tiranı öldürme) eylemini kimin gerçekleştireceğini belirtmemektedir (Ağaoğulları & Köker, 2006: 223). John kendisine ait başka bir eserin olduğunu, tiranlar hususunda düşüncelerini 'Tiranların Sonları Üzerine' adlı

eserinde yer aldığını belirtir (Nederman, 2009: 209) ve bu el kitabının kaybolduğu sanılmaktadır (Tunçay, 2018; 420). Eğer bu kitaba ulaşılmış olsaydı beklide John'un Policraticus'ta muğlâk bırakmış olduğu yerler aydınlatılmış olunabilirdi.

THOMAS AQUINAS ve TİRANLIK ANLAYIŞI

Thomas Aquinas, Hıristiyan düşünürleri arasında en önemlisi olduğu kabul edilmiş ve arkasında bırakmış olduğu eserleri fikri değerler bağlamında oldukça üst düzeyde olan bir teolog-filozoftur. Çalışmamızda kaynaklık edecek ve tiran sorunu üzerine fikirlerini inceleyeceğimiz eseri De Regiune Principum (Prenslik Yönetimi Üstüne), bazı kaynaklarda De Regno (Krallık Üzerine)** olarak bilinmektedir.

Thomas Aquinas, Kıbrıs kralının isteği üzerine yazmış olduğu De Regno (Krallık Üzerine) adlı eseri 'tiran ve tiran sorununu' ele alan bir yapıttır. Farklı görüşler doğrultusunda Kıbrıs kralının ölmesi üzerine 1267 yılında De Regno'yu yazmayı bırakmıştır. Aquinas'ın ardından (kitap 1 I-VI bölümleri ve Kitap 2 nin yarısı) geri kalan kısmını Bartolomeo Fiadoni' ye atfedilmektedir (Dyson, 2002: xix). Aquinas, Antik Yunan'dan bu yana hep karşımıza çıkan yönetim sınıflandırmasının dışına çıkmamıştır. Aristoteles'i izleyen Thomas, iyi olan yönetim şekillerinin var olduğunu kabul eder ve bunlarda yönetilenlerin çıkarlarına hizmet edilir, kötü olan yönetim şekillerinde ise yöneticinin veya yöneticilerin çıkarları üstün tutulduğunu (Ebenstein, 1996: 122) belirtir.

Salisburyli John'dan farklı olarak Thomas "iki kılıç" kuramı düşüncesi olan, kilisenin iktidarlara, tanrının yoluyla üstün olduğu *plenitudo potestatis* anlayışını kabul etmemektedir. O, kilise ile devletin ayrı ve özerk alanlara sahip oldukları anlayışına daha yakındır (Ağaoğulları & Köker: 2006: 252-253). Ayrıca ılımlı bir papist (papa taraftarı) (Şenel, 1995:260) olarak kabul edilebilir.

Aquinas tiranı, bir yöneticinin halkının iyiliği yerine üstlenmiş olduğu görev aracılığıyla kötü kullanan kişinin tiran olacağı (Tunçay, 2018: 432) şeklinde tanımlamaktadır. Thomas tiran için; iktidarını kullanarak baskı yapan, adaletsiz yöneten ve ortak iyiliği değil, kendi kazancını önemseyen bir yönetici olduğunu belirtmektedir (Dyson, 2002: 8).

Thomas, tiranlığın adaletsiz ve haksız bir iktidar olduğunu savunmaktadır. Ona göre tiranlık, haksız bir hükümdarlıktır, çünkü toplumun iyiliğini reddeder kendi iyiliğini tercih eder ve o yönde işler yapmıştır. Tek bir kişinin iyiliği ve çıkarı gözetildiğini ve ayrıca en adaletsiz yönetim biçimi olduğunu çünkü kötülük bireysel hatalardan tek başlarına ortaya çıkacağını savunur. Çirkinlik olarak değerlendirdiği şeyler birçok neden ve çeşitli nedenlerle beraber ortaya çıkacağını, güzelliğin ise tek ve 'bir'den çıkacağını belirtmektedir. Thomas'a göre, kralların adaletinin en iyisi, tiranların adaleti ve hukuku ise en kötüsüdür (Dyson, 2002: 11-12). Kendi çıkarlarını koruyan ve düşünmeye mecbur olan tiran, tanrının adaletini çiğneyecektir (Dyson, 2002: 30).

Thomas'ın tiranlar konusunda fikirlerinin iyi anlaşılması için, tiranlığın yozlaşmamış hali olan krallık hususunda fikirlerinin anlaşılması gerekmektedir. Monark bir yönetimi en iyi olarak kabul eden Thomas, kralları Tanrı'ya benzetir çünkü ona göre yetkiyi tanrıdan alır ve yalnızca ödülü ondan bekler (Dyson, 2002: 27-30). Paulus'un Romalılara Mektubunda on üçüncü baptan birinci ve dördüncü kısma atıfta bulunarak, Tanrının hizmetçisi olduğunu ve yetkiyi O'ndan aldığı tezini destekler. Tanrının yalnızca iyilik için değil cezalandırma amacıyla insanların üzerine bir çoban olarak yollayacağını da ekler.

** Çalışma boyunca Thomas Aquinas'ın De Regno adlı eseri iki ayrı kaynak üzerinden incelenmiştir. Bu çalışmada 'Dyson, R. W. (2002). Aquinas: Political Writing. Cambridge University Press' esere atıfta bulunmuş olmasına karşın, latince ve İngilizce olarak yer verilen <https://isidore.co/aquinas/DeRegno.htm#0> adresinden de yararlanılmıştır.

Kral Tanrı'nın adaletini sağlaması, erdemli bir şekilde yöneticilik yapması ve halkına iyi bir yönetici olması, ortak iyiliği arama ona bir görev olarak verilmiştir. Erdemli bir yönetici olursa ödülü mutluluk olacağını ve kralın ödülünün onur ve şeref olduğunu kabul eder (Dyson, 2002: 24-27). Kral şerefli olmalı ve zenginlik peşinde koşmaması gerekmekte, zenginlik için insanlara zarar vermemeli ve halkının kölesi olmalıdır. Tehlikeli kötülüklerin zafer arzusundan geldiğini, ihtişam arzusunun iki yüzlülük olduğunu ve kral ödül olarak zevk ve zenginlik ararsa kötü olacağını (Dyson, 2002: 22-24) belirten Thomas, tek'in yönetiminde krallığın yozlaşarak tiranlığa dönüşmesini engellemenin yollarını aramıştır. Bunun için irsi krallık yerine seçilmiş krallık sistemini tercih eder (Ebenstein, 1996: 101).

Krallığın yozlaşarak tiranlığa dönüşebileceğini ve bazı insanların kral tarafından yönetildiklerini zannettiklerini fakat aslında onlar krallık pelerini altında tiranlık yaptıklarının görülmüş olduğunu savunur. Çok sayıda yöneticinin kötü olabileceğini ve kralların tiranlara dönüşerek halkına zulüm yaptıklarına, nasıl bir geçiş süreci yaşandığını tarihsel bir örnek olan Roma İmparatorluğunu, teolojik bir örnek olarak ise İbranilerin tarihlerini Kutsal Kitap'tan alıntılar yaparak açıklanmıştır (Dyson, 2002: 15-16).

Tiranlığın monark bir sistemde yerleşmemesi ve kralların tiranlaşmaması için alınması gereken tedbir kralın yetkisinde ölçülü olması ve hukuk ile sınırlandırılmasıdır (Sabine, 1965: 247). Kral olmaya aday olanların, tiran olmasını imkânsız hale getirecek bir şekilde eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Tanrı'nın krallık kurumu için iyi birini atayacağını Kutsal Kitap'tan "Rab, kendi yüreğine göre bir insanı aradı ve Rab halkına karşı prens olmak için onu atadı" (1 Samuel 13:14) yazılan bölüme yer verir (Dyson, 2002: 17-18). Ayrıca krallar tiran olmamak için ellerinden geleni yapmaları gerektiğini öğütleyerek, onları bekleyen büyük ödüllere kavuşabileceklerini belirtir (Dyson, 2002: 30).

Tiranlık yönetiminin oligarşi ve demokrasiden daha kötü olduğunu belirtir. Fakat kötü bir yönetim olarak oligarşi ve tiranlık söz konusu olduğunda tiranlığın tercih edilmesini savunmaktadır. Thomas aslında bu bölümde ehven-i şeri kabul eder ve kötülerin arasında olan bir iyi varsa o yalnızca tiranlığın olduğunu savunur. Bunu savunmasında önemli etken elbette 'tek' yöneticinin olmasını savunmasından kaynaklanmaktadır. Oligarşide çok olan yöneticiler kendi aralarında çatışabilir ve çatışma halka çevrilir, ona zulüm edilebilir (Dyson, 2002: 16-17).

Tiranlıktan kaynaklanan kötülükler, bir önceki paragrafta da görüldüğü üzere, ortak iyiliği hor görür ve kendi özel iyiliğini arar; tutku ve şehvetin esiri olur; keyfi şekilde yönetir ve açgözlülük tutkusu onu esir alır. Thomas, kral yeryüzünü zenginleştirir ama açgözlü adamın onu yok edeceğini belirtir ve Kutsal Kitap'tan bir alıntı ile destekler, (Süleyman 29:4): "adaletle yöneten kral ülkesini ayakta tutar, rüşvet alansa çökertir." Yasalar terk edilirse her şey belirsizlik doğacak, tiranlar zalim olacaklar ve cinayet işleyeceklerdir (Dyson, 2002: 13).

(İş kitabı 15:21) :” korku sesi her zaman onun kulağındadır ve huzur olduğunda (yani, ona zarar verecek kimse olmadığında), o daima vatana ihanet ...” (Dyson, 2002: 14) edeceğini ve tiran korkudan kurtulduğu anda, tekrar zalimliğine dönecek ve zulüm etmeye devam edecektir. Tiranların, dostları ve arkadaşlarının olamayacağını ve onların yalnız başlarına kalacaklarını belirten Thomas, arkadaşlık ve dostluğun dünyevi olanlar arasında en değerli şey olduğunu belirtir. Fakat dostluğu bilmeyen ve dostu olmayanlar bu zevki tadamayacaklar ve zalim olacaklardır. Tiranlar dost olmayı ve dostluğun yararına arzu etseler dahi dostları olmaz. Çünkü onlar yalnızca kendi çıkarlarını düşünürler. Dostluk ise bu durumu kabul etmez dostluğun buluşma noktası ortak çıkarlardır. Tiranların arkadaşları ya azdır ya da hiç yoktur. Kralların hükümeti ise dostluk bağı neticesinde istikrarlı olacaktır. Çünkü kralın dostları, kralları için hiçbir tehlikeden çekinmeyeceklerdir (Dyson, 2002: 31-32).

Thomas göre, antik çağın tarihini ve modern zamanların olayları tarandığında, uzun süredir devam eden bir tiranın hükümeti yoktur. Aristoteles, Politika'sında [V, 12: 1315b 11-39], birçok tiranı sıraladıktan sonra, tüm hükümetlerinin kısa süreli olduğunu gösteriyor; bazıları oldukça uzun bir süre hüküm sürdü çünkü çokça zalim değillerdi (Dyson, 2002: 33) ve bazı yöneticiler kralın haysiyetlerine sığınarak halkına tiranca zulüm uygulamaktadır (Dyson, 2002: 15). Tiranlar adlarının yok olacağını şüphe ederler, fakat onlar yaptıkları cinayetle hatırlanacaklar (Dyson, 2002: 34). Tiranların hükümeti ise uzun soluklu olmaz ve sonları hemen gelir. Tiranın çevresine ve halkına yaşattığı ve çekilmez olan yaşam içinde eğer tirana karşı çıkma fırsatı ele geçerse, halk eksiksiz bir şekilde tiranın karşısında olacaktır ve bu durumda da tiranların yönetimlerinin kısa süreli olacağını gösterir. Halk isyancılara ateşli bir şekilde destek verecektir. Tiran ise bu isyana fazlaca dayanamayacağını savunur (Dyson, 2002: 32).

Tiran izlemiş olduğu politikaları nedeniyle halk tarafından sevgiyle desteklenmez. Hatta halk içinde dostluk bağı ya çok azdır ya da hiç yoktur. Tiran pek çok adamına ve hatta halka güvenmez. Tiranlık hükümeti 'korku' üzerine kuruludur ve korku ile korunur. Fakat korku iktidarını koruyan zayıf bir argümandır. Eğer tiranın gücünün zayıfladığını ve tiranın ceza verme yetkisinin ortadan kalktığını yahut ceza verme gücünün zayıfladığı anlaşılırsa korku içinde olanlar bir isyan çıkarabilir ya da halkı kışkırtabilirler. Korkunun çaresizliği ile umutları kırılanlar cesaretlenebilir ve tirana karşı isyan içinde olunabilir. Bu sebepten dolayı Tiran hükümeti uzun yaşayamayacaktır (Dyson, 2002: 32-33).

Tiranlar kendi zenginliklerini arttıracaklarını belirten Thomas Kutsal Kitaptan yapmış olduğu alıntı ile adaletsiz olan tiranların kendi çıkarları için mal ve mülk peşinde koşacaklarını, halka zulüm yapacağını ama asıl zenginliğin kaynağı olarak ve bahşedişi olana dönecektir. Tiran halka karşı güven duymadığı için çok fazla asker ile kendini korumaya çalışmıştır. Bu askerler ise paralı askerlerdir. Bu askerleri beslemek için daha çok paraya ihtiyaç duyacaktır (Dyson, 2002: 34).

Thomas Aquinas'a Göre Tyrannicide (Tiranı Öldürmek) ve Tiranlara Karşı Halkın Tutumu

Thomas tiranlara karşı yapılacak eylemler için öncelikle tiranlığın ılımlı olup olmadığının bilinmesi gerektiğini savunur. Çünkü tiranlığın baskı ve zulmünün şiddetine göre yapılacak olan eylemlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Tiranlık eğer hafifse ve dayanılacak gibi ise tiranın zulmüne dayanılması gerekir. Fakat halk bu durumu derhal sona erdirmeye arzusunda girerse o zaman iki kötü sonuç ortaya çıkacaktır. İlk olarak tiranın devrilmesine karşı yapılan faaliyetler başarısız olursa eğer, işte o zaman tahammül edilebilir olan tiran artık daha sert olacak ve halka karşı zulmünü arttıracaktır. Böylesine bir sonuç hem başkaldırının başarısız olmasına hem de tahammül edilemeyecek bir tiranın ortaya çıkmasına neden olacaktır. İkinci sonuçta ise tirana karşı verilen mücadele sırasında toplumun içinden sivrilerek çıkan bir kişi olacaktır. Bu durumda yeni olan lider iktidarı ele geçirdiğinde selefine yapılanları gördüğü için korkacak ve bu korkunun neticesinde selefinden daha çok baskı uygulayan ve daha acımasız bir yönetici olacaktır (Dyson, 2002: 18).

Tiran tahammül edilemeyecek ise işte o zaman tiranın öldürülmesinin erdemli bir eylem olduğunu kabul eden düşünceyi Thomas teolojik bir analize tabi tutar. Meov Kralı Eglon'un zalim yönetiminin sonlandırılması için İsraililerin arasında Tanrı tarafından seçilmiş olan Benyamınli Gera'nın oğlu Ehut'un, Kral Eglon'u iki ağızlı kama ile öldürmüş (Hakimler 3/12,30) olmasını, *tyrannicide* (tiranı öldürme) düşüncesini savunanların önemli bir kaynağı olmuştur (Dyson, 2002: 18). Fakat Thomas bu yaklaşımın apostolik öğretiye uygun olmadığını düşünür (Çevik, 2016: 140) ve Petrus'un, "Ey hizmetkarlar, efendilerinizin yalnız iyi ve

yumuşak huylu olmalarına değil, ters huylu olanlarına da tam bir saygıyla bağımlı olun. Haksız yere acı çeken kişi, Tanrı bilinciyle acıya katlanırsa, Tanrı'yı hoşnut eder.”(1.Petrus, 2:18-19) tavsiyesine uyulması gerektiğini düşünür. Tiranı öldürmenin Eski Ahitte kabul gördüğünü fakat Thomas Yeni Ahit'te (İncil) bu uygulamanın benimsenmediğini belirtmektedir (Ağaoğulları & Köker, 2006 :253).

Thomas kendisi ile çelişerek çoğunluğa zarar veren bir tiranın öldürülmesi gerektiğini savunmuştur. Tiranlara karşı gelinmesi için kişisel çıkarlardan arındırılmış olma şartını koşarak, kamu otoritesinin üstlenmesi gerektiğini belirtir. Tiran sorunu üzerine halkın tamamını kapsayan bir çarenin bulunması gerekmektedir. Tiran'a karşı halkın vereceği mücadeleyi sadakatsizce yapılmış bir davranış olarak kabul edilmemelidir. Çünkü yöneten-yönetilen arasında olan antlaşma korunamayacağını ve tiranı bu antlaşmayı hiçe sayacağını bilmesi gerektiğini savunur (Dyson, 2002: 17-21). Tiran'a karşı koyma hem bir hak hem de bir görevdir. Kilise, Tiranı eğer yönetimden indirdiğini söylese, uyruklarının ona itaat yemininden kurtarabilecektir (Şenel, 1995: 260).

Tiranlara karşı insan eli ile bir çözüm yolu bulunamayacak olursa eğer halkın karamsar olmaması ve 'kralların kralı olan Tanrı'ya' başvurulması gerektiğini belirtir. Tiranın acımasız olan kalbini yumuşatacak olanın yalnızca Tanrı olduğunu, "Kralın kalbi, Rab'bin elindedir..." (Süleyman 21:1) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Thomas, Paulus'un düşüncelerine yakın bir biçimde, tiranların tanrı tarafından gönderildiğine inanır (Ağaoğulları & Köker, 2006: 253). İyileri sınamak ve kötülerini cezalandırmak için Tanrı tiranların iktidarı ele geçirmelerine izin verir. Hoşea'da (13:11) Tanrı'nın "öfkemde sana kral verdim ve gazabımda onu aldım" dediğini belirterek düşüncesini teolojik bir argüman ile desteklemektedir. Tiranların tanrı tarafından gönderilmiş oldukları ve insanların cezalarının süresi dolduğu zaman Bilge Adam (Sirach 10:17): "Tanrı, gururlu prenslerin tahtını altüst etti ve onların yerine köleliği kurdu" ğunu belirterek Tanrı'nın merhameti insanlığın üstünde olacağını savunur.

Thomas tiranlara karşı Tanrı'nın bir kurtarıcı olacağını ve eğer halkın kendisi tarafından seçilerek iktidara gelen yöneticiyi kendisinin indirebileceğini ama üst bir otoriteden –ki bu Tanrı oluyor- ona iktidar verildiyse üst bir otoritenin iktidarı elinden alması (Ebenstein, 1996: 124) gerektiğini belirtirken; kendi ile ters düşerek, tiranın yasalarına uyararak toplumun çok yakında tehlikeli bir duruma düşmesi söz konusu olursa ve yetkili olanı uyarma zamanı yoksa yasa hiçe sayılır ve toplumun iyiliği için gerekli ve zaruri olan yapılır (Göze, 2000: 87).

Thomas'ın çelişkili olan görüşleri arasında ortaya çıkan durumun anlaşılması amacıyla düzene olan sevgisini ve Paulusçu düşüncenin anlaşılması gerekir. Paulus'un Romalılara Mektubunda ortaya çıkan 'herkes üzerindeki iktidara itaat etsin' anlayışı genel kabul görmüştür. Ayrıca mektuptan eklenmesi gereken bazı bölümler Thomas'ın tiranlara karşı halkın tutumu hakkında bilgiler vermektedir.

İlk olarak, (Romalılara 13:1): "Her insan üzerindeki yetkilere bağımlı olsun; çünkü Elohim'den olmayan yetki yoktur ve var olan yetkiler Elohim tarafından atanmıştır." İnsanların kendisinden üst olan otoriteye bağımlı olunması gerektiğini belirtirken, aynı zamanda tüm iktidarların Tanrı tarafından yetkilendirildiğini ve onun tarafından o makama getirildiğini gösterir. İkinci olarak (Romalılara 13:2): "Şöyle ki yetkiye karşı direnen, Elohim'in düzenine karşı direnmiş olur; ve direnenler kendilerine karşı yargı olmuş olacaklar." Tanrı tarafından yetkilendirilen iktidara karşı koymak, bir önceki sözde belirtildiği gibi Tanrı'nın düzenine karşı gelinmiş olacağını belirtir ve yargılanacakları anlamı çıkmaktadır. Üçüncü olarak, (Romalılara 13:3): "Çünkü yöneticiler iyi işler için değil, ama kötü (işlere) korkudurlar. Yetkinin kendisinden korkmamak ister misin? İyi olanı yap ve ondan övgü almış olursun..."

Yöneticilerin düzene ve kötü olarak kabul edilen işler yapıldığı zaman korkutucu olduğunu belirtir ve insanların iyi olanları yapması için teşvik edilmektedir. Son olarak (Romalıları 13:4): “Çünkü sana iyilik için Elohim’in hizmetçisidir. Ama eğer kötü olanı yaparsan kork; çünkü kılıcı boş yere taşıyor, çünkü kötülük yapana gazap için öç alıcı olarak Elohim’in hizmetçisidir.” Yöneticilerin kötü işleri yapanlar için kılıçlarını yani meşru olan şiddeti kullanma haklarını Tanrının ona vermiş olduğu yetki neticesinde kullanacaktır. Şu da belirtilmektedir ki, yöneticilerin Tanrının hizmetkarları olduklarını ve hem iyilikleri hem de kötülükleri Tanrı adına yapmaktadır. Kutsal Kitap’tan alınmış olunan bu bölümler Thomas’ın teolog-filozof olması nedeniyle iktidar ve itaat üzerine nasıl bir düşünce çerçevesi çizmiş olduğu görülmektedir.

Thomas’ın düzene olan sevgisi, tiranlığa olan nefretini bastırdığı (Şenel, 1995: 260) De Regno ve Summa Teologica eserlerinde görülmektedir. De Regno’da Thomas, Kardeşlikle birleşmiş bir toplumun iyiliği ve refahı, birliğin korunmasında yatacağını, buna barış denileceğini ve toplumun ortadan kalktığı zaman sosyal yaşam avantajının kaybolacağını belirtir (Dyson, 2002: 10). Summa Teologica’da ise, “ne varsa ancak birlik olduğu ölçüde var olduğunu” savunur ve Thomas’a göre “birlik iyiliğin doğasındadır” (Tunçay, 2018: 442).

SONUÇ

İnsanoğlu sosyal bir toplum olarak bir arada yaşamaya başladığı günden itibaren, yönetim sistemlerini sınıflandırmış ve yeni sistemler eklemiştir. Platon’dan bu yana alışık olduğumuz üçlü sınıflandırma ile monarşik bir yönetim sistemi bilinmektedir. Tek’in yönettiği bu sistem tanrısal ya da kültürel normlar ile şekillenmektedir. Kimi zaman hırsına ve zevkine yenik düşen monarklar ortaya çıkmış ve sonları ise kötü bir şekilde olmuştur. Bu zorba monarklara, ‘tiran’ kavramı ile Antik Yunandan beri adlandırılmaktadır. Tiranlar hep baskıcı, zulüm yapan ve acımasız liderler olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Onların halka yapmış olduğu baskı ve eziyet neticesinde halkın tepkisini çekmesi olası bir durum olmuştur.

Salisburyli John ve Thomas Aquinas, tiran tanımı konusunda birbirlerine yakın tanımlar yapmışlardır. Fakat tiranı öldürme eyleminde farklılık göstermektedir. John din ve şereften ödün verilmediği takdirde tiranın öldürülmesi gerektiğini savunur. Aquinas ise bu eyleme sıcak bakmamakta, tiranın düzelmesi için belirli bir süre tirana katlanmak gerektiğini ve yalnızca çoğunluğun yararı mümkün olduğu zaman eylemin gerçekleştirilmesinin uygun olacağını belirtmektedir. Her ikisi de *tyrannicide* eylemini son çare olarak savunurken, John daha cesur bir şekilde belirli şartların oluşması ile eylemin derhal gerçekleşmesi taraftarıdır.

Thomas ve John arasında ortaya çıkan bir başka fark ise Thomas toplumu ve düzeni önceleyerek tiranın öldürülmemesini iddia eder ve Thomas’ın halkın yanında olduğuna dair bir düşüncenin ortaya çıkmasına neden olur. John’da ise bu durum farklıdır. Çünkü onun zalim bir yöneticiyi öldürülmesini iddia etmesinin altında kiliseyi ve din adamlarını koruma amacı yatmaktadır.

John ve Thomas, tiranların tanrının birer ceza olarak görevlendirildiği konusunda benzerlik göstermektedirler. Thomas tiranlardan kurtulmak için tanrıya dua edilmesi gerektiğini savunurken John tarihsel bir olaya atıfta bulunarak İbranilerin tiran yönetimi altında oldukları zamanda önce dua edildiğini daha sonra tiranın öldürüldüğünü aktararak nihai çözümün yine tiranın öldürülmesi olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Thomas tiranların öldürülmemesi gerektiğini savur ve dini argümanlarla bu fikrini destekleyerek ortak iyiliğin, toplum düzeninin onun için önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. John ise tiranların öldürülmesi gerektiğini bunu yaparken onur ve şerefin

korunmasını, dinin emrettiği usullerle tiranı katledilmesi kılıç öldürme, taşlama ve yakma tekniklerle yapılmasının uygun olduğu görülmektedir. John'un muğlak olarak bırakmış olduğu husus *tyrannicide* eylemini kimin yapacağı konusu eserinde de bahsetmiş olduğu 'Tiranların Sonları Üzerine' adlı kayıp eseri şayet günümüze ulaşmış olsaydı muğlak kalan noktalar aydınlatılmış olabilirdi.

John siyasal iktidarın hukuk kurallarına uygunluğu, hukuk kurallarına dayanmayan keyfi iktidara karşı koymanın meşruluğu gibi modern siyasal düşüncenin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kiliseyi acımasızca eserinde eleştirmiş olması gerçek bir dini iktidar savunucusu olduğunu ispatlamaktadır. Kendisinden birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkacak olan *monarkomarklara* bir cesaret verdiği düşünülebilir. Thomas ise eserlerinde incelemiş olduğu konular itibari ile hukuk, teoloji ve bilim felsefi başta olmak üzere Avrupa düşünce hayatına katkıları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Y. (1959). *Devlet Felsefesi: Seçilmiş Okuma Parçalar*. Ankara: Ajans Türk Matbaası
- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2006). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi
- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi
- Aristoteles (2000). *Politika*. (Çeviren: Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aşukin, N.S., Butırskiy, N.P & Veber, A.İ. (1979). *Politika Sözlüğü*. (Çeviren: Mazlum Beyhan). İstanbul: Sosyal Yayınlar
- Aquinas, T. (1949). *De regno ad regem Cypri (ON KINGSHIP TO THE KING OF CYPRUS)* (Çeviren: Joseph Kenny). Toronto: The Pontifical Institute of Mediaeval Studies <https://dhspriority.org/thomas/DeRegno.htm#1>
- Aquinum'lu Thomas (2018). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eskiçağ ve Orta Çağlar*, (Der. Mete Tunçay) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayıncılık, 397-422
- Çevik, C. (2016). "Aquinas'ın De Regno'sunda 'Tiran' ve 'Tiranlık' Anlayışı", *Arkhe-Logos*, S.1, 133-143
- Delacampagne, C. (2003). *Filozof ve Tiran*. (Çeviren: İnci Malak Uysal). Ankara: Epos Yayınları
- Dyson, R. W. (2002). *Aquinas: Political Writing*. Cambridge University Press
- Ebenstein, W. (1996) *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (çev.İsmet Özel) İstanbul: Şule Yayıncılık
- Finley, M. I. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Freeman, C. (2018). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. (Çeviren: Suat Kemal Angı). Ankara: Dost Kitabevi
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Basım Yayım
- Güngör, C. (2005) *Policraticus ve Salisburly John'un Siyaset Kuramı*. Ankara: Barış Kitap

- Kaya, M. A. (2016). Eski Yunan Arkaik Çağının Karizmatik Liderleri Tiranlar. *TürkBilim Dergisi*, 20, 23-39.
- Kırdım, Ş. E. (2020). Katiller Demokrasiyi Savunurken: Antik Yunan'da Tiran Katli Olgusunun Hukuki Dayanakları. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 108-149
- Mansel, A. M. (2014). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Newell, W. R. (2019). *Tiranlar: Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi*. (Çeviren: Dilek Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Russell, B. (1972). *Batı Felsefesi Tarihi 2 (Ortaçağ)*. (Çeviren Muammer Sencer). Ankara: Bilgi Yayınevi
- Sabine, G. (1965) *Siyasal Düşünceler Tarihi I. Eskiçağ-Ortaçağ*. (çev. Harun Rızatepe) Ankara: Sevinç Matbaası
- Salisbury, J (1990) [1159]. *Policraticus, sive de nugis curialium et de vestigiis philosophorum [Policraticus: Of the frivolities of courtiers and the footprints of philosophers]*. Nederman, Cary J (ed.). Cambridge University Press. <https://archive.org/details/JohnOfSalisburyPolicraticusJohnOfSalisbury/page/n5/mode/2up>
- Salisburyli, J. (2018). Devlet Adamı'nın Kitabından Seçme Parçalar. *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eskiçağ ve Orta Çağlar*. (Der. Mete Tunçay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayıncılık, 397-422
- Şenel, A. (1995) *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Taylor, Q. (2006) John of Salisbury, the Policraticus, and Political Thought. *HUMANITAS*, Volume XIX, Nos. 1 and 2, 133-157.